

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 02498

YIDISH TEATER

Noah Prilutski

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נח פּריליצקי

ייִדיש טעאָטער

1905 — 1912.

I באַנד

פּערלאַנג א. א. אַלבעק
ביאליסטאָק

.1921

NOJACH PRYŁUCKI □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ „JIDYSZ TEATER“
TOM I □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ WYDAWNICTWO A. ALBEK
BIAŁYSTOK, 1921. □ □ □ □ □ □

□ □ □ DRUKARNIA I. HENDLERA
WARSZAWA, DŁUGA 26. □ □ □ □

אלגעמיינס

פראגענטען*.

... ין יעדן עמיצער גייט צו צו רעדען וועגען יידישען טעאטער, צו גראב נישט צורירען; דארף ער זיך גוט אדורכלופטערען דאס הארץ, עס זאל דארט קיין שמץ פון האס, פארדרוס אדער פארורטייל נישט בלייבען. דאס יידישע טעאטער איז אונזע פון די שיינע, אבער קראנקע און צובראכענע דערשיינונגען פון יידישען קולטורעלישען לעבען. און ווער עס איז אַמאמער פרייט פון דער יידישער קינסט, דארף צום יידישען טעאטער צוגיין, ווי מ'גייט צו צו א קראנק קינד, היילען מיט דעם ליבענדיקען הויך, לערנען; אבער נישט שלאגען, נישט פארגיפטען, נישט דערשטיקען... נאָר ווילדע דערשטיקען זייערע קראנקע... אין ליידען, אין שווערע, אָפט אומדערטרעגלעכע ליידען איז גע- בירען געוואָרען דאָס טעאטער באַ אנדערע פעלקער... אָף דעם אַק- טאָר פלעגט די געזעלשאַפט קוקען, ווי אָף אַנאָיסוורף פון דער מענטש- הינט, מ'פלעגט אים באַהאַנדלען פונקט אַזוי, ווי אַ פאַרבּרעכער, ווי אַ זונה, מ'פלעגט זיך מיאוסען מיט אים. מ'פלעגט אים פאַראַכטען. הינגער, קעלט, אינבאָקע וואַנדערונג—דאָס איז געווען דער גורל פון דעם אַק- טאָר באַ אַלע פעלקער... ווער עס וויל האַבען כאַטש וואָסער-עס-איז פאַרשטעלונג וועגען דעם שיקזאל פון אַרוםישען אַקטאָר, למשל, מיט 30—40 יאָר צוריק, דער זאָל ליידען אַ ס ט ר אָ ו ס ק ? ס קאַמעדיעס פון דעם טעאטערלעבען...

דאָס אַלץ איז, אָבער, „נאָך אַ הונט“ קיינען די באַדינגונגען, אין וועלכע עס איז אַנטשטאַנען און האָט זיך אַנטוויקעלט דאָס יידישע טעאטער.

* * *

איך געדענק — מיט עטלעכע יאָר צוריק, ווען איך בין נאָך גע- ווען אין אַכטען קלאַס גימנאַזיע, האָב איך געהאַט אַ ויפּיח מיט דעם לערער פון דער רוסישער ליטעראַטור וועגען דער פּראָגע, צי האָט גאָ-

(* פון אַ גרעסער פּאַלעמוס אַרטיקעל. —

גאל גוט געטון, וואָס ער האָט פּאַרלאָזען זײַן מוטער ליטעראַטור, די קליינרוסישע, אוועקגערויבט באַ איר זײַן גרויסען טאַלענט און אוועקגעשענקט אים דער רוסישער ליטעראַטור. איך האָב אַרויסגעזאָגט די מינונג, אַז דאָס איז געווען פון גאַנצן זײַט אַ פאַרראַט, אַז ער האָט נישט געטאַרט בוגד-זײַן און דער ליטעראַטור, וועלכע האָט די ערשטע אָנגעצונדען און אים דעם שעפּערשען פּוּנק. דער לערער האָט זיך באַמײַט צו באַווײַזען, אַז מײַן מינונג איז נישט ריכטיק: נישט די קליינרוסישע ליטעראַטור האָט דערוועקט און גאַנצן דעם טאַלענט, נאָר די רוסישע... די קליינרוסישע ליטעראַטור שטייט צו נידעריק. איר פּאַנטאָיע איז צו פּלאַך און אַרעם. זי קען נישט געבען קײַן אימפּולס אַ גרויסען טאַלענט. זי באַזיצט נישט די נײַטיקע מוטעל דערצו... און אַלס בײַשפּיל האָט מײַר דער לערער געבראַכט דאָס קליינרוסישע טעאַטער...

— זאָגט, וואָס איז דאָס פאַר אַ מײַן?— האָט ער מײַך געפּרעגט: איר זענט אַמאָל געווען אַף אַ קליינרוסישער פּאַרשטעלונג? פּרעג איך איך: איז דאָס אַ טעאַטער? זענען דאָס פּיעסען? האָט דאָס עפּעס צו טון מיט דער קונסט?—
און דער לערער האָט זײַער בײַסיק אָנגעהײבען צו שילדערען דאָס קליינרוסישע טעאַטער...

איך האָב אים געענטפּערט נאָר-מיט אײַן פּראָגע:
— צי ווייסט איר, ווי די רוסישע רעגירונג האָט פאַרפּאָלגט דאָס קליינרוסישע טעאַטער?—

* * *

דאָס יידישע טעאַטער האָט נאָך מער, ווי דאָס קליינרוסישע, געליטען פון די רדיפות פון דער רוסישער ביוראָקראַטיע. די פּינצטע-רע רוסישע רעאַקציע האָט מיט אײַן קריץ פון דער פּעדער פּאַרורטיילט דאָס יידישע טעאַטער צום טויט. פּדי נישט אוימצוקומען פון דער וועלט, האָט דאָס יידישע טעאַטער געמוזט מיט אינגענע הענט אַף זיך אַלײַן אַ שרעקלעכע אָפּעראַציע מאַכען: דאָס יידישע טעאַטער איז געווען גע-צוונגען זיך אויסצושניידען זײַן נשמה—די צונג, און אַרייַנזעצען אַף איר אָרט אַ פּרעמדע, אַ צובראַכענע, אַ צוקאַליעטשעטע. דאָס יידישע טעאַטער האָט געמוזט ווערען פון יידיש—„דיטשמעריש“...
יעדער ערשטער אוריזאָניק האָט געהאַט די מאַכט צו פּאַרווערען

דעם נייגעבאקענעם „דייטשישען טעאטער“ צו שפילען אין די גרענע-
צען פון זיין „מלוכה“. דעם גרעסטען טייל פון דער הכנסה פלעגען
די יודישע אַקטאָרען מוזען אוועקגעבען „לא-יהרויך-געלט“ און נאָך דעם
אלעם — טאָמער פלעגט זיך אַנאָקטאָר אָף דער בינע פאַרגעסען און
אַרײַנשמעלען אַ יודיש וואָרט אין זײַן ראָלע, פלעגט די אומגליקלעכע
טרופע נאָך דעמועלבינקען אָווענט באַקומען אַ באַפעל צו פאַרלאָזען די
שטאָט...

אין געדענק — דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען בין איך געווען
אין יודישען טעאטער — אין פעטערבורג, בשעת ספיוואַקאָוו-
סק'ס טרופע איז אַרױסגעטרעטען אין איינעם פון די שענצע טעאטער-
זאלען פון דער שטאָט. דידאָזיקע טרופע האָט זיך געקליפט דאָס רעכט
צו שפילען אָף די ברעגעס פון דער נעוואַ פאַר זייער אַ טייערען פרייז:
זי האָט געמוזט אוועקגעבען 25 פראָצענט פון דער הכנסה פון יעדען
אָווענט ברוטאָ פאַר דעם „בלויען צלם“... אי דאָס האָט די טרופע נאָך
נישט געקענט שפילען אָף יודיש... זי האָט געהייסען: „ניעמעצקאָ-יעוו-
רעיסקאָיאַ טרופאַ“, און דערנאָך האָט איין העלפט אַקטאָרען געמוזט
רעדען אָף דער בינע האַלב-דייטש, און נאָך די אַנדערע העלפט — יודיש...
זענען דאָס נאָרמאַלישע באַדינגונגען פאַר דער אַנטוואָרטונג פון אַ
טעאטער? קען מען שטעלען צו שטרענגע פאָדערונגען
צו אַ טעאטער, וואָס האָט ערשט מיט צוויי יאָר צוריק
נאָך נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו באַנוצען אָף זיי-
נע ברעטער די פאָלקסשפראַך? —

* * *

רעדנדיק וועגען יודישען טעאטער, מוז מען נעמען אין אַכט
פאָלגענדיקע זייער וויכטיקע אָנגעלעגענהייט.
דאָס יודישע טעאטער איז אויסגעוואַקסען אין דער יודישער מאַ-
סע. פון דער יודישער מאַסע האָט דאָס יודישע טעאטער געוואָרען
די קרעפטען, וואָס האָבען אים דערנערט, אונטערגעהאַלטען און אַנטווי-
קעלט. די יודישע מאַסע האָט געגעבען דעם יודישען טעאטער אַקטאָ-
רען און צושויער. די יודישע אינטעליגענץ איז שטענדיק געשטאַנען
ווייט פון יודישען טעאטער. זי האָט זיך מיט אים נישט אינטערעסירט.
זי האָט נישט געפילט זיין נויטווענדיקייט. זי האָט קיין האַנט נישט
צוגעלייגט אים צו פאַרהיטען און אַנטוויקלען. זי האָט קיין קערענדעל

שפּיז דעם ייִדישען טעאַטער נישט געגעבען, נישט מאַטעריעלישע שפּיזן, נישט גיטטיקע...

דאָס ייִדישע טעאַטער איז אין ריכטיקסטען זין פון וואָרט אַ פּאָלקסטעאַטער. דאָס פּאָלק האָט עס אויסגעשטאַלט. זעלבסטפּאַרשטענדלעך, דער רעפּערטואַר פון ייִדישען טעאַטער קאָן נישט צופּרידענשטעלען דעם מער אָדער ווייניקער אינטעליגענטישען מענטש. אָבער די ייִדישע מאַסע איז מיט דעמדאָזיקען רעפּערטואַר געווען פּולקאָם צופּרידען. „שמענדיק“, „קיי-נילעמעל“, „כּינקע-פּינקע“ האָבען פּולקאָם אַנטשפּראַכען דעם געשמאַק פון דעם ייִדישען פּובליקום, וועלכעס האָט דאָס ייִדישע טעאַטער באַ-שאַפען און געשטיצט. אין מיינט נישט, אַז דאָס ייִדישע פּאָלקסטעאַטער איז אַן דער הַנּוּכט אַנאַיסנעם. יעדעס פּאָלקסטעאַטער געפּינט זיך אַן דעמועליקען צושטאַנד, אָף דער ייִדישער בינע שפּילט מען אַ שטריק אַפּין האַלדו אָדער אַ מענטש מיט צוויי פּנימער, און אַן וואָר-שעווער „טעאַטער לייַדאָווי“ פּלעגט מען שפּילען „פּאַטשציווי לאָטר“, — און בייַדע „פּיעסען“ זענען נישט אָריגינעלישע: בייַדע זענען איבערזעצט פון אַיין פּראַנציפּיזשער מעלאָדראַמע, וואָס ווערט געשפּילט אַן די פּראַנציפּיזשע פּאָלקסטעאַטערס... אויב דאָס ייִדישע טעאַטער שטייט פּונדעסט-וועגען, פּאַרט אַביסעל נידעריקער פון די פּאָלקסטעאַטערס באַ אַנדעווע פּעלקער, מוז מען דאָך נעמען אַיין אַכט, ווי יונג דאָס ייִדישע טעאַטער איז נאָך, אַן וואָסערע לייַדען, אַן וואָסער אָרעמקייט דאָס ייִדישע טע-אַטער האָט זיך אַנטוויקעלט...

בפון דעם אַלעם איז, שיינט מיר, שוין גענוג קלאָר, ווי נאָרשיס דעם איז צו זאָגען, אַז „דאָס ייִדישע טעאַטער פון היינט, וואָס פּאַרשפּרייט „כּינקע-און-פּינקע“ צווישען ייִדישען פּובליקום, פּאַרדאַרבט דעם געשמאַק פון די ייִדישע מאַסען און איז אַ באַליידדיגן פּאַר דער ייִ-דישער קונסט און ליטעראַטור“...

דער, וואָס שרייבט אַזוי, באַווייזט נאָר, אַז עס פעלט אים די מינדסטע באַקאַנטשאַפט מיט דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור און פון דער קונסט, — אַלס פּרט — מיט דער געשיכטע פון דעם טעאַטער... עס-אַרצייט איז צו זאָגען, אַז דאָס „ייִדישע טעאַטער פון היינט פּאַרשפּרייט „כּינקעס-און-פּינקעס“ — די „כּינקעס-און-פּינקעס“ — דאָס איז דאָס ייִדישע טעאַטער אַלליין. אויב מיר וועלען פּאַרשטיין דאָס

יִיִדִישׁ טעאַטער נאַ צי אָנאַ לױש, ד. ה. היסטאָריש אין קולטורעליש;
 אויב מיר וועלען באַטראַכטען דאָס יִיִדִישׁ טעאַטער נישט אַלס אַ קינצ-
 לעכען אָנשטאַלט, וואָס יעדע ערשטע פּריוואַטע פּערוואַן קען אים באַ-
 שאַפען. — זי דאַרף נאָר דינגען אַ לאַקאַל, קליפען אַ פּאַר אַריגינעלישע אָדער
 איבערגעזעצטע פּיעסען, צונעמען עטלעכע שפּילער, אַיסקלעבען אַפּישען
 און מאַכען פּאַרשטעלונגען; — אויב מיר וועלען צוגיין צום יִיִדִישען טעאַ-
 טער, אַלס צו אַניאַרגאַנישען טייל פון דער יִיִדִישער נאַציאָנאַלישער
 קולטור, אַלס צו אַניאַנשטאַלט, וואָס איז אַנטשטאַנען, האָט זיך אַנטווי-
 קעלט און איז אויסגעוואַקסען אינעווייניק אין יִיִדִישען לעבען; אויב
 מיר וועלען נעמען דאָס יִיִדִישׁ טעאַטער אַלס אַ פּראָדוקט פון דעם
 אַביעקטיווישען סטיכזשען פּראָצעס, וואָס איז אַנטשטאַנען אין דעם קיל-
 טורעלישען לעבען פון דער יִיִדִישער מאַסע, אַרויסערופּען דורך אירע
 גייסטקע באַדערפענישען. — אויב מיר וועלען אַזוי באַטראַכטען דאָס יי-
 דישע טעאַטער, וועלען מיר נישט קענען אַרויסגעבען אַף אים אַזאַ
 דראַקאָנישען משפט. מיר וועלען דאַן באַגרייפּען, אַז עס איז אַניאַימוזן
 צו שרייבען וועגען יִיִדִישען טעאַטער, דאָס עס איז „אַ באַליידיגונג פאַר
 דער יִיִדִישער קונסט און ליטעראַטור“...

מיר וועלען דאַן באַגרייפּען, אַז אָט דאָסדאָזיקע „יִיִדִישׁ טעאַטער
 פון היינט“ איז טאַקע די יִיִדִישׁ קונסט אַליין... אָרעם איז דאָסדאָזיקע
 טעאַטער, געמיין, נידעריג, נישט קולטורעליש... אָבער אַ מאַמע אָהן אַני-
 אויג איז פאַרט אַ מאַמע, זאָגט דאָס קלוגע פּאָלקסווערטעל... אַנדאַי
 וואָלט געווען פּיל אָנגענעמער פאַר אונדז אַלע, ווען דאָס יִיִדִישׁ טע-
 אַטער זאָל אַרויסטרעטען פאַר דער וועלט גלייך מיט שעקספּירען, איב-
 טענען, הויפטמאַנען, שניצלערען, מעטערלינקען, דיאַנוניאַ, פּשיבישעוו-
 סקין... אָבער וואָס טוט מען, אַז די יִיִדִישׁ גאַס איז פאַרט אָרעם?
 וואָס טוט מען, אַז אונדזער אינטעליגענץ שטייט פאַר אַזוי ווייט פון
 היימישען לעבען, דאָס זי האָט אַפּילו קיינמאַל נישט געפרווט צו באַ-
 שאַפען קינצלעך אַ מאָדערניש יִיִדִישׁ טעאַטער? וואָס טוט מען, אַז דאָס
 יִיִדִישׁ טעאַטער האָט זיך אַנטוויקעלט אונטען, העט ווייט אין די
 טיפּסטע שיכטען פון דער פּאָלקסמאַסע, און אַנטוויקעלט זיך צווישען
 דערנער און ריטער, אָהן שטיצע, אָהן השגחה, מיט אייגענע שוואַכע,
 אָרעמע, אין-דער-בלינד-טאַפענדיקע קרעפטען? וואָס טוט מען?
 „כַּיִנְקֵס און פּיִנְקֵס“ שמעקען אונדז נישט? זייער גוט! אָבער
 וואָס איז שולדיג דער אָרעמער יִיִדִישער פּאָלקסגייסט, ווען ער איז

נישט געווען איז משטאנד צו באשאפען טיפערע, העכערע און שענערע זאכען? און ווייזט מיר בכלל איין פאָלקסרעפערטואַר, שוין נישט קיין ייִדישען, וואָס וואָלט אין דוועלביקע תנאים, ווי דאָס ייִדישע טעאַטער האָט זיך געפונען, געווען רייכער און העכער...

די אַרעמע און נישט אַנטוויקעלטע ייִדישע מאַסע האָט אַניאַרע-כען און נישט אַנטוויקעלטען געשמאַק, דערפאַר האָבען די ייִדישע אַק-טאָרען, וואָס זענען אַ לעבעדיק גליד פון דער ייִדישער מאַסע, און זע-נען מיט איר מיט טויזענטער פעדעם געקניפּט, געשפּילט אַרעמע און פּלאַכע זאַכען... און דערפאַר באַשטייט דאָס ייִדישע טעאַטער פון „קו-ני-לעמעל'ס“, „כניקע-פּינקע'ס“ און דעסגלײַכען. צו איז דען פאַראַן עפעס אַנאַבסטראַקטע „ייִדישע קונסט“, פאַר וועלכער די דאָזיקע פּינסן זאָלען קענען זיין אַ באַליידיגונג? ווי איז זי, אָט די דאָזיקע גרויסע, רייכע און שטאַלצע ייִדישע קונסט, און נאָמען פון וועלכער מ'באַשפּיט דעם גאַנ-צען רעפערטואַר פון ייִדישען פּאָלקסטעאַטער? זי איז נישטאָ! די גע-בראַכטע גיטאַטע איז טאַקע מער נישט, ווי אַ היילע פּראַזע, איינע פון די, וועלכע אַ פּמעט אַנאַלפּאַבעטישע פּערזאָן כאַפּט זיך אָן אין גע-שפרעכען מיט מער אַנטוויקעלטע מענטשען. אַ גליק איז, וואָס די רוי-סישע קריטיקער, וועלכע שרייבען וועגען זייער טעאַטער, זענען אַפּי-סעל מער באַהאַווענט אין די פּראַגען וועגען דער אַנטוויקלונג פון דער קולטור, — ווייטער וואָלט באַ זיי דאָך געדאַרפט אויסקומען, אָף דעם-אייגענעם שטייגער אורטיילענדיק, אַז ס'מאַר אַ קאָווס דראַמאַטישע ווערק, למשל, זענען אַ „באַליידיגונג פאַר דער רויסישער קונסט און ליטעראַטור“, ווייל זיי זענען קינדיש אין פאַרגלייך מיט פּאַנוויז'ניס דראַמאַטישע ווערק; פּאַנוויז'ניס, ווידער, איז פּיין זיין זייט אויך „אַ באַליידיגונג“ פאַר דערזעלביקער „רוסישער ליטעראַטור און קונסט“, ווייל ער איז אַ גול אין פאַרגלייך מיט גאַגאַלען א. א. וו.

די קונסט פון אַ פּאָלק מוז באַטראַכט ווערען היסטאָריש, אין איר לאַנגען אַנטוויקלונגסגאַנג. פאַר אַניאַמען היסטאָריקער, אָדער קרי-טיקער, איז די רויסישע קונסט, למשל, נישט גאַגאַל אַליין, און נישט אַ ס'סראַווסקי אַליין, און נישט גאַרק? אַליין, — נאָר אַלע צוזאַמען. ווייל קונסט איז נישט אַ טויטער שטיין, וואָס האָט די אַיינמאַל פאַר אַלעמאַל אָפּגעמאַסטענע און אויסגעשטאַלטיקטע פּאַרם, — נאָר אַ לעבעדי-קער גייסט, וואָס הערט זיך נישט אויף צו אַנטוויקלען, גיטט איבער פון נידעריגערע פּאַרמען אין העכערע און בילדט אין דער היסטאָרישער

פּערספּעקטיוו אַ גאַלערײַ פאַרמען, אַ קיניט סטאַדיעס, אַן וועלכע דײַ
רינגעלעך זענען אפילו ווייט איינס פון אַנדערען, ווי דער הימעל פון
דער ערד; אָבער אין וועלכער אַלע רינגעלעך פליסען איינס פון דעם
אַנדערען, זענען ענג געבינדען צווישען זיך אינערלעך, און טראָגען
אין נאָמען — דײַ קונסט... אַלס פּרט: דאָס טעאַטער...

**צײַט, ווען דאָס ייִדישע טעאַטער האָט שוין דײַ דראַמאַטישע
ווערק פון יעקב גאַרדײַן, פון דוד פּינסק, פון י. ל.
פון גאַרקױס „נאַ דניע“ און פון שײַלערס „רויבער“ — איז זעלבסט-
פאַרשטענדלעך, אַז דײַ „כּינקע-פּינקעס“ דאַרפֿען באַטראַכט ווערען אַלס
אַנפֿאַנגעלעבטער רינג אין דער אַנטוויקלונג פון ייִדישען טעאַטער, אַלס
אַנאָדורכגעאַנגענער שטאַפֿעל, אַלס אַנאָדורכגעמאַכטע סטאַדיע, אַלס אַ
היסטאָרישע פאַרגאַנגענהײַט... אָבער נאָר פאַרמעל... אין דער ווירקלעכ-
קייט טרעטען דײַ היסטאָרישע פּערזאָנלעך זייער זעלטען אַרױס אַלס
שטרענג-אַפּגערענעצטע, דײַטלעך אָפּגעשניטענע טײַלען. יעדער נײַער
פּערזאָן הייבט-אָן צו וואַקסען נאָך אין אַלטען; ווי אַ דינער, יונגער
שטראָם שלאָגט ער זיך אַדורך אין גרויסען מעכטיקען ים פון אַלטען
פּערזאָן און נאָר בײַסלעכױניס צוואַקסט ער זיך אַווי, אַז ער שטופּט
פּילקאָם אָפּ אַפֿן לעצטען פּלאַן זײַן עלטערען ברודער.**

דאָס ייִדישע טעאַטער פאַרמאָגט שוין ערנסטע ליטעראַרישע פּיע-
סען. אָבער ווי וועלען נאָך לאַנג נישט אימסטאַנד זײַן אַרױסצושטופּען
דעם אַלטען רעפּערטואַר. דאָס וועט דערגרייכט-ווערען נאָר דורך אַ
געוויסער עוואָלוציע. כּדי דער רעפּערטואַר פון ייִדישען טעאַטער זאָל
זיך פּוילקאָם ענדערען, איז נײַטיק, אַז דער געשמאַק פון דער ייִדישער
מאַסע, וואָס איז דײַ הײַפּטבאַזוכערין פון ייִדישען טעאַטער, זאָל זיך אין
גרונט אומבײַטען. דאָס קען, אָבער, נישט פאַרקומען אין אײַן טאַג אפילו
נישט אין אײַן יאָר. דער עסטעטישער געשמאַק פון דער פּאָלקס-
מאַסע איז אָפּהענגיק פון איר אַלגעמײַנער אַנטוויקלונג, אין דײַ לעצטע
וואַקסט דאָך נישט אָף הײַווען. אין אַמעריקע שפּילט מען שוין אין ייִ-
דישען טעאַטער אײַבענס „נאַראַ“, און „וועלוועל עסט קאָמ-
פּאַט“ גײַט דערביי נאָך אַלץ נישט אַראָפּ פון אַפּיש—אײַן טײַל פון
דער ייִדישער מאַסע אין אַמעריקע, הײַסט עס, איז שוין רײַף צו פאַר-
שײַן אײַבענען אין דײַ גרויסע מאַסע איז נאָך אַלץ נישט אימסטאַנד

צו באגרייפן עפעס טיפערס, ווי דאָס דערמאָנטע שונדשטיק.
 מימוז זיך דאָך ערנסטער רעכענען מיט די לעבענספאַקטען. און
 אַ פאַקט איז, למשל, אַז פּינסקיןס „פאַמליע צבי“, וועלכע האָט אין
 איר נאָמען אַליין געהאַט, צוליב דעם לאַנגען פאַרבאָט פון דער רויס-
 שער צענזור—עפעס מאַגישס פאַר דעם ייִדישען פּובליקום; אַז דיִדאָזי-
 קע דראַמע האָט אין וואַרשע אין צוויי ייִדישע טעאַטערס נישט געקענט
 אויסהאַלטען מער ווי 15—16 פאַרשטעלונגען, בעת ווען „כּינקע-פּינקע“,
 נאָך 50—60 מאָל שפּילען, גיט נאָך היינט באַ אַ שבת אַ פּולע קאַסע...
 דאָס באַווייזט, אַז דאָס ייִדישע פּובליקום האָט נאָך ליב דעם אַל-
 טען רעפּערטואַר.—שפּאַטען דערפּון, איז נישטאָ וואָס און ווירקליך:
 קען מען דען שפּאַטען פּון אַ מענטש, וואָס איז אַדורכגעגאַנגען נאָר
 אַ פּאַלקסשולע, און פאַרשטייט, דערביי, נישט קיין אַלגעברע? מיר
 דאַרפּען נאָר נעמען דעם פאַקט אַלס אַזעלכען, אַלס אַני-
 אַביעקטיווע דערשיינונג. אויב מיר זענען מיט איר אויפצופירן דען,
 דאַרפּען מיר אַנאַליזירען, אויספאַרשען, דערקלערען אירע סבות און זיך
 באַמיען ווי צו באַזייטיקען.—ווען מיר וועלען אַזוי האַנדלען, מוזען מיר
 קומען צו דער איבערצייגונג, אַז דער אַלטער רעפּערטואַר פּון ייִדישען
 טעאַטער האָט אַ גרויסע פעדאָגאָגישע באַדייטונג פאַר דער ייִדישער
 מאַסע, און דערפאַר קאָן מען נישט זאָגען, אַז ער זאָל פאַרדאַרבען איר
 געשמאַק. ווען די אַזויגערופענע שונדפיעסען זאָלען אַנטהאַלטען אין זיך
 שמוץ, פאַרנאָגראַפיע—וואָלטען זיי געווען שעדליך. אָבער נישט „כּינקע
 פּינקע“, נישט „שלמה גאַרגעל“, נישט די „צוויי קוּנ-לעמעלס“ זענען
 אַזעלכע. די אינטעליגענץ, וועלכע האָט ברייטערע גייסטקע אינטערע-
 סען, וועלכע האָט פּינע פּון אייִדעלע באַדערפענישען, וועלכע איז באַ-
 שעפטיגט מיט העכערע און סובטעלערע דערשיינונגען און פּראַגען פּון
 לעבען.—לייבט איבסענען און די אַנדערע, ווייל און זייערע ווערק גע-
 פינט זי אַ קאָנקרעט־זירטע אָפּשפּיגלונג פּון איר גייסטקער וועלט, אַני-
 אַנאַליז פּון די פּראָבלעמען, וואָס פאַרנעמען איר געדאַנק, און—אין
 געוויסע פּאלען—זייער לייזונג.

די ייִדישע מאַסע לעבט מיט אַ שמאַלערען און ווייניקער צוואַ-
 מענגעשטעלטען, מיט אַניאָנפאַכערען גייסטקען לעבען, און דערביי
 אינטערעסירען זי נישט די מער-פאַרוויקעלטע פּיעסען. די ייִדישע מאַסע
 לייבט די פּלאַכערע, פּרומטיווערע פּיעסען, וועלכע זענען פאַר איר
 פאַרשטענדלעכער; אין וועלכע זי געפינט זיך אַליין מיט איר עלעמענט-

טארשער פסוּכֶאָלאָגֶע אין אַרעמע לעבענסדערשיינונגען...
 ווען מיר וועלען זיך נענטער צוקוקען צו די פּיעסען פֿון דעם
 אַזויגערופענעם שונדערפערטואַר, וועלען מיר מוזען קומען צום באַשלוס,
 אז זיי זענען גאַרנישט אַזוי שלעכט, ווי מ'מיינט. — דאָס רוב אַנטהאַל-
 טען זיי די אידישע פון מאַראַל, פון ליבע, פון ברודערשאַפט, פון
 מענטשלעכקייט, פון אַלפאַרציונג, פון צדקה, פון טאַלעראַנץ... נאַטיר-
 לעך, די אַלע אידישען ווערען פאַרגעלייגט דעם צושויער אין אַ נאַיווער,
 רייער פאַרם. נאַטירלעך, דאָס לעבען, וואָס דאַרף אַילוסטרירען די-
 זיקע אידישען, איז אומנאַטירלעך-געקנצעלט... אין דעם רוב אַזעלכע
 פּיעסען, מוז די פאַרדאַרבענקייט ווערען באַשטראַפֿט, און די מידת
 טובות באַקרוינט... דאָס איז, אָבער, די אייגענשאַפט פון יעדער פּאָלקס-
 פּיעסע אין יעדען פּאָלקסרעפערטואַר.
 אויסערדעם, די פּאָלקסבינע לייט גישט קיין ריינע דראַמע. דער
 פּאָלקסצושויער, וועלכער באַזוכט דאָס פּאָלקסטעאַטער, איז מערסטענ-
 טיילס פאַרייאַנט, פאַרשוואַרצט אין דאגת-פרנסה, און שווערער אַרבעט,
 און האָט ער שוין אַ פרייע מינוט, ווילט זיך אים אַפּרווען דעם קאַפּ
 און די נערווען. ער קען, דעריבער, גישט אַריבערטראַגען קיין שווערע
 זאַכען; ער קען גישט אַרויסגיין פון טעאַטער מיט אַ שווער געפיל, מיט
 אַ שווערען געדאַנק. ער וויל פאַרלאָזען דאָס טעאַטער אַ רייקער, אַ צו-
 פּרודענער. דעריבער מוז יעדע פּאָלקספּיעסע זיך ענדיקען מיט אַ חתונה
 אָדער מיט אַנאַנדער רירענדיקער און פּרילעכער סצענע. דאָס ביווע טאָר
 גישט טרוימפּירען, דאָס גוטע טאָר גישט בלייבען געטראַטען. און
 דעריבער איז די באַליבטסטע דראַמאַטישע פאַרם אַף דער פּאָלקסבינע
 די מעלאָדראַמע, אין וועלכער דאָס טראַגישע איז אויסגעמישט
 מיט'ן קאָמישען; אין וועלכער נאָך די שרעקלעכסטע דראַמאַטישע מאַ-
 מענטען גייען פּרילעכע קיפלעטען, טענין, אַפילו נומערען פון צירק...
 * * *

עס זענען פאַראַן צווייערליי עפעליימער. איין עפעלבוים הערשט
 אין פּרובטגאָרטען, איז זיין ליבלינגסקינד, זיין צירונג. ער ברענגט שוין
 בע, געשמאַקע פּרויכטען, וואָס האָבען אַ באַשטימטען, אָפט זייער טייערען
 ווערט פאַר די מענטשען. דער אַנדערער עפעלבוים וואַקסט ווילד אין
 דער טיף פון וואַלד, עלענט, פאַרוואַרפען פון מענטשענס אויג; איז
 זאַר, גישט-שוין אין ברענגט קליינע, עסיג-זייערע עפעלעך, וועלכע

האָבען קיין שום ווערט נישט.

פאר דעם פראָפאָן איז דער ערשטער עפעלבוים אַנ'אנדעאל ; אַפֿין צווייטען קוקט ער, ווי אָף אַנ'אוימנוצבאַר געוויקס, מיט בון, ער האָט פאַר אים קיין שום ווערט נישט. ווען ער האָט ליב עפעל, איז ער מקנא דעם גליקלעכען באַזיצער פון ערשטען בוים, באַגעגענט ער צופעליק אַ ווילדען בוים — פאַרדריסט אים נאָר ; „וואָלט ער נישט גע- קענט טראָגען זיסע עפעל !“ איז ער אַ בעל-כעס — וועט ער דאָס אָרע- מע ביימעלע צוברעכען.

דער גערטנער, דער כהן פון ד' ביימער, — וועט קיין ווילד עפעלבוים מעלע נישט צוברעכען. ער קוקט אָף דעם אַנדערש, ער זעט אין דעם אַ גאַנץ וועלטעל : עס איז געזונט, שטאַרק, האָט יונגע, פעס- טע וואַרצלען, ד. ה. אַ לעבענסקראַפט אין אַ לעבענספעיקייט. באַ קענ- טענישען און ליבע — ווייסט ער — קען מען ד' אלע גוטע תנאים זייער גליקלעך אויסנוצען.

דער גערטנער ווייסט, אַז פון אַ ווילד עפעלבוים מעלע קען אויס- וואַקסען אַ מעכטיקער און טייערער גאַרטענבוים. מ'דאַרף עס נאָר אי- בערזעצען אָף אַ מער רייכען באַדען, און אַ מער קולטורעלישער סביבה ; מ'דאַרף אָף דעם אַכטונג געבען, מ'דאַרף עס אָפהיטען — מיט אַיין וואָרט — דערצייען, רעגולירען זיין וויקס, אָפּשניידען ד' איבעריקע צווייג- לעך, אַרטיינברענגען אין אים נייע עלעמענטען, מער קולטורעלישע עלעמענטען...

דאָס „ידישע טעאָטער פון היינט“ איז אַזאַ ווילדער עפעלבוים, אַנ'עם-הארץ וועט קומען מיט דעם אַפלאַמב פון אַ „אינו יודע שאינו יודע“, און וועט פסקענען אָף דעמדאָזיקען טעאָטער, אַז עס מוז אונ- טערגיין ווי אַמגעשווינטסטען, נישט פאַרשטייענדיק, וויפעל נישטער- לעכקייט עס שטעקט אין אַזאַ אורטייל, ווען ער ווערט אַרױסגעזאָגט נישט אין אַנ'אויספירלעכער, פילזיטיקער און ערנסט-מאָטיווירטער באַ- האַנדלונג פון דער פראַגע, נאָר אין אַ קורצער, פאַרבייגייענדיק-געוואָר- פענער פראַזע אין אַ נאַרישען צייטונגסנאָטיק... אַנ'אמתער פריינט פון דער „ידישער קונסט, אַ מענטש מיט אַנ'ערנסטען געדאַנק און מיט אַ באַוווּסטיגיקען בליק — און דערביי אַ מענטש מיט קענטענישען, אַ מענטש אַ באַהאווענטער אין דער זאַך, זעט און פאַרשטייט, אַז דאָס „ידישע טעאָטער פון היינט“, דאָס אָרעמע, געמיינע ידישע טעאָטער פון „כני- קעס און פינקעס“, — איז אויך דאָס „ידישע טעאָטער פון מאַרגען“.

דאָס ייִדישע טעאַטער פון „נאַרע“ און „די בלינדע“... מ'דאַרף עס נאָר אָפּענהאַרציק און איבערגעבען ליב-האַבען; מ'דאַרף זיך נאָר נישט באַ- ציען צו אים, ווי אַ שטאַפּמיטער; מ'דאַרף נאָר האָבען דעם ווילען אין די פעיקייטען אים צו דינען, אָף אים צו ווירקען, אים צו דערציען. כדי צו אַנטוויקלען דאָס ייִדישע טעאַטער, כדי צו דערציען פון דעמדאָזיקען וואַלדבײַמעלע אַ שײַנעם גאַרטענבוים, אַ פּראָדוקטיווען, אַ רייכען, — דאַרף מען זיך מיט אים באַגיין פּונקט אזוי, ווי דער גערט- נער באַגייט זיך מיט די ווילדע פּרוכטבײַמער, מ'דאַרף אויסבעסערען דעם באַדען, פון וועלכען דאָס ייִדישע טעאַטער גערט זיך, און וועל- כען עס רוען זינען וואַרצלען. — ד. ה. מ'דאַרף אויפהויבען די אַלגע- מינע אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער מאַסע, פאַרברײַטערען און פאַרטיי- פען דעם רוים פון אירע גייסטיקע אינטערעסען, פאַראַינדלען און אויס- פּינען איר עסטעטישען געשמאַק, אויסערדעם, דאַרף מען אַרום דעם ייִדישען טעאַטער באַשאַפען אַ מער קולטורעלישע סביבה, — ד. ה. מ'דאַרף צוציען צום ייִדישען טעאַטער די אינטעליגענטישע קרייזען פון דער ייִדישער געזעלשאַפט, — אַלס באַזוכער און פּריינט; — מ'טאָר נישט לאָזען דאָס ייִדישע טעאַטער עלענט און אינוואַם. מ'דאַרף פאַראַינטערע- סירען מיט אים די ייִדישע גייסטיקע אינטעליגענץ, זי זאָל קימען אים צו היילן מיט אירע סימפּאַטיעס — נישט נאָר פּלאַטאַנישע — מיט ראַט און טאַט. ענדלעך מוז מען ווירקען אָף דאָס ייִדישע טעאַטער אַליין, אָף דאָס ייִדישע טעאַטער אַלס אַזעלכעס, — קריטיקירען עס אומאויפּ- הערלעך, — אָבער מיט פאַרשטאַנד, מיט ליבע, — אָנווייזען זינע פע- לערען, נישט איינמאַל און נישט צוויימאַל נאָר טויזענט מאַל, — באַ יעדער געלעגענהייט, הייסט עס, — אָבער דערביי נישט איבערטרייבען די מאַס, נישט האַקען מיט אַ האַק, נישט קאַרגען קיין גוט וואַרט אויך, ווען עס איז פאַרדינט; קיין גלעט, ווען עס איז ווערט... קורץ: פּירען אַ שײַנע און ערנסטע טעאַטראַלישע קריטיק אין טיפּסטען און ברויטסטען זין פון באַגריף, — כדי צו ווירקען אָף די אַרטיסטען אין אָף דעם רעפּערטואַר; כדי צו אויפקלערען, גייסטיק-אַרומוואַשען און עסטעטיש- אַרומטאַקען איז די ערשטע, איז דעם צווייטען...

זי דאָס איז דער נאַרמאַלישער, נאַטירלעכער און איינציקער שײַנע פאַר דער אַנטוויקלונג פון ייִדישען טעאַטער — זעען מיר קלאָר שוין פון דער עוואָלוציע, וועלכע דאָס ייִדישע טעאַטער האָט

אדורכגעמאכט כאָטש אין משך פון לעצטען יאָר.
 איך וועל ברענגען אַ קלוינעם, אָבער זייער לאַרצאָטעריסטישען
 פאָקט. מ'האָט מיר דערציילט: ווען מיט אַנדערטהאַלבען יאָר צוריק האָט
 זיך געעפענט אין וואַרשע דאָס ייִדישע טעאַטער, האָט די בעסטע פון
 די ייִדישע אַרטיסטן אסתר-רחל קאַמנינסקע פון וועג טעלעגראַפֿרט
 צו דער דירעקציע פון דעמדאָזיקען טעאַטער: „איך פאַר אַנאַנסירט
 צום ערשטען אויפטריוט — „חנה די נייט אַרין“ — „חנה די נייט-
 רין“ איז איינע פון די באַליבטסטע און אומגעלומפערטסטע מעדאָרדא-
 מעס פון ייִדישען פּאָלקסרעפערטואַר. עס איז אַריבער נאָך איין יאָר, און
 דיאייגענע פּראַי קאַמנינסקע האָט צו איר בענעפיס, אין פאַרגאַנגענעם
 זומער אין „זשאַרדען דעהווער“ אויסגעקליבען שוין — די שיינע ראַלע
 פון „כאַשע דער יהוּמה“ אין גאַרדינס פּאַעטישער דראַמע, אַזאַ רוק
 פּאַרויס האָט זיך דאָס ייִדישע טעאַטער געטון אין די לעצטע אַנדער-
 טהאַלבען יאָר. —

מיטגעהאַלפּען צו דעמדאָזיקען פּאַרטישען האָבען צוויי זאַכען. ער-
 שטענס, האָט דאָס רייזיקע איבערקערעניש אין דעם פּאָליטישען אין
 סאָציאַלישען לעבען פון גאַנצען לאַנד געבראַכט אין באַוועגונג אויך די
 ייִדישע מאַסע, אויפגעטרייסעלט אויך דאָס ייִדישע גייסטיקע לעבען, אין
 אַזוי פאַרברייטערט דעם גייסטיקען האַרזאָנט פון דער ייִדישער מאַסע,
 אַזוי אויפגעהויבען דעם שפּיגעל פון איר אַלגעמיינעם באַווסטזיין, אַזוי
 פאַרטיפּט איר פּסיכאָלאָגיע און אירע אינטעלעקטועלישע אינטערעסען,
 אַז אין נאָרמאַלישע לעבענסבאַדינגונגען וואָלט דערויף געמוזט אַוועק-
 גיין 10—20 יאָר, דער געשמאַק פון אייניקע טיילען פון דער ייִדישער
 מאַסע האָט זיך אין משך פון לעצטען יאָר באַטייטעוודיק געענדערט —
 צום גוטען; זייערע באַגריפען וועגען לעבען, וועגען דער קינסט זענען
 געוואָרען אַבסעל טיפּער, אין דאָס האָט זיך קענטיק אָפּגערויפּען אויך
 אַפֿין ייִדישען טעאַטער. עס איז שוין צו באַמערקען גאַנץ דיטלעך, ווי
 דאָס ייִדישע טעאַטערפּובליקום הייַבט-זיך-אָן צו דיפּערענצירען. עס איז
 הייַנט גענוג נאָר איין בליק צו וואַרמען אָף דעם ים קעפּ, וואָס פּילט
 אָן אין אַווענט דאָס אַדער יענץ ייִדיש טעאַטער, כדי צו טרעפּען, וואָס-
 פאַר אַ פּיעסע עס גייט הייַנט, אין דער ייִדישער מאַסע פּאַרמירען זיך
 שוין פּולקאָם אינטעליגענטישע שיכטען. אָף „כאַשע דער יהוּמה“
 וועט איר זען גאָר אַנאַדער פּובליקום, ווי אָף „המן דעם צוויי-
 טען“, — עס איז שוין פיל ריינער, רייזיקער, איינגעהאַלטענער, דערצוי-

גענער. דעמעלט, ווען אָף „המן דעם צווייטען“ איז פשוט אומגעלעך צו
הערען אַ וואָרט, — אַזאַ גערודער שטייט אין טעאַטער די גאַנצע צייט
פון דער פּאַרשטעלונג, אפילו נאָר באַ 200 מאָן, — איז אָף דער „פּאַ-
מזליע צבי“ באַ 600 מאָן אין טעאַטער אַפּאַרהעלטענישמעסיקע רי, אין עס
איז נאָך מעגלעך איינצוזיצען אַפּין אָרט אין אויפּמערקזאַם פּאָלגען נאָך
דער אַנטוויקלונג פון דער דראַמאַטישער אַקציע.

זייער אַ גרויסע ראָלע אין דעמדאָזיקען פּראָגרעס פון ייִדישען
טעאַטער געהערט אויך דער ייִדישער פרעסע, דער טעאַטראַלישער קרי-
טיק אין די ייִדישע צייטונגען. נאָטירלעך, רעד אין דאָ נושט וועגען
דער קלוימערשטער „קריטיק“, וועלכע איז געגרינדט נאָר אָף פּערזענ-
לעכען האָס און דרוקט-זיך-אויס אין איינפאַכיקער זינדלערני, אין קאַלטען
שפּאַט, אָהן אַ געפיל פון פּאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דער נאַציאָנאַלישער
קונסט, אָהן אַ פּונק ליבע צו דער ייִדישער פּאָלקסבינע. אין רעד ווע-
גען דער ערנסטער, האַרבער, אָבער געפּלפּולער קריטיק, — וועגען דער
טעאַטראַלישער קריטיק, וועלכע עס האָט באַשאַפּען און מיט אַזאַ ליבע
אַנטוויקעלט — אין זאָג עס אָהן עניוּות, וואָס וואָלט דאָ געווען אי-
בעריק, אין זאָג עס מיט שטאַלץ — נאָר „דער וועג“.

דידאָזיקע קריטיק האָט געהאַט זייער אַ גרויסע פּעדאַגאָגישע וויר-
קונג אין אָף דאָס ייִדישע טעאַטערפּובליקום, אין אָף די אַרטיסטען. —
דער ייִדישער מאַסע האָבען מיר אין אונדזערע טעאַטראַלישע פעליע-
טאָנען און רעצענזיעס געגעבען צו פאַרשטיין און צו באַגרייפּען, וואָס
אויס איז די אמתע קונסט, אַראָפּנעמענדיק די קרוין פון דעם שוינד-
רעפּערטואַר און פּאַפּולאַריזירענדיק די מער-ליטעראַרישע פּיעסען. אין
די ייִדישע אַרטיסטען האָבען מיר אומאויפהערלעך אַריינגעטענהט: עס
איז אַ רחמנות אָף די אַריינגעלישע און שיינע טאַלענטען, וועלכע גע-
פונען זיך צווישען זיי; דער שונדרעפּערטואַר מיט דעם מאַנגעל אין
איינפאַכיקע, ריין-דראַמאַטישע און שטרענג-דיפּערענצירטע ראָלען פאַר-
קריפעלט זייערע פעיקייטען; נאָר אַנערנסטער רעפּערטואַר קען זיי גע-
בען די מעגלעכקייט ברייט צו אַנטוויקלען די קרעפטען, מיט וועלכע
די נאַטור האָט זיי אַזוי מילד באַשענקט.

און זעען מיר טאַקע, זוי עס איז זיך צוואַקסען און האָט זיך
אַנטוויקעלט דער ייִדישער טעאַטעררעפּערטואַר אין משך פון די לעצטע
אַנדערטהאַלבען יאָר. „כאַשע די יתומה“, „מירעלע אפרת“,
„גאַט, מענטש און טי וועל“, „די געברידער לוריה“, „דער

יידישער קעניג ליר", "דבורה דע מיוחסת" פון יעקב גאָר-
 דין; "די מוטער", "די פאמיליע צבי", "די גליקספארגעסער-
 נע" פון דוד פינסקי; "דאָס אײַביקע ליד", "דאָס ווילנער בעל-
 הבית על" פון מאַרק אַרענשטיין; "די שוועסטער" פון י. ל. פּרין;
 "אוריאל אַקאַסטאַ", "נאַ דניע", "די רױבער" ... אַזאַ היפּש
 בינטעל נעמען איז צוגעקומען דעם יידישען טעאַטעררעפּערטואַר אין
 משך פון אַ פאַרהעלטענישמעסיק קורצער צײַט...
 און נישט נאָר אין וואַרשע האָט דאָס יידישע טעאַטער געמאַכט
 אַזעלכע פאַרטשריט. אויך אַף דער פּראָווינץ הייבט עס זיך. פון פאַרשי-
 דענע שטעט און שטעטלעך קומען שטעץ אָן ידיעות, און די יידישע
 טרופע, וואָס שפּילט דאָרט, שטענדיק אָדער נאָר פאַרבײַרטיגענדיק, האָט
 אויסגעפירט אַף אירע ברעטער די אָדער יענע ליטעראַרישע פּיעסע...

* *
 *

אַט אַזוי דראַפּעט זיך דאָס יידישע טעאַטער ביסלעכווייסיג אַף די
 העלערע שטאַפלען פון דעם משופּעדוקען ליטער פון דער קונסט, —
 צוזאַמען מיט דעם וויקס פון דעם אַלגעמײַנעם באַוויסטוויין פון דער
 יידישער מאַסע, צוזאַמען מיט דער אַנטוויקלונג פון דער ערנסטער
 טעאַטראַלישער קריטיק אין דער יידישער פרעסע...

(דער וועג, "נומע")

רען 8, 9, 14 פון 22, 25 און
 29 יאנואר 1907).

אונדזער טעאמעראַקריטיק.

אין מערבאײראָפּע איז אפילו דערוועקט געוואָרען די לעצטע צײַט די פּראָגע וועגען דער צוקינפט פון דער קריטיק—דער-ביי האָבען אײַניקע פּובליציסטען זאָגאַר אַרױסגעזאָגט די פּאַראַדאָקסאַ-לישע מײַנונג, אז די קריטיק, וועלכע איז נישט מער, ווי פּאַרמיטלערין צווישען קונסט און פּובליקום, מוז מיט דער צײַט אינגאַנצען פּאַרשווינ-דען, דען דאָס פּובליקום וועט ווערען אַזױ אַנטוויקעלט, אז סײַ וועט שױן קענען אַלױן אָפּשאַצען דעם ווערט פון יעדען ווערק פון קונסט—אַבער באַ אונדז איז דאָס, געלויבט דעם אײַבערשטען, נאָך קײן פּראָגע נישט: לעת-עתה האָבען מיר נאָך נישט וואָס סײַ אַל קענען באַ אונדז אונטערגײַן. מיר האָבען נאָך, ב״ה, קײן קריטיק לחלוטין נישט. באַ אונדז עקזיסטירט גאַר אַבאַנדערע פּראָגע: ווי נעמט מען ערלעכע אײַנטעליגענטישע קריטיק?

די, וואָס מײַנען, אז קריטיק איז בלויז אַ פּאַקט אָר צווישען קונסט און פּובליקום, זעען נאָר אײַן שױב פון רײַכפּאַרבײַקען לאַמטערן. און אמתען איז זי אײַך אַ שױפט און אַ לערער פון קונסטלער. נאָך מער: אָפּטמאָל — אַ וועגווייזער פאַר דער קונסט אַלױן. דער גאַנצער פּוילישער מאָדערניזם האָט זײַן פּרעכ-טיק אײַפּבלען צו פּאַרדאַנקען אײַן מענטשען — מיר? אַם איז זײַן נאָ-מען. אַלױן איז ער מער דענקער, ווי פּאַעט. זײַנע געדאַכטען און פּאַע-מען זענען קאַלט, ווי מאַרמאָר, און בלאַנקען נאָר מיט זײַערע קלאַסי-שע פּאַרמען. דערפאַר, אָבער, האָט ער אַבאַדלעריש אײַג צו שײַנקײט, לעאַנאַרדאָ-דע-ווינטשײס געשמאַק און נביאישע פּאַרגעפּילען פון דער צוקונפּטקונסט. אָף זײַנע קריטישע עסײַס און טעאָרעטישע אַרטיקלען וועגען קונסט, האָבען זײַך דערצױגען די גרעסטע פּוילישע פּאַעטען פון דער געגענוואַרט: קאַספּראָוויטש, פּשוּבישעווסקײ, וויספּיאַנ-סקײ, זשעראָמסקײ, זשולאַווסקײ...

די ראַלע פון דער קריטיק מאַכט זי פאַר אַ נױטווענדיקײַט אין אונדזער קולטורעליש לעבען. זי קען זײַך ענדערען, זי מוז אָננעמען נייע פּאַרמען; וואַקסען, ווערען טיפּער, ענסטער, שענער. אָבער כל-זמן

עס עקזיסטירט קינסט, מוז זיך איך וועבען דער פארלאגעמיניערטער געדאנק וועגען איר ...

מיר האָבען קיין ליטעראַרשע קריטיק — אין דאָס איז אַ גרויס אומגליק פאַר אונדזער פּאָעזיע אין בעלעטריסטיק. אונדזער ליטעראַטור וואַקסט, ווי אַ ווילה עפעלביימעל אין וואַלד: פאַרלאָזט, עלענט, אָהן דערציִונג, — אירע פרוכטען מוזען זיין זייער. אונדזערע דיקטער האָ- בען קיין באַגרף וועגען דער טעאָריע פון ווערסיפיקאַציע, — זייערע געדעכטען מוזען זיין אַרעם, ציקאליעטשעט, אומדערטרעגלעך. אונדזערע נאָוועלעסטען באַניצען זיך מיט דער פּרימיטיווער טעכניק, — זייערע דערציִונגען מוזען זיין שטיף, נישט געשליפען, נישט פאַלירט. אונד- זערע דראַמאַטורגען האָבען קיין רעכטע בינע אין די אויגען נישט אָנגעזען, ווייסען אָפט נישט, וואָס דאָס וואָרט „דראַמע“ באַטייט, — זייערע פּיעסען מוזען זיין נאַטאַנטיקעלט ווי אַנ'עוּבר, נישט סענעניש, קיין- דיש... אַפילו צו באַקומען זיסע עפעל, מוז מען דעם בוים קילטיווערען, די פלעגען, דערצייען, באַארבעטען, צוויילזייערען, צוטשעפענ- דיך צום ווילדען שטאַם אַ צווייגעל פון העכערער קולטור... אונדז פּעלט די קולטור פון קינסטלער, און זי ווערט באַשאַפען דורך אַלגעמיניער אַיראָפּעישער דערציִונג און ביילדונג, דורך אומבאַווסטונדיקען איינפלוס פון קולטורעלישער סביבה מיט טיפע טראַדיציעס, דורך קאַנטעניש און עסימעטיק.

דאָס טעאָטער שלעפט נאָך אַיבעראַל נאָך דער ליטעראַטור ווי אַ כויל ווייף. נישט צו ווינדערען איז זיך, וואָס איך אונדזער טעאָ- טער איז געבליבען אַזוי הינטערשטעליק אין פאַרגלייך מיט אונדזער ליטעראַטור. די לעצטע פאַרמאָגט שוין אַזאַ ריז, ווי שלום-עליכם, וועלכער איז אונדזער סערוואַנטעס, גאַגאַל און טשעכאַוו אין אַיין פּערוואָן, — ווי זענען, אָבער, אונדזערע גרויסע דראַמאַטורגען? אונד- זערע גרויסע בינעס?

אמת, ס'ידישע טעאָטער האָט באַגעגענט אָף זיין וועג ספעציע- לישע פעלזען, אָן וועלכע עס האָט זיך געמוזט צוקלאַפען — די אַדמי- ניסטראַטיווע רדיפּות און רוסלאַנד, למשל, — אָבער די הויפטסבות פון דעם, וואָס עס האָט זיך אַזוי שוואַך אַנטוויקעלט, דאַרף מען זען אין מאַנגעל פון אַ ענגעגנדיקער קולטורעלישער סביבה און פון אַ באַווסט- זיניקען קולטורעלישען איינפלוס אָף דער בינע גופאַ, — הייסט עס, אין אַ גרויסער מאָס איך אין מאַנגעל פון ערנסטער טעאָטראַלישער קריטיק.

אונדזער טעאַטער איז געוואקסען און אנטוויקעלט זיך שטענדיק און די ערגסטע קילטורעלישע תנאים. אנטשטאנען איז עס ס׳ז׳יש. אויסגעבוידען זיך פון די טיפסטע פאָלקסשיכטען, און אין דעם האָט גע- שטעקט זיין לעבענסשעיקייט און אויסגעהאלטענקייט אין קאמף מיט די אויסערלעכע מניעות. דאָס דעמאָקראַטישע געבוירט איז, אָבער, אויך געווען די סבה פון זיין שוואַכקייט. דאָס אומנאָרמאַלישע, דאָס צובראָך- כענע ייִדישע לעבען האָט שטענדיק געהאלטען אונדזער טעאַטער אין קיך, נישט דערלאָזט עס און די סאַלאָנען פון קולטורעלישער עקזיסטענץ. אים האָט פון אָנהייב אָן געפעלט די מיטוויקונג פון אינטעליגענטישע קרעפטען. דער גרינדער פון ייִדישען טעאַטער האָט קיין סך נישט גע- קענט אויפטון; זיין מיסיע איז באַשטאַנען אין אָרגאַניזאַטאָרישער אַרבעט, די ווייניקע אינטעליגענטען, וועלכע זענען גענוער צוגעאָנגען צו דער אָרומער ייִדישער בינע, האָבען אויך נאָר איינצעלנע שטראַלען געקענט מיט זיך מיטברענגען. די זון פאַרן ייִדישען טעאַטער וואָלט געקאָנט אויפגיין ערשט דעמעלט, ווען די גאַנצע ייִדישע אינטעליגענץ, en masse, אָדער, לכל הפּוֹת, איר גרעסטער טייל זאָל געווען, ווי אַ וואַרימער כּרלינגסווינט מיט זיין באַפרוכטענדיקען אָטעם, אָנזאַפען די אַטמאָספּע- רע אַרום דער ייִדישער בינע.

ליידער, האָט זי זיך געהאלטען פונדערווייטענס. דער המין — דער איינציקער באַוויסער פון ייִדישען טעאַטער — האָט קיין ערנסטע און טיפע פּאָדערוינגען נישט געשטעלט. זיין געשמאַק קען מען צופרי- דענשטעלען מיט אַ געוויינלעכען באַלאַגאַן, מיט ריקידהלעך און נאַרישע קיפּלעטען. אין אַקטאַרען אַליין האָבען זעלטען-ווי אַנ׳אייגענעם דראַנג צו העכערער קינסט. נאָך ווייניקער האָבען פאַרשטאַנען די ייִדישע אַק- טאַרען — מענטשען פון דער מאַסע — צו זיכען עפעס שענערס, ווי „הפּני אין פּנחס״ אָדער „שפּרינגע די אָדעסער מעלקערקע״. אונדזער בינע האָבען געפעלט יענע ווירקונגען, וועלכע שופּען פּאַרווערטס; יענע אימפּולסען, וועלכע שאַפען אַ דראַנג צום פּראָגרעס; יענע שטע- רען, וועלכע באַלייכטען דעם וועג צו די בערגשפיצן.

ווי ווייט אונדזער טעאַטער גייט זיך און סיסטעמאַטישער קרי- טיק, און ווי גינסטיק איר אינפּלוס קען ווירקען אָף זיין אַנטוויקלונג, איז צו זען פון דער רעוואָלוציע, וועלכע די ייִדישע בינע האָט אָ- בערגעלעבט אין וואַרשע אין יאָר 1905, ווען דאָרט איז געגרינדעט געוואָרען די ערשטע פּראָווינציאַלישע ייִדישע צייטונג, וואָס האָט גלייך

פון די ערשטע נומערען הייס זיך פארנומען מיט דער יידישער סצענע. א גאנצען זומער האָבען דעמעלט אינדזערע אַקטאָרען געשפּילט אין טעאָטער „באַגאַטעלאַ“. דאָס טעאָטער האָט זיך געבראַכען פּון פּו-בליקום. אָווענט אין אָווענט האָט די קאַסע איינגעבראַכט זיבען, אַכט, ניין הונדערט רובל, — און דער רעפּערטואַר איז באַשטאַנען אויסשליס-ליך פּון שונד. אָבער גענוג זענען געווען דריי — פּיר שאַרפע אַרטיק-לען אין „וועג“, כּדי אין גליקלעכען ווינקעל, וואָס האָט זיך געבאָדען אין גאָלד, זאָל זיך אָנהייבען אַ קאַכעניש. די אַקטאָרען, וועלכע זענען נישט געוויינט געווען צו האָבען איבער זיך עפעס אַ קאָנטראַלע, זענען געוואָרען אויפגעבראַכט, האָבען געקערט וועלטען. אָבער גאָר גיך האָ-בען זיי באַגריפּען, אז די אַלטע צייטען, ווען די יידישע בינע איז גע-ווען אַ הפּקדזאָך, זענען פּאַריבער, און אז פּון היינט מאַל אָן האָבען זיי איבער זיך אַ קאָמפּעטענט אויג, וואָס היט-אָפּ יערען טריט זייערען אָף די טעאָטערברעטער. זיי האָבען זיך אונטערגעגעבען. און אָף די וואַרשעווער גאַסען זענען דערשינען אַפּישען, פּון וועלכע עס האָבען אַראָפּגעשיינט די נעמען: „מירעלע אפרת“, „כאַשע די יתומה“, די מיטער“ און זאָגאַר — „אַפּן לעצטען שטאַפּעל...“

תּחלת האָבען די אַקטאָרען דאָס געטון נאָר פּון מוז און פּאַר זיי איז געווען ממש אַנאַפּקומעניש צו שפּילען אין ליטעראַרישע פּיע-סען. ביסלעכטוייס האָבען אויך באַ זיי זיך געעפּענט די אייגען; זיי האָבען אָנגעהויבען צו קומען צום באַוויסטזיין פּון זייערע אמתע קרעפּ-טען און פּון זייערע אמתע אויפגאַבען. דעמעלט האָט דאָס גאָלד, וואָס איז פּאַרנאָשכט געוואָרען אין מיסטקאַסטען, אָנגעהויבען צו באַקומען דעם נאַטירלעכען גלאַנץ. פּון יידישען פּורימשפּילער האָט אַרױסגעשפּראַצט דער יידישער אַרטיסט.

באַם פּובליקום האָט זיך אויך גענומען ענדערען דער געשמאַק. די וואָס זענען ערשט נעכטען צוגאַנגען פּאַר תּענוג אָף „שמענדריק“, זענען היינט געלאָפּען באַוונדערען רחל קאַמינסקע אין „מירעלע אפרת“, מױערסאָן אין שׂלערס „רויבער“, ווייסמאַן און יער-מאַלינע — אין גאָר דינס רעפּערטואַר. אפילו די אַזױגערופּענע אינטעלליגענץ האָט איינגעווייליגט אַראַפּצוגיין צום יידישען טעאָטער און ענדערען די אַמאָליקע פּאַראַכטינג אָף דערשטױנונג.

דעמעלט האָט מען געקענט רעדען וועגען אַ יידישען טעאָ-טערלעכען. עס איז אַנטשטאַנען אַנענגע פּאַרבױנונג צווישען

טעאטער, פובליקום אין דער צייטונג. אף דער רעצענזיע וועגן א ניי שטיק האט מען געווארט מיט פובערדיק אומגעדולד: די צושויער ווי די אקטאָרען. אין שלעכט וואָרט פון דער צייטונג איז געווען גענוג אַ פיעסע זאָל אַראָפּגיין פון אַפּיש.

לייזער, האָט די פאַרבײַנדונג נישט לאַנג געדויערט. אָף די סצע-
נע זענען אַרױסגעטרעטען נייע צײַטונגען, וועלכע אינטערעסירען זיך
אױסשליסלעך מיט דער געשעפטלעכער זײַט און מיט אַלעס דעם, וואָס
קען הייבן די צאָל פאַרקױפטע נומערען. יעדער איזעאַליזם איז זײַ
פרעמד. דאָס ייִדישע טעאטער גײט זײַ אָן נאָר אָף אַזױפּיל, אָף וויפּעל
די משרתים פון דער אַדמיניסטראַציע און די קרובים פונם אַרױסגער-
בער בײַזן צענטען גליד קענען אומזיסט באַזוכען די פאַרשטעלונגען
אָף דעם אַזױגערופּענעם „פּאַספּאַרטו“.

מיט דער אַנטוויקלונג פון דער געלער פרעסע אין וואַרשע
איז אָפּגעשטאַרבען די יונגע ייִדישע טעאטראַלישע קריטיק. אונדזער
בינע איז צוריק געוואָרען אַ הפּקרואַך, אָהן אַ שום געזעלשאַפטלעכער
קאָנטראָל איבער זיך. און אין דעם ליגט אפּשר די גרעסטע סבה
פון איר שרעקלעכען ריקפאל ריקפאל אין משך פון די לעצטע פאָר יאָר.
טעאטערקריטיק איז אײַנע פון די וויכטיקע פּראָגען פון אונדזער
געגענווערטיק קולטורעלישען לעבען, ווייל מיט איר איז פאַרקנופּט
די פּראָגע וועגען דער צוקינפט פון אונדזער יונגער בינע.

קריזיס פון אונדזער דראַ מאָטיש טעאַטער.

ל היסטאָריש געשעעניש זע איך און ד? פעטערבורגער גאַסט-
ל פּראָלען פון אסתר רחל קאַמנינסקי? און פּרילאָנג 1908. ד?

מענגע נאָטיצען אין דער רעזידענצפרעסע פון יענער צייט דערציילען.
 ווי ס'האָט זיך דעמעלט געקאַכט אין ד? ליטעראַרישע קריזיסען, רוסלאַנד
 איז דאָן צום ערשטען מאל געוואָרן געוואָרען, און עס עקזיסטירט אַ יי-
 דיש טעאַטער. פּראָפּעסיאָנעלישע קריטיקער, וואָס רעכענען זיך נאָר
 מיט'ן אָביעקטיווישען אמת, האָבען מיט אַנטציקונג מודה-געווען, און אונ-
 דער בינע פאַרנעמט אַ שוין אַרט אין טעמפל פון דער אייראָפּעישער
 קונסט. דער נאָמען פון אסתר רחל קאַמנינסקי? איז אַוועקגעשטעלט
 געוואָרען אין איין שורה מיט ד? וועלטבאַרימטע נישט-יידישע אַרטיסט-
 טינס. נישט נאָר רוסלאַנד, — ד? אַוויגערופּענע יידישע אינטעליגענץ
 האָט דעמעלט מיט געוויסער פאַרווינדערונג דערהערט ד? ידיעה וועגען
 דער „יידישער דיווע“ און אירע טאַלענטפולע חברים. פאַר דער יידי-
 שער אינטעליגענץ איז דאָס געווען אַ גרויס נייעס, וואָרום אונדזער
 מיטטיילונגסגעזאַגטע טעאַטראַלישע קריטיק האָט ביז דעמעלט נאָר צו
 ביזן געמאַכט ד? יונגע יידישע בינע, אמת-טרויעריק איז געווען דער
 אָנבליק פון יידישען טעאַטער, ווען עס האָט דאָס ערשטע מאל אַף
 שטענדיק באַזעצט זיך אין דער גרעסטער יידישער קהלה פון אייראָפּע.
 דער רעפּערטואַר, ד? רעזש, ד? אויפפירונג, ווי אויך ד? סצענישע קול-
 טור פון ד? אַקטאָרען — אַלץ איז געווען קלאַנגעדיק, פאַרגרעבט. אָבער
 דאָס רוב פון אונדזערע ליטעראַטען האָבען נישט געוואָלט, אָדער נישט
 געקענט, פאַרשטיין, און שולדיק דערין זענען בלויז ד? אומדערטרעגלע-
 כע באַדינגונגען, אין וועלכע גאָלדפּאַדענס קינד האָט זיך אַנטוויקעלט.
 — ד? אומלעגאַלע לאַגע, ד? אַדמיניסטראַטיווע רדיפות, דאָס אייביקע
 נע-ונד-וויין אין ד? מאַטעריעלישע נויט, ווי אויך ד? גלייכגילטיקייט פון
 ד? אינטעליגענטישע קריזיסען צו אונדזער פּאָלקסבינע. נישט געוואָלט,
 אָדער נישט געקענט האָבען אונדזערע היימישע קריטיקער דערזען, און
 אַף ד? ברעטער פון „באַלאַגאַן“, — ווי זיי האָבען גערופּען דאָס יידי-

שׂע טעאַטער, — שפּילען צאַרטע, ליכטיקע, פּון גאָט געבענטשטע טאָ-
לענטען, פּון וועלכע בעסערע אומשטענדען זענען אימשטאַנד צו מאַכען
גרויסע אַרטיסטען. — „אַרץ פּון דער בינע!“ אַזוי האָט מען געשריגען
צו אַזעלכע שטערען פּון אונדזער סצענע, ווי אסתר רחל קאַמינסקי,
יעקב ליבערט, ווייסמאַן, יערמאַלינע, טרילינג, און גע-
שריגען האָט מען אַזוי דערפאַר, וואָס מען האָט אין קלוימערשטען „בינ-
זען ווילען“ פּון די אַקטאָרען געזען די אינאונאַיניקע סבה פּונם גידע-
ריקען צושטאַנד, אין וועלכען אונדזער בינע געפינט זיך.

אַביסעל זיך אָפּגערוט פּון די לאַנגיעריקע טלוליים, האָבען אונד-
זערע „ווינקעל-פּוירים-שפּילערס“ אָנגעהויבען ווינדער צו באַווייזען: אסתר
רחל קאַמינסקי אַלס „כאַסיע די יתומה“, אַלס „מירעלע אפרת“,
אַלס „די מוטער“ און פּינסקיס שטיק; פּרוי „טרילינג, אַלס „מז-
רעלע אפרת“ און „מאַדאַם טראַכטענבערג“ („די יתומה“); ליבערט,
אַלס דעם „ווינער בעל-הביתעלס“ פּאַטער, אַלס „סאַטין“ („נאַ דניע“)
א. ד. ג. — דאָס זענען אַלץ געווען פּערעל פּון סצענישער שאַפּונג.
אַבער אויך די ווינדער האָבען ווייניק געווינקט אַף אייניקע פּון אונדזע-
רע ליטעראַטען. אַזוי איז שוין באַ אונדז שטענדיק: פעלט אונדז
עפעס — בענקען מיר נאָך דעם, באַקלאַגען מיר זיך אַף דעם מאַנגעל;
האַבען מיר שוין עפעס — זעען מיר עס נישט, קענען מיר עס נישט
אַפּשאַצען, שפּייען מיר דערויף. אונדזער מח איז שוין פּון געבורט אָן
אויסגעלענקט: אַלץ איז ער מבטל, קיין זאַך איזמאָגליכט אים נישט.
אַבער פאַר דער מיינונג פּון אַ גוי האָבען מיר שטענדיק דרך-אַרץ, און
ערשט דעמעלט, ווען פעטערבורג האָט דעם קאָפּ פאַר אונדזער יונ-
גער בינע אַרץפּגעבליגען, האָבען אויך מיר אָנגעהויבען צו באַגריי-
פּען, וואָס פאַר אַ גרויסען קולטורעלישען אַוצר מיר פאַרמאָגען.

נאָך פעטערבורג האָט קאַמינסקי טרופּע געמאַכט אַ טרונע איבער
דער פּראָוויניץ, — באַזוכט ווילנע, קאַוונע, ריגע, וויטיעביסק,
לאַדזש — און איז איבעראַל באַגעגענט געוואָרען מיט גרויס התלהבות.
בכלל, דאָס לעצטע יאָר איז געווען אַ יאָר פּון אומא יפהערלעכען טרי-
ומף פאַר דער טרופּע, וועלכע כאַקערפּערט איצט דעם וווקס פּון אינ-
זער בינע. און דער טריומף דאַרף האַרציק פּרייען יעדען נאַציאָנאַל-
פּילענדיקען ייד, ווייל ער באַווייזט, אַז אונדזער ברייט פּובליקום, ווי
אויך אונדזער אינטעליגענץ האָט ענדלעך דערזען אין דער יידישער

דראַמאַטישער קונסט אַ לעבעדיקע און לעבענספעיקע פּרוּכט פון איג-
דער געגענווערטקער נאַציאָנאַלקולטורעלישער שאַפונג.
אַבער איצט, ווען די ייִדישע בינע איז און אַ געוויסער מאָס
שוין אַרויס אַבסעל פון איר עלענט, ווען זי האָט זיך שוין דערוואָר-
בען ליבע און אַכטונג באַ די פאַרשידענסטע שַכטען פון פּאָלק, מעג
מען אַ קוקטיין אָף איר עטוואָס שטרענגער.
געווען אַ צייט, — די ווייניקע פאַרערער פון דער ייִדישער סצע-
נע און פון ייִדישען אַקטאָר האָבען זי פאַרטיידיקט פון די נישטאַר-
טיקע קריטיקער, אָהן אויפהער פּראָטעסטירענדיק קיינען דעם בויזן,
וואָס מיט אָן דעם ייִדישען טעאַטער, — די ווייניקע פאַרערער האָ-
בען באַוווּסטזיניק צוגעמאַכט די אייגען אָף אייניקע באַטייטעוודיקע
חסרונות פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט. זיי האָבען געמוזט אַזוי טון,
ווייל פאַר זיי זענען דעמעלט געשטאַנען צוויי וויכטיקערע אָפגאַבען:
(1) אויפוועקען און ייִדישען אַקטאָר דאָס באַוווּסטזיין פון זיינע קרעפ-
טען און ווירקען אָף אים, ער זאָל אַבערגיין צו אַנערנסטען רעפער-
טואַר; (2) דערקלערען דעם פּובליקום די היסטאָרישע סבות, פאַרוואָס
דאָס ייִדישע טעאַטער שטייט אַזוי גידערוק, איינפלאַנצען באַ די טעא-
טערבאַזוכער אַביסעל צוטרוי צו דער ייִדישער בינע און צו איר צו-
קנפּט.

נישט מיט שפּיעכץ דערציט מען נישטקולטורעלישע מענטשען,
נאָר מיט טאָלעראַנץ, מיט פאַרוזוכטקען מוסר, פאַרניגפטיקער קריטיק
און ליבענדיקער רוקזיכטיקייט.

איצט, אָבער, איז דאָס וויכטיקסטע שוין געשען: פון ייִדישען
„באַלאַגאַן“ איז אויסגעוואַקסען אַ דראַמאַטיש טעאַטער, און פון ייִדישען
„אַקטאָרשטיק“ אַנערנסטער אַרטיסט; די באַציאָנג פון דער געוועלשאַפט
צו דער ייִדישער סצענע האָט זיך אויך ראַדקאַלזש געענדערט; — אין
איצט איז שוין דאָ אַ באַדען פאַר ווייטערדיקער אין מער-דעטאַלער
קריטיק. איצט מעג מען שוין און מ'דאַרף אַפילו אינטערשטרייכען יע-
נע שוואַכע זייטען, וועלכע ס'איז פריער גיצלעך געווען צו פאַרשווייגען,
און ווירקלעך, וואָלט דען געהאַט אַ טעם צו פּאָדערען, לאַמיר זאָגען —
אַרטיסטישע דיקציע, סובטעלישע שפּיל און מאַדערנע רעזש? פון אַקטאָ-
רען, וואָס שטעלען, „שפּרינגען די אַדעסער מעקלעריין“. און פאַר אַ
פּובליקום, וואָס לעקט די פינגער פון „שמענדריק“?
אָבער פון אַרטיסטען, וואָס האָבען אַזאַ התלהבות באַ אינטעליגענ-

טישע באַזוכער פאַרדינט, מעג מען שוין פאַדערען, און זיי זאָלען זיך אימ-
קוקען אָף זיך אליין, זאָרגען וועגען ווייטערדיקען וווקס. אַ כלל איז דאָך:
ויער עס גייט נישט פאַרווערטס, דער בלייבט הינטערשטעליק.

די הייזאַרקע גאַסטראָלען פון קאַמינסקיס טרופע אין פעטערבורג
האַבען מיך איבערצייגט, און די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פון אינדוער-
דראַמאַטישער קונסט איז פשוט אַ לעבענספראַגע פאַר איר. דער פּעריאָד
פון עלעמענטאַרישער דערציִונג פון אינדוער בינע האָט זיך געענדיקט דע-
מעלט, ווען עס האָט זיך געבילדט די טרופע מיט אַ ריין-ליטעראַרישען רע-
פּערטואַר. דער פּעריאָד האָט געבראַכט זיינע פּרוֹבאַטען: דער טרומף
פון קאַמינסקיס טעאַטער דאָס איז דער רעזולטאַט פון דעם פּעריאָד,
דערביי אַ היסטאָרישער רעזולטאַט. אָבער די ערשטע דראַמאַטישע טרו-
פע אינדוערע טאָר זיך נישט באַנגוגענען מיט דעם איינעם רעזולטאַט.
אויב זי וויל אויך ווייטער פאַרקערפּערען דעם וווקס פון אינדוער סצע-
נע; אויב זי וויל אויך ווייטער פאַרבלייבען פאַר דער ייִדישער געזעל-
שאַפט אַ ליכטיקער פאַרשטייער פון אינדוער לעבעדיקען נאַציאָנאַלשאַ-
פּענדיקען גייסט, מוז זי זיך ווידער נעמען צו איר זעלבסטדערציִונג.
עסטעטישע אַנטוויקלונג און אַרטיסטישע קולטור אַלס איר רעזולטאַט,
— אָט וואָס פעלט איצט אינדוער דראַמאַטיש טעאַטער.

אינדוערע בעסטע אַקטאָרען פאַרמאָגען געוואַלטיקע אינטויזיע,
אינגעבוירענע אינטעליגענץ און אייגענע פּערזענלעכקייט. די האָט דאָס
טייערסטע, וואָס מ'זוכט אין אַ דראַמאַטישען אַרטיסט. ווען כּוֹזע אסתר
רחל קאַמינסקי? אין דער אַרטיסטאָקראַטישער ראָלע פון „מירעלע
אפרת“ אָדער אין דער ליירישער ראָל פון „כאַסיע דער יתומה“, איז
פאַר מיר קלאַר, און דעם גייסטיקען אינהאַלט פון די טיפּען האָט זי
געפונען אין איר אייגענער, טיפּער, צאַרטער און פּילזיטיקער, רייכ-
באַגאַבטער נשמה, און די אויסערלעכע פאַרמען זייערע האָט זי אָנגע-
טאַפט מיט איר גרויסען אַרטיסטישען אינסטינקט. ווען דער קליינזיניק-
סיקער זשעלאָזע גייט פאַר מיר אַדורך דאָ אַלס דער ברחן פון
„גאַט, מענטש און טייערעל“, דאָ אַלס דער רב אין די „געברידער
לוריה“, דאָ אַלס זייענשטאַמער אין „צווייט און צושפּרייט“, דאָ אַלס
דער יונגעראַמן אין דער „עצה“, — זאָגט מיר די קייט קינצלערישע
שאַפונגען, און דער געבוירענער אַרטיסט טראַגט אין זיין ברוסט אַ-
אָפּרוינט פון פּיינגעפּיל, איידעלקייט און ווייכקייט, און אַז בלויז מיט
דער היילף פון זיין סובטעלען עסטעטישען אינסטינקט שליפּט ער אַרום

זיינע פראכטפולע ראָלען. ווען יעקב ליבערס, וואָס איז געוויינט
געווען צו שטורמען און בריווען אָף דער סצענע, רייסענדיק קייטען
אין „בר ככבא“ אָדער דעקלאַמירענדיק דונערענדיקע מאָנאָלאָגען אין
„כניקע-פּינקע“, ווען דערוועלביקער ליבערס טרעט-אַרויס אַלס דושאַר-
סקי און פּשיבישעווסקיס „צוליב גליק“ און שפּילט ווייך, צאַרט, געלאַ-
סען, אויסגעהאַלטען, באַשאַפענדיק אָף דער סצענע אַ סטיל-זיירטען סימ-
באָל, מוז איך שטיינען פאַר דער מערקווירדיקער אינטויציע, ווייל —
זאָגט מיר, — וווּ האָט ליבערס געקענט זען אין לעבען זאָג דושאַרסקי?
אַון עסטעיטש באַווסטוויין קענען, אָבער, די אַלע איינגעבוירענע
קרעפטען נישט אַרויסווייזען זייער גאַנצען גלאַנץ. נישט שטענדיק קען
אינטויציע אָנווייזען די אויסערלעכע פאַרמען פון טיפּ. אָפטמאָל רייסט
זיך דער פּאָדעם פון קינצלערשער שאַפונג, שיינע ניוואַנסען גייען פאַר-
לירען, וויכטיקע מאָמענטען בלייבען אין שאַטען, איידעלע פרטים ווע-
רען פאַרריבען. די גאַנצקייט פון טיפּ, דער סטיל פון שפּילען ליידט
נישט זעלטען דערפון, וואָס דעם אַקטאָר פעלט אַרטיסטישע קולטור,
וועלכע מ'קען דערווערבען נאָר דורך ספּעציעלישער דראַמאַטישער
דערציילונג אין דורך אַלגעמיינער עסטעיטשער בילדונג. גענוג איז, און
דער אַקטאָר זאָל אָנהויבען רעדען מיט איין טאָן העכער, אים די גאַנ-
צע שטימונג פון שטיק זאָל אינגאַנצען צושטערט ווערען, די איידעלע
גאַמע פון טיפּע געפילען זאָל איבערגיין אין אַ גראַבען עפעקט, האַר-
ציקע קאַטאַסטראַפּעס — אין מעלאָדראַמע, שטילע רייד — אין דעקלאַ-
מאַציע. בלויז איינגעבוירענער טאַקט נאַרט אָפטמאָל אָפּ.

באַזונדערס בולט זיך דער מאַנגעל פון אינערלעכער האַר-
מאַניע אין דער אַלגעמיינער רעזוש. די אויפפירונג פון די פּיעסען אָף
אינדער בינע ליידט כמעט כראָניש פון איר אויסערלעכער זייט. די
דעקאָראַציעס, דאָס מעבעל — דאָס דאַרף דאָך זיין אַזוי טיף באַקלערט,
אַזוי איידעל אויסגעפירט, עס זאָל פאַסען צו דער אידיע פון שטיק,
צו דער עפאַכע פון דער האַנדלונג, צו דער סביבה פון די מענטשען
און צו דער אינדיוידואַליטעט פון די פּערזאָנען. ווען מיר קומען דאָס
ערשטע מאָל אין טעאַטער, רייסען אינדזו די אַקטאָרען מיט, מיר ווע-
רען צוגעקלעפט צו זיי אָבער ווערען מיר שטענדיקע באַזוכער — היי-
בען מיר אָן צו באַמערקען די פּגימות. און אונדז פאַרדרייסט, אונדז
טוט וויי, ווען אַ סאַלאָן זעט-אויס ווי אַנאָינפאַרהויז; ווען איינער אין
דערוועלביקער הילצערנער זיגער גייט נישט אַראָפּ פון דער בינע וואָ-

כענלאנג; ווען דערזעלפיקער ר' יצחק-אלחנן אָהן אַ רעמעל וואַנדערט-אָבער פון הערשעלע דובראָווער אין דער גראַדנער אכסניאָ, אין פון דער לעצטער צו מאיר שאַלאַנט; ווען דער זיגער שלאָגט 8 און דער וויזער שטייט אָף 2... דאָס זענען אַלץ פּרטים, אָבער זיי שטערען די אַלזוינע, אַבערינגענס, טאַקע אין פּרטים דריקט-זיך-אויס קולטור.

נאָך שוואַכער איז די אַינער לעכע רעזשי. יעדע פּיעסע האָט זיך איר נשמה, איר סטיל, די פּערזאָנען זענען געבונדען צווישען זיך, ווייל אַלע זענען זיי נייטיק פאַר דער האַנדלונג און פאַר דער אַידיע. קיין אַבעריקע טאַרען נישט זיין, דער אַקטאָר איז נישט פריי צו שאַפּען אַ טיפּ גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, צו שפּילען, ווי אים גלוסט זיך. ער דאַרף זיך צופאַסען צו דער אַלגעמײנער רעם פון שטיק, אַרײַט-וויזען נאָר יענע זייטען פון כאַראַקטער, וועלכע די פּיעסע פּאָדערט; אַזי-סדריקען שטימונג, פּאַטאָס נאָר אָף אַזײַלי, אָף וויפּעל די דראַמע דאַרף האַבען, אַ פּיעסע מוז אַדורכגיין, ווי אַ קאַנצערט, אַינגעשפּילט, האַרמאָניש... איך וועל זײַן נישט רעדען וועגען דעם, אַז אַינדזערע אַקטאָרען, אַפּילו די בעסטע (אויסער אסת-רחל קאַמינסקי און נאָך אַיניקע), קענען זעלטען ווען די ראַלע און וואַרפּען יעדע מינוט אַ בליק צו דער בודקע פון סופּלער, אומברחמנותדיק צורייסענדיק די אַלזײַנע. — איך וועל נאָר באַמערקען, אַז באַס שפּילען רעכענט זיך נישט אַי-נער מיט'ן צווייטען, — יעדער האַלט זיך אָן זײַן סטיל, אַזײַנען ער דענקט פאַר גוט. אַן-אין-פאַר-זיך איז יעדער אָף זײַן אָרט, אָבער עס פעלט די אַינדעלע אַטמאָספּערע פון אַיניקייט, מ'זעט פאַר זיך אַיניצעל-נע מענטשען, אָבער דער אַינדרוק פון אַג'אַראַניש שטיק לעבען גייט פאַרלוירען... בפרט נאָך, אַז אין אַ שטיק פּון ווילנער לעבען, למשל, רעט אַינגער טאַקע ליטוויש, און די אַבעריקע פּויליש צו וואַליניש, צו גאָר אַ קאַפּינקע פּאַרזייטשט...

אַ טרופּע פון דער מאַס, ווי קאַמינסקי, וואַלט שײַן באַדאַרפט האַבען אַ ליטעראַרשיען פּירער, וועלכער זאָל זײַן פאַראַנטוואָרטלעך פאַר'ן רעפּערטואַר און פאַר דער רעזשי, פאַר דעם גייסט פון דער רעזשי. דער ליטעראַרישער פּירער שטודירט-אויס די פּיעסע, פאַר'ן אױפּמאַרען ליינעט ער פאַר די אַקטאָרען אַ גענײַעם רעפּעראַט, אין וועלכען ער אַנאַליזירט דאָס שטיק, דערקלערט זײַן הױפּטאַידיע, דעם אױפּגאַב פון יעדער פּערזאָן, וואָס טרעט-אױף; בשעת די רעפּעטליצעס זעט ער, אַז אַלע זאָלען קענען די ראַלען, זאָלען זיך האַלטען אָן די

אנווייזונגען פון מחבר און נישט צורניסען די רעמען פון שטיק. דער ליטעראַרישער רעזשיסער איז די נשמה פון ספעקטאַקעל; ער גיט אים דאָס איינקייט. די האַרמאָניע... דאָס שוועדישע טעאַטער האָט סטרינד-בערגען, דאָס נאָרוועגישע — האָט געהאַט איבסענען. זאָל זיך די יידישע טרופע געפינען אַ קלענערען, — מיט דער צייט וועט אפשר אויסוואַקסען אויך אַ גרעסערער...

איך האָב דאָ דערמאָנט דאָס וואָרט רעפערטואַר, ווייל רע-פערטואַר און רעזשיסיר זענען ענג געבונדען. די אַנטוויקלונג און דער געשמאַק פון רעזשיסיר באַשטימען דעם רעפערטואַר, און ווייטער — אָהן אַ ליטעראַרישען רעזשיסער קען אַ טרופע נישט האָבען קיין גענו-גענדיקען רעפערטואַר. די אַקטאָרען אַליין האָבען קיין צייט נישט צו זוכען. איבעריגענס, דאָס איז נישט זייער זאך, און קיין שפראַכען קע-נען זיי אויך נישט. אָהן איבערזעצונגען קען זיך ווידער אַ טעאַטער היינטקע צייטען נישט באַגיין. דער אַלעקסאַנדרינסקי טעאַטער און סוואָרנס טעאַטער און פעטערבורג זיצען בלויז אָף אייגענער דראַמאַטורגיע, שפּילען זיי טאַקע בלויז טאַנדיט און זענען נידעריקער פון יעדער קריטיק. סטאַנלאַווסקי און קאַמיסאַרושעווסקי אַ האָבען, פאַרקערט, אין זייער רעפערטואַר מער ווי אַ העלפט אויסלענ-דישע שטיקער, און בליען.

אינדזער יונגע בינע ליידיט שוין אויך פון פיעסענהונגער, קומענ-דיק הייאָר קיין פעטערבורג, האָט קאַמינסקי געמוזט ווידער ברענ-נען דיזעלביקע פיעסען, ווי פאַראַיאָרען. נאָכאַמאָל גאָרדין און ווידער-אַמאָל גאָרדין. אמת, „מירעלע אפרת“ און „כאַסיע די יתומה“ וועלען שטענדיק זיין באַליבטע פיעסען אין יידישען רעפערטואַר, אָבער אויס-פילען דעם רעפערטואַר קענען זיי בשום אופן נישט. עס ווילט זיך עפעס נייעס. האָט מען אינדזו מכבד-געווען מיט „שלום בית“, „גאַטס שטיפקינדער“ און נאָך אַזעלכע אַנטיקען. קענטיק — נישטאָ וואָס צו שפּילען. איין וויכטיקע איבערזעצונג: „צוליב גליק“. אַלע זענען אין דעם שטיק גוט — קאַמינסקי מיט דער פרוי, ליבערט, און דאָס באַווייזט, אַז אייניקע מיטגלידער פון אינדזער ערשטער דראַמאַטישער טרופע האָבען שוין איבערגעוואַקסען גאָרדינען, וועלכער האָט זיי פאַר אַרטיסטען געמאַכט. גאָרדין געהערט צו דער אַלטער שול דראַמאַ-טורגען, און קאַמינסקי טרופע וואָלט שוין געקענט שפּילען איבסענס און הויפטמאַנס שטיקער. וויזשע קומט מען, אָבער, צו דעם רע-

פּערטונאַר? קאַמנסקי? האָט נישט קיין סיטעם. האָט מען געבראַכט פּשיב? שוועוסיקין, האָט ער גענומען פּשיב? שוועווקין, דער שפרונג איז, אָבער, צו גרויס. „פאַרן זונענאויפגאַנג“, צי „פּורמאַן הענשעל“ (הויפטמאַן), די „זיילען פון דער געזעלשאַפּט“ און „געשפּענסטער“ (איבסען), „דער פּאָטער“ (סטרינדבערג) וואָלטען זיך גיכער געפּאַסט, ווייל זיי זענען נענטער צו דער לעבענסשטייגערשילדערונג אין האָבען מער האַנדלונג.

און ווען איך רעד וועגען קריזיס פון אונדזער טעאַטער, האָב איך טאַקע און זיין בלוז קאַמינסקיס טרופּע, וועלכע שטייט אָן דעם שפיץ פון דער ייִדישער דראַמאַטישער קנסט, און מיינען מיין איך טאַקע אָט די דערמאָנטע שוואַכע זייטען פון דער רעזיש און די אַרעמי-קייט פון רעפּערטונאַר. דער מאָראַלישער ערפּאָלג פון דער דרופּע אין פעטערבורג איז דאָסמאָל אויך געווען גרויס, אָבער דער מאַטעריעל-שער — שוין קלענער. ס'איז נישט געווען, וואָס צו באַזוכען, און אין די שוואַכע שטיקער האָבען זיך אויך די פעלערען פון רעזיש שאַרפּער געוואָרפּען אין די אויגען. און די פּראַגע פון רעפּערטונאַר און רעזיש איז, ווי כ'האַב שוין געזאָגט, געוואָרען פשוט אַ לעבענספּראַגע פאַר דער דראַמאַטישער טרופּע, ווייל פאַר איר שטייט איצט די שאלה: און וואָס ווייטער? מ'וועט נאָכאַמאָל וועלען באַזוכען ריגע, ווילנע א. א. וו. — מיט וואָס פאַרט מען איצט?

* * *

...אין אָנגעשריבען האָב איך די עטלעכע שורות נישט אַלס קריזיס-טיק, איך האָב פשוט קאַנסטאַטירט אַ פּאַקט, וועלכען כ'זע אין וועגען וועלכען כ'שרייב מיט אַ צובראַכען געמיט, ווייל פאַר מיר איז די טרו-פע אַ שטיק פון מיין גשמה, ס'וויילט זיך גלייבען, אַז זי וועט געפּינען אַב-אויסוועג: זי וועט אַהיימקומען, זיך אַרומקוקען, אפשר זיך צונויפּ-רעדען מיט אַ געניטער פּערזאָן. איינס קרענקט: דער נסיון האָט באַ-וויזען, אַז קיין שום טעאַטער אין דער וועלט קען זיך נישט אַנטוויק-לען אָהן געזעלשאַפּטלעכער שטיצע. אין פעטערבורג און מאַסק-ווע — די רוסישע טעאַטערס, און אין וואַרשע — די פּוילישע — ווערען אויסגעהאַלטען פון דער רעגירונג. ווען ס'טאַניסלאַווסקי זאָל נישט געווען באַקומען 200 טויזענט רובל אַ סובסידיע פון מאָראַל-זאָווען, וואָלט פּין זיין ווונדערבאַרען טעמפעל שוין לאַנג קיין סימן

נישט געבליבען. אין פארשידענע פוילישע פראווינציעלישע שטעט האָ-
בען זיך געגרינדט חברות פון בירגער צו שטיצען די אָרטיקע קליינע
טעאָטערקע. פאַרוואָס זאָל נאָר די ייִדישע בינע זיין אַזוי עלענט?
ס'איז גאָטס ווונדער, וואָס זי איז געווען אימשטאַנד מיט אייגענע כחות
אַלען זיך אויפצוהייבען אַזוי הויך. אָבער וויפעל איז דער שיער, זי
זאָל זיך פּייניגען! נאָך נישט צייט, עס זאָל זיך אָרגאַניזירען — אַ ספּע-
ציעלישער פאַרזיין, האָבענדיק מיטגלידער און אַלע ייִדישע שטעט, און
אויבערנעמען די ערשטע ייִדישע דראַמאַטישע טרופּע? צוקלייבען צו
איר די בעסטע אַקטאָרען פון אנדערע טרופּעס (דראַמאַטן, יוליוס
אַדלער, טיטעלמאַן), צונעמען אַדיטעראַרישען פּרער, — און זאָל
דער לעבעדיקער קוואַל פון נאַציאָנאַלקוילטורעלישער שאַפּונג פאַרען
פון שטאָט צו שטאָט — וועקען די ייִדישע נשמה, שפּיזען זי מיט
שוינקייט...

דערויף דאַרף מען האָבען אַזוי ווייניק געלט... און דאָס וואָלט
דאָך געווען אַזוי שיין... אַזוי שיין...

(לעבען אין וויסער
שאַפּט, נומער 1, וומער 1909).

פיר יאר יידיש טעאטער אין רוסלאנד אין פוילען.

ביזן 1905-טען יאר.

עם פארגאנגענעם זומער איז געוואָרען פיר יאר, זינט מ'האָט
אין רוסלאַנד פּאָקטש אַראָפּגענומען דעם פּאַרבאַט, וואָס האָט
אָז לאַנגע צייט געהאַלטען אין קלעם אונדזער פּאָלקסבאַנע.
פון יאַר 1905 האָבען מיר אין וואַרשע פּסדר עטלעכע ייִדישע
טעאָטערס. מ'קען זאָגען, אז אין דער גרעסטער ייִדישער קהלה פון
אײראָפּע האָט אונדזער אַרעמע סצענע פון דעמעלט-אַן זיך געפּונען אַ
שטיקעל מקום-מנוחה, וווּ זי האָט געקענט פּרײַער אױפּאַטעמען און אַ
קלער טון וועגען אַ לײַכטקערען מאָרגען.
אין דעמועלביקען יאַר האָט אין וואַרשע אָנגעהויבען אַרײַסגיין
די ערשטע ייִדישע צײַטונג („דער וועג“), וועלכער האָט באַלט פון
תּחלת-אַן זײַער פּיל אױפּמערקזאַמקײַט געשענקט דעם שטיפּקײַנד פון
אונדזער מאָדערנער קולטור, געלײַגט דעם פּונדאַמענט פון ייִדישער
טעאָטערקריטיק.
און דערפאַר טאַקע דאַרף מען, לױט מיין מײַנונג, רעכענען דאָס
יאָר 1905 פאַר אַ הײַסטאָרישע דאַטע אין דער קורצער געשיכטע פון
אונדזער בינע אין רוסלאַנד.
ביז דעמעלט זענען נישט די אױסערלעכע, נישט די אײַנערלעכע
תּנאים, אין וועלכע סײַדישע טעאָטער האָט געלעבט, גײַנסטיק געווען
פאַר זײַן אַנטוויקלונג.
די גורה פון די אַכציקער יאַרען האָט וווּ אַ שווערער שטיין
צוגעפּרעסט סײַנגע געוויקסעל פון אונדזער דראַמאַטישער קױנסט.
די באַשטענדיקע ייִדישע טעאָטערס אין אַדעס, וואָס האָבען אַזױ
לעבעדיק פּונקטאַנרטי און גאַנץ נישקשהדיק זיך אַנטוויקעלט, זענען
אײַנטערגעגאַנגען. אײַבער נאָכט איז סײַדישע טעאָטער אָפּגעשמדט גע-
וואָרען אַף דײַטש. נאָר דער געצווונגענער מאַסקאַראַד איז צוגעגאַנגען
זײַער שווער: מ'האַט געדאַרפּט זײַן פּלינד אַף בײַדע אױגען, מ'זאָל

נישט דערזען אפ'ן פרישגעבאקענעם „דייטש“ דעם אלטען ארבע-פנפות... א „גוטער גוי“ האָט רחמנות-געהאַט אָף די אויסגע-הונגערטע נע-ונדנ-קעס, דערלויבט צו שפּילען... א ט'בה קאָסט, אָבער, באַ אינדז געלט, אין אַ סך: אָפטמאָל איז דאָס גאַנצע „דאָברני-מול“ פּוין ייִדישען אַקטאָר צרײַן אין זײַנע בעלי-טוֹ הניקעס... און וויפּעל מ'אל האָט געטראָפּען, אַז „נאַטשאַלסטווע“ האָט זיך בשום-אופן נישט געלאָזט מפיס-זײַן. דער אַפּיש איז נישט אונטערגעשריבּען געוואָרען, און די טרופּע האָט פשוט נישט געהאַט, מיט וואָס אַרויסצופאַרען...

גאַנץ נישט זעלטען פּלעגען מיט דעם „דייטש“ פאַרקומען זײַער קאָמישע עפּיוואָדען.

קײן גרויסע בקיאים אין לשׁוֹן-אַשפּנו זענען אינדזערע אַקטאָרען, פאַרשטייט זיך, נישט געווען, — פּלעגט מען, מעשה-קאָנטראַבאָנד, אונ-טערשפּילען אַביסעל אָף מאַמע-לשׁוֹן, ווייזט זיך, אָבער, אַ פּאַליצײַנושער דאַשעק אָף דער פאַרשטעלונג, — יוערײַט הײַנטער די קוליסען אַ מהומה — ער איז דאָ... „דייטש“! „דייטש“ שפּילט! — פּייל פּוין בױ-גען פּליט-אַדורך דער באַפּעל, — אין, לאָמיר נעמען, דער שדכן אין „קונג-לעמעל“ לויפּט-אַרויס אָף דער בינע, אַ בלאַסער, אַ פאַרצאַפּעל-טער און שטאַמעלט קײַם אַרויס, אָנשטאַט דעם ייִדישען: „אַ גוטע וואָך! אַ גוטע וואָך! און כּאַפּט נישט“, — דאָס „דייטשישע“:

— „איין גוטע וואָך! איין גוטע וואָך! און פאַנגט נישט!“ — וועגען דער מאַטערעלישער לאַגע פּוין די פּינאַרען, וואָס האָבען גאַלדפּאַדענס קינד טרײַ געהיט, איז שױן אָפּגעערט. כּראָנזשער הונגער איז טרײַט נאָך טרײַט נאָכגעגאַנגען דעם ייִדישען אַקטאָר, אַ „סבאַר“ פּוין 50 רויבל איז געווען דער העכסטער אינדעאַל פּוין אַ וואַנדערטרופּע, און ווי אַלע שײַנע הלומות איז ער זעלטען ווען מקיים-געוואָרען אָף דער וואָר. אַ גאַנץ בוך וואָלט מען געקאָנט אָנשרײַבען וועגען די טלטולים פּוין דער ייִדישער בינע אין רוסלאַנד.

אין קען עטלשיכע אַקטאָרען, וועלכע האָבען אַמאָל געמוזט גײַן פּוין כּלאָנים קײַן ביאַליסטאָק צופּוס... די „ייִדישע דווע“ האָט ערשט מיט 16 יאָר צוריק אין זאַקראָטשינס געשטעלט „שמענדריק“ פאַר 40 ייִדישע סאַלדאַטען, וואָס יעדער פּוין זײַ האָט באַצאָלט צו גילדען, — און זײַ האָט זיך גאַנץ פּוין געפּרײַט מיט'ן „סבאַר“...

און דער טעמפּעל פּוין אינדזער „טאַליע“, אומשטייגגעזאָגט, ווי האָט אויסגעזען!

אין שטאלען, אין שניערען און על-פי-רוב געשפילט געוואָרען. איינמאָל, אין אומאָן, קינעווער גובערניע, האָט זיך פאַרלאָפּען אזא פּריוילעך געשיכטעלע:

געקומען אַ טרופּע, אָפּגעדונגען אַ שטאַל, אַרויסגעטראָגען דאָס מיט, אין הינטערגרונט אַ שטיקעל פּלאַץ פאַר די פּערד איבערגעלאָזט, מיט אַ דין ווענטעל אָפּגעצוימט, דערנאָך צווייפּגענומען אין די קלייטען עט-לעכע טייקאסטעס — אַ בילעט צום אַרײַנגיין נוצגעלט פאַר אַ קאסטען, — געמאַכט פּון זײ אַ בינע, מיט ברעטער צוגעדעקט און גאַנץ באַקוועם „די שפּיל געפּראַוועט“... אין מיטען פּלוצים — אַ קאַטאַסטראַפּע: פּון הינטען איז צוגעקומען אַ פּערד אין גענומען געשמאַק זיך רײבען אַ זײט אין ווענטעל, וואָס האָט אָפּגעטיילט די סצענע. דאָס ווענטעל האָט זיך איבערגעקערט, די ברעטער צושיט, און די אַקטאָרען — צווישען זײ איז געווען אויך ווייס מאַן — זענען אַלע, ווי זײ שטייען און גייען, אין די „קרינען“ און מיט די „שווערדען“, אַראָפּגעפּאלען צווישען די קאַסטענס...

אַנאַנדערשטמאַל — אין קאַבעלאַקי, פּאַלטאָווער גובערניע, — האָט אַ טרופּע — און רחל קאַמינסקי אינדערמיט — געשפּילט אין גאַר-טען, צווישען די בײַמער, אָהן שום צערעמאָניעס, גלייך אַפּן גרינעם גראָן... אין טאַקע דאָ, אונטער'ן פּרײַען הימעל, פאַר די אויגען פּון פּובליקום, זיך „פאַרשטעלט“ און גרימירט...

דאָס איבערלעכע לעבען אין דער יודישער גאַס גופּא איז אויך געווען אין אזא צייטשאַנט, אַז ס'האַט ווייניק וואָס געקאָנט ווירקען אָף דער אַנטוויקלונג פּון אונדזער בינע, געפעלט האָט דאָרט די לעבעדיקע אַטמאָספּערע פּון אינטערעס און ליבע צום יודישען טעאַטער. קיינער האָט פאַר דעם נישט געזאָרגט, קיינער האָט עס נישט געשעצט. אונדזער אינטעליגענץ איז שטענדיק געווען ווייט פּון אַלין, וואָס האָט עפּעס אַ שייכות צום „זשאַרגאָן“.

די האַלבעאינטעליגענטען, די „געבולפעטע“ גבירימלעך, אַז זײ פּלעגען יאָ אַמאָל אַראָפּפּונדערען צו אַ יודישער פּאַרשטעלונג, איז אין אַ געוויסער מאָס צוליב די קויליסען: דער אַקטאָר איז אַ ווילער יונג, וואָס איז זשענדע אין אַ פּוּס, און די אַקטאָרקע — אַ מיידעל, מיט וועל-כער מימעג זיך פּרײַ פאַרהאַלטען, — אזוי איז געווען די מיינונג פּון אונדזערע היימישע „מעצענאַטען“.

וועמען ס'אינטערעסירט די זײט פּון יודישען אַקטאָרשען לעבען,

דעם ראָט אַיך אַיבער צובלעטערען אברהם-יצחק קאַמינסקי, אַקטאָרען אַף דער רײזע. דער וואָדעוויל האָט נישט קיין גרויסען ליטעראַרישען ווערט, פאַרדינט, אָבער, אױפּמערקזאַמקױט אַלס פּאַקטישע כּראַנץ, וואָס טראָגט אַין איר גרעסטער העלפט אױטאָבאָגראַפּישען כאַראַקטער.

די אַרטאָדאָקסישע קרייזען האַלטען זיך אַינצט אױך ווייט פון „מושב לצים“, זעענדיק אין טעאָטער אַ טריף-פּסולדיקע זאַך, — מיט יאַרען צוריק איז די באַצױנג געווען נאָך פּינגטלעכער. דער ייִדישער אַקטאָר האָט אַ סך — אַ סך צו דערציילען וועגען די צרות, וואָס ער איז אױסגעשטאַנען פון פאַרשידענע זײַטען!

צווישען די מאַטעריאַלען, וועלכע אַיך זאַמעל וועגען ייִדישען טעאָטער, איז פאַרשריבען, למשל, אַזאַ פּאַקט:

געשפּילט האָט מיט 15 יאָר צוריק, אין מעזריטש, אַ טרופּע, גראַד געהאַט ערפּאָלג, ממש גאַלדענע בערג געקלבען: ביז 100 רובל אַנאַווענט... נאָך די ערשטע עטלעכע פאַרשטעלונגען, פּלוצלם, מ'זעט — אין קאַסע סך-הכל צען גילדען... די אַקטאָרען זענען אױסער זיך, מ'הייבט אָן נאַכפּרעגען — און מ'דערגױט: עמלצער האָט אין „שמעון-דריקס“ אָנבליק אַנטדעקט אַ שטיקעל עגלעכקױט מיט אױנעם פון די אַרטיקע כּלי-קודש און אים גלייך דערפון מוֹדיע-געווען. יענער איז, נאַטירלעך, אַרויס פון די כּלים אין האָט אַרויסגעגעבען אַף די עוכרי-ישראל די קאַמעדאַנטישע אַ שטיקעל חרם...

געוואָר-ווערענדיק די סבה, פאַרוואָס אין טעאָטער איז ליידיק, האָט ליבערט פאַרדראָסיק אַ זאָג-געטון: „דער, וואָס האָט דאָס גורם-געווען, מעג אין אים שוין אַרײַן אַרוח!...“ דערביי איז געווען אַנאַר-טיקער בעל-הבית, אַ פּערדהענדלער, יש אומרים אַ פּערדגנב, — בכלל — אַ הפּקרמענטש. דערהערענדיק די ווערטער, איז ער אַ צוקאַכטער גע-וואָרען: „אַנאַקטאַרשטיק זאָל שעלטען אַזאַ יידען!“ — האָט געכאַפט אַ האַק און אַ וואָרף-געטון זיך מיט איר אַף ליבערטען: „ער וועט נישט אַרויס פון דאַנען אַ לעבעדיקער; אַיך מוז זען זײַן בלוט!“ — האָט געוואָלדעוועט דער ציבושעוועטער בעל-הבית... מיט נסים עפעס איז דעם אַקטאָר געראַטען אַרויסצושפּרינגען פון זײַן אַכסניאַ, דער פּעדגנב — נאָך אים... ווען ליבערט זאָל נישט געווען באַוויזען פּלינק אַרייַן-צולייפען אין אַ חרם אַנומער און פאַרהאַקען הונטער זיך די טיר — וואָלט ער אַינצט שוין לאַנג געווען אַפּן עולם-האמת...

אין סאַכאַטשעוו, לעבען וואַרשע, — האָט מען אַמאָל אַנאַל-

געשאפט דערפאר, וואָס זיינע אַטאָכטער האָט זיך דערלייבט צו זיין דערבני, ווי די ייִדישע אַקטאָרען האָבען „געפראָוועט די שפּיל“...

דעם המון-העם, ווי דער, פון וועלכען אונדזערע טרופּעס האָבען ביז גאָר דער לעצטער צייט געלעבט, האָט קיין גרויסע זאַכען פון טעאַ-טער נישט געפאָדערט.

אַ פּוּרזִים-שפּיל — די בּינע, פּוּרזִים-שפּילער — די אַקטאָרען, — דאָס איז אַליק, וואָס די פּאָלקסמאַסע האָט געזען אין אונדזער יונגער סצענע,

די אַקטאָרען אַליין זענען אין בילדונג און קולטור נישט ווייט אוועקגעגאַנגען פון פּראָסטען המון, צו וועלכען זיי אַלע געהערען לויט זייער געבורט.

געפעלט האָט אונדזער טעאַטער די מיטוויקונג נאָן ליטעראַרישע קרעפטען.

קורץ: נישט געווען זענען אין זיין לעבען די איינפלוסען, וואָס שטופּען צו אַנטוויקלונג, נישט געווען איז קיין ווילען אין קיין קרעפּ-טען צו וואַקסען. די ייִדישע בּינע האָט נאָר געקאָנט גוסען אין די אַלטע פּאַרגליווערטע פּאַרמען...

די יאָרען 1905—1906.

אַס יאָר 1905 האָט אַרױסגענומען דאָס ייִדישע טעאַטער פון זײַן לאַנגיעריקער געלעמטקײַט, און אַ שטראַם פון נײַעם לע-בען איז אַרײַנגעדױנגען אין דער פאַרדומפטער אַטמאָספּערע פון אונדזער בּינע.

מ'קען נישט זאָגען, אַז די יונגע טעאַטערקרייזיק אונדזערע זאָל האָבען שטענדיק זיך באַצולייגען גענוג קליג און טאַקטיש צו די טרופּעס, וואָס זענען פאַרבליבען אין וואַרשע אַף אַ לענגערע צײַט, נאָכ'ן שווע-רען גלות זײַערען. נישט ווייניק פעלערען איז געטון געוואָרען!
מײַט געשפּעט און העצערײַ זענען אָנגעשריבען די ערשטע רע-צענזיעס אין „וועג“. ריכטיק אָנווייזענדיק די ווירקלעכע חסרונות פון דער ייִדישער טרופּע, זעט דער קריטיקער די איינציקע סבה דערפון אין בײַזען וויילען פון די אַקטאָרען. די „פּוּרזִים-שפּילער“ זענען דור-כױס טאַלענטלאָזיק, קענען נישט אַרױסגעבען עפּעס ערנסטס, און בלויז דערפאַר האַלטען זײַ זיך אַזױ שטאַרק באַם שונדערעפּערטואַר... דאָס

איצטיקע יידישע טעאטער איז א שווערע באליידיגונג פאר אונדזער קונסט. עס האט פאר זיך גאר קיין ציקונפט נישט. מ'דארף עס פאר-ברענען, פארניכטען, און וואָס פריער — דאָס בעסער...

בא אונדז איז מען בכלל נישט געוויינט צו אַ היסטאָרישען קוק. אונדזער ליאָזונג איז תמיד: אָדער גאר — אָדער גאַרנישט. ווען ס'פאַר-גלוסט זיך אונדז צו האָבען עפעס אַ נייע קולטורעלישע אַנשטאַלט, ווי-לען מיר גאַרנישט וויסען דערפון, אַז קיין זאך קומט נישט אַהן לאַנג-גע מי. אונדז וואָלט זיך וועלען, שלאָפען זיך לייגענדיק, אַז צומאָרגענס אינדערפרי, ווען מיר וועלען אויפשטיין, זאָל אַף אונדז שוין וואַרטען אַ פאַרטיקער בנין, אָפגעאַרבעט נאָך דער לעצטער מאָדע, מיט אַזע נייע אינרִיכטונגען און באַקוועמלעכקייטען... אַליין, מיט אייגענע הענט בויען — זענען מיר נישט פעיק...

דער אויסערלעכער און אינערלעכער צושטאַנד פון דער יידישער בינע איז דעמעלט טאַקע געווען זייער טרויעריק. אָבער דאָס אויג פון קריטיקער וואָס געדאַרפט גרייכען עטוואָס טיפער. מ'האָט נישט געטראָט פאַרזען די היסטאָרישע סבות, וואָס האָבען אינגעהאַלטען די אַנטוויק-לונג פון אונדזער טעאטער. איך האָב שוין אָנגעוויזען, אַז וואָסערע אומ-שטאַנדען דעם יידישען אַקטאָר איז אויסגעקומען צו לעבען און אַרבע-טען, כּימיין, יעדען איז קלאָר, אַז אונדזער שווישפילער קען מען פאַר די צייט ביז דעם 1905-טען יאָר קיין שום פאַרווירפּען נישט מאַכען. אָבער באלט נאָך די ערשטע אַרטיקלען האָט די צייטונג ראַדיקאַליש געענדערט דעם טאָן פון אירע רעצענזיעס. זי האָט פאַרשטאַנען, אַז שטאַמענדיק פון דער פּראָסטער פּאָדקסמאַסע, נישט האָבענדיק קיין ביל-דונג און נישט באַקומענדיק פון ערגעץ קיין שטיצע, האָט דער יידי-שער אַקטאָר נישט געקענט האָבען קיין קריטישע באַציונג צו זיין רע-פערטואַר. ער האָט נישט געקענט וויסען, אַז דאָס איז נאָך נישט דאָס לעצטע וואָרט פון דראַמאַטישער קונסט, אַז עס איז פאַראַן עפעס הע-כערס, שענערס, טיפערס, ווי „וועלוועל עסט קאָמפּאַט“ אָדער „שפּרינג-צע די אַדעסער מעקלערין“. און ווידער: די יידישע טרופּעס האָבען געקענט שפּילען נאָר די שטיק, וועלכע אונדזערע שריפטשטעלערס האָ-בען ווי געלייווערט, — און נאָך גאָלד פאַדען האָט קיינער, אויסער די הייליגסטע, האָר ווייטש, שייקע ווייטש, פאַרן יידישען רע-פערטואַר נישט געזאָרגט.

די צייטונג האָט זייער ריכטיק אָפגעשאצט און יידישען טעאטער

דאָס געווינטע קערנדעל, וואָס האָט זיך שוין דעמעלט געוואָרפֿען אין די אויגען. גענוג איז דאָך געווען איינמאָל צו באַזוכען די פּאַר-שטעלונגען אין „באַגאַטעלע“, כּדי צו זען, אָז די ייִדישע בינע פּאַר-מאַגט טאַלענטען, מיטעלע און גרויסע, וואָס קענען באַ גוטע באַדי-נגען זייער שוין זיך אַנטוויקלען... נישט זינדלען, נאָר לערנען האָט מען געדאַרפט דעם ייִדישען אַקטאָר, רעדען צו אים וועגען די פעיקיי-טען, וועלכע ער באַזיצט, און וועלכע קענען זיך אויפֿוויקלען אין זייער גאַנצער פּראַכט נאָר אין אַ ערנסטען רעפּערטואַר. איז דען נישט די פּליכט פֿון קריטיק אויפֿצוהוּלען פּאַרשטייבטע דימענטען און זיי אַרביי-שטעלען אין דער קרוין פֿון נאַציאָנאַלישער קונסט? ... אַזוי האָט טאַקע געהאַנדעלט די ערשטע וואַרשעווער צייטונג, און די פּרוכטען האָבען נישט געלאָזט לאַנג וואַרטען אָף זיך.

צום כּבוֹד פֿון די ייִדישע אַקטאָרען מוז מען קאָנסטאַטירען, אַז זיי האָבען פּאַרהעלטענישמעסיק גאַנץ גיך זיך אונטערגעגעבען. שוין אין אַקטאָבער 1905, אין סאַמע פּלאַקער פֿון אַלגעמיינעם שטרייק, ווען נאָך זיבען פּאַרנאַכט האָט מען אַ הונט אין גאַס נישט געזען, איז אַן מוראַנאָווער טעאַטער געמאַכט געוואָרען די ערשטע פּראָבע צו שטעלען אַ ליטעראַרישע פּיעסע... דוד פּינסקיס „מוטער“ איז באַ-שערט געווען אַדורכצוברעכען דאָס אייז. אין משך פֿון 3—4 חדשים נאָכדעם זענען אויפֿגעפֿירט געוואָרען נאָך — „מירעלע אפּרת“, „כאַשע די יתומה“, „דער ייִדישער קעניג ליר“, „ברידער לוריע“ פֿון יעקב גאַרדין און „נאַ דניע“ פֿון מאַקסימ גאָרקי.

תּחלת האָבען די אַקטאָרען מיטגעשלעפּט אין די נייע פּיעסען אַלע חסרונות, וועלכע זיי האָבען געהאַט אין אַלטען רעפּערטואַר: פּאַל-שע התלהבות, טראַגיקאָמישע מעלאָדעקלאַמאַציע, געבראָכענע מאַניערען, אָבער דאָך זענען די ליטעראַרישע פּאַרשטעלונגען „אפֿן מוראַנאָוו“ און דערנאָך אין „זשאַרדען-ד'הווער“ געוואָרען אַ שטיקעל שמחה פּאַר דעם הייפּעל אינטעליגענטען, פּאַרערער פֿון ייִדישען טעאַטער.

פֿון דער מאַטעריעלישער זייט האָט דער ניער רעפּערטואַר גאָר-נישט געלוינט. יעדער ליטעראַרישער אַווענט האָט געבראַכט היזק. נישט איינמאָל איז אויסגעקומען צו שפּילען פּאַר ליידיקע בענק, די טרויע-ריקסטע ראיה, אָז די ייִדישע בינע האָט נישט געהאַט די מעגלעכקייט אַראַפּצוואַרפֿען פֿון זיך די פּאַרשימעלטע קליידער. אָבער דער גרויסער מאַרצאָלישער ערפּאָלג האָט באַוועגט די אַקטאָרען אַוועקצוגעבען אָפּט-

מאָל אַפילו צוויי אָווענטען אַ וואָך פאַר די נייע שטיק.
אַ גרויס געשעעניש אין לעבען פון יידישען טעאַטער אין וואַר-
שע איז געווען, לויט מיין מינונג, די אויפפירונג פון מאַקסימ גאָר-
קינס שטיק.

„נאַ דניע“ איז נישט גרינג צו שפּילען. איך האָב געזען די
פיעסע אָף די ברעטער פון אַ פּראָווינציאַלישער רוסישער סצענע, אויך
אָף דער פּוילישער בינע, — ערגעץ-נישט האָט זי אויסגענימען אַזוי.
ווי אין יידישען טעאַטער. אַ שאַד נאָר, וואָס זי איז באַלט אַראָפּ פון
אַפּיש און ווערט פון דעמעלט-אַן מער נישט געשטעלט.

אין וואַרשע האָבען זיך דאָן אויפגעקליבען די בעסטע קרעפטען
פון דער יידישער בינע, און די פּאַרשטעלונגען פלעגען אַדורכגיין, ווי
אַ קאָנצערט. ליבערט — אלס סאַטן, טיטעלמאַן — אלס אַקטאָר-
אַלקאהאָליק, רחל קאַמינסקי — אלס וואַסיליסאַ, דראַנאָוו — אלס
קאָוואַל, פּרוי סיעראַצקי — אלס גאַסענפּרוי, א. קאַמינסקי —
אַלס לוקאַ, — אַלע זענען זיי געווען אין די ראָלען ווי באַ זיך אינדער-
היים, — אייניקע פשוט פּראַכטפול!

כ'האָב דעמעלט אַ טראַכט-געטון: ווי אַלמענטשלעך איז די יידי-
שע פּסוּכאָלאָגיע, ווי טיף און ווי פאַרשידענזייטיק, אויב יידישע אַק-
טאָרען זענען געווען איממטאַנד אַזוי זיך אַדורכצונעמען מיט דעם ספּע-
ציאַליש-עקזאָטישען לעבען, וואָס ווערט געשילדערט אין ווערק פון רו-
סישען שרייבער.

די אילוזיע אָף דער סצענע איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַסך
ערנסטע ציקוקער האָבען נאָכ'ן ספּעקטאַקל זיך אַליין געפּרעגט: אָף
וואָסער שפּראַך איז דאָ גערעט געוואָרען? — און אייניקע האָט זיך גע-
דאַכט, אַז אָף רוסיש...

אָבער אויך און דעם פּעריאָד זענען די אויסערלעכע תנאים גע-
ווען נישט גינסטיק פאַר דער פאַרפּעסטיגונג פון יידישען טעאַטער אין
וואַרשע... דער זומערסעזאָן פון 1905-טען יאָר האָט אַפילו געשטעלט
אָף די פּיס די „באַגאַטעלער טרופּע“ אָבער אינגליכען האָבען זיך אָנגע-
הויבען די פּאָליטישע אומרוען, און די יידישע בינע האָט אויך געמוזט
פאַרוויכען דעם טעם פון דעם שטרענגסטען קריגסצושטאַנד מיט אַלע
זיינע צוגאַבען. געווען גאַנצע חדשים, ווען מ'האַט מורא-געהאַט אין
אָווענט אַרויסצוגיין פון שטוב, און דאָס איז געווען אַ חורבן אַ פאַר
די אונטערנעמער, אַ פאַר די אַקטאָרען.

נישט באַשערט איז געווען דעם וואַנדערשטעקען פֿון ייִדישען אַקטאָר פּאַשערמילט צו ווערען אין ווינקעל! טרופּעס זענען זיך צופּאַ- לען, אַרױסגעלאָזט עטלעכע מיטגלידער, אַרױנגענומען אַנדערע, אַרױס- געפּאַרען פֿון וואַרשע קיין לאָדזש, צוריקגעקומען. דאָ האָט קאַמינס- קױס טרופּע געשפּילט אַליין, דאָ — צוזאַמען מיט פּױשׁאַנס טרופּע, יוֹאַס איז צוריקגעקומען פֿון אויסלאַנד. דאָ איז קאַמפּאַניע צעס טרופּע געווען שותפות מיט קאַמינסקױס, דאָ האָבען זײ זיך צוטיילט. געווען שױן דעמעלט אַ צײַט, ווען אין וואַרשע האָבען געשפּילט מיט- אַמאָל דרײַ טעאַטערס.

אויך איינצעלנע אַקטאָרען זענען נישט געזעסען אָפּ אַבאָרט. דאָס, וואָס דער צוזאַמענשטעל פֿון די טרופּעס האָט זיך יעדע וואָך כּמעט געענדערט, האָט געמוזט שלעכט ווירקען אָפּן גאַנצען אַנ- סאַמבל פֿון די ספּעקטאַקלען. דאָך האָט די ייִדישע בינע אין דעם תּל-הו-ובוהו געמאַכט אַ רײ- זיקען פּאַרטשרײַט.

ערנסטע פּיעסען האָבען אָנגעהויבען צו דערשיינען דאָ אָפּ דער, דאָ אָפּ יענער סצענע. בראש פֿון דער שטרעמונג איז געגאַנגען קאַ- מינסקױס טרופּע. ס'עם אַדלער מיט מאַרס אָנען אין וויספעלדס טעאַטער האָבען אויפגעפירט שילערס „רויבער“... דערנאָך זענען צוגע- קומען: „גאַט, מענטש און טיטוועל“ פֿון יעקב גאַרדן, „סאָלאָן אין ייִדישען“ פֿון ד״ר הערצל, „די פּאַמיליע צײַט“ פֿון פּױנסקױס... די וואַנדערטרופּעס אָפּ דער פּראָוויניץ האָבען אָנגעהויבען נאָכטון.

דער סך-הכל פֿון די צוויי יאָר.

דער היסטאָריקער פֿון ייִדישען טעאַטער וועט געוויס מוזען לענגער זיך אָפּשטעלען אָפּ די 2 יאָר 1905—1906. דאָס איז געווען אַ מין פּרילינג פֿון דער ייִדישער נײַער בינע. עס האָט זיך גע- דאַכט, דאָס קינד האָט שױן אָפּגעפּאַקט און אָפּגעמאַזעלט, און איצט קומען טעג פֿון ליכטיקער אַנטוויקלונג. דער סך-הכל פֿון דעם פּעריאָד, די אונטערשטע שורה דערפֿון, וואָס ער האָט אינזו געגעבען, קען רעזימירט ווערען אין דרײַ הױפּט- פּונקטען: (1) בנוגע צום רעפּערטואַר; (2) צו די אַקטאָרען און (3) צום פּובליקום.

וואָס שיך דעם רעפערטואַר, האָב איך שוין באַמערקט אוי-
ווען, אַז ליטעראַרישע פּיעסען האָבען אָנגעהויבען פאַרנעמען אין אים
אַ בכבודיק אַרט. דאָס אַליין וואָלט, אָבער, נאָך געווען ווייניק. אַמױל-
טוקסטען איז, וואָס אונדזער יונגע דראַמאַטישע קינסט האָט באַקומען
אַ נאָמען, מיט וועלכען זי האָט שוין געקענט אַרױסגיין אין דער וועלט
אַרױן. דאָס ערשטע ייִדישע טעאַטער האָט געהױסען נאָך זײַן גרױסען
גרױנדער אַברהם גאַלדפּאַדען. די בינע, אָף וועלכער סײַ האָבען
בעל-הבתעוועט פאַרשידענע שמירער-טאַנדייטניקעס, איז שוין געווען אָהן
אַנאָמען. דאָס אינציקע ייִדישע טעאַטער — איז יעקב גאַרדײַנס
טעאַטער... סײַ איז מיר שוין אױסגעקומען צו רעדען זענען דער באַטי-
טונג פון פאַרשטאַרבענעם דראַמאַטורגס טעטיקייט פאַר דער ייִדישער בי-
נע. יעקב גאַרדײַן האָט באַשאַפּען די ייִדישע דראַמע.
ער האָט דער ערשטער אַרױפּגעפירט אָף דער ייִדישער סצענע דאָס
ווירקלעכע לעבען אין זײַנע טיפּישע פאַרמען, לעבעדיקע מענטשען
מיט זײַער ריכטיקער פּסיכאָלאָגיע, דראַמאַטישע מאַמענטען אין זײַער
נאַטירלעכער אַנטוויקלונג און ערנסטער סצעניזאַציע, דאָס טעאַטער
איז געווען באַ אים מער ווי אַנאַרט פאַר פאַרוויילונג.
— דאָס טעאַטער, — שרײַבט ער אין אײַנעם פון זײַנע אַרטיקל-
לען — איז אַ גרױסע סאַציאַלישע פּאָלקשולע. אַהער דאַרפּען קומען
מענטשען לערנען און שטודירען אָהן בילכער. אין טעאַטער דאַרף מען
קומען לערנען דאָס לעבען פון דער געזעלשאַפּט, פון פאַמיליע אין
אינדיױוידױם, דאָרט באַקענען זיך מיט די באַדינגונגען פון סאַציאַלישע
דערשיינונגען און מיט דער דערקלערונג פון די פּראָבלעמען פון לע-
בען. דאָס טעאַטער איז געשאַפּען דאַרױף, אַז אַ גרױסע מאַסע מענטשען
זאָל דאָרט דערצײען זײַערע געפילען, האַרמאָניזירען זײַערע באַגריפּען...
מײַ האָט צו גאַרדײַנען אַזאַ טענה: דער אידײַענאַנהאַלט פון זײַנע
ווערק איז צו פּלאַך; גאַרדײַן זאָגט אונדז: „אײַנס איז אײַנס“ —
אָדער, אין בעסטען פאַל: „אײַנס מיט אײַנס איז צוויי“... אַלץ באַ אים
איז פּרױמטיוו, אַלץ דער אַלף-בית פון געדאַנק... דאָס איז אַפּייו נישט
אַנגאַנצען אמת. די אידײַע פון „סאַפּאָ“ אָדער „אלישע בן אַבױה“ איז
שוין עפעס מער ווי „אײַנס איז אײַנס“, אָדער „אײַנס און אײַנס איז
צוויי“. די פּסיכאָלאָגיע פון מירעלע אפרת אָדער אסתר קע
דאַפּאַפּאַרט איז אויך גאַרנישט אַזוי פּרױמטיוו... און ווען סײַ זאָל
טאַקע זײַן אַזוי, — וואָס איז דאָ די עולה? ווי האָט איר געזען, לי-

טעראָטור זאָל זיך אָנהייבען גלייך פון טרויגאַנאַמעטרוישע פאַרמולעס?
נישט אויסלערענדיק מיטן תלמיד דעם אַלף-בית, קען מען מיט אים
קײן בילכער נישט לױנען...

וויפעל נאַכווייניגען פון שוידטעאַטער גאָר דיין זאָל נישט האָ-
בען אַריינגעשלעפט אין זיינע פיעסען, זענען די לעצטע פאַרט דער
ווינקעלשטיין פון אינדזער ערנסטער דראַמאַטישער ליטעראַטור. מיר
בענקען שוין נאָך עפעס נייעס, אָבער דאָס קומענדיקע ייִדישע טעאַטער
קאָן שוין נישט זיין אזוי ווייט פון זיין פאַרגענגער, ווי ווייט עס איז
גאַרדנס בינע פון גאַלדפּאַדענס. דער פאַרשטאַרבענער דראַמאַטורג האָט
געמאַכט אַ רעוואָלוציע אין ייִדישען טעאַטער; זיין נאַכפּאָלגער דאַרף
בלויז פאַרטופּען און פאַרפּולקאַמען זיין ירושה...

אין די יאָרען 1905—1906 איז יעקב גאָר דיין געוואָרען אַנאָרע
אויך אַף דער ייִדישער בינע אין רוסלאַנד, און דאָס הייסט, אַז איר
רעפּערטואַר האָט ענדלעך באַקומען אַ שייכות צו ליטעראַטור, צו קונסט...
וואָס אָנבאַלאַנגט די אַקטאָרען, האָבען די דערמאָנטע צוויי יאָר
ערשט אַרױסגעוויזען דעם גאַנצען ווערט פון די דראַמאַטישע טאַלענט-
טען, וועלכע אינדזער טעאַטער פאַרמאַגט. די האַפנונגען, וואָס אױניקע
קריטיקער האָבען נאָך אין אױגוסט 1905 געלייגט אַף די ראַליסטישן פון
„דודס פּידעלע“ און „דײַר יאָזעלמאַן“, זענען גאָר גיך מקיים-געוואָרען.
עפעס איבער נאַכט איז פון ייִדישען אַקטאָר אַרױסגעוואַקסען דער ייִ-
דישער אַרטסט, און די חסידים פון דער ייִדישער בינע האָבען גאָר-
נישט איבערגעטריבען, ווען זיי האָבען התלהבותדיק באַרױמט זיך: „מיר
האָבען זיך נישט וואָס צו שעמען מיט דעם מענטשענמאַטערזאַל פון
אינדזער סצענע. ס'איז דאָ, פון וואָס צו בויען, און דער טורם קען
פאַרנעמען אַנאַנגעזעען אַרט אַפּין פעלד פון דער מאָדערנער קולטור.“
אין די כאַראַקטעריסטיקעס פון אױנצעלנע ייִדישע אַרטיסטען,
וועלכע מיר געפֿינען אין די פעליעטאַנען און רעצענזיעס פון „וועג“,
איז טרעפלעך אונטערגעשטראַכען געוואָרען דער הױפּטמאָטיוו פון ייִדי-
שען דראַמאַטישען טאַלענט. דאָס איז די געוואַלטיקע אױנטוויציע,
וועלכע פאַרבייט אונדזערע אַקטאָרען אַז בילדונג, אַז אַרטיסטישע קיל-
טור, אַז אַרבעט איבער זיך. נישט קוקענדיק אַף דער פאַרגאַנגענהױט
זויערע, אַלס אָנטיילנעמער פון „חפני און פנחס“, „לא תחמוד“, „טאָד-
רעס בלאָז“, האָבען די בעסערע פאַרשטייער פון דער ייִדישער דראַמאַ-
טישער קונסט אין זייער שפּיל ווייניקער פון אַלץ — טעאַטורזאַלישקייט.

בנוגע צו אסתר רחל קאמינסקי? איז דאָס וואָרט „שפּיל“ אפילו נאָר נישט פאַסק.

גירוי-דע-מאָפּאָסאַן זאָגט וועגען זיך: „ווען גאָט זאָל מיר געווען געבען יאָרען, וואָלט איך געקענט אַדורכלעבען טויזענט לע-בענס“. גאָגאַל דערציילט, אַז אַלע מידות פון די טיפּען, וועלכע גייען אַדורך און זינע ווערק, האָט ער געפונען אין זיך אליין. אָט טאָ ווי-ביגער באַמערקט, אַז יעדער בעלעטריסט טראָגט אין זיין פּסיכיק, אַלס מעגלעכקייטען, טויזענטער כאַראַקטערען; דאָס טאַיעווסקא, לויט זיין מינינג, וואָלט אליין געקאָנט זיין אַראַסקאַלינקאָוו, און אויב ער איז קיין מאָרד נישט באַגאַנגען, איז נאָר דערפאַר, ווייל זיין נשמה איז דיך געווען אין פאַרשידענסטע קרעפטען, וועלכע האָבען איבערגעוואויגען דעם דראַנג צו פאַרברעך... די גרויסע קינסטלער פון דער סצענע האָ-בען אויך די אייגענשאַפט, נאָר מיט דעם חילוק, אַז זיי באַשאַפען טי-פען און גיבען-ארויס לעבענס נישט אַפֿן פאַפּיר מיט דער פען, נאָר אַף די ברעטער פון טעאַטער אין אייגענער פּערזאָן.

רחל קאמינסקי? פאַרשטעלט זיך נישט. זי גרימירט זיך קוים-קוים, נאָר אַף וויפעל ס'איז נייטיק אַרויסצוגעבען די יאָרען, אויסצווען עלטער אַדער יונגער. זי האָט קיין טראַדיציאָנעלישען שניט, קיין אייני-געזורטע מאַניערען, קיין באַקלערטע שטריכען. איין אין דערוועלטקער מענטש איז פאַר אונדז תּמיד אַף דער בינע, נאָר אַלע מאָל געשעט פאַר אונדזערע אויגען דער געהיימניספּולער נס, וועלכען טעאַפּיל גאַטיע האָט געזען באַ די אינדישע פאַקירען: אין דעם באַקאַנטען קערפּער ציגט זיך אָן אַנאַנדערע נשמה, מיט איר אייגענאַרטיק לעבען, אינעווייניקסטע מלחמות, שרעקלעכסטע ליידען, שווערסטע קאַטאַסטראַ-פעס... און אזוי אַווענט אין אַווענט וואַנדעלט זי זיך אים אין אַנאַנדער נפש, ווי עפעס אַ פאַרשופּטער גלגול, וואָס איז פאַרמשפּט אין משך פון זינע נאַרמאַלישע מענטשלעכע יאָרען איבערצוטראָגען די ווייזען פון הויבדערטער פאַרשידענע מענטשען.

אַראַפּגעלאָזען דעם פּוירהאַנג, — און די אַרטיסטן זיצט אין איר צימער הינטער די קוליסען, אַ מידע, אַ צובראָכענע, ווי אַ שטורעם-ווינט וואָלט זיך נאָר וואָס אַדורכגעטראָגען דורך איר האַרץ.

— „כ'ווייס דען, וואָס מיט מיר טוט זיך, — האָט זי זיך גע-קלאָגט אַמאָל פאַר מיר נאָך דער „שחיטה“: — כ'פּיל דען, וואָס מיט מיר קומט-פאַר... כ'לייז דאָך עפעס אַזוי פּיל אַף דער סצענע, אַזוי

פֿיל... גלייך, ווי דאָס אַלץ וואָלט נישט געווען פֿאַרשטעלונג, נאָר
וויִרקלעכקייט, און אין וואָלט אין אמת'ען געווען אַ אסת'קע... ס'האַרץ
פֿאַלט מיר אינגאַנצען אַרױס... כ'וועל אַמאָל בלייבען אָף דער בינע'...
אַ מערקווירדיק טיפּע אינטוויציע האָט אויך יעקב ליבערס,
וועלכער דערטאַפט מיט'ן חוש דעם תּוֹך פֿון יעדער ראָלע, וואָס אים
קומט-אויס צו שפּילען. דערביי האָט ער אַ שטורעמדיקען טעמפּעראַמענט,
וועלכער וואָלט זיך געפּאַסט פֿאַר אַ קלאַסישען, טראַגישען רעפּערטואַר.
אַ זעלטענע אינטוויציע באַזיצט מיטע פּיזאָן, איינער פֿון די
פּראַכטפֿולסטע ייִדישע אַקטאָרען, וועלכער קומט, לידער, אום אין זײַן
פּאַטערס טרופּע.

די שווערסטע זאך פֿאַר אַנ'אַקטאָר איז שווייגען אָף דער סצענע.
דער, וואָס שפּילט בלויז, קען נישט שווייגען. ער פֿילט זיך אומבאַ-
קוועם, מאַמערט זיך, מאַכט אָנשטעלען, העויות.
רחל קאַמינסקי, באַ וועלכער אַלץ, פֿון ערשטען מאָמענט
ביזן לעצטען, אָף דער סצענע איז באַגייסטערטע שאַפּונג, ווייסט אויך,
ווי צו שווייגען אָף דער סצענע.

זייער שטאַרק איז די פעיקייט באַ דעם אַרגינעלישען זשעלאַ-
זע, וואָס איז איינער פֿון אונדזערע אַידעלסטע דראַמאַטישע טאַלענט-
טען. אַלע קרעאַצינעס זיינע זענען פּיליגראַניש געשליפּען, ווי די טייער-
סטע קרישטאַלענע וואַזעס. ווייך, שטיל שפּילט ער, ווי זײַן נשמה
וואָלט געווען געוועבט פֿון דינסטען זיידענס. אין אַמשענצטען קומט
צו אים אויס דאָס שווייגען. דעמעלט רעדען זיינע קליינע אייגעלעך,
וואָס האָבען אין זיך אַ באַזונדערען באַהאַרצטען אומעט...

אַ גרויסען טעמפּעראַמענט האָט יעקב דראַנאָוו,
אַנ'אידעלער טאַלענט איז אַדאָלף בערמאַן, וועלכען מ'זעט
עפעס די לעצטע צייט נישט אין אונדזערע קאַנטען.
ווייסמאַן און יערמאַלינע, אַלס כאַראַקטעריסטישע ראָדיס-
טען, פֿאַרנעמען זייער באַזונדער אָרט אָף דער ייִדישער בינע. ווערט
איז צו באַמערקען, אַז די צווייטע האָט אַרױסגעוויזען פּיל טאַקט אין
ריין-דראַמאַטישע ראָלען.

אויך אַנדזערע אַקטאָרען האָבען אין משך פֿון דער צייט זיך
געוויזען פֿון דער גוטער זייט, למשל ראַפּעל, קרויזע, די פּרויען
בעראַסלאַווסקע און זאַסלאַווסקע.
רעדענדיק וועגען די אַקטאָרען, האָב אין שוין אַיסגענוצט אַי-

נ'קע אינדרוקען פון ד' לעצטע צוויי יאָר, אָבער דאָס אַלץ, אפשר אין שוואַכערע אויסדרוקען, האָט מען געקאָנט זאָגען שוין דעמעלט, דאָס הייסט אין יאָר 1906.

ענדלעך, וואָס שייך דעם פּובליקום, מוז מען באַמערקען, אַז ביסלעכווייסיס איז ד' צאָל ערנסטע פאַרערער פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט אַלץ געוואַקסען. אַרום דער ייִדישער בינע האָט זיך גע- בילדט אַ קרייז מענטשען, וואָס האָבען זיך באַצויגען צו איר מיט כבוד אין ליבע. מ'האָט אָנגעהויבען אַנדערש קוקען אָף ד' אַקטאָרען, זומער, 1906 האָט יעדע ל'טעראַרטישע פאַרשטעלונג צוגעצויגען אַ פּול טעאַטער. אונדזער אינטעליגענץ, אפילו ד' האַלב-אַסימילירטע, האָט זיך אָנגעהוי- בען ווייזען אין „זשאַרדען-ד'הינוער“, ברענגען בלומען פאַר בעסערע אַקטאָרען.

ד' פרעסע האָט מיט פאַרגעניגען פאַרצווייכענט ד' אַלע סימפּטאָמען. אזוי איז אַנטשטאַנען אַ שטוקעל פאַרבּינדונג צווישען ייִדישען טעאַטער און דער ייִדישער געזעלשאַפט, — ד' פאַרבּינדונג, וועלכע איז אַ נויטזאַך פאַר בייִדען.

דאָס 1907 יאָר.

נטוויקלונג איז אַן איבערגאַנג פון נידערקערען צום העכערען, פון פשוטען צום פאַרוויקעלטען, פון פאַרמלאָזקען צום קריס- טאַליזירטען.

דער ערשטער שריט אין דער אַנטוויקלונג פון דער ייִדישער סצענע האָט געדאַרפט זיין די פּערענצואַציע הן אין רעפּערטואַר, הן אין טרופּע.

ד' פּיעסע פון גאָלדפּאַדענס טעאַטער איז עפּעס אַן אומגעלומפּער- טער מיטמאַש פון פּלערלי עלעמענטען. דער גרינדער פון אונדזער בינע האָט, ווי בכּיוון, געשטרעבט דערצו, יעדע איינציקע פאַרשטעלונג זאָל געבען דעם באַזוכער אַלע מעגלעכע מינים פון סצענישער קונסט. פון אַלץ צו ביסעלעך. איר וועט געפּינען אין זיינס אַ שטיק אָפּערע, דראַמע, קאָמעדיע, וואָדעוויל, אָפּערעטע, פאַרס, אַרעס און חזנות, קו- פּלעטען און טענץ, און דער גאַנצער מאַטעריאַל איז, ווי זאָגט מען דאָס, צונויפגענויט מיט ווייסען פּאָדעם, קוים וואָס איינס קלעפט זיך צווייטען.

באַ אַזא רעפּערטואַר מוז אויך דער אַקטאָר האָבען עפּעס ענצ-

קלאַפּעדישע פעיקוויטען. ער דאַרף זײַן הויכוואקסיק—צו שפּילען מלכים און שררות, און אינזענשטאַרק—צו רײסען קײטען אָף דער סצענע; ער דאַרף קענען ברומען ווי אַ לײב, ווען ער שטעלט-פאַר פעס, און וויי-נען ווי אַ ביבער, ווען ער שטעלט פאַר לײזשע מאַמענטען; זײנע פּײס מוזען זײַן פּלינק צו כאַפּען אַרקידהלע, און די שטימע מוזיקאַליש—צו זינגען קופּלעטען.

און ווירקלעך, זעען מיר—אַלע ייִדישע אַקטאָרען זענען ווילדע „פל-בונקעס“—נעמען זיך אונטער צו טון פּלעראַלי סצענישע אַרבעטען. דער צושטאַנד איז גאַנץ נאַטורלעך, ווען די בינע ליגט נאָך אין די וויקעלעך. די אַקטאָרען פאַרשטייען אַלײן נישט זײער גרויסען אויפגאַב, און דאָס פּובליקום איז רײ, זוכט אין פּראָגראַם פון אַווענט בלוזי לײכ-טע און פאַרשידענאַרטיקע פאַרווילונגען. דער ערשטער פאַרטרײט, וואָס אַ פּאָלקסטעאַטער קאָן טון—און אַזוי איז געווען באַ אַלע אומות העולם, —איז, יעדער מין סצענישע קינסט זאָל זיך אָפּשטיילען פון די איבער-קע אין באַקומען אַ זעלבסטשטענדיקע עקזיסטענץ. ד. ה.: איז דאָס אַ דראַ-מע—זאָל זי זײַן רײן פון געזאַנג, איז דאָס אַנאַפּערע—זאָל זי זײַן ווייט פון צירק;—אין ווייטער, די אַקטאָרען זאָלען זיך ספּעציאַליזירען יעדערער אין זײַן פּאַך און אויפהערען צו זײַן „מושלמים בכל המעלות“; אַ דראַמאַטישער אַקטאָר זאָל זיך קענען באַגײן אָהן אַ זינגערשטימע, און אַנאַפּערענינגער זאָל נישט דאַרפֿען האָבען פּײס פון אַ טענצער און אַ רוקען פון אַ קינצענמאַכער.

ס'לײנט צו באַמערקען, אַז אונדזער בינע איז אין דער הינזיכט נישט קײן אויסנעם. באַלט אין די ערשטע יאָרען פון איר עקזיסטענץ געפּינען מיר אין איר אַ שטרעבונג צו דיפּערענציאַציע, צו די העכערע און דינערע פאַרמען פון דראַמאַטישער קינסט. אין 1877 יאָר איז דאָס ייִדישע טעאַטער אין דער רומענישער שטאַט יאַס אָף דער וועלט געקומען, און סך-הכל אין 4—5 יאָר אַרום, ד. ה. אין 1881—1882 יאָר זעען מיר שײן אין אַדעס צווישען די דרײַ ייִדישע טעאַטערס איינס, אָן דער שפּיץ פון וועלכען ס'שטייט ה' לעאָן לערנער, און וועגען וועלכען ה' ש. מייזעלס שרײַבט אין „אַסט און וועסט“:

„לערנער איז געווען אַ מענטש מיט בילדונג און מיט אַנאַמתען אַנטוויקלעטען עסטעטישען געשמאַק. גאַלדפּאַדענס טעאַטערשטיק האָט ער איינגעפונען פאַר געשמאַקלאָז. ער האָט געוואָלט די ייִדישע בינע גרויסבעסערען, מאַכען זי מאַדערן, אַרײַנטראַגען אַהן די ווירקלעכע קינסט. אָף אַז אַפֿן טרעט ער אַרײַס נישט אַלס נאַכטענצער, נאָר אַלס טע-“

אטעררעפארמאטאָר. ער האָט געוואָלט אָף דער ייִדישער סצענע אַרױפֿ-
פירען די ערנסטע קינסטלערישע דראַמע, נור אַזױזױ ער אַלױן אױז,
אַבער, קײן דראַמאַטורג נישט געווען, האָט ער, דערום, גענומען אױבער-
זיעצן דאָס שענצטע און דאָס בעסטע פון דער דײַטשישער ליטעראַטור
און האָט אױך אױפגעזוכט פאַרשטע: דלעכע שרײַפטשטעלער, וועלכע זאָ-
לען אױם העלפען און זײן אונטערנעמונג. אױך זײן אַנסאַמבל האָט גע-
טראָגען דורכױס אַנױערנסטען כאַראַקטער. ער האָט דעם ערשטען
אַרױסטרײַט געמאַכט מיט גוצקאָוס „אַרײַאל אַקאַסטאַ“. דער באַוווּסטער
העברעיִשער שרײַפטשטעלער משה-ליב לױלענבליום גיט אױם צױוויי-
ייִדישע דראַמען: „זרובבל“ און די „צױווייטע חתונה“. ענדלעך, געפּינט אױך
לענערס טעאַטער פאַר זיך אַגעוויס פּובליקאָם, וואָס וואַקסט אַזײַ מער...
נור דער אַלערהעכסטער „אוקאַז“ פון 1883-טען יאָר, מיטן פאַר-
באָט אין גאַנץ רוסלאַנד אױפצופירען ייִדישע פּיעסען, האָט זײער גיך אָפּ-
געהאַקט די אױנטערעסאַנטע פּראָבע אױפצוהױבען די ייִדישע בײַנע אָף
אַ העכערער מדרגה.

דאָס יונגע ייִדישע טעאַטער האָט געקריגען אַזאַ קלאַפּ, פון וועל-
כען עס קען זיך נאָך בײַזױן הייַנטקען טאָג נישט אױפמונטערען.
ווי שרעקלעך דער פאַל פון אונדזער בײַנע אױז געווען, באַווײַזט
דער פּאָלגעדיקער אױנטערעסאַנטער שטרײַך:

ווי באַוווּסט, האָט גאָלדפּאַדען, פאַרלאָזענדיק אַדעס, זיך געפרוווט
נאָך אױנמאַל אױפצולעבען זײן האַלבדערשטיקט קינד און האָט געע-
פענט אַ טעאַטער אין וואַרשע אונטערן נײַעם שילד: „די דײַטשע טרו-
פע“. דאָס דײַטשמעריש אױז דאָ געווען „פּינעם“, מיט וועלכען מ'האַט
געוואָלט דערראַטעווען דעם שווערען הוּלה. דאָכט זיך, מ'האַט עס
געדאַרפט פּיינט האָבען ווי אַ שפּין, און זאַ דער ערשטער געלעגענהײַט
אַוועקוואַרפּען מיט דער גרעסטער שמוז? הערט-זשע אַ מעשה: קימענ-
דיק אין פּרייען לאַנד, קײן אַמעריקע ווייסט עס, האָבען אונדזערע אַק-
טאָרען, פאַרקערט, גאָר אָנגעהױבען אַ שטאַלצירען מיט זײער „לשון
אַשכּנזי“. זײ האָבען דאָס געהאַלטען פאַר אַ סימן פון אַ באַזונדער מיין
עלעגאַנץ... גאַרזױן דערציילט, אַז ווען ער האָט אױבערגעגעבען יעקב
אַדלערזױן זײן ערשטע פּיעסע „סײַביר“, האָט מען זײ אױדער וואָס, קודם
פּל „פאַרטייטשט“, און זײן העלד ראַיענקראַנץ, אַנשטאָט די אױנפאַכ-
קע ווערטער: „ר' בערעל טאַרומעטאַ, פאַרוואָס ווילט אױז מיין אומ-
גליקלעך מאַכען?“—האַט אױסגעשאַסן בעזױ אַזאַ מאַנאַלאַג: „הײַכוּזר“

דיקער הער באַרעל טאַאטטיע, ווען דער לעווע פאַנגט אָן צו ברומען אין זיין קעפיג, ווען דער טיגער קנאַקט און שפּרינגט, ווען די לעמ-פּערטען רייסען און בייסען, דאַן זאָל די גערעכטיקייט אין הימעל טרי-ומפּירען, און די ריינע יידישע פּאַטריאָטישע געפילע זאָלען היילכען: „שמע ישראל!...“ אָט ווי דער שונד האָט זיך איינגעגעסען אין בײן און מאַרך פון יידישען אַקטאָר!...

באַלט, אָבער, וויליטעראַרישע פּיעסען זענען ווי דער, נאָך אַ הפסקה פון 22 יאָר, אַרױפגעקומען אָף דער בינע אין רוסלאַנד, און ס'האָט אַזוי פּיין זיך אױפגעוויקעלט דער דראַמאַטישער טאַלענט פון אונדזערע בעסטע אַקטאָרען, אױ געווען אַ גאַנץ נאַטירלעכע זאָך, די טרו-פעס די יידישע זאָלען אָנהייבען זיך דיפּערענצירען. אין ווירקלעך, אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער מוז פאַרצייכענט ווערען דער וויכטיקער פּאַקט, אַז אין פּרילינג 1907 אױ צום ערשטען מאַל אין נױלען אַנטשטאַנען אַ רױן-דראַמאַטישע טרופּע.

קאַמינסקיס טרופּע, וואָס האָט בײן דאַן אַ קורצע צײט געשפּילט אין לאַדזש, האָט זיך פאַראױניקט מיט דער טרופּע פון יוליוס אַדלער, וואָס אױ זעמעלט פּונקט צוריקגעקומען פון אמעריקע, און בױדע האָ-בען אָנגעהויבען שפּילען אין וואַרשעווער טעאַטער „זשאַרדען ד'היווער“. אַדלער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך עטלעכע נייע, און נױלען נאָך נישט געשטעלטע פּיעסען, ווי „מעדעאַ“, „די שחיטה“, „קרויצער סאַנאַטע“, „געבראַכענע הערצער“, וועלכע האָבען שטאַרק אױסגענומען באַם וואַרשעווער עולם. דער מענטשענמאַטעריאַל פון דער פאַראױניק-טער טרופּע אױך געווען אַ פּינער אין יוליוס אַדלער האָט דאָס היגע יידישע טעאַטער דערוואַרבען אַנױנטעליגענטישע דראַמאַטישע קראַפט, און די פּאָפּולאַריטעט פון די יידישע ספּעקטאַקלען אױ אַלץ געוואַקסען.

דעם זימער פון דעם יאָר האָט דאָס וואַרשעווער יידישע טעאַטער געהאַט אױנעם פון זײנע געלונגענסטע סעזאָנען, הן וואָס שײך מאַטע-רעליזשען ערפּאָלג, הן וואָס שײך מאַראַלישען.

אין רעפּערטואַר האָבען זיך פאַרשטייט זיך, געפונען בעסערע פּיעסען און ערגערע — אױניקע גאָר שוואַכע. אָבער אַ גרויסע שמחה פאַר די פּריינט פון דער יידישער בינע אױ געווען דאָס, וואָס דאָס יידישע אומגעלומפּערטע מעלאַדראַמאַטיש-אַפּערעטיש-פאַרסיש-צירקיש שטיק פון לאַטיינער און האַרוויץ אױ לחלוטין אַראָפּ פון דער סצענע, אָף

וועלכער די טרופע קאמינסקי-אדלער" האָט געאַרבעט. אַרְאָפּ איז אויך דער כאָר, די קופּלעטען אין די טענין. אים הערבסט האָט אַדלער זיך אָפּגעטיילט און איז אַוועקגעפאַ- רען מיט זיינע אַקטאָרען אין דער פּראָווינג, קאָמינסקיס טרופע איז אַיבערגעגאַנגען אין טעאַטער „עליזעום" און דאָרטען אויך אַיפּגעפירט בלויז ליטעראַרישע פּיעסען. צו איר רעפּערטואַר זענען צוגעקומען: „דער אומבאַקאַנטער", „די אמתע קראַפט", „דער מטורף" פון גאַרדן, „יעקעל דער שמיד" פון פּינסקי און „טרייהייט" פון פּאַודע ר...

דער קריזיס.

האָט זיך געדאַכט: די שווערע צייט איז שוין אַרביער: אָב? ס'איז געמאַכט געוואָרען דער ערשטער פּרוּוו און האָט געהאַט ערפּאָלג, — האָט דער רייטוואָגען פון אונדזער דראַמאַטישער קונסט פאַר זיך אַ גלייכען, פרייען וועג, וואָס פירט דירעקט צו די העכערע פּאַר- מען פון שוויקייט. געדאַכט האָט זיך, אַז דער קליינער זאַל פון טעאַטער „עליזעום" וועט שוין ווערען אַ מיין טעמפעל, אין וועלכען די ערשטע און איינציקע ייִדישע רייז-דראַמאַטישע טרופע וועט אומדערמנד- לעך טון איר אַרבעט. געבענדיק איין ליטעראַרישע פּיעסע נאָך דער אַנדערער, שטייגענדיק אַ טרעפעל נאָך אַ טרעפעל צו פּאָלקאָמענקייט, און צוזעענדיק אַלץ ברויטערע קריזען פון דער ייִדישער געזעלשאַפט צו דעם נייעם בליענדיקען נאַציאָנאַל-קולטורעלעזשען גאַרטען.

אַבער שוין אין די ערשטע חדשים פון 1908-טען יאָר האָט זיך אָנגעהויבען שפּירען אַ קריזיס אין דער ייִדישער יונגער דראַמע. דער רייטוואָגען האָט באלט אין אָנהייב וועג זיך אָנגעשלאַגען אַף אַ שטיין און צובראָכען די רעדער. פון דעמעלט אָן, טאַקע, שלעפט ער זיך אַזוי אַ צוקאַלעטשעטער און אָפהענדיקער.

דער קריזיס איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די טרופע, וועלכע האָט זיך אַ נדר-געגעבען נישט אַיפּצופירען קיין שונד, איז זייער גיך געבליבען אַהן אַרעפּערטואַר און האָט אָנגעהויבען ליידען פון פּיעסענ- הונגער. די צאָל פון ייִדישע באַזוכער, וואָס קומען אַף דראַמאַטישע ספּעקטאַקלען, איז נאָך נישט אַזוי גרויס, מ'זאָל קאָנען אַדורכמאַכען אַ סעזאָן, ווי סטאַנסלאַווסקעס טרופע, למשל, מיט 1-3 שטיקער. די בעס- טע ייִדישע דראַמע קאָן געבען ווירכאַנאַנט פינף, זעקס, העכסטענס צען

„סבאַרען“, און אַ דראַמאַטישע טרופּע אונדזערע, וואָס וויל
 נישט שפּילען פאַר ליידיקע בענק, מוז שטעלען יעדע וואָך אַ נייע
 זאַך, — וווּ נעמט מען, אָבער, אַזויפיל לייטעראַרישע פּיעסעס?
 נישט וועלענדיק צוריקערען צום אַלטען, האָט קאַמיניסטיס
 טרופּע נישט געפונען קיין אַנדער אײַסוועג, ווי אַוועקצולאָזען זיך
 אָף דער פּראָווינק. זי האָט געמאַכט אַ טורנע אָבער עטלעכע פּוי-
 לישע שטעט, דערנאָך באַזוכט ביאַלעסטאָק, גראָדנע, ריגע, ווילנע,
 וויטיעפּסק, פעטערבורג און איבעראַל געהאַט אַ גרויסע פּעוליה. די
 גאַסטראָלען האָבען געהאַט אַ וויכטיקע אַגיטאַציעפּאַסטיונג פאַרן
 ייִדישען טעאַטער. די אָנגעזעענסטע קהלות איז געגעבען געוואָרען
 די מעגלעכקייט מיט אייגענע אײַגען צו זען, צו וואָסער הויכער
 מדרגה די אַמאָליקע פּורימשיפּילערס זענען געקומען; איבערצייגען
 זיך, אַז ס׳איז פאַראַן אַ ייִדישע דראַמאַטישע קונסט, אַז די לעצטע
 עטלעכע יאָר איז אונדזער נאַציאָנאַלישער קולטור צוגעקומען אַ פּרי-
 שע און שיינע צייט. די אינטעליגענץ האָט איבעראַל פּיל ליינע
 און איבערגעפּענקט אַרויסגעוויזען אונדזער ערשטער דראַמאַטישער
 טרופּע. אין די אַדרעסען, וואָס אייניקע אַקטאָרען האָבען באַקומען
 אין עטלעכע גרויסע שטעט, איז אונטערגעשטראָכען די וויכטיקע
 נאַציאָנאַלישע באַשטימונג פון ייִדישען טעאַטער. איבערהויפּט שטאַרק
 איז געווען די שמחה מיט די פּיאָנערען פון דער ייִדישער קונסט-
 בינע אין פעטערבורג. דאָרט האָט מען זיי ממש געטראָגען אָף די
 הענט. פאַר די האַלבאַסימילירטע ייִדישע קרייזען אין דער קרײַז-
 שטאַט, זענען די ספּעקטאַקלען פון קאַמיניסטיס טרופּע געווען עפעס
 אַנ׳אומדערוואַרטער, אומגלייביקער, פּאַנטאַטישער נס.
 דער פּויליש-ליטוואַ פון דער ריזע איז געווען, אַז אײַך אין אײַ-
 ניקע פּראָווינצשטעט איז געשטיגען דער געשמאַק פון פּובליקום. וווּ
 קאַמיניסטיס טרופּע האָט כּאָטש עטלעכע פּאַרשטעלונגען געהאַט, דאָרט
 האָבען די שוידטרופעס דערנאָך קיין געשעפטען שוין גישט געמאַכט.
 אָבער די אַלע גלענצענדיקע טרוימפען זענען נישט אימשטאַנד
 געווען צו פאַרדעקען פאַר די אײַגען פּון די אמתע פּריינט פון ייִ-
 דישען טעאַטער דעם טרויריקען פּאַקט, אַז אין משך פון גאַנצען
 1908-טען יאָר איז אַזא קהלה, ווי וואַרשע, געבליבען אָהן אַ דראַ-
 מאַטיש טעאַטער, און גאַרנישט — באַגאַנגען זיך! קאַמיניסטיס טרוי-
 פע פּלעגט אַראַפּקומען אָף אַ פאַר טעג, אַ שפּיל טון — אין, על-
 ייִ.

זענס, אף „מוראנאו“, אָדער אין „אַלעקסאַנדרינע“ — עטלעכע אָווענטען איז דער זאַל געווען געפאַקט, נאָר קיין נייע פיעסעס זענען פאַרט נישט צוגעקומען, גיך פלעגט די צאַל באַזוכער ווידער שניטער ווערען, און דער ערשטער דראַמאַטישער אַנסאַמבל האָט גע- מוזט ווייטער קלערען וועגען אָפּוואַנדערען אין אַנדערע שטעט. דערפאַר זענען מער אָדער ווייניקער פעסט געזעסען אַפֿין אַרט די טרופּעס, וואָס האָבען געשטעלט שונדשטיק. די לעצטע חרדים פון דעם יאָר, האָט קאַמינסקיס טרופּע גע- שפּילט אַפֿין „מוראנאו“, וואָס האָט באַקומען אַ ניימאָדישען נאָמען „ערמיטאַזש“, אָבער אין מאַנאַט פעברואַר 1909 איז זי ווידער אַרױס- געפאַרען פון וואַרשע.

נאָר די לעצטע גאַסטראַלען האָבען באַוויזען, אז מ'קאָן מער נישט אַנטלויפּען פֿון קריזיס, ווייל ער לױפּט נאָך. דער מאַראַ- לישער ערפאַלג אין ווילנע און פעטערבורג איז אַפּילו געווען נישט קלענער, ווי אין פּרערדזיקען יאָר, אָבער די מאַטעריעלישע זייט האָט דאָסמאָל אַביסעל אָפּגענאַרט.

איבערהויפּט אין פעטערבורג האָבען זיך אָנגעהויבען הערען נייע מאַטיווען אין דער באַציונג צו קאַמינסקיס טרופּע. די לי- בע איז געבליבען דיזעלביקע. רחל קאַמינסקיס פּופּעניערקער יובּיל- לעום איז געפּייערט געוואָרען מיט אומגעהערטען פאַראַד. ליבערט און ווייסמאַן האָבען באַקומען צו די בענעפיסען שיינע זילבערנע קרעניץ. דאָך האָבען אַפּילו די הייסטע פאַרערער פון אונדזער דראַ- מאַטישער קונסט איינגעפונען, אז ס'איז געקומען די צייט פאַר קרי- טיק. וואָס מער מיר ליבען די יידישע בינע, דאָס פאַרזיכטיקער מו- זען מיר זיין מיט אונדזער התלהבות. געווען אַ פּערזאָנלעך, ווען ס'האָט געדאַרפט פריי הערשען דאָס ריינע התפעלות. דער ערשטער אױפ- געם איז פעטערבורג האָט נייעם מוט אַרײַנגעבלאָזען אין ברוסט פון יידישען אַקטאָר. אונדזער בינע איז אָפּציעליש אַרײַנגערטעטען אין דער משפּחה פון די אייראָפּעיִשע סצענעס. די יאָרען פון עלענט און ביונות האָבען זיך געענדיקט. אָבער טאַקע די קרוין פון קונסט, וואָס איז אַרױפּגעזעצט געוואָרען אַפֿין נאָמען פון יידישען טעאַטער, האָט אַרױפּגעלייגט אַף אים אַ גרויסען חוב. אָננעמענדיק דעם שיינעם פיבוד, האָט די יידישע דראַמאַטישע טרופּע גענומען אױף זיך דער- מיט אַליין אַ גרויס התחייבות: ווייטער שפּיגען דעם גאַלדענעם פּאַ-

זעם כּוון אַנטוויקלונג, צופאַסען נייע רעדער צום צוטרייסקעלטען
רייטוואָגען און טיכטיק אַנטיילנעמען אין אַללעסלעכען געיעג פון
דער דראַמע צו נייע אַנטדעקונגען און נצחונות.

-- נייעס, נייעס עפעס גיט אונדז! גאַרדנען קומט אַ פּרעכ-
טיקער דענקמאַל, אַלס באַשאַפער פון דער ייִדישער דראַמע, אָבער
בלויבען באַ אים אַליין קאָן מען נישט. אין אַרץ מיו זיין פּראָ-
גרעס... „מירעלע אפרת“, „כאַשע די יתומה“, „די שחיטה“ וועלען
אָף שטענדיק בלייבען פּערעל פון ייִדישען רעפּערטואַר, - אַרעפּער-
טואַר מוז, אָבער, כּסדר וואַקסען און באַנייען זיך... מ'קאָן נישט
אַלע יאָר קומען אין אַ שטאַט אַרץ מיט דעמאָנגענעס...
דאָס איז געווען די אונטערשטע שורה פון דער שטימונג,

וואָס האָט זיך פאַרקען ווינטער געשפּירט אין פעטערבורג אַרום דעם
ייִדישען טעאַטער. איך האָב בייגעוויינט אַלע ייִדישע ספּעקטאַקלען
אין דער קרוינעשטאַט, און אונטער זייער איינדרוק אָנגעשריבען
מיין אַרטיקל „קריזיס פון אונדזער דראַמאַטיש טעאַטער“ אין „לעבען
און וויסענשאַפט“ נומער 1. -

נישט נאָר אַ פּראָגע וועגען רעפּערטואַר, אַנאָלגעמיינע פּראָגע
וועגען העכערער אַרטיסטישער קולטור איז געשטאַנען פאַר אונדזער
דראַמאַטישער טרופּע. די ייִדישע בינע, קאָן מען זאָגען, ווייסט גאָר
נישט, וואָס ריכטיקע רעזש? הייכט. די אויפפירונג פון די פיעסעס איז
פון דער אויכערלעכער זייט זייער נאַכלעסיק: די דעקאָראַציעס, דאָס
מעבעל דריקען זעלטען ווען אויס דעם גייסט פון שטיק. אין דער
אויספירונג פעלט די איבערלעכע האַרמאָניע. יעדער אַקטאָר אָן און
פאַר זיך שפּילט פּיין, אָבער אַלע צוזאַמען האָבען נישט די צונויפ-
געשפּילטקייט, שטעלען נישט פאַר אַנאָרקעסטער, וואָס די נשמה פון
דרייזשער פאַראייניקט אים...

אין אַ שווער פאַרלעגענהייט האָט זיך געפונען די אַזויגע-
רופענע קאַמינסקיס טרופּע פאַר'ן אַוועקפאַרען פון פעטערבורג. סימנים
פון שפּאַלטינג און צופאַלעניש האָבען זיך באַוויזען. אַ פאַרגעפּיל
האַט מיך געשראַקען, אַז די מענטשען, וואָס שטייען באַם שייִדוועג,
וועלען אַפּשר געצווינגען זיין אויסצוקלייבען די גרינגערע ריכטונג, -
די, וואָס פירט באַרג-אַראָפּ.

ווייניק-טימפּאַטישע ידיעות זענען אָנגעקומען פון וואַרשע. פון
די צייטונגען איז נישט אַראָפּ דער אַנאַנס, אַז אין „ערמיטאַזש“

שפילט „קאמנסקיס צווייטער פערסאָנאַל“ — „די בלינדע יתומה“ — אַ לעבענסבילד אין 5 אַקטען, 9 בילדער פון שיקע וויטש. — 9 בילדער, און נישט אַפּי וואָסערע! נאָר: „1) אין מקום באַ געלען אין טראַשששאַפּע, 2) אין פּאַוואָנאָקער וועלדעל, 3) דער ערשטער וויזיט אָדער געוויסענספיטע פון אַ גנב, 4) באַ דעם טיגער אין די לאַפּעס, 5) אַף דער גענשע גאַס באַ דעם בית-עולם ערב יום-כּפּור, 6) די פּאַרצווייפּעלעטע מוטער, 7) דער טראַגישער טויט פון אַנאַ אַכטיערקיס מאַיטער קינד, 8) די מעשה פון די באַנדיטען אין 9) די מוטער געפּינט אירע קינדער“ — דערצו אַנאַנמערקונג פון דער „דירעקציע“: „די געשיכטע קומט-פּאַר אין וואַרשע, וווּ יעדער אַינע-ציקער קאָן זיך באַקענען מיט דעם וואַרשעווער לעבען פון בוידעמט און קעלערס“ ...

פון פּריוואַטבריק האָט מען געקאָנט געוואָר-ווערען, אַז די צופּרידענקייט פון עולם איז גאַרנישט צו באַשרייבען. ווי אַטשע-רעדע צעגעדונגעטע קעלבלעך יאָגט מען זיך זען די 9 בילדער „און ווי די מוטער געפּינט אירע קינדער“. אָווענט אין אָווענט ברענגט די קאַסע 600 רובל פּאַרעס געלד, הגם פּלעצער איז דאָ אין טעאַטער נישט מער ווי אַף 450-500 רובל ... הינטער די קוילטען פּון יידיש-שען טעאַטער אין פעטערבורג האָבען די ידיעות געמאַכט אַ געווי-סען איינדרוק, אַ שטימונג באַשאַפען.

דער זומערסעזאן 1909

אָן די „געשוואַלענע“ סבאָרען, וואָס „די בלינדע יתומה“ האָט געגעבען, איז געווען גאַנץ בדרך הטבע, שמ"רס שטערען זאָץ ווידעראַמאָל אויפגיין אַפּין וואַרשעווער הימעל. אונדז האָט זיך אַדאָי געדאַכט, אַז נאָר די מיני האָבען היינט צו טון מיט די אומענדלעכע שרייבעלעך פון באַרימטען ראַמאַנענאָושינדער, — אָבער צו גיך האָבען מיר דעם נצהון געפּינערט!

אין נומער 130 פון בלינדע וואַרשעווער צייטונגען דערשיינט שוין אַזאַ מזדעה:

— „קירצלעך וועט אויפגעפּירט ווערען אַ זייער אינטערעסאַנטע מעלדאָראַמע, די אייזערנע סרני“, באַצורבעט פון שיקע-

וויטשעס ראָמאַן. מען זאָגט אַ שפּריכוואָרט: פון אַ שלאַנג קאָן קיין שפּעלע נישט געבוירען ווערען. די לעזער געדענקען גע-
וויס די געשיכטע מיט דער „איזערנער פּרוי“, ווי שמ״ר שיל-
דערט, אַז אַ „באַנדע גנבים“ א. א. א. א. א. א. ווי, מיטן
באַקאַנטען נוסח פון די „9 בילדער“ און מיט זייער גאָלדענעם
לשון... אַלדזאָ: די „לעזער געדענקען געוויס די געשיכטע, וואָס
שמ״ר שילדערט“... אַפנים, ס'קען דער קליינעהענדלער זיין
בהמהלעו...!

אין אַז דער גאַנצער זומערסעזאָן פון פאַרגאַנגענעם יאָר איז
אַדורכגעפלאָסען אונטער שמ״רס שטערען, דאַרף אייך שוין אויך נישט
ווינדערען, אַז אין דער געשיכטע פון יידישען טעאטער וועלען די
דריי-פּיר חדשים פאַרציכענט ווערען מיטן אייגענאַרטקען נאָמען:
„דער יום-טוב פון גאַסערעקלאַמע“...

איך בין דעמעלט געווען ווייט פון וואַרשע. פאַר מיר ליגט
בלויז אַ קאַלעקציע טעאטעראַנאָסען, אויסגעשניטענע פון די יידישע
ציטינגען. גענוג זיי אַדורכצוואַרפען — און אַ בילד פון גראַבען
רקאַטל שווימט-אויף פון צווישען די שטומע שורות. אין אַזאַ קור-
צער צייט — אין אַזאַ עקעלדיקען קנױל געשמאַקלאָזקייט, טעמפּ-
קייט, חוצפה און נאַרישע גוזמאות אַרויסצוגעבען — דאָס דאַרף
מען קענען!

די גרעסטע עניוות — וואָס אמת איז אמת — האָט אַרויס-
געוויזען דער אַלטער פּיִשׁוֹאָן. זיינע אַנאָנסען הייבען זיך אַלע אָן
מיט דער סטערעאָטיפּער פּראָזע: „פּיִשׁוֹאָנס באַליבטע טרופּע.“ —
אַיאָ, גאַנץ איינדעל, וואָס נאָר „באַליבטע“? ס'וואָלט דאָך געקאָנט
זיין: „באַליבטע, געערטע, געאַכפּערטע, פּילגעשעצטע, הויכפּבאָדיקע,
פאַרגעטערטע“... „עלִיזעום“ קווענקעלט זיך שוין ווייניקער
און אַטעסטירט זיך זעלבסט טאַגטעגלעך: „די בעסטע אין גאַנץ
רוסלאַנד אָפּערעטענטרופּע“... כאָטש צוריקגערעדט, ווידערמאָל
דאָסאייגענע: נאָך פּיין, וואָס נישט „אַפּן גאַנצען ערדקוגעל“, אָדער
„אין דער גאַנצער וועלט, אָף דער זון און אָף אַלע שטערען און
מזלות“!...

אָדער אַזאַ מודעהלע: —

— „אַ טעלעגראַמע איז נאָר וואָס אַנגעקומען אין דער די-
רקעציע פון טעאטער „באַגאַטעלאַ“, וועלכע איז מודיע, אַז עס קומט

אהין צופארען גאסטראָלירען אינער פון די בעסטע אַרטס-טען אין אמעריקע, מיסטער מאָרס מאָסקאוויטש, וועלכער איז געווען דער ליבלינג פון איצט נישט לאנג פארשטאָרבנעם גרעס-טען יידישען דראַמאַטורג יעקב גאַרדין ע"ה, וואָס פלעגט ספעציעל שרייבען דראַמעס פאַר דעם אומפאַרגלייכלעכען יידישען אַר-טיסט אין כאַראַקטעראַלען. זיין ערשטער גאסטראָל וועט זיין אין דער פיעסע „מטורף“, וועלכע י. גאַרדין האָט ספעציעל געשריבען פאַר דעם אויסערגעוויינלעכען, גרויסען, אמת-ליטע-ראַרישען אַרטיסט. דאָס בילד פון אומפאַרגלייכלעכען אַקטאָר קאָן מען זען... א. א. וו.

און אין אַ טאָג אַרום: „מאָרס מאָסקאוויטש איז דער תלמיד ותיק און דער געוועזענער חבר פון פאַרשטאָרבנעם י. גאַרדין ז"ל...“

און נאָך אין עטלעכע טעג אַרום, — „היינט טרעט פאַר דער גרויסער אַמערקאַנישער גאַסט, דער בעסטער יידישער שער אַקטאָר אין אמעריקע, דער גרעסטער סטאַר פון ניו-יאָרקער יידישע טעאַטערען... מיר באַמערקען, אַז די ראַלע „אוריאל מזיק“ האָט גאַרדין געשריבען ספעציעל פאַר דעם הער מאָסקאוויטש, וועלכער איז ווירקלעך דער בעסטער פון אַלע אַמע-ריקאַנער אַרטיסטען אין דער שטאַרקער ראַלע. די ראַלע „אוריאל מזיק“ איז געשפילט געוואָרען און ניויאָרק פון די גרעס-טעסטאַרען, אַלס קאָנקורס, צו זעען, וועלכער פון די סטאַרען עס וועט בעסער זיין אין דער ראַלע, און דער הער מאָסקאוויטש האָט געווינען דעם קאָנקורס, און איז אָנערקענט געוואָרען אַזוי פון די אַרטיסטען, אַזוי אויך פון טעאַטערפּובליקום, ווי אויך פון דער גאַנצער פּרעסע פאַר דעם בעסטען און איינציקסטען אין דער ראַלע. קומט, יידען, זען דעם קינסטלער אין זיין קינסטל-ראַלע“... א. א. וו.

כהאָב נישט זוכה-געווען צו זען דעם ה' מאָרס מאָסקאָ-וויטש. מעגלעך, אַז ער איז טאַקע אַזאָ גרויסער אומפאַרגלייכלע-כער, אויסערגעוויינלעכער, אמת-ליטעראַרישער אַרטיסט, אַקטאָר און קינסטלער, יעקב גאַרדינס תלמיד ותיק און געוועזענער חבר, פון אמעריקאַנער סטאַרס, פּובליקום און פּרעסע פּראַקלאַמירטער טשעמ-

פֿינאָן אין דער שטארקער ראָלע פֿון „אוריאל מויק“, וועלכע איז ספעציעל'יש פֿאַר אים אָנגעשריבֿען געוואָרען פֿון י. גאַרדין ז"ל... אָבער ווי דערליבט מען זיך אזוי אומגעלומפערט צו רעקלאַמירען? דער אויסוואַל אַליין פֿון די ווערטער און עפֿיטעטען וואָס איז ווערט!...

און אז „עליזעום-פּאַנאָטעליאַ" האָט געהאַט דעם „גרעסטען סטאַר" פֿון אַמעריקע, האָט „ערמיטאַזש" אַדאי געמעגט זיך אַראָפּ-ברענגען — אַ גאַסט! אַ גאַסט! דער באַרימטער קאָמיקער און טענצער, דאָס ליבלינג פֿון פֿאַריזער און לאַנדאָ-נער פּובליקום (און בערלין — איז אַ הונט? און ווין, רוים, בריסעל?...) „מיסטער שערמאַן... עס ווערט געשפּילט, שבת-קודש", די ראָלע „שמעיה" אויסגעפֿירט דורך מיסטער שערמאַן, וועל-כער האָט געשפּילט אין לאַנדאָן 165 מאָל נאָך דער ריי (פֿאַר-וואָס נישט תּרפֿ'ט אַלביים מאָל?...) די ראָלע מיט'ן גרעסטען ערפּאָלג, ווי אויך איצט און וואַרשע, ווי דאָס פּובליקום איז געווען אַנטציקט פֿון זיין שפּילען אין דער ראָלע אַלס שמעיה"...

און נישט נאָר זיי — אַלע, אָהן אויסנעם, זענען היינטיקען זומער געווען „באַליבט", „באַרימט", „גרויס", „אומפּאַרגלייכלעך"... פּרוי קאַרל פֿון לעמבערג, למשל, „אַ באַרימטע אַרטיסטין", פּרוי ליאַנצמאַן — „אַ באַליבטע און נישטפּאַרגעסענע אַרטיסטין"... און אין אַטוואַצק איז פּאַרגעקומען „מיט פּאַרשידענע טעני, פייערווערק און מיט איין גרויסען אַרקעסטער", אַ פּאַרוויילונג, „אונ-טער דער פּירונג פֿון באַרימטען דיריזאָר אַר ה' קומאַק"... נאָך אַ בילטעל — איך וועל זיך אויסדריקען וואָס וויי-כער: גוזמאות.

צוויי אַנאָנסען פֿון טעאַטער „עליזעום". — „צום גרויסען גאַרדינאַווענט איז אונדז געלונגען אַראָפּ-צוברענגען די בעסטע, ביז היינט נאָך אין גאַנץ רוסי-לאַנד, דראַמאַטישע פּרימאַדאַנע פֿון אַלע גאַרדינס דראַמעס, מאַדאַם טרילינג"...

— „מאָרען צום צווייטען און לעצטען גאַסטראָל פֿון דער באַרימטער אַרטיסטין ווערט געשפּילט „כאַשע די יתומה" מיט דער מאַדאַם טרילינג אין דער ראָלע „כאַשע". אויך אין דער ראָלע זאָ-

גען מבינים, וואָס האָבען זי געזען אין לֵאָנְדָאָן, פֿאַרזי ווי אײַך
אין לֵאָדוּש, אַז זי שטייגט איבער די אַלֶּע „כאַשעס“, וואָס
מיר האָבען געזען ביז-אַצט...“

די אונטערגעשטרעכענע ווערטער זענען אין טעקסט פֿון די
רעקלאַמעס בפֿיוון געדרוקט מיט גרויסע אותיות, — ס'זאָל שטענען,
הײַנט עס, די אויגען...“

מאָדאַם טרילינג שפּילט גאַנץ באַפֿרידניגענדיק די ראָלע פֿון
„מירעלע אפרת“: די דיקע פֿיגור גיט איר צו די מאַיעסטעט, וואָס
פֿאַסט צו דעם טיפּ. אַלס כאַשע, אַ יונג דאַרפֿסמייַדעל, איז זי, אָבער,
גידערקער פֿון יעדער קריטיק... און ווער זענען דאָס געווען די
אויסערגעוויינלעכע „מבינים“, וואָס זענען נאָכגעפֿאַרען טריט נאָך
טריט דער מאָדאַם טרילינג, פֿון לֵאָדוּש קיין פֿאַריז, און פֿון פֿאַ-
ריז קיין לֵאָנְדָאָן? ווי הײַנטען די מערקווירדיקע קריטיקער? און ווי
זענען זייערע זעלטענע רעצענזיעס געדרוקט געווען? — גי: פרעג
באַם מאַרק שאלות!

איבערמישענדיק די משונהדיקע קאָלעקציע, קאָן מען טאַקע
אין אמתען פֿאַרגעסען, ווי מ'איז אײַן דער וועלט: טעאָטער, אַלס
קולטורעלישע אַנסטיטוציע, גייט פֿאַרלוירען, — איך דאַכט זיך: איר
גייט פֿאַרן „אייזערנעם טויער“ און פֿאַרטמאָלצעוועטע ידען און ייִ-
דענעט, מיט פֿאַרזיטע פֿנימער און הייזעריקע העלדזער, רייסען זיך,
נעבען, אָפּ די געדערנים, אויסרופֿענדיק:

— פֿאַמעראַנטש? פֿשעדאַיע... פֿאַמעראַנטש!... פֿאַ פֿיענץ
גראַש!...“

— קישקעלעך, הײַנטע קישקעלעך!... צוויי פֿאַר אַ צענער...
אַנעק, ייִדן, קויפט!...“

— „הײַנט און מײַרגען שפּילען מיר אין „פֿאַגאַטעלאַ“... קומט,
אַלדזאָ, טעאָטערליבהאַפֿער זיך געזעגענען מיט אונדז צוואַמען
מיט דעם זומערטעאָטער, וואָס קאָסט אונדז אַזוי טייער...“
— „אשה רעה“ — די ראָלען און דעם שטיק ווערען אויס-
געפֿירט יעדע איינציקע אָהן קאָנקורענץ!...“

— „הײַנט ביליקע פֿרייזען... באַ דער געלעגעהייט וועלען
די טעאָטערפֿאַזוכער פֿון דער גענענט גאַר אַ מציאה האַנדלען...“
— „ווער ס'וועט נור זען... וועט געוויס אַ פֿלויבען צוויי-
שען די איבעריקע באַקאַנטע“...“

און פרוצנים שפרינגט-ארויס איינער אַנאָמעריקאנער, גאָר אַ
נאַקעטער, אָהן אַ העמד אַפילו, אַזווייז ד? מאַמע האָט אים גע-
האַט, — און ערײַט ווי אַנאָפּגעברײטער:
— „אום צו קעמפּען מיט ד? דרײַ ייִדישע טע-
אַטערס און מיט ד? פילע אַרטײסטען, וואָס געפּינען זיך איצט אין
וואַרשע, האָבען מיר באַשלאָסען נישט שפּאַרען געלט און מי. כדי
גוֹבֶר-צו-זײַן אונדזערע קאַנקורענטען האָבען מיר אַנ-
גאַזשירט דירעקט פון אַמעריקע און לאַנדאָן ד? בעסטע קרעפּטען,
אַזעלכעס, וואָס וואַרשעווער פּובליקום האָט נאָך בײַ-איצט נישט
געזען“¹...

און דער עולם זאָל נישט מינינען, חלילה, אַז דאָס אַליץ ווערט
געשריבען און געשריגען לשם הפרנסה, ווערט אָפטמאָל דערקלערט,
אַז מ'טוט דאָס נאָר לשם-שמים. האָט דען נישט מוֹדִיע-געווען טע-
אַטער „באַנאַטעלאַ“ אין זײַן אַנאַנס:

— „איינעם פון ד? דרײַ גרויסע, מיסטער מאָריס מאַסקאַ-
וויטש, איז געלונגען דער דירעקציע אָפּצוצאכטען פון לאַנדאָן, ווי
ער האָט גאַטראָלירט, און צו באַגליקען אויך דאָס וואַרשעווער
פּובליקום מיט זײַן קונסטפּור שפּילען“...—?

כװאַרט געקאַנט ברענגען נאָך מוסטערען, נאָר גענוג! דאַנקען
גאָט, וואָס דאָס איז שוין איבערגעשליגען, און ד? טריבע כװאַליע
פון ווילדער רעקלאַמע איז אָפּגעטרעטען פון וואַרשעווער טעאַטער-
לעבען!

אויב כ'האָב יאָ דערמאַנט ד? ווייניק-עסטעטישע מאַמענטען,
איז נאָר דערפאַר, וואָס דער לויף פון מיין איבערויכט האָט פון
מיר געפּאָדערט, כ'זאָל פאַרציניכענען, וואָסער געשטײקטע לופט האָט
אַנגעפּילט ד? ייִדישע בינע אין וואַרשע דעם פאַרגאַנגענעם זומער-
סעזאָן.

אין אַזאַ אַטמאָספּערע איז אוממעגלעך געווען, אַרײַן-דראַמאַטישע
טרופּע זאָל זיך קאַנען איינהאַלטען אַפּין וואַרשעווער באַדען. דער
הודא פון ד? אַנאַנסען און דער ביליאָן פון ד? גאַטראָליען האָבען
צוטומעלט דאָס היגע פּובליקום. נישט האָבענדיק מיט וואָס צו קו-
מען צום עולם, האָט קאַמינסקי'ס טרופּע קנאַפּ האָפּנונג געהאַט

¹ דאָס זענען אַליץ ציטאַטען פון אַנאַנסען.

מנצח-צו-זמן אין קאמף מיט'ן שונד. דערצו איז רחל קאמינסקי? אינגעלאדען געווארען אף גאסט־זאלען קיין אמעריקע. די איבעריגע קע מיטגלידער פון דער טרופע האבען אינסטינקטיוו זיך געהאלטען צוזאמען, האבען זיך נישט אויסגעמישט מיט די אנדערע טרופעס, זיי האבען גענומען שפילען באזונדער אונטער'ן נאמען „די פאראייניגטע טרופעס“. האבען, אבער, געמוזט אָנבליגען דעם קאָפּ, צו־ריקערען צום געמישטען רעפערטואר. גוט כאַטש דאָס, וואָס זייערע אַנאַנסען זענען לעפּט־הפּחות נישט געווען קיין שרייען־דיקע: „די פאראייניגטע טרופע פון די יידישע דראַמאַטישע אַרטיסטען“.

[אינדער לעבען 'נ' 37 5ין יאָר 1910.]

אַ נ מ ע ר ק ו נ ג .

די ארבעט האָט געדאַרפט זיין גרעסער. עס איז פראַיעקטירט געווען אַ באַזונדער קאָמיטע־וועגן דער טעטיקייט פון „דער פאראייניקטער טרופע פון די יידישע דראַמאַטישע אַרטיסטען“; דערנאָך — אַ סינטעטישער איבערפליק איבער די באַדערפֿענישען פון יידישען טעאַטער; ענדלעך — אַ געהעריקע אָפּשאַצונג פֿין דער קריגערישער קאָמפּאָניע, וואָס איז דעמעלט פֿין אַ געוויסער זיסט געפֿירט געוואָרען קייגען דעם יידישען טעאַטער נישט דוקא אויס בלויז ריזנע מאָטיווען.

צוליב פּערזענלעכע סבות האָב איך, אבער, דעמעלט געמוזט זיך אַפּרײַסען פֿין דערדאָזיקער אַרבעט.

אַ טייל פון די געדאַנקען, וואָס איך האָב געזאָלט אין איר אַרײַסונגען, זענען אין קורצען אױטגעדרוקט אין חײטערדיקען אַרטיקלע.

[וואַרשע, 1920.]

דער ייִדישער אינטעריגענט און דאָס ייִדישע מעאמער.

קומט צום ייִדישען אַקטאָר מיט רעוועלוציערדיקע טיפּן אין
באַיקאַטאַגיאַטאַציע... איז דען אונדזער בינע נישט אַ זיגקניג
— נאָר וואָס אַרויס פון די וויקעלעך — שטעלט די ערשטע טריט מיט
די שוואַכע, וואַקעלדיקע פּיסעלעך?

טאַטע-מאַמע און ס'גאַנצע געזונדעל וואַכען איבער אַזאַ שרע-
קעדיק עופּעלע, וואָס קאָן נאָך נישט האַלטען קיין גלייכגעוויכט, היי-
טען עס ווי אַנ'אויג אין קאַפּ, פּירען אונטער די הענטעלעך, צערטלעך,
מוטיקען. — ס'אוימגליק איז, וואָס דער אַזויגערופּענער „ייִדישער אינ-
טעליגענט" איז נישט פּעיק צו פּילען צו אונדזער יונג טעאַטער דאָס,
וואָס עלטערען צו אַ לייביק קניג! האָט ער ווען עס איז געזאָרגט פאַר
דער ייִדישער סצענע? איז אים אַמאָל אינגעפאַלען, אַז דאָס „שפּיל“,
וואָס די וואַנדערענדיקע „אַקטאָרשטיקעס“, פּראַווען, האָט אַ נאַציאָ-
נאַל-קולטורעלישע באַטייטונג, איז אַ שטיק פון אונדזער לעבעדיקער
קולטורעלישער געגענוואַרט?

ווי לאַנג איז בסך-הכל, אַז דער צובראָכענער נפש האָט באַוו-
ליגט אַראָפּצונודערען צום אינעווייניקסטען לעבען פון דער ייִדישער
מאַסע? — און שוין קרומט ער מיט דער נאָז! די קלינגענדיקע פּראַ-
זע וועגען „פּאַלק“ האָט פאַרלוירען דעם חן, דער שדוך — איפּגעהערט
צו געפּעלען. איינער האָט זאָגאַר שוין אויסגערופּען: „די ייִדישע אינ-
טעליגענץ וועט זיך ווייטער גיין מיט איר איינזאַמליקען, שטאַלצען וועג!“
— מיט אַלץ מיאוסט זיך אונדזער יחסן, פון אַלץ איבעלט אים, — צו
פּרומיטיוו, צו אַרעם איז דאָס, וואָס ער האָט געפונען אין ייִדישען
הינטערעסעל. ס'גיט נישט אַריבער אַ טאַג, ער זאָל נישט פּאַרוואַרפען
מיט פאַרדרוס: „דאָס כּינקע-פּינקע פּובליקום!“ אַ פנים, אַז ער האָט
זיך געריכט דאָרט אַלץ לויט דער לעצטער מאָדע צו טרעפּען: יענטע
די קוראַלאַפּניטשקע אין פאַרזער טואַלעטען אין טוביה דעם מילדיקען
אין אַ לאַנדאָנער צילינדער, באַנטשע-שווינג אַף אַנ'אויגענעם שפּאַציר-
אערפּלאַן און די ייִדישע מעלפּאָמענע אין אַ מאַרמאַרנעם פּאַלאַץ, —

נישט אנדערש! -- אי, א גרויסער חלק שוילד פאר דער קולטורעלישער
 אפגעשטאנענקייט פון דער יידישער גאס ליגט טאקע אף אים אלטן,
 אפ'ן אזויגערופענעם „יידישען אינטעליגענט“, וואָס ער איז זיך תמיד
 יעגאנגען מיט זיין „איינזאמיקען, שטאַלצען וועג“, אימשטיינס געזאָגט, —
 פון פאָלקסלעבען מיט אַ תהום אָפגעטיילט, און וועגען אַ בריק אַרבער-
 וואַרפען גאַרנישט געטראַכט, — אי דאָס אלץ — וויל ער עס, אָבער,
 בשום אופן נישט פאַרשטיין!

כ'גני-אַרײַן אין דער לאַגע פון יידישען אינטעליגענט. כ'באָגרייף,
 אז ער מוז זיך פילען אַביסעל נישט היימלעך, לאָמיר זאָגען, — טאקע
 אין אונדזער טעאַטער. ט'איז מיר די טעג אויסגעקומען צו זען צוויי
 אַקטען פון „שבת קודש“, — ס'קערט די גרינע גאַל! פאַריאָרען פון
 איך ציפּעליק אָפגעזעסען אַ האַלבען אַקט אָף „יעקב און עשו“, — ווען
 כ'טו נישט אַ לויף-אַרײַם — וואָלט איך חלשות געפאַלען... מײַן עסטע-
 טיש געפיל ליידט אַ סך אַפילו אָף די געלונגענסטע ספּעקטאַקלען, וווּ
 ס'טרעטען אַרײַם אונדזערע בעסטע דראַמאַטישע קרעפטען אין אָנשטענ-
 דיקע ליטעראַרישע פּיעסען: די רעזשי, די אינערלעכע, ווי די אויסער-
 לעכע, שניידט די אויגען!... ווען כ'הער קלאַגען זיך: „נישטאָ ווײַן
 צו גיין דעם יידישען אינטעליגענט!“ — גלייב איך. אין דעם שטעקט
 דאָך זיין דראַמע: אין קאָנטראַסט צווישען זײַן אינטעלעקטועלישער
 אַנטוויקלונג און דער יידישער קולטורעלישער ווירקלעכקייט... מיר זע-
 נען שוין געוויינט צו אַ שטיקעל גיטטיקען לוקסוס: סטאַנלאַווסקי!...
 קאָמסאַרזשעווסקאָ... „ראָומאַטאַסצי...“ דונקאַן... סאַראַ בערנאַר... די-
 זע... פון אלץ האָט דער יידישער אינטעליגענט מער-ווויניקער גע-
 נאַשט... גאַרדונס גרויסער טאַדענט האָט געפּוּלעט, אז נישט קוקענדיק
 אָף די פעלערען פון זײַנע זאַכען, קאָן מען מיט אינטערעס צווען „מי-
 רעלע אפרת“, „כאַשע די יתומה“, „די שחוטתה“, „די שבועה“, — אָבער
 וויפּעל איז דער שיעור זיך צו דרײַען אלץ אין אײַן און דעמוּעלפּי-
 קען ראָד?...

דאָס אומעטיקע זעלבסטגעפיל פון יידישען אינטעליגענט גיט אים,
 אָבער, נאָך נישט דאָס רעכט אונטערצוּינדען דאָס יידישע טעאַטער.
 מ'טאָר גאַרנישט אזוי לייכטשעצען דאָס „לינקע-פּינקע-פּופּל-
 קוב“!... שמ"ר אין „צוויי קינג לעמעל“ — זענען די ערשטע געוויקס-
 לעך פון וואָסער עס איז וועלטלעכער קולטור אין דער יידישער גאָס,
 און אלס אַזעלכע — מוזען זיי זיין מגושם, פּרימיטיוו, אַלע התחלות זע-

בען גראָב — דערנאָך ערשט קומט דער פּראָצעס פון פּאַרפֿיניגערונג, פון טאַקען. שליספּען, פּאַלירען, פּוצען... אָף שמירס ביכלעך האָט זיך אויס-געכאַוועט אַזאָ צאַרטער טאַלענט, ווי רחל פּינגענבערג, זי האָבען באַ-שאַפּען לעזער פאַר מענדעלע-מוכר-ספרים, שלום-עליכם און די אַבערלי-קע מאָדערנע שריפטשטעלער.

דאָס „כּינקע-פּינקע-פּובליקום“ איז דער פּונדאָמענט פון ייִ-דישען טעאטער. דער המון האָט אָף זינע פּלייצעס דעמאָנזשען קול-טורעלישען אַנשטאַלט דורך לאַנגע יאָרען רדיפות און טלטלים אַרויס-געטראָגען. אַדאַנק דעם באַזוכער פון דער פּאַלקסמאַסע, זענען אַזעלכע קרעפטען, ווי רחל קאַמינסקי, טרילינג, זאַסלאָוסקע, נעראָסלאָוסקע, ליבערט, ווייסמאַן, זשעלאָזע, ראַפּעל — געבליבען אָף דער בינע, נישט צוועקעוואַרפען דעם שווערען באַרוף, נישט צוריקגעקערט צו די פּרזיע-ריקע רייקערע פּרנסות... פון דעם „כּינקע-פּינקע-פּובליקום“ איז אַ גאַר-דין פּובליקום אויסגעוואַקסען...

אויך די ווייטערדיקע עקזיסטענץ פון דער ייִדישער סצענע הענגט-אַפּ גאָר פון דער אוממיטעלבאַרזשער, פּראָסטער פּאַלקסמאַסע. זי ווייסט נישט קיין חכמות. איר געשמאַק עוואָלוציאָנירט אָרגאַניש, — פון גאָר אומגעלומפּערט צו ביסלעכווייזער פּאַרבעסערונג, פאַר איר איז ס'טעאַ-טער אַ נאַטירלעך באַדערפעניש... הלואי זאָל דאָס „כּינקע-פּינקע-פּובלי-קום“ וואַקסען מיט יעדען טאַג! הלואי זאָלען די אַלע שיכטען, וואָס שטייען נאָך ווייט פון טעאטערלעבען, כּימין די אַרטאָדאָקסישע, די פּאַנאַטוישע, אויך אַרטינגעצויגען ווערען און אים. הלואי זאָל מען די באַזוכער פון „שמענדריק“ ציילען אָף מיליאָנען. — דעמעלט וועט פאַר אונדזער אַרעמער בינע באַשאַפּען ווערען אַ געוונטער מאַטעריע-לישער באַדען, אָף וועלכען זי וועט אַנמשטאַנד זיין נאָרמאַלער און געלאַסענער צו אַרבעטען אין צו שטייגען.

בלויז אַפּין „אינטעליגענט“ קאָן אינדזער טעאטער ווייניק וואָס שטעלען גיי האָב צוטון מיט אַ צובראַכענער בריאָה. היינט איז ער מלא התפעלות, שרייט ביז הייזעריק צו ווערען: „פּאַלק... פּאַלק... דאָס פּאַלק וויל... דאָס פּאַלק דאַרף... דאָס פּאַלק פּאַדערט... דאָס פּאַלק האָט... דאָס פּאַלק וועט...“ פּאַלק — אַהער, פּאַלק — אַהין, פּאַלק פון אויווען, פּאַלק פון אונטען... „ס'פּאַלקט“ אַזש אין די אויגען און אין די אויערען... און איידער דו קיקסט זיך אום, — מינער דרייט שוין צוועק מיטן קאָפּ און בורטשעט ברוגודיק, „פע... כּינקע-פּינקע-פּובלי-“

קיים... ווי פאסט דאָס גאָר פאַר מיר... דער ייִדישער אַבט זאָגענט דאָרף זיך ווייטער גיין מיט זיין איינזאַמיקען, שטאַדצען וועג... — אַ קיצור: ס'איז נישט קיין זיכערער שותף!...

צייט צורו צו לאָזן דעם שונדערפערט־אַר! לחלוטין איגנאָרירען, אַזוויין מיר איגנאָרירען איצט שמירס ראָמאַנען. און אין האַרצען ווייסט: אַ וויכטיקע אינטערערדישע אַרבעט קומט דאָ פֿאַר. — לאַכט, אויב ס'קיצעלט אײַך, אָבער דער אמת איז: די פּיעסען פֿון גאָלדפֿאַרען און זײַנע נאָכפֿאלגער האָבען אַ געוויסע ציוויליזאַטאָרישע וויקוואַנט: זײ ברענגען אַרײַן און די פֿאַרוואָרפענסטע ייִדישע ווינקעלעך, און די פּינצערסטע קלאַסען פֿון האַרץ — די ערשטע זאָמען פֿון וועלטלעכער קולטור, די עלעמענטאַרישע אידימען, וועלכע זענען און דער ברויטער וועלט שוין אַלטעגלעך ברויט, און פֿאַר אונדזער גאַס — אַ נייע תּוֹרָה... און אַז יאָ שרײַען, איז גאָר אַנדערש ווי מ'טוט דאָס איצט: אַרויס-גייענדיק פֿון שטאַנדפּונקט, אַז מעלאָדראַמע און אָפּערעטע עקזיסטירען אָף דער גאַנצער וועלט, צופֿרידענצושטעלען די באַדערפֿענישען פֿון פּראָסטערען פּובליקום, — דאָרף מען נאָר אַנווייזען די פעלערען פֿון אַלטען רעפּערטואַר, אַלס אַזעלכען, פֿאָדערען, די ייִדישע מעלאָ-דראַמע זאָל, אַלס מעלאָדראַמע, זײַן ציכטיקער, פינער, נישט טאַלענטלויזע יונגאַטשעס זאָלען אַ פֿירשט, אַ גראַף שפּילען, נישט עס-האַרצישע „קאָמפּאָזיציעס“ זאָלען פֿון אַרקעסטער אויסגעפֿירט ווערען...

לייכט צו זײַן אַ פּראָזער-גראַפֿאָמאַן. באַ וועלכען די רײד וועגן פֿאַלק זענען נישט מער, ווי אַ באַמקעניש פֿון אַ שלעכט אינטערגעהאַנ-גענער צונג, — שווער צו זײַן אַניערנסטער ייִדישער אינטעליגענט, וואָס זײַנע אָפּענע אויגען זעען קלאָר די אויפגאַבען פֿון מאַמענט. איבער-גאַנגסיאַרען לעבען מיר בכלל איבער, יאָרען פֿון זאַמלען פּוֹחֹת, — קנײטען לײַם, ברענען ציגעל, לעשען וואַפּנע, — און אַזאַ צײַט טאָר מען נישט זײַן צו „אידעל געפּאַטשקעט“. דער ערנסטער ייִדישער אינטעליגענט מוז און זײַן קולטורעליש לעבען מסכּים-זײַן אָף פּיל פּשרוֹת, אָף אַ סך זאַכען מותר-זײַן, פֿון נישט ווייניק פּרײַנציפּען זיך אָפּזאָגען, מיט אייניקע דערשיינונגען אויפהערען צו מיאסען זיך. איין פּיל דאָרף באַ אים איבערוועגען אַלין, — אײַן פּיל: טײַער איז איצט יעדעס געזונט קערנדעל, מיט וויפּעל מיסט ס'זאָל נישט צו-געדעקט זײַן...

מיר האָבען אַ רחל קאַמינסקי: אַ ליבערע, — ווייניק פאַר
 אונדז? מיר פאַרמאָגען אַ גאָרדינרעפערטואַר, — נאָך נישט צופרי-
 דען? — פּינף יאָר אַרום-אין-אַרום, ווי אונדזער בינע האָט באַקומען אַ
 וואַסער-נישט-אין מעגלעכקייט פריי אױפצואַטעמען, — און שוין זאָל זי
 שטיין אָף דער מדרגה פון אַ מאַקס ריינהאַרד-טעאַטער!... נישט אַזעלכע
 נאָכט שפּראַצט אױס אַ קונסטסצענע! אין גאַנץ אױראָפּע ווערען די גרוי-
 סע טעאַטערס אױסגעהאַלטען אַפֿ'ן חשבון פון מליכה אָדער שטאַט...
 די בעסטע פּרױוואַטע נעסטען פון דראַמאַטישער קונסט האָבען יאָרען-
 לאַנג זיך געראַנגעלט מיט די פאַרשידענסטע מניעות — איינע געזיגט,
 אַנדערע — געפאַלען. דאָס מאַסקווער קונסטטעאַטער האָט שוין געהאַל-
 טען באַם אונטערגוין צוליב מאַטעריעלישע סבות, און נאָר מאַראַזאַווס
 גדבה פון צוויי מאָל הונדערט טויזענט רובל האָט עס דעראַטעוועט.
 אַנטוואַנס „פּרױווע בינע“ איז נאָכ'ן גלענצענדיקסטען נצחון געפאַלען,
 ווייל דער נײַער רעפּעטואַר האָט זיך אױסגעקאָזט, און קיין פּרױווע
 פּיעסען זענען נישט צוגעקומען... אונדזער דראַמע ליידיט פון ביידע
 זייטען — הן פּינאַנסיעליש, הן רעפּעטואַריש, — און דאָך ווילט איר נישט
 אַרײַנגיין אין איר לאַגע!?

פּרױווע זיך מיט דעם בוסעל, וואָס איז שוין דאָ.
 זײַט קודם-כל מענטשען מיט געדולד, דיסציפּלין, קאָנסעקווענץ און
 באַוווּסטזײַן, — נישט פּלאַדערקעפּ, — וועט איר משוג-זײַן, אז ליבע,
 — נאָר ליבע איז סימפּטעל, מיט וועלכען ס'איז מעגלעך אַ רוק-צו-טון
 די ייִדישע בינע אַפֿ'ן וועג פון בהדרגהדיקען וווקס. זאָל נאָך צען יאָר,
 חלילה, געדויערען דער קריזיס, — איר ווערט נישט מיט איר אייער
 ליבע! — מיט פּאַרוויכטיקער, זאַללעכער, ריקזוכטיקער, באַלערענדיקער
 קריטיק וועט איר אימשטאַנד זײַן אַ טראַפּען קונסטלערישע קולטור און
 אַקטאָר, און רעזיזיסער און אין באַזוכער אַרײַנגיסען — און פּאַמעלעך,
 אָבער זיכער, אַיבעראַנדערשען דעם גאַנצען אָנבליק פון אונדזער
 טעאַטער...

אונדזער לאָזונג דאַרף זײַן: גײט אין ייִדישען טעאַטער,
 ווי שלעכט עס זאָל נישט זײַן! שטיצט עס מאַראַליש און מא-
 טעריעליש! נאָר אין דעם איז דאָס ערבּות פון זײַן עוואָלוציע!

אַ פאַרברעכען איז צו אַגוטירען: „גײט נישט אין ייִדישען
 טעאַטער!“

א פארברעכען! ... ל'האב נאך נישט באגעגענט דעם פאל, טאטע-
מאמע זאלען זייער זינגקנד שפאלטען דעם קאפ דערפאר, וואָס עס
פאלט אַנ'איבעריק מאל, אָדער דערוועגט זיך נישט פאַרצונועמען אַ צו
גרויסע ריזע איבער'ן צימער...

לאָדזשער זאמעלבונד, 1910.
ערלינג, אפריל 1910.

בא „זי"י" און בא אונדז.

א יר ווייסט, ווי מען פירט באלייטענס אדורך טעאטער-
רעפארמען?

אין די אכציקער יארען פון פארגאנגענעם יארהונדערט האָט זיך דערוועקט אַ באַוועגונג צו העכערע פֿאַרמען פון דראַמאַטישער קונסט - אין פראַנקרײַך. יונגע טאַלענטען זענען אַנטשטאַנען. נייע ריכטונגען האָבען אויפגעשפראַצט. מער איינפאַכקייט, פינגעפול און ערנסטקייט האָט מען געוואָלט אַרײַנברענגען אין דער פראַנצויזישער דראַמע. די מאַנאַפּאָליסטען פון אַלטען רעפערטואַר - די דריי פראַפּעסיאָנעלישע דראַמאַטורגען - האַלבע טאַנדייטניקעס - סאַרדו, דיו-מאַ, ל'אָישע - האָבען, אָבער, גוט באַוואַכט דעם אַרײַנגאַנג אין זײַער מלוכהלע און נישט אַרויפגעלאָזט אַף דער שוועל אַפילו קיינעם פון די רעפארמזוכער.

דעמעלט איז געקומען אַ שטאַרקער מענטש מיט גענאַלישע פעקקייטען און אייזערנער אמונה - אַנטווען - און האָט אויפגעהויבן בען די פאָן מיט דער אויפשריפט: „לאַמיר קעמפֿען דורך בויען!" - אזוי איז אין אייגעם פון די פאַרזינער הינטערגעגענטען געבוירען געוואָרען די אַוויגערופענע „פרייע בינע", וועלכע האָט אַ גאַנצע רעוואָלוציע געמאַכט אין דער פראַנצויזישער דראַמאַטישער קונסט. די ערשטע פאַרשטעלונג איז פאַרגעקומען דעם 30-טען מערץ 1887 - אַ היסטאָרישע דאַטע אין דער אַנטוויקלונג פון פאַרזינער טעאטער! קליין איז געווען די התלה. אָהן אַ גראַשען באַ דער נשמה איז מען צוגעטרעטען צו דער אַרבעט, אָבער דער מינאַטורער זאַל אין „עלזוי" דע באַ ס'אַרט" האָט פאַראַיניגט אַרום זיך אַלץ, וואָס איז געווען אין פראַנצויזישער ליטעראַטור און טעאטער פרישס, שינס, טיפּס. אַנסי, דעקורעל, בריע, קורטעלען - האָבען זייער דאָ-מאַטישע קאַריערע אָנגעהויבען אַף אַנטווענס סצענע. מ. באַררע, עמיל פאַבר, עדמאַנד דע גאַנקור, וויליע דע ל'איסל-אַדאַן, קאַטיל

בינדעס, זאלא - האָבען געשטיצט די סימפּאָטישע אונטערנעמונג מיט ווערק. איטלעכע זאך, וואָס האָט אַן זיך אַ געזונטען קערן, מוז אויסוואַקען. מיט דער צייט איז יעדער ספעקטאַקל אַף דער „ברייַ" ער בינע" געוואָרען אַ טריומף פאַר די יונגע קינסטלער און פאַר זייערע אַדייטען. אַנטוען האָט אַרײַנגעפירט קיין פראַנקרייך אויך דאָס בעסטע, וואָס איז געווען אַן די פּרעמדע ליטעראַטורען, - דער ערשטער פאַרגעשטעלט דעם פאַרזער פּובליקום אַיבסענען, הויפט מאַנען, סטרינדבערגען, ביערנסאָנען, טורגעניעווען און טאַלסטאָיען... אַלץ ברייטערע קרייזען פון דער אינטעליגענץ האָבען געשענקט זייער אָנערקענונג דער נײַער טעאָראַטישער עסטעטיק. אַנטוען שטייגענדיקער ערפאַלג האָט באַוועגט די אַיבערקע, אַן אַלע טראַדיציאָנס פאַרגליווערטע, טעאָטערס זיך צוצוהערען צו דער שטיי פון דער צייט. ביסלעכווייט, איינס גאַנץ אַנדערען, האָבען אַלע בינעס אַיבערגענומען די אַדייטען און מעטאָדען פון דער „פּרייַ" ער בינע", אויפערנאָך איז דער קאַמף אויסגעשפּילט געוואָרען: דאָס נײַע האָט מיט בײַען צושטערט דאָס אַלטע...

ענלעך האָט געווינקט אַ צווייטער שטאַרקער מענטש מיט גענאַלישע פעיקיטען און אייזערנער אמונה: - מאַקס רײַנאַרד - אַן דײַטשלאַנד.

אַן אַלטען טעאָטער איז אַלץ געבויט אַף אַילויזע. מ'ווייזט דעם צושויער אויסגעמאַלעוועטע פּלאַכטעס און מען פּאָדערט פֿון אים, ער זאָל זען אַן זיי - נאַטירלעכע ווענט, וועלדער, גערטנער. אַ שטיק לייווענט וויגט זיך פון אַילויזען - גלייבט, אַז דאָס איז אַ געזע- מויערטער סופּיט. פאַפּירענע קווייטען אַף דראַטענע שטענגלעך שטע- קען אַן אַ בלעכענער פּושקע - זאָל זיך אַיך דאַכטען, דאָס זענען לעבעדיקע בלומען... דער מאַדערנער אינטעליגענט איז אַפּער, צו גערווען, די פאַלשקייט רייצט אים זייער... עס האָבען זיך אָנגעהוי- בען הערען שטימען, אַז טעאָטער איז אַ שפּילעכעל פאַר אַלטע קינדער"; אַ קוילטורעלישער מענטש באַדאַרף נישט די פּרימיטיווע אַילויזע - ער איז אַימשטאַנד מיט אַיגענעם פאַרשטאַנד און אַינבאַ- דונגסקראַפט צו געפּינען די גאַנצע שײַנקייט בלויז אַן געדרוקטען וואָרט. אַנדערע האָבען געטענהט: „אויב מ'קען זיך שוין נישט באַגיין אָהן טעאָטער, - זאָל פאַרבלייבען נאָר דאָס לעבעדיקע וואָרט: זאָלען די אַקטאָרען שפּילען, און די גאַנצע אויסשטאַטונג

פון דער סצענע זאָל באַשטיין פון פראַסטע ברעטער מיט אויפ-
 שריפטען: דאָס איז אַ פעלד, דאָס - אַ באַרג, דאָס - דער ים...
 מאַקס ריינארדט האָט געטון אַ קליינלייט - ער האָט דער-
 פונדען אַ נייע טעכניק, וועלכע באַזייטיקט די גרונטפאַלשקייט, וואָס
 שטעקט אין שאַרפען קאָנטראַסט צווישען לעבעדיקען אַקטאָר, און
 דערמיט האָט ער פאַרשטאַפּט דאָס מויל אלע געגנער פון טעאָטער.
 ריינארדטס בינע איז אַ באַוועגלעכע, איינגעטיילט אין אַכט
 חלקים, אזוי אז יעדער אַקט האָט זיך זיין באַזונדערע אָפּטיילונג.
 די מעלה דערפון איז, וואָס מ'דאַרף נישט אויסשטעלען די שפע-
 טערדיקע אַקטען, נאָר ערשטען, מיט פּיבערהאַפטיק איילעניש, אין
 די 10-15 מינוט פון אַנטראַקט. די גאַנצע פּיעסע ווערט אויסגע-
 שטעלט מיטאַמאָל נאָך פאַרן ספּעקטאַקל, אלע אַקטען צוזאַמען -
 יעדער האָט זיך זיין שטיקעל בינע. מ'קאָן זיך, הייסט עס, אַרבע-
 טען גאַנץ בהרהבהדיק, נישט אַ פּערטעל שעה, נאָר 2-3 שעה איז
 בער איטלעכס בילד. איז נישט קיין ווונדער, אז די דעקאָראַציעס,
 דאָס מעבעל און דער רעקויזיט זענען נישט קיין טאַנדייטע, און
 שאַפען אַ קאָנקרעטע סביבה פאַרן לעבעדיקען אַקטאָר. אַף ריינארדטס
 סצענע זעט מען נאַטורעלישע, רייכצווייגיקע ביימער, שטרוימען און
 בילדענדיקען, דיקע געמיינע ווענט, - קורץ: קינסטלעריש-קאָנקרע-
 טע נאָכאַמונגען פון דער ווירקלעכקייט...
 נאָר אזוי קאָן מען עפעס אויפטון!.. נאָר מיט טאַט קאָן
 מען בויען!..

פון דעמאָזיקען שטאַנטפונקט איז מיר פון אָנהייב-אַן ס'מ-
 פאַטיש פּרץ הירש ביינס אונטערנעמונג.
 זאָל דאָס שוין זיין אונדזער „פרייע בינע“?
 ווער קאָן וויסען, וואָס די צוקונפט באַהאַלט אין איר שויס?..
 דער רעפּערטואַר פון דער אַדעסער טרופּע זאָגט נאָך לעת-עתה
 גאַרנישט: אלץ באַקאַנטע זאַכען. וועגען איר אָנפירער אליין ווייסען
 מיר, אז אים איז נאָך ווייט צו דער אַרטיסטישער קולטור פון אַ
 אַנטוען אַדער אַ מאַקס ריינארדט. ווילנע, ווי פּרץ הירשביין
 האָט ביז גאָר דער לעצטער צייט געוויינט, איז נישט פאַריז און נישט
 בערלין. אינדזער היימיש וועלטעל האָט אים ווייניק וואָס געקאָנט
 געבען אין דער היינזכט. אינדזער קינסטלערישע קולטור וועבט זיך
 ערשט, הייבט זיך ערשט אָן צו וועבען.

גענוג איז, אָבער, שױן דאָס: אַ יונגער שרײַפטשטעלער האָט דערשפּירט אין זיך אַ צי צו דער בינע; אים דאַכט זיך – ער קאָן עפעס אױפטון פאַר'ן ייִדישען טעאַטער, – קלערט ער נישט לאַנג, און גייט גלייך אײַבער צום טאַט. נעמט-צונויף אַרום זיך עטלעכע יונגע פּראָפּעסיאָנעלע אַקטאָרען און אַ פּאָר ליבהאַבער – אָרגאַניזירט אַ ייִדישע דראַמאַטישע טרופּע אין אַ שטאָט, וואָס האָט אַזעלכע נישט, גיט אין משך פּון איין יאָר 200 פּאַרשטעלונגען אין 17 שטעט, – איר ווייט, וויפּעל טרטיילים און מאַטעריעליש דחקות אין דעם שטעקט?

וואָסער קינסטלער'שען ווערט די יונגע טרופּע האָט, – דאָס וועט לען מיר קאָנען זען נאָך הייַנטיקע וואָך. ווי אונדזער אורטייל זאָל דערנאָך נישט זיין – די דערשיינונג-אַלס אַזעלכע, דער פּאַקט אַליין, וואָס אַזאַ טרופּע איז אַנטשטאַנען און עקזיסטירט, די אונטערנעמונג אַלס טאַט – פּאַרדינט די וואַרעמסטע באַציונג צו זיך.

[אונדזער לעבען 1910]

די רעכטלעכע לאגע פון יידישען טעאטער.

אין 1883 יאר, אין 17טן טאג פון חודש אייגוסט, איז פארעפנטלעכט געוואָרען דער צירקוליאַר נומער 1748 פון איבערענמינסטעריום, וועלכער האָט אַ תּל געמאַכט פון יידישען טעאטער אין רוסלאַנד, — און פון דעמעלט אָן הייבט זיך אָן דער טרזירקער מאַרטראָלאַג פון אונדזער יונגער דראַמאַטישער קוינסט. דער היסטאָרישער טאָג — דער 17טער אָקטאָבער פון 1905טן טען יאר האָט אין אַ געוויסער מאָס פאַרגרינגערט אויך דעם רעכטלעכען צושטאַנד פון דער אייסגעמאַטערטער יידישער בינע. אַרויסקריגען אַ דערלויבעניש אָף עטלעכע יידישע פאַרשטעלונגען איז שוין אָנגעקומען נישט מיט אַזעלכע גרויסע שוועריקייטען. ווי נישט וווּ פלעגט די אַרטיקע אַדמיניסטראַציע אַפילו אונטער שרייבען אַפישען מיט די ווערטער: „יידישע טרופע“, אָנשטאַט דעם קאַריקאַטוראַלישען „דייטשיידישע“.

פונדעכטוועגען, ווער עס שטייט נאָענט צו די יידישע טעאטער אַליינע קרייזען, דער ווייסט, אַז נישט ווייניק צרות האָבען די וואַנדערענדיקע יידישע טרופעס געמוזט איינשטיין פון די פאַליציי־שע רדיפות אפילו נאָך דעם אַלערהעכסטען מאַנפעסט, וועלכער האָט באַנייט די רוסלענדישע פאַליטישע אָרדענונג.

אייניקע פראָווינציעלישע גובערנאַטאָרען זענען געווען אָף אַזויפיל ליבליעך צו דערפילען די בקשה פון די אַנטרעפענערס — אָנפֿרעגען טעלעגראַפיש אין פעטערבורג, — און צום כּוֹד פון דער הויפטפֿאַרוואַלטונג פאַר פרעסע-ענינים, אָן דעם שפיץ פון וועלכער עס איז ביז נישט לאַנג געשטאַנען בעלאַגאַרד, דאַרף מען באַמערקען, אַז זי פלעגט הייבן אַפֿענטפֿערען מיט אַ דעפֿעשע, און תמיד אין גינסטיקען זין.

אזוי געפונט זיך באַ מיר אַ קאָפּיע פון אַ טעלעגראַמע, וואָס דער טאָוורישער גובערנאַטאָר האָט דערהאַלטען דעם 4=טען אָקטאָבער פון 1910=טען יאָר:

— „פּיעסען אַפֿן ייִדישען זשאַרגאָן זענען דערלויבט, אויב זיי זענען אַדורכגעגאַנגען דורך דער דראַמאַטישער צענזור, און אויב ס'איז נישטאָ קיין מניעות אַפֿן אָרט, וואָס זאָלען שטערען צו דער אויפפירונג, לויט די אַרטקלען 135 און 138 פון אוסטאַוו ווע=גען פאַרמיידען און נישט דערלאָזען פאַרברעכענס.“

באַקומענדיק די דאָזיקע דערקלערונג, האָט דער טאָוורישער גובערנאַטאָר תּיכף פונאַנדערגעשיקט קאָפּיעס פון איר צו אַלע פּאָ=ליציפּראָוואַלטערס פון דער גובערניע, זיי זאָלען וויסען, ווי זיך צו באַגיין מיט די ייִדישע טרופּעס.

דעם 28=טען יוני פון 1910=טען יאָר האָט דער מאַהילעווער גובערנאַטאָר פונאַנדערגעשיקט אין אַלע פּאָליציפּראָוואַלטינגען פון זיין גובערניע דעם פּאָלגענדיקען צירקוליאַר:

— די הויפטפּראָוואַלטינג פאַר פּרעסע=ענינים האָט דערקלערט, אַז די צירקוליאַרשע פאַראָרדנונג אירע פון 1=טען סעפטעמבער 1898 יאָר, נ. 5908 ווע=ען פאַרבאָט צו שפּילען פּיעסען אָף ייִדיש, האָט צוליב דעם אַלערהעכסטען מאַניפעסט פון 17=טען אָק=טאָבער 1905=טען יאָר, אָנגעוווירען די קראַפט, און מחמת דעם קען דאָס שפּילען אָף ייִדיש („זשאַרגאָן“) נישט זיין קיין שטערונג צו דערלויבטען די ספּעקטאַקלען, אויב די פּיעסען זענען דערלויבט פון דער דראַמאַטישער צענזור, און אויב ס'איז נישט פאַראַן עפעס קיין אַרטקע מניעות, לויט די אַרטקלען 135 און 138 פון אוסטאַוו וועגען פאַרמיידען און נישט דערלאָזען פאַרברעכענס: — וועגען דעם גיב איך צו וויסען אייער הויכווילגעבוירען, איר זאָלט זיך דערמיט רעכענען.“

אַבער די לעצטע אַנדערטהאַלבען יאָר העלפען שוין נישט אַפּילו די דערקלערונגען און טעלעגראַמעס פון דער הויפטפּראָוואַל=טינג פאַר פּרעסע=ענינים. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ פּרישע סדרה רדיפות אָף ייִדיש טעאַטער, און די לאַגע פון זיבנדער בינע און רוסלאַנד איז ווידעראַמאָל געוואָרען אומדערטרעגלעך ביז גאָר.

אַט דערציילט, למשל, אַ ייִדישער אַקטאָר אין „פּרינד“:

„דיס פאַריקען ווינטער זענען מיר געווען „שאַראַווערס טרוי=

פע", א מאן עטלעכע און צוואנציק. אָפגעשפילט דעם זומערסעזאָן אין האָמעל, איז נישט געווען ווהין פון דאָרט צו פאָרען. טרופעס זענען דאָ פיל, און גוטע שטעט, וועלכע זאָלען זיי קענען אויסהאלטען—ווינדיק: האָט זיך שאַראַוונער מישב-גע.ען. אזויווי אין טרופע האָט זיך געפונען אַ דייטשישע כאַרסטקע (באקאנט צוויי=שען די אַקטאָרען מיט'ן נאָמען „עלזע די דייטשקע"), האָט ער אָף איר פאָס גענומען אַ דערלויבעניש אָף אַ „דייטשישער טרופע" אין פּאָלשאַ=ווע, און מיר זענען אַהין געפאָרען.

„די ערשטע שטאָט איז געווען פּרילוק. מ'האָט זיך געפרווט באַפרייען פון דייטש, האָט מען, אָבער, אין מיטען שפילען אָנגעזאָגט, אַז דער איספּראַוויק מיט עקספּערטען זענען געקומען צו-גאַסט, האָבען מיר איבערגעדרייט אַ דריטען פּאַר אַנ'ערשטען אַקט, אַ פּערדען-פּאַר אַ צווייטען אַקט, ווייל זיי זענען אַביסעל מער פאַרדייטשישט אָנגעשריבען. דער סוף איז, אָבער, דאָך געווען—מען האָט אינדו פאַרווערט. אין שטאָט האָט מען אַפילו געזאָגט, אַז דאָס האָבען אינדו די אילוזיאָנען געמערט, און יידען האָבען זיי דערפאַר בויקאָטרט. אָבער וואָס האָבען מיר געהאַט דערפון? עס האָבען נישט געהאַלפּען קיין השתדלות און נישט קיין בקשות. תכילת האָט דער איספּראַוו=ניק געענטפּערט, אַז ער קען נישט, און צום סוף האָט ער אינדו=זערע אַ דאַמע אינפאַך אַרויסגעוואָרפען.

„מער ווי צוויי וואָכען זענען מיר געזעסען אין פּרילוק, אין איין וואַרטען און האָפען, ביז מיר זענען אוועק קיין זאַלאַטאַנאַ=שע. דאָרט האָט אינדו געטראָפּען אַנס—דער איספּראַוויק איז אַ גוטער, האָבען מיר אין משך פון מער ווי פינף וואָכען אויכגעבע=טען 13 פאַרשטעלונגען. אָבער כמעט נאָך שווערער, ווי דאָס זיין דאָרטען, איז אינדו אָנגעקומען דאָס אַרויספאַרען פון דאָרט. עס איז, אָבער, קיין אַנדערע ברירה ניט געווען. איז מען געפאַרען קיין לובען. מיר האָבען אויך דאָ געשטעלט לויטער פאַרדייטשישטע פיעסען, ממש זיך געהיט מיט אַ יידיש וואָרט. האָט, אָבער, דאָס פּובליקום פאַרלאָנגט דוקא „דאָס פינטעלע ייד". מיר האָבען געמוזט צוליב טון און עס געשטעלט אַלס דריטע פאַרשטעלונג, האָט מען אינדו די פּערדע שוין פאַרווערט.

„דאָ האָבען שוין געפלאַצט די לעצטע פעדים פון דער טרוי=פע. דער איספּראַוויק האָט זיך נישט געפּוילט און האָט אין פּיל

שטעטלעך ארום לובען מ'דיע-געווען, אז מ'ר שפילען „פאָ זשנדאָו-
 נאָ“ דערפאר זאָל מען אונדו אין ערגעץ נישט דערלויבען צו
 שפילען. פון דאָרט האָבען מ'ר זיך שוין בשום-אופן נישט געקאָנט
 ראַטעווען. קיין איין פרייער אויסוועג איז נישט געווען פאַר אונדו,
 און ד' טרופע איז צופאַלען געוואָרען.

„דאָס איז אין קורצען אַ ביאָגראַפיע, וויאָזוי אַ טרופע, וואָס
 האָט אַ צייט עקזיסטירט, האָט, קומענדיק אין פאַלטהאווער גובערניע,
 געקעמפט פאַר איר עקזיסטענץ ביז דער לעצטער מינוט, און האָט
 זיך, ענדלעך, געמוזט אונטערגעבען, איז צופאַלען, און עטלעכע און
 צוואַנציק מאָן זענען פאַר פסח געבליבען רוינירט און צוילאָפען, ווי
 מ'זאָגט, „קוים מיט'ן לעבען“...—

דער שרייבער פון ד' אויווענצטירטע שורות דערציילט אויך,
 אז „ד' בעסטע גובערניעס, ווי גראַדנער, וואָליניער, קיע-
 ווער, פאַלטהאווער, טשערניגאווער און אַנדערע, זענען אינג-
 גאַנצען פאַרמאַכט פאַר דעם יידישען טעאַטער“...—

ד' סבה פון דערדאָזיקער פיינטלעכער באַציונג צו אונדזער
 פינע קען מען, נאָטירלעך, זען אין דער אַלגעמינער פאַרערגערונג פון
 יידישען רעכטלעכען צושטאַנד אין רוסלאַנד, אין דער אַלגעמינער
 אַנטסעמיטישער שטימונג, וואָס הערשט אין ד' אַדמיניסטראַטיווע
 קרייזען.

נאָר עס עקזיסטירט נאָך איין סבה, פון וועלכער נישט אַלע
 ווייסען.

דאָס איז אַ צירקולאַר, וועלכען דער באַוויסטער שוואַרצער
 העלד, קורלאָוו, האָט אַרױסגעגעבען, באַלט נאָך דעם, ווי ער איז
 באַשטימט געוואָרען פאַר געהילף פון אינערענמיניסטער.
 אפ'ן אַנדערען טאָג נאָכ'ן 17=טען אָקטאָבער 1905 האָט דער-
 דאָזיקער פיינער פאַרשוין, —דעמעלט מינסקער גובערנאַטאָר, —קאַטע-
 גאָריש מכריז-געווען:

— אין מיין גובערניע איז נישטאָ קיין קאָנסטיטוציע!
 אָט דאָס הייסט האָבען אַ גוטען חוש-הריח! — און פון דעמעלט
 אָן האָט ער אָנגעהויבען עולה לגדולה-זיין.

דער ערשטער ריר זיינער אין פעטערבורג איז געווען: באַנני-
 ען דעם פאַרבאָט אָף יידיש טעאַטער.

אפ'ן סמך פון קירלאָוו צירקולאַר האָט אפילו דער וואַרשע-

ווער גענעראל-גובערנאטאר דעם 22-טען אפריל 1909 דערמאנט דער אַרטיקלער אַדמיניסטראַציע אין פּוילען, זי זאָל אַכטונג געבען, אַז די יידיש-דייטשישע טרופּעס זאָלען נישט שפּילען אַף ריין-יידיש. עס איז איבעריק צו דערקלערען, ווי וויכטיק עס איז, אַז די אַנגעזעענסטע פּאַרטערטער פּון דער יידישער בינע זאָלען זיך, ענד-לעך, צונגיפרעדען מיט אונדזערע פעטערבורגער פּלל-טוער און דו-מע-דעפּוטאַטען און זאָלען זען ציוואַמען ווירקען, אַז קורלאַווס אומגעזעצלעכער צירקולאַר, וואָס איז סוּתּר דעם מאַניפעסט פּון 17-טען אַקטאָבער און די אויטאָריטעטישע דערקלערונגען פּון דער הויפט-פּאַרוואַלטונג פּאַר פּרעסע-ענינים, זאָל אַפּגעשאַפט ווערען.

[מאָמענט "1912 ג' 119].

יעקב גארדין

יעקב גארדין.

(בעקראַפֿט)

איזט, ווען די ידיעה איז נאך פריש, ווען דער פאקט האָט זיך נאָך נישט איינגעלייגט אין קאָפּ, איז שווער פינקט= לעך אויסצומעסטען די גאַנצע קראַפט פון קלאָפּ, וועלכען די יידישע בינע האָט נאָר וואָס באַקומען, -מ'קען נאָר זאָגען מיט אַ צובראָכען האַרץ: די אַבדה איז אומגעהייער גרויס.

אין משך פון גאָר אַ קורצער צייט איז זי שוין די צווייטע. היינט אַנדערטהאַלבען יאָר האָט דאָס יידישע טעאטער פאַר= לזירען זיין גרינדער. דער טאַטע פון דער יידישער בינע איז גע= שטאַרבען. זעלען וואָסער יידישע טרופע האָט נישט עטלעכע מיט= גלידער פון אַברהם גאָרדענס בעסט, און ער איז געווען דער ליבעדיקער סימבאָל פון דער אייניקייט און נאַציאָנאַלישער באַטיי= טונג פון יידישען טעאטער.

איזט האָט אונדו פאַרלאָזען זיין גרויסער ירש, דער פאָטער פון אונדזער יונגער דראַמע.

יעקב גאָרדין האָט פאַרשטאַרקט, פאַרטופט און אַנטוויקעלט די נאַציאָנאַלישע יסודות פון דער יידישער דראַמאַטישער קונסט. יעקב גאָרדין האָט אויפגעהויבען די פאָלקסבינע אַף דער מדרגה פון אַנאָראָפּעישער סצענע.

יעקב גאָרדין איז געווען איר לעבעדיקער גייסט, איר אַנט= וויקלונג און וויקס. מיט זיין באַפרוכטענדיקען אַטעם האָט ער צאָר= טע בלומען אויסגעהאָדעוועט, אין אים איינעם האָט מען געזען די צוקונפט פון יידישען טעאטער.

מיט אַ רייק געוויסען איז ער געשטאַרבען: ער האָט טריי אָפּ= געהיט די גרויסע ירושה, ער האָט הונדערט מאָל פאַרגרעסערט איר ווערט. אָבער ווער קען זיין יעקב גאָרדין? נס יודיש ווער וועט פון

הינט אָן פאַרקערפערען אין איין פּערזאָן ד? אייניקייט, ד? אַנטוויק-
לונג אין דעם פּראָגרעס פון אונדזער בינע?
אונטערגעאנגען איז איר זון, און ווער ווייסט, ווי לאַנג עס
וועט זיך ציען ד? נאַכט, וואָס קומט-אָן פאַר דער פּרִישער יתומה...

אין אמעריקע שוין פון לאַנג געקלונגען, - באַ אונדז איז
יעקב גאָר דין פאַוויסט געוואָרען סך-הכל פּיר יאָר צו-
רין, און זייער גיך געוואָרען דער ליבלינג פון יידישען פּובליקום,
אַלס איינער פון ד? שעצטע פאַרשטייער פון אונדזער ליטעראַטור,
אַלס אַ טיפּער, פּילזייטיקער און ליכטיקער גייסט.
ווער עס וויל פאַרשטיין ד? מאַכט פון דעם גרויסען טאַלענט,
דער זאָר זיך צוקוקען צו דער עוואָלוציע, וואָס ד? יידישע בינע
האָט אין משך פון ד? לעצטע פּיר יאָר אַדורכגעמאַכט אין רוסיאַנדי
און פּוילישען, נאָר אויפּרענדיק „מירעלע אפרת“ און „כאַשע ד?
יתומה“ - ד? בעסטע צוויי פיעסען פון יעקב גאָרדן - איז אונדזער טע-
אַטער איבערגעאנגען זיין „רוביקאָן“, אַרױפּגעטרעטען אָף אַ נייעם
וועג, אָף דעם ברייטען וועג פון ערנסטער שאַפּונג, וואָס פּירט צו
ד? בערגשפיצען פון געדאַנק און שיינקייט.

אַ געבוירענער קינסטלער איז גאָר דין געווען. ווי נאָר זיין
וואָרט האָט אָף ד? ברעטער פון דער יידישער בינע אויסגעקלונגען,
גלייך איז אַ טאַפּעלער נס געשען: פון יידישען אַקטאָר האָבען אָנ-
געהויבען אַראָפּפאַלען ד? שמאַטעס פון אַ פּורימשיפּלער, פון יידישען
טעאַטעוּבאַזוכער - דאָס גראַבקיט פון אַ פּויער. פון יידישען אַקטאָר
איז אויסגעוואַקסען דער יידישער אַרטיסט, פון יידישען פאַר-
ווייניגס זוכער - דער אינטעליגענטישער צושייער פון יידי-
שען טעאַטער. און אַנס איז דאָס געווען, ווייל עפעס אזוי גע-
שווינט איז אַליץ געשען, איבער נאַכט איז דער נייער פאַלאַץ אויס-
געוואַקסען.

נאָך אין יולי 1905 האָט זיך דאָס יידישע טעאַטער אין וואָר-
שע געבראַכען פון פּובליקום, וואָס איז ברייטער ווי לענגער גע-
וואָרען, קוויקענדיק זיך מיט „שמענדריק“ אַדער מיט „שפּרנצע דער
אַדעסער מעקלערין“. דער גייטיקער שפּיגעל פון ד? אַקטאָרען איז
געווען נאָך טריבער, זיי האָבען ליב געהאַט דעם אַלטען רעפּערטוו-

אָר, געפילט זיך אין אים, ווי פיש אין וואסער, געקוואַלען פון די יודליונגערנישע שטנקלעך, מיט וועלכע לאַט יינער פילט-אָן זינע שרייבעכצען. זייער איינזיקען אויפגאַב, אַלס אַקטאָרען, האָבען זיי געזען אין דעם, אַז די באַזוכער זאָלען זיך גוט ווילען. געלעכטער פון פּובליקום - דאָס איז געווען זייער הויפטאָנדיגע, און מ'האַט נישט געקאָרגט קיין מל, אַז די צושייער זאָלען קינען פאַר געלעכטער.

קיין יאָר איז נישט אַריבער, און רחל קאַממניסקי האָט צו איר בענעפיס שוין געשטעלט נישט „חנהלע די נייטאַרען“, נאָר „כאַ-שע די יתומה“. אין טעאָטער איז געווען מער ווי 1500 מאַן, און דאָס התפעלות פון פּובליקום, די יום-טובֿדיקע שטימונג, ויאָס האָט געהערשט אין גרויסען בנין פון „זשאַרדען ד'הווער“ איז גאָרנישט געווען צו באַשרייבען.

דער פּאָקט האָט באַוויזען צוויי וויכטיקע זאַכען:

ראַשית, אַז די בעסטע יידישע אַקטאָרען זיינען-אַן, אויב נישט פאַרשטיין, איז לַכֵּף הפּחות-פּילען, דאָס אין דראַמאַטישער קונסט איז נישט די פּאַפּירענע קאַכקעס און הילצערנע שווערדען דער עיקר, אויך נישט די העלדישע העוילות, און גראַבע מעלאָדעק-לעמאַצע, -דער עיקר איז: ערנסטער אינהאַלט, האַרמאָנישע לעניעס, געשליפענע באַוועגונגען. צאַרטע מימיק, שטילע ווערטער...

און שנית, אַז אַרום דעם יידישען טעאָטער האָט זיך גע-בילדט אַ קרייז מענטשען, וואָס באַצען זיך צו אים פּולקאָם ערנסט, מיט כּבוד און נאַציאָנאַלישען שטאַלץ; זעען אין אַקטאָר נישט אַ לץ, נאָר אַ מענטש און קונסטלער; זוכען אין דער שפּיל נישט גראַ-בע עפעקטען, לענות, בדחנות און חזנות, נאָר איינדעל, עסטעטיש פאַרגעניגען. אין דעם קרייז האָבען זיך באַגעגענט די נאַציאָנאַל-פּילענדיקע עלעמענטען פֿון דער אינטעליגענץ מיט די אינטעליגענט-טישערע קרייזען פון דער פּאָלקסמאַסע. דאָס יידישע טעאָטער איז געוואָרען אַ נאַציאָנאַלישער צענטער, אַ טעמפל פון קונסט.

יעקב גאָרדין איז דער גניסטיקער טאַטע פון יידישען דראַ-מאַטישען אַרטיסט.

רחל קאַממניסקי האָט 14 יאָר געשפּילט אין אַלטען רעפּער-טואַר, זי וואָלט געמעגט נאָך צוויימאַל אַזויפיל זינגען אין „שולמית“ זי אין „בר-כּוכבא“, דאָס וואָלט איר קיין נאָמען נישט געגעבען,

נאָר יעקב גאָרדין האָט איר געשאַפּען די מעגלעכקייט אינצו-
וואַקסען. מיט זיין פאַרצויערט שטעקעלע האָט דער גרויסער דראַ-
מאַטורג דעם פּראָסטען פעלז אָנגערירט, און אַ קוואַל לעבעדיקע פּלי-
סיקייט האָט זיך געעפּענט פאַר די אויגען פון די דערשטוינטע
מאַסען.

יעקב גאָרדין איז דער גייסטקער טאַטע פון אונדזער
אינטעליגענטיש טעאַטער פּובליקום.

דאָס האָט ער דער ערשטער די יידישע אינטעליגענץ צו דער
יידישער בינע צוגעצויגען, דאָס האָט ער דער ערשטער דעם עסטע-
טשען געשמאַק פון פשוטען זומן אויפגעהויבען.

ווער ס'איז כאָטש איינמאָל געווען אין פעטערבורג אָף די
גאַסטראָלען פון דער יידישער דראַמאַטישער טרופּע, דער קען עדות-
זאָגען: וואָס קיין טויזנטער פאַרטויפּראָגראַמען, אַגיטאַציעאַרטיקלען,
פּראָפּאָגאַנדעבראָשורען זענען נישט אימשטאַנד געווען אויפצוטון, דאָס
האָט דאָס יידישע דראַמאַטישע טעאַטער געפּוּלעט: משומדים, נאַציאָנאַ-
נאַליסטען, ציוניסטען, טעאַרעטישע אַסימילאַטאָרען, סאָציאַליסטען,
גבירים, פּראָלעטאַריער - די פאַרשידענסטע עלעמענטען פון יידישען
פּאָליק האָבען זיך באַגעגענט אָף די פאַרשטעלונגען, און דאָ, אָף די
בענק פון טעאַטער, איז צווישען זיי קיין שום הייליק נישט געווען;
דאָ האָט זיי איין געפּיל פאַראַיניקט, דאָ האָט מען געזען פאַר זיך
איינ יידיש פּאָליק... און אויפגעטון האָט דאָס יעקב גאָרדין.
נאָר ווען אַ יידישע טרופּע איז געקומען מיט גאָרדינס פּיעסען,
זענען אירע גאַסטראָלען געוואָרען אַ געשעעניש און לעבען פון בע-
טערבורגער יידישען.

נאָר דעמעלט, ווען ס'איז געשפּילט געוואָרען גאָרדינס אַ שטיק,
איז דאָס טעאַטער געווען פול אַיבער די ברעגעס.

נאָר אָף גאָרדינס רעפּערטואַר האָבען אַלע קרייזען פון
יידישען פּאָליק זיך אויסגעלערנט צו ליבען די יידישע דראַמאַטישע
קונסט און צו שטאַלצירען מיט איר.

נאָר אין גאָרדינס רעפּערטואַר האָבען די יידישע אַקטאָ-
רען געצווונגען די רוסישע קריטיק אָנצוהייגען דעם קאָפּ פאַרן

יידישען טעאטער און אָנערקענען פֿאַר אים אַנאָגעזעען אָרט אין דער משפּחה פֿון ד? אייראָפּעיִשע טעאטערס.

רען מיר גייען נענטער צו צו יעקב גאָרדינס טאַלענט און פרעגען: אין וואָס באַשטייט דער סוד פֿון זיין קראַפט? איז דאָס ערשטע, וואָס עס וואַרפט זיך אין ד? אויגען: גאָט האָט דעם כאַרשטאַרבענעם דראַמאַטורג געבענטשט מיט דער זעלטע- בער מתנה, וועלכע הייסט - געפיל פֿון דער סצענע.

פֿאַר אַ שריפטשטעלער, וואָס שאַפט פֿאַר'ן טעאטער, איז דאָס זייער פיל - דאָס איז כמעט דער עיקר. פֿאַראַיאָרען איז געשטאַרבען זיין פֿאַרני אַ דראַמאַטורג - סאַרדו. ווער האָט פֿון אים נישט גע- הערט? קינסטלער, פּאַעטען, קריטיקער, פּובליציסטען האָבען אים נישט אָנערקענט. איר געפֿינט נישט און זינע שטיקער נישט קונסט, נישט פּאַעזיע, נישט טיפּקייט, נישט שאַרפֿזין און דאָך זענען זיי געשפּילט געוואָרען אָף אַלע בינעס אין דער וועלט. אַנאַרעמער סטו- דענט אין דער יוגענט, איז סאַרדו געשטאַרבען אַ מיליאָנער, מיט- גליד פֿון דער פּראַנציפּלזשער אַקאַדעמיע, אינער פֿון ד? 40 „אומ- שטערבלעכע“. ד? אַקטאָרען און דאָס פּובליקום האָבען פֿאַר אים גע- קניט, און ביז דער לעצטער מינוט פֿון זיין לאַנגיעריק לעבען האָט ער געטראָגען דעם פּערפעלמאַנטעל פֿון לויב און רום. דער הירוי: ער האָט באַהערשט דעם גייסט פֿון דער סצענע.

טעאטראַליטיקייט - איז אַ באַזונדערע מעלה, אָהן וועלכער אַ דראַמע קאָן גאַנץ גוט טויגען צום ליינען, וועט, אָבער, קינמאָל נישט האָבען קיין ערפֿאָלג אָף דער סצענע. דער, ווידער, וואָס גע- יועלטקט אירער דער קראַפט, וואָס הייסט טעאטראַליטיקייט, וועט שטענדיק קעניגען אָף דער בינע, ווי שוואַך זינע פּיעסען זאָלען נישט זיין פֿון דער ליטעראַרישער זייט.

גאָרדין האָט זייער אַ סך געשריבען - האָט ער אויך נישט זיניקן שוואַכע זאַכען, אָבער אַפילו זיי זענען סענעניש. גאָרדין איז שטענדיק דער האַר פֿון דער בינע. שרייבענדיק, זעט ער פֿאַר זיך ד? סצענע פֿון טעאטער, ד? אַקטאָרען, וואָס וועלען ד? זאָך שפּילען, און איז, דעריבער, פֿאַרהיט פֿון ד? פעלערען, וועלכע מאַ- כען אַ טעאטערשטיק טויט און לאַנגווייליק. אַ קאָמפּאָזיסאָר שאַפט אַפֿ'ן פֿאָרטעפּיאַן, און ערשט דערנאָך טראַגט ער אירער זיין פּאַנ- טאזיע אָף גאָטען. באַ גאָרדינען זעט אויך אויס, ווי ער וואָלט

געזעסען אין דער בודקע פון סופלער און אמפראוויזירט, און צק= טאָרען אָף דער בינע וואָלטען זינע באַפעלען געהערט און פאַר אים זינע שטיקער באַשאַפען. און ערשט דערנאָך וואָלט גאָרדין זינע לעבעדיקע אמפראוויזאציעס אפ'ן פאפיר פארפעסטקט. אזוי זעט עס אויס.

תמיד איז באַ אים די בינע אין באַוועגונג, תמיד איז זי פול. נישטאָ קיין לאַנגע הפסקות, וועלכע קומען פון נישט-קענען קאָנצענ-טרירען זי האַנדלונג. און די באַוועגונג איז נישט אַ געקניצעלטע, ווי באַ אַלע פאַרגעגנער גאָרדינס. נישט דערפאַר איז באַ אים די סצענע לעבעדיק, ווייל ער נעמט און פירט פלוצים ארויס, און אַ שום „פאַרוואָס“, אַ פאַר צים, לאַמיר זאָגען אַ כניקע מיט אַ פינג-קע, און הייסט זיי קריגען זיך, און ינדלען זיך, און שלאָגען זיך, און איבערבעטען זיך און זינגען קופלעטען... די לעבעדיקייט איז אַ נאַטירלעכע, אַנאָרגאַנישע: די גאַנצע פיעסע איז פון איין לעבען געקנאַטען-גאָרדין מעג אַנוואַרפען עטלעכע אינטריגעס און צענד-ליקער פערזאָנען, דאָס געוועב פון שטיק וועט שטענדיק זיין ריין. דיטלעך. עס מעג פינטלען אין די אייגען פון די געקניצעלטע דראַ-מאַטישע פעדיגס, פון די פאַרוויקעלטע שאַכגענג, קיין פלאַנטער, קיין מישמאַש, קיין תוהו-ובהו איז פאַרט נישטאָ. אַנאָיבערמענטשלעכע ראייה האָט גאָרדין: מיט אַ פעסטער האַנט פירט ער אַדורך יעדען פאַרשוין דורכ'ן שטיק, מיט זיכערע פינגער וועבט ער יעדען פאַ-דעם באַזונדער און פינדט זיי אַלע צונויף. אַלץ איז שטרענג באַ-קלערט, אַלץ איז פינקטלעך אויסגעעכענט. אסתר דאַרף שעכטען צלאַל ראַפּפּאַרטען, קומט דאָס שוּחטעל צו איר מיט אַ באַזוך, און דער באַזוך איז גאַנץ נאַטירלעך: געקומען צום רב זיך מישב-זיין מפה אַ שידיך, נישט געטראָפּען אינדערהיים, געהערט, אסתרקע איז קראַנק, געלאָפען אַהין. ווי קומט ער איבערצולאָזען זי. לימים? אויך גאַנץ נאַטירלעך: צלאַל ראַפּפּאַרט האָט אים בפרסיא מביש-געווען, געהייסען אַרויסוואַרפען, האָט ער נישט געהאַט קיין צייט מיטצונע-מען זיין פלי-זין. דאָס אַרויסוואַרפען, ווידער, האָט אַ גרונט נאָך אין דריטען אַקט, ווען דאָס שוּחטעל, וואָס ליבט זיך אין אסתרקען, באַ-ליידיקט דעם רייכען אכזר... אַזעלכע פינשפילען קען מען אָנקלייבען צענדליקער.

די האַנדלונג אַנטוויקעלט זיך שטענדיק נאַטירלעך, ליכט און

פריי פאראן געוויינלעך, אויסנאמען; מיר רעדען, אָבער, פון כּלל. מערסטענטל, בינדט זיך איין סצענע אַליין אויס פון דער פּריער-דיקער און פאַרענטערט די ווייטערדיקע. אָפטמאָל, פּליכט די אַקציע אזוי אוממיטעלבאַרש, דו פאַרגעסט, באַקומסט אַ פּולע אילוויע, און דיר דאַכט זיך: האָסט פּלוצים באַקומען אַ כּשופּדיקע ראיה, שפּאַלסט מיט'ן בליק די וואַנט פון אַ כּרעמדער שטוב און ביסט אַנ'אומזעבאַ-רער עדות פון דעם, וואָס קומט-פאַר אינעווייניק. אַט, למשל, דער דריטער אַקט אין „קרייצערסאָנאַטע“ – איך נעם דעם ערשטען ביישפּיל, וואָס שווימט מיר אויף זפּין געדאַנק – די אַמעריקאַנישע „קאַנטרי“⁽¹⁾. אַ ייִדישער „פאַרמער“⁽²⁾, אין שטוב – מענטשען קומען-אַרין, מענטשען גייען-אַרויס, ווי דער שטייגער איז אין אַ גרויס געזינדעל. דראַמעס וועבען זיך: עטס שוועסטער אַנטדעקט דעם שוואַגער, אַז עס האָ-בען זיך שוין געוויזען סימנים פון זייער פּלייט, – גרעגואַר איז אין פאַרצווייפּלונג; עטס באַמערקט, אַז צווישען זיי טוט זיך עפעס, און דראַקט דער שוועסטער... אַלץ רייסט זיך דורך אין קליינע סצענע-קעלעך, אומדערוואַרטע, אָבער נאַטירלעכע – ווי פּונקען: אזוי איז עס אין אַ גרויס הויז צווישען אַ סך מענטשען: געכאַפט אַ רגע, אַ רעד-געטון, אויפגעדעקט די ווונד; – הינטער דער טיר אַ שטייט, מענטשען קומען-אַן – געשווינט אַרױפּגעצויגען די מאַסקע, ווידער שאַ-שטיל, ביז ס'וועט אויסברעכען דער שטורם...

נישט דאָ איז דאָס אַרט צו מאַכען אַ לענגערען אַנאַליז. אָבער דער, וואָס וועט אַמאָל אַנשרייבען אַ בוך וועגען יעקב גאַרדן – און אַזאָ בוך דאַרף און מוז אַנגעשריבען ווערען – וועט געוויס מיט פאַרגעניגען צוגלידערען דעם צווייטען, דריטען און פּערדען אַקט פון „מירעלע אפרת“, דעם צווייטען און דריטען פון „כאַשע דער יתומה“. פּדי צו באַווייזען, ווי לייכט אין שוין געבויט זיי זענען. דער דריטער אַקט אין „כאַשע דער יתומה“, – מ'דאַרף זיין אַמבין אַף אים. לופטיק איז ער אינגאַנצען אין בלוימיק, פּיל מיט פּאַעזיע און מיט לייכטיקען קאַמיז, מיט שאַרפּזין און מיט בייסענדדיקער אַי-ראַנציע. די סצענע מיט דער סטענגע, דערנאָך די סעודה אין סאַ-פּאָן פון גבירישען בנאָק מיט'ן קבצן פון קראַטש-קראַק, דער אַהיימ-

(1) פּראָוויני. – (2) לאַנדווירט.

קער פון דער „פמליא של מעלה“,—דאָס זענען נישט געוויינלעכע סצענעס.

באוועגונג אף דער בינע — דאָס איז פאָרן אַקטאָר ווי וואַסער פאָרן פיש. נאָר אין נאַטירלעכען לעבען, וואָס וועבט זיך אַף דער טעאַטערסצענע, קען דער אַקטאָר וואַססען: דאָרט אַנטוויי-קעלט זיך זיין טעכניק. דאָרט פאַרטפּט זי זיך, ווערט סובטעל־שער, בינגעוודיקער. נישט אומזיסט וועט איר אין גאָרדינס פיעסען כמעט נישט געפינען קיין קלאַמערען=באַמערקונגען, מיט וועלכע אַנדערע מחברים שטאַפען אַטמאָספֿערע זייערע דראַמאַטישע שרייבערען, בינע-דענדיק דעם אַקטאָר די הענט און די פיס, אויסצולענדיק אים יעדען אַטעם, יעדען פּינטעל מיט די וויעס, יעדען קנייטש מיטן שטע-רען. גאָרדין וועבט די האַנדלונג בלויז אין לעבעדיקע, געשליפענע דיאַלאָגען, אַיבערלענדיק דעם אַקטאָר די פרייהייט צו טון מיט זיינע גלידער אין געזיכטסזוגען, וואָס ער וויל.

גאָרדין האָט אפילו ליב צו דעטאַליזירען די האַנדלונג. מיט זעלענעם פלייס און כמעט מיט מאַטעמאַטישער דייטלעכקייט מאַלט ער אױס די מינדסטע פרטים פון דער אַקציע און איר אַנטוויקלונג. ער גיט, אַבער, נאָר די אַביעקטיווישע פאַקטען, געשפרעכען און פּסי-כֿאָלאָגישע מאַמענטען,—די פאַסענדיקע פּאָזע, די מימיק און דעם טאָן — דאָרף דער אַקטאָר אַליין שוין געפינען מיט זיין אינסטינקט. גאָרדין דערלאָנגט בלויז אַרייכען מאַטעריאַל, פון וועלכען דער אַקטאָר דאָרף שוין אַליין שאַפען אַ ראָל, לויט זיין געשמאַק און נאַרשטאַנד. פרוי טרילינג האָט אונדז געגעבען איין מירעלע אַפּרע: אַ מאַיעסטעטישע פּיגור, אינגאַנצען פון זעלבסטווערדע און אויטאָריטעט געקנאָטען. רחל קאַמינסקי — אַ צווייטע: דערשטערענע-דיקטפּע און צאַרטע, אַריסטאָקראַטיש=איידעלע אין געדאַנק, געפיל און וואָרט, און קלוגע, קלוגע ביז וויזהייט.—יעדע פון די צוויי אַרטסטנים האָט אַף איר שטייגער אויסגעטייטשט דעם שטאַף, וועלכען זיי האָבען באַ גאָרדינען געפּוּנען.

דוד פּינסקי געפינט אין גאָרדינען אַזאַ מין חסרון: „ער שרייבט אַנבערהויפּט קיין פיעסען נישט, נאָר ראָלען. עס איז ווי ער וואָלט געוואָלט דערעיקר צופּרידענשטעלען די אַקטאָרען. דערפון האָט גאָרדפּאָדען נישט געוואוסט. באַ אים האָבען די אַקטאָרען געמוזט שפּילען, וואָס ער האָט געשריבען. גאָרדין שרייבט, וואָס די אַקטאָרען ווילען שפּילען א. א. וו.“

מ'באדארף, אָבער, נישט איבערטרייבען די אמתע באַטייטונג פון דעם אָנגעוויזענעם „פעלער“, וועלכער איז אין דער וויקלעכע-קייט בלויז איינער פון די זינטקע טעכנישע יסודות, וואָס קומען-אַרין אין שטיק.

אַ דראַמאַטורג, וואָס וויל, זיין פיעסע זאָל קאָנען געשפילט ווערען, מוז זיך רעכענען מיט די פאָדערונגען פון דער סצענע. סײַ ווי-סײַ פאָסען די אַקטאָרען זעלבסט צו יעדעס שטיק צו דער בי-נע-איז דען נישט בעסער, אַז דער מחבר טוט דאָס אַליין לכתחילה? דאָס, אין וואָס פינסקי זעט-אַיין אַ חסרון, איז אין אמתען, אין אַ געוויסער מאָס, אַ מעלה. זי באַווייזט, ווי גוט גאָרדין האָט געפילט און געקענט די סצענע.

אומזיסט רעכענט פינסקי, אַז גאָרדין האָט געשאַפען ראָ-לען פאַר באַשטימטע אַקטאָרען, אָף וועלכע מ'קען אָנווייזען מיטן פינגער. מעגלעך, אַז ער האָט טאַקע אין זינען געהאַט די אָדער יענע טרופע, אָבער, ווי יעדער גרויסער טאַלענט, איז ער געשאַט-נען העכער פון קנעכטישען צופאַסען זיך: גאָרדין האָט געשאַפען נישט פאַר באַשטימטע אַקטאָרען, נאָר פאַר באַשטימטע טיפּען פֿון אַקטאָרען, פאַר די טיפּען, וועלכע מוזען האָבען פאַרשטייער אין יע-דער אַנשטענדיקער טרופע. והא ראייה: די פיעסען, וואָס זענען, ווי פינסקי פאַרזוכערט, אָנגעשריבען געוואָרען פאַר באַשטימטע טרופעס און אַקטאָרען אין אַמעריקע, ווערען גוט אויסגעפירט דורך יידישע טרופעס און אַקטאָרען אין רוסלאַנד און פּוילען.

קורץ: גאָרדינס פיעסען זענען כמעט אלע - טעאַטער שטיק-קער אין פּוילסטען זיך פון וואָרט, און אין דעם שטעקט טאַקע דער סוד פון זיין קאָלאָסאַלען ערפאָלג אין אַמעריקע אין רוסלאַנד.

רען אין אַ שריפטשטעלער איז שטאַרק אַנטוויקעלט דער טעאַטראַלישער נערו, איז דאָס, ווי געוואָגט, זייער פיל. צוזאָם דראַמאַטורג האָט אַ זיכערען ערפאָלג אָף דער בינע.

די מעלאָדראַמעס, וואָס גייען אין יידישען טעאַטער, זענען דאָס רוב נישט מער, ווי אַ נאַרישער מישמאַש פון סצענעס, וואָס איינע האָט קיין שיכות נישט צו דער צווייטער. דער בוי פון גאָר-דינסט שטיקער איז ריכטיק, שלאָנק, און דאָס אַליין מאַכט אים

שוין פאר א רעפארמאטאָר אין לעבען פון אונדזער בינע.
 אָבער דערמיט אַליין לאָזט זיך נאָך נישט אויס זיין באַטי-
 טונג, אַלס דראַמאַטורג.

דער גרעסטער פאַרדינסט גאָרדינס פאַר דער ייִדישער סצענע
 באַשטימט אין דעם, וואָס ער האָט דער ערשטער אַרױפגעפירט אַף
 אירע ברעטער ערנסטע ליטעראַטור.

גאָרדין האָט מיט זײַנע פּיעסען אויפגעהויבען דעם עסטעטי-
 שער געשמאַק פון פּובליקום. מיט דער קראַפט פון זײַן טעכניק האָט
 ער באַזיגט דעם ייִדישער צושויער. ער האָט געווונען זײַן אינטע-
 רעס, זײַן נײַגער. ער ווײַלט דעם ייִדישער טעאַטערבאַזוכער, אָבער
 נישט מיט אַ טענצעל, נאָר מיט ערנסטער דראַמאַטישער אינהאַלט:
 מיט וויכטיקע צוזאַמענשטױסען, אינטריגעס און קאָטאַסטראַפּעס, מיט
 אַנגעשטרענגטע דראַמאַטישע מאַמענטען און מיט שײַנע סצענישע
 עפּעקטען. נישט יעדער דראַמאַטורג וועט זײַן אימשטאַנד אָנצושרײַ-
 בען אַזאַ פּראַכטפולער אַקט, ווי דער דריטער אין „כאַשע די יתומה“.
 און וואָס איז ווערט בלויז דער עפּעקט מיט'ן קעסטעל צירונג אין
 צווייטער אַקט „מירעל אפרת“?

אין אינעם פון די וואַרשעווער וואַכענבלעטער איז מיט אַ
 יאָר צוריק דערשינען אַ ווײַלד אַרטיקעל, אין וועלכער גאָרדינס שטי-
 קער זענען דערקלערט געוואָרען — אַלס שונד! דער מחבר מאַכט
 עטלעכע באַמערקונגען מפה דער „שחיטה“, און פירט-אויס, אַז דעם
 אַמעריקאַנער דראַמאַטורגס פּיעסען שטעלען אין אַ „סכנה“ די ייִדי-
 שע בינע; זײַ זענען „קלוימערשט“ ליטעראַריש, נאָר דער ליטע-
 דאַרישער גרים פאַרשטעלט בלויז דעם שונד פון אינהאַלט און פון
 אויפבויע צום סוף איז דער „קריטיקער“, רחמנא לצלן, מכריז, אַז
 ליטעניער געפּעלט אים שוין מער, ווי גאָרדין...

איך דערמאָן דעם שטות בלויז אַלס קוריאַז. נאָך איין ביי-
 שפּיל, אַז קריטיק איז באַ אונדז אַ הפּקרואַך, וואָס יעדער קלויזניק
 זעמט זיך אונטער זי צו טון.

גענוג, מיין איד, כאַטש אויבערפּלעכלעך זיך צו באַקענען
 מיט גאָרדינס ווערק, אום צו זען, אַז מיר האָבען פאַר זיך אַ לי-
 טעראַט אין שײַנעם זין פון באַגריף. אַ גרויסע פּערוועלעכקייט, וואָס
 פון יעדער וואָרט אירען שפּריצט טאַלענט, חכמה און קולטור.
 איינער אַ רוסישער רעצענזענט אין פעטערבורג האָט זיך

אויסגעדריקט וועגען גארדינען, אז דאס איז א יידישער אַסטראָוֹ-
סקי. דער רעצענזענט האָט געזען „מירעלע אפרת“, „כאַשע די
יתומה“ און די „שחיטה“. מיט דעם פאַרגלייכעניש האָט ער געוואָלט
זאָגען: אַזוויי אַסטראָווסקי איז אויך גאַרדין דאָס, וואָס מ'רופט
אַ רעצענזשטיגער-שרייבער. און אין דעם זין איז די פאַמערקונג
זייער אַרייַטיקע.

נאָך שלום = עליכמען איז גאַרדין דער איינציקער יידיש-
שער שריפטשטעלער, וואָס האָט פאַראַיפיקט אין דער ליטעראַטור
אונדזערע בורזשאַזישע ספערען פון די אַכציקער אין ניינציג-
קער יאָרען פון פאַריקען יאָרהונדערט. טראַכטנבערג (כאַשע
די יתומה) און ראַפּאָפּאָרט (די „שחיטה“) דאָס זענען גייסטיקע
יורשים פון שלום-עליכמס סענדער בלאַנק. מיר זעען דעם צוויי-
טען דור, אין וועלכען אַלע טונקעלע שטריכען פון סענדער
בלאַנק, אַלס כאַראַקטער און כאַציאַל-קולטורעלישען טיפּ, זענען
גאַנצער פאַרשאַרפט; אין וועלכען עס זענען אַנטוויקעלט אויך די
חסרונות, וואָס האָבען געדערעמעלט אין שלום-עליכעמס העלד בלויז
אַלס מעגליקייטען.

אויב מיר וועלען אַמאָל דערלעבען, עמיצער זאָל זיך נעמען
שרייבען די געשיכטע פון אונדזער רעצענזשטיגער, (אזוי, למשל,
ווי ד"ר גידעמאַן האָט באַשריבען די רעצענזסארט פון אונדזע-
רע מערבאָיאָפּעישע ברידער פון די פאַרגאַנגענע יאָרהונדער-
טען). וועט ער נישט קענען אויסמיידען גארדינען. אָהן אונדזער
פאַרשטאַרבענעם דראַמאַטורג וועט אים פרעמד בלייבען אַ גאַנצע
עפּאָכע פון אונדזער מאַטעריעלישער און זיטלעכער קולטור. אַ גרו-
פע ווערק גאַרדינס שילדערט אַ צאַפּעלידיק בילד פון יידישען
בורזשאַזישען רעבען אין דער ניימאָדישער פאַרמאַציע פון די 30-
ער יאָרען, ווען דער סוחר און גביר סענדער בלאַנק האָט
זיך שוין „ציוויליזירט“: „געקנאַקט“ רוסיש, געטרונקען מיטן פּאָליצ-
מיסטער, געגאַנגען אין טעאַטער, געהאַלטען באַנעס און צו אַ פּוסק
פון חומש אָדער פון מדרש שוין געקענט צושטעפען אַ „פּרינציפּ“
מיט אַ „פאַראַלעל“... דאָ העלפט אַ סך מיט גאַרדינס טבע ריין אויס-
צוקריצען די פּרטים פון דער סביבה, פון כאַראַקטער, יענע כמעט
אומבאַמערקבאַרע קלייניקייטען פון דער האַנדלונג און פון דיאַלאָג,
וועלכע דריקען אויס די נשמה פון דער סאָציאַל-קולטורעלישער סביבה

אין פון דער עפאָכע.

אַ באַזונדער אָרט פאַרנעמט „מירעלע אפרת“—דאָס בעסע-טע שטיק גאָרדונס, די פערל פון ייִדישען רעפערטואַר. דאָס איז אַ גאָלדענער מעדאַליאָן פון אינדזער אַלטמאָדישען לעבען. מיט וואָסער ליבע און געטריישאַפט איז אין דער פיעסע געמאַלט די שטימע, ציכטיקע שטוב פון דער אַריסטאָקראַטישער נגידתטע; די אייִדעלקייט און דאָס פּינגעפיל, וואָס פילען-אָן דעם רוים פון אירע חדרים; דאָס גייסטקע שיינקייט פון דער ייִדישער פרוי, וואָס איבעראַשט און באַצויבערט...

נאָך אַ „קריטיקער“ אַ ייִדישער האָט איינגעפונען, אַז גאָר דיין שילדערט בלויז „אַנעקדאָטען“: יעדע שטאַנדט האָט זיך אירס אַ מעשהלע: דאָ האָט געלעבט אַ „בריינדעלע קאַזאַק“ און אַף דער עלטער זיך צוקריגט מיט די קינדער; דאָ האָט דער שטאַטגביר זיך געקויפט אַ יונג מיידעל, דעם שוחטס טאָכטער, אין זי פאַר-מוישטעט, גאָר דיין גייט-אַרום מיט אַנאַפאַראַט און-פאָטאָגראַפירט, פאָטאָגראַפירט...

ווי נאָריש!

איך בין אַ געגנער פון פאַרגלייכענישען. די טעג האָט איי-נער אַ זשורנאַליסט פאַרגלייכען פערגאַ מענטען מיט... לאַס אַ לען! איך וויל נישט זיין ענלעך צו מיין קאָלעגע, איך דערלויב מיר בלויז צו שטעלען אַ פראַגע: קאָן מען דען נישט זאָגען אויך אַף „פורמאָן הענשעל“, „פאַרן זונענאויפגאַנג“, „קאָלעגאַ קראַמפּטאַן“, „אינוואַמע“, אַז דאָס זענען נישט מער, ווי „אַנעקדאָטען“: יעדע שטאַט האָט זיך איר מעשהלע: דאָ האָט אַ בעל-עגלה געבראַכען זיין תקיעת-כף און דערנאָך זיך געהאַנגען פאַר געוויסענסביסע; דאָ האָט אַ סאָציאַל-דעמאָקראַטישער אַגיטאַטאָר פאַרליבט אין זיך אַ מיידעל און גלייך זי אַוועקגעוואָרפען איבער עפעס אַ פּלפלישען געדאַנק, א. א. וו. — היפטמאַן גייט-אַרום מיט אַנאַפאַראַט און-פאָטאָגראַפירט פאָטאָגראַפירט...

אינדזערע היימישע „אייראָפּייער“, מיטשטיינסגעזאָגט, שלעפען אַרויס די סאַמע אַלטע, לאַנג-פאַרשימעלטע געדאַנקען. צו זיי איז נאָך נישט דערגאַנגען די ידיעה, אַז שוין מיט אַ יאָרהונדערט צוריק איז פאַרמשפּט און באַגראָבען געוואָרען די פּסעוודאָקלאַסישע פּאָ-דערונג, אַז אַ דראַמע זאָל זיין דורכ׳ס פּייערלעך און „הערצאָש“.

שילדערען בלויז גרויסע היסטארישע געשעענישען און ריזיקע נאָצ-
 יאָנאַלישע גבורים. דאָס גינצענטע יאָרהונדערט האָט צוגעפירט
 די קינסט צום רעאלען לעבען, און וואָס איז דען דאָס רעאַלי-
 שען לעבען, אז נישט אַ קייט „אַנעקדאָטען“, פון וועלכע כמעט יעד-
 דער קען פאַראַלגעמינערט ווערען פאַר אַ טיפּ, פאַר אַ סימבאָל,
 וואָס נעמט-אַרום טיזענטער אַזעלכע דערשיינונגען און דערקלערט
 זיי אַלע?

נייטיק איז נאָר, דאָס קינסטווערק זאָל זיין ווירקלעך סינטעטיש. ד.
 ה. עס זאָל טאַקע פאַראַלגעמינערען די איינצעלנע פאַלען. נישט
 פאַטאָגראַפֿיעס פון „אַנעקדאָטען“, נאָר טיפֿישע דערשיינונגען דאַרף
 די קינסט געבען. און גאָר דינסט שאַונג איז אַזעלכע. אַלס קלוג-
 גער, פיל דענקענדיקער באַאָבאַכטער פון לעבען און טיפער קענער
 פון דער מענטשלעכער פּסיכאָלאָגיע, איז אינדזער פאַרשטאַרבענער
 דראַמאַטורג פּעיק געווען צו געבען אַ קינסטלערשישען סינטעט, שני-
 צענדיק די בילדער און פיגורען אין טיפֿישע שטיקען.

דאָס לעבען, וואָס שפיגלט זיך אָפּ אין גאַרדינס דראַמען, איז
 טיפֿיש, אַרומגעמענדיק, ווי געזאָגט, אַ גאַנצע עפאָכע אין אינדזער
 לעבענסאַרט. און די מענטשען, וואָס פילען-אָן דאָס לעבען, זענען
 בולט-אויסגעדריקטע טיפֿען, גייסטיקע פאַרטעטען פון גאַנצע גרו-
 פען, סאָציאַל-קולטורעלישע און אַלמענטשלעכע כאַראַקטערס. מירעלע
 אפרת, בצלאל ראַפּאָפּאָרט, טראַכטענבערג מיט דער פרוי, זיין טאַכט-
 טער און זון וולאַדימיר, גרעגואַר („קרייצערסאָנאַטע“), מאַטיע
 שטרייכעל („די יתומה“), נחומצע הנה דבורהס מיטן ווייב („מירעלע
 אפרת“), דער רב מיט דער רביצין און דאָט שוחטעל („די שחיתה“),
 בייַדע לוריעס, זלמן, מאַכלע, און נאָך און נאָך פיל פון די קינסט-
 לערישע קרעאַציעס מוזען מיט דער צייט איבערגיין אין לשון פון
 פּרינטען פּובליקום, ווערען שלאָגווערטער.

ענדלעך-און דאָס איז די גרעסטע און שענצטע מעלה פון
 גאַרדינס פּיעסען, אַלס ליטעראַרישע ווערק, דער פאַרשטאַרבענער
 איז געווען באַ אינדז דער ערשטער, וואָס איז אזוי טיף אַריינגע-
 דרונגען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער פרוי. מ'דאַרף אַליין האָ-
 בען זייער אַ צאַרטע נשמה, מ'זאָל קענען ליינען אין פרויענהאַרץ,
 וואָס איז אזוי אומפאַרשטענדלעך-אייגענאַרטק אין זיינע איבערלע-
 בונגען, אזוי קאַפּרזיש אין זיינע באַוועגונגען. אזוי פיל פּסיכאָלאָ-

גישע רעטענישען און געהימע שפרינגפערס, ווי עס האָט דאָס
אינקסטע לעבען פון אַ פרוי, קאָן גאָר נישט משיג-זיין דער מוח
פון אַ מאַנצביל.

גאָר דיין האָט געקענט די פרוי, געקניט פאַר איר און גע-
שריבען מיט אַנטזיקטער ליבע פון די ווונדער, וועלכע ער האָט
אַנטדעקט אין איר נשמה, דאָס טיפע, שטאַרקע, שינע, צאַרטע,
גוטע פרויענהאַרץ - אָט ווער עס איז דער הויפטהעלד פון זיין גאַנ-
צער שאַפונג. זיינע דראַמען בילדען איין טעמעל, אין וועלכען די
פּרוי איז די געטין. מירעלע אפרת, כאַשע די יומה, עטן, אסתרקע,
בערטע - דאָס דופטיקע בינטעל ליכטיקע געשטאַלטען איז פולע
אוצרות פון חכמה, גוטסקייט, ליבע און זעלבסטאָפערונג. וועגען
גאַרדינס פרויענטפּען איז ווערט אַנצושריבען אַ ספעציעלישען
עטיוד...

ממוז מודה זיין-גאָר דינס רעפערטואַר האָט איך פיל
פעלערען.

זיינע דראַמעס זענען אַפּטמאָל צו פאַרוויקעלט, צו רייך אין
אינטריגעס און פּערוואַנען. אין „אומבאַקאַנטע“, למשל, אָדער אין
„קרייצערסאָנאַטע“ האָט דער טאַלענטפולער דראַמאַטורג אָנגעהוי-
פּענט אַזוי פיל שטאַף, אַז עס וואָלט געקאָנט קלעקען אָף 2-3 פּיע-
סען. אמת, גאַרדין בנדט זיך אויס מיטטערניש פון שווערען גע-
וועב. די אַרבעט איז אַ געניטע, אַ ריינע; יעדע אינטריגע באַזונ-
דער-פאַרענדליקט, יעדע פּערוואַן-אָדורכגעפירט ביז צום סוף. אָבער
דאָך איז דאָס וויזדריק דעם אַנטוויקעלטען געשמאַק פון אינטעלי-
גענטישען צושויער. דער עלעמענטאַרישער עסטעטישער פּרינציפ
פאָדערט פון קונסטווערק, עס זאָל זיין וואָס נאַטירלעכער און
פשוטער, מיט ווייניק מיטלען געבען דעם גרעסטען עפעקט.

נישט זעלטען פאַרקלענערט גאָר דיין דעם איינדרויק פון גאַנ-
צען שטיק דערמיט, וואָס ער שטעלט זיך נישט אָפּ וווּ מ'באַדאַרף.
צו וואָס איז, לאָמיר זאָגען, דער פּיפטער אַקט „מירעלע אפרת“?
נישט בעסער וואָלט געווען, אַז דאָס שטיק זאָל זיך ענדיקען מיט'ן
פּערדען אַקט, און די זעלבסטווערדיקע פרוי זאָל זיך נישט אי-
בערבעטען? על כל פנים, דער גאַנצער לויף פון דער דראַמאַטישער

האַנדלונג איז קינגען דער סענטמענטאַלישער סצענע פון שלום-ווע-
 רען. שענער וואָלט אויך געווען, ווען עס זי איז „קרייצערסאָנאַטע“
 זאָל נישט שניסען; גענוג איז, אַז זי איז געווען פּעיק צו כאַפּען
 די פּלאַש מיט קאַרבאָל. דאָס איז דאָך די אמתע קאַטאַסטראַפּע: אַזאַ
 שטיצע, גוטע פּרוי, אַזאַ טיף אינדעל האַרץ, איז אימאַשטאַנד אַזוי
 פיל איבערצוליינדען, אַזוי פיל בזיונות אויסצושטיינן, אַזוי פיל מוחל
 צו זיין-און אפילו זי ווערט געבראַכט צו אַזאַ יאָהדיקען שריט.
 דער מאַמענט, ווען זי ציט-אויס די האַנט צו דער פּלאַש, מאַכט
 אַ געוואָלטקען איינדרוק; אין איין רגע עפענט זיך פאַר אונדזערע
 אויגען עס נשמה ביז צום גרונט, און מיר דערוען ערשט קלאָר,
 ווי אוממענטשלעך עס האָט געליטען די פּרוי דעמעלט, ווען דאָס
 בליטערע איראַנישע שמייכלע האָט, דאַכט זיך, אַליץ מבטל-געווען,
 פון אַליץ זיך גאָר נישט געמאַכט. דער שאַס איז שוין איבעריק; ער
 גיט שוין גאַרנישט צו צו דער דראַמאַטישער קראַפט פון מאַמענט.
 פאַרקערט, ער שוואַכט אים נאָך אָפּ, ווייל עס שמעקט מיט מעלאַ-
 דראַמע. צו לאַנג איז די סצענע פון סמען זיך און „כאַשע דער יתומה“,
 אין וועלכער די ערשטע דריי אַקטען זענען כמעט אָהן אַ פעלער. -
 אין דער „שחיטה“ דאַרף אסתרקע נישט אַרויסלויפּען אָף דער בינע
 מיטן פאַרבליטיקטען חלף. זייער טאַקטיש איז געווען פון גאַרדינס
 זייט, וואָס ער האָט פאַרדעקט פון אונדז מיט אַ פּויר האַנג די סצע-
 נע פון מאָרד. די סצענע פון משוגעת, וואָס גייט דערנאָך, איז,
 אָבער, אינגאַנצען איבעריק, פאַרקלענערט דעם דראַמאַטישען עפעקט
 פון בלוטיקען סוף.

ווידיק איז אַמאָל אויך די פּילאָזאָפּיע, מיט וועלכער גאַרדין
 באַזאָלצט מילד זיינע פיעסען. גאַרדין איז טאַקע אַ מיסטער אין
 אַפּאַריזמען. אין „מירעלע אפרת“ און „כאַשע דער יתומה“ געפינען
 מיר אַ זילבערען שנירעל שיינע, קלוגע סאַרקאַסטישע אויס-
 דריקען, וועלכע זענען אַ צירונג פאַר די פיעסען. אָבער אין אַנ-
 דערע שטיקער פּילאָזאָפּירט מען שוין צופיל. עס איז אַ זאָך, וואָס
 אוממעגלעך, אַז אַלע פּערוואַנען זאָלען רעדען בלויז מיט אַפּאַריזמען.
 נישט לייקענענדיק אין די און נאָך אַנדערע פעלערען פון
 גאַרדינס דראַמעס, מוז מען, אָבער, זאָגען, אַז די חסרונות זענען
 געווען אַ שטיקעל מוז און האָבען אַ סך מיטגעהאַלפּען צום ערפּאָג
 פון אונדזער ערשטען ערנסטען דראַמאַטורג.

איך האָב דאָס שוין עטלעכע מאל איבערגעזען: מיר טאָרען
 נישט פֿאַרגעסן, אז ס׳ידישע טעאָטער איז אַ פּאָלקסטעאָטער, פּון
 פּאָלק דורכ׳ן פּאָלק און פּאַר׳ן פּאָלק באַשאַפּען. די אינטעליגענץ
 אונדזערע קען נאָך איצט אויך נישט אויסהאַלטען אַ ייִדישע דרַז-
 מאַטשע טרופּע. היינט ווער רעדט נאָך מיט 20 יאָר צוריק. דע-
 מעלט איז אַוואַי נישט געווען קיין אָרט פֿאַר אַ ריין-קינסטלערנישען
 רעפּערטואַר. כדי צוצוזען דעם זמן, וועלכער איז געווען דער
 איינציקער באַזוכער פּון ייִדישע פֿאַרוויילונגען, צו ליטעראַרישע
 פּאַרשטעלונגען, זענען נייטיק געווען פּיעסען, אין וועלכע ס׳זאָל
 אויסער ריינער קונסט זיין נאָך אַ זיטיקער צוגאַב - אַ פּשרה מיטן
 אַנטוויקלונגסצוועטאַנד פּון באַזוכער. דאָס ייִדישע טעאָטער האָט נישט
 געקענט איבערגיין פּון גאָלדפּאַדען דירעקט, לאָמיר זאָגען, צו
 אַ ביסען. נישט די אַקטאָרען, נישט דאָס פּובליקום זענען געווען
 צייטיק דערצו. פֿאַר דער עוואָלוציע פּון אונדזער בינע האָט מען
 באַדאַרפט האָבען אַ דראַמאַטורג, וואָס זאָל זיין פּון איין זיט לי-
 טעראַט, און פּון דער אַנדערער - פּאָלקסשרייבער. און דאָס
 איז טאַקע געווען יעקב גאָרדין.

דאָס, אין וואָס מיר, אינטעליגענטען, זענען בלויז אַ חסרון -
 די אַזויגערופּענע פעלערען פּון גאָרדינס פּיעסען, בילדען, נאָך מיין
 מינונג, טאַקע דאָס פּאָלקסטילעכע, וואָס היינט אַביסעל גורם-געווען
 צו זייער ערפּאָלג באַ די מער אַנטוויקעלטע עלעמענטען פּון דער
 מאַסע.

עס וועלען זיך געוויס געמינען „אינדעאָליסטען“, וואָס וועלען
 אַ קוועטש-טון מיט די פּלייצעס און זאָגען מיט פּאַראַכטונג:
 - „צוטריעפּען דעם געשמאַק פּון דער מאַסע? פּע, אַפּאַרטוניזם!“
 יאָ, אַפּאַרטוניזם, אָבער פּאַרניפּטיקער און, דער עיקר, -
 נויט ווענדיקער. דער באַרימטער גריכישער טראַגעדיענשרייבער
 עוורפּידעס, למשל, איז אויך געווען אַזאַ מין אַפּאַרטוניסט.
 נישט גלייבענדיק אַף אַ האָר אין דער עקזיסטענץ פּון גריכישען
 אַפּאָט דעוּס מיט זיין גאַנצען קלאַפּערגעצייג, און דערקלערענ-
 דיק אָפּען אַלע דערציילענישען וועגען דער אַלימפּישער חברה פֿאַר
 בבא-מעשיות, האָט ער זיך דאָך נישט דערוועגט אינגאַנצען אַרױס-
 צוואַרפּען פּון זיינע פּיעסען דעם איבערנאַטירלעכען, מיטאַלאָגישען
 עלעמענט. אויך באַ אים נעמען די געטער אָנטייל אין מענטשלעכען

לעבען און טרעטען אפילו ארויס אף דער בניע. גאנץ אפט איז עוורפידעס זייער צופרידען פון זייער אריינמישען זיך: געוויינלעך, צום סוף פון שטיק, ווען ער האט זיך צו פארפלאגטערט אין דער פארוואקעלטער אינטרעגע און ווייסט נישט, ווי ארויסצוקריכען, דע- מעלט קומט שטענדיק א גאט און העלפט אים ארויס: בינדט-אויף אלע קנעפען.

ווי מיר זעען, האט דער גענצאלישער גריכישער דראמאטורג גאכגעגעבען דעם גייסט פון דער עפאכע, נישט וועלענדיק אפשרע- קען דאס ברייטע פובליקום פון זיינע טראגעדיעס.

און וויקלעך, זיינע פיעסען זענען געשפילט געווארען, האבען געהאט דעם גרעסטען ערפאלג, און אזויערנאך ליכט און אומבא- מערקט פאפולאריזירט דאס נייע, וואס איז אין זיי געווען, -טאקע א גענוג ביסעל אפיקורסות אויך, וועלכעס האט אנגעפילט אלע שטילע ווינקלעך פון דער האנדלונג. האט ער אפשר שלעכט געטון?

לאמיר זיך נאך דערמאנען, אז גאר ערשט נישט לאנג האבען די דייטשישע אנטרעפונערס געצווונגען איבסענען איבערצומא- כען דעם סוף פון זיין „נארא“. זיי האבען געטענהעט, אז דאס בורזשאזישע פובליקום וועט נישט קאנען צווען אזא נישטמאראלישע זאך, ווי א פרוי פארלאזט א מאן און קינדער און גייט באנאכט אוועק ווי די אויגען קוקען. און די אומגליקלעכע נארא האט טא- קע געמוזט בליבען אינדערהיים!

דארף אונדז שוין מיין איך, נישט ווונדערען, אז גאר דיין, וויסענדיק, ווי שטארק עס זענען די פאמיליענגעפילען אין דער יי- דישער מאסע, האט צוגעגעבען דעם פיפטען אקט צו „מרעלע אפרת“ און אזוי צוצוגען כאשעס געזעגענען זיך מיטן קינד און איר גטיסה.

דאס מאראלישע געפיל פון א פשוטען באזוכער וואלט געבלי- בען באליידיקט, ווען די קלוגע מאמע זאל זיך אפילו צוליב אזא שמחה, ווי בר-מצוה פון עלצטען אייניקעל, נישט איבערבעטען מיט די קינדער. די סענטמענטאלישקייט, וועלכע כאראקטעריזירט דעם זויניק-אנטוויקעלטען געשמאק, קוויקט זיך אויך זייער שטארק מיט דער סצענע, ווי כאשע רעדט צו דער לאלקע און באוויינט זי מיט ביטערע טרערען...

(„אינדער לעבען“ ז"ב 128, 130, 134.)

פעטערבירג, יוני 1909.

מ. ליליענבלום אין יעקב גארדין.

א שווערען אינדרוק מאכט אפ'ן לעזער דאָס אַרטקעל פון
 ה' מ. ל. ליליענבלום. די רעדאָקציע פון „פריינד“
 איז מיט אים נישט איינשטימיק. נאָך וואָס זשע האָט זי אים אָפגע-
 דרוקט? זי איז אפשר גערעכט, זאָגענדיק, אז יעקב גארדין גע-
 הערט צו די מענטשען, וועלכע „פארדינגען, אז זייער דור און די
 קומענדיקע געשילטע זאָל זיי קענען מיט אַלע זייערע מעלות און
 חסרונות, מיט אַלע זייערע גוטע און שלעכטע מעשים“. אָבער דער
 טאָן פון אַרטקעל איז אזעלכער, אז מ'קען אים נישט מוחל-זיין,
 ווייל ער איז מחסר די הייליקע מינוטען פון טרויער.

ה' ליליענבלום ען האָט זיך אויסגעוויזען, אז דער
 „פריינד“ האָט צופיל פּוּד אָפגעגעבען דעם פאַרשטאַרבענעם דראַ-
 מאַטורג. ער איז מלא כּעס דערויף: „קוים שטאַרבט באַ אונדז אַ
 מענטש מיט אַ שטיקעל נאָמען, צוגיסען מיר זיך מיט שבחים אָף
 אים, נישט קוקענדיק אָף אַלע זינע מעשים“, קלאָגט זיך ה' ליליענ-
 בלום. ווי עס שיינט, מיינט ער, אז גארדין האָט בכלל נישט
 פארדינט, מ'זאָל אים אזוי הויך שעצען. דער נעקראָלאָג פון „פריינד“
 איז אים גאָרנישט געפעלען. פונדעסטוועגען וואָלט ער „דעם נעקראָ-
 לאָג אינגאַנצען פאַרשווגען“, אָף אזויפיל טאַלעראַנט איז ער נאָך, —
 אָבער דער שרייבער פון נעקראָלאָג האָט באַרירט, גארדינס טעטע-
 קייט אין די אַכציקער יאָרען, און דאָס האָט געצווונגען דעם באַ-
 יאָרטען פּובליציסט זיך צו נעמען צו דער פען.

ווען ה' ליליענבלום זאָל יוצא-זיין מיט אַ פאַקטישער
 דערקלערונג צו דעם עצם פון ענין, וואָלט מען אפשר קיין
 גרויסע טענות צו אים נישט געקענט האָבען דערפאַר. מ'קען זיין
 אין ספק, צי אַזא דערקלערונג איז נייטיק אין אַזא מינוט, — מ'קען,
 אָבער, אויך נישט פאַרווערען ה' ליליענבלומען צו האָבען וועגען
 דעם אַנאָדער מיינונג. אָף איין זאָך קען מען האָבען פאַראַבעל:
 אָף די פאַרם, אין וועלכער די דערקלערונג איז געמאַכט.
 גלייך אין אָנהייב פון אַרטקעל שטויסט איר זיך אָן אָף
 אזעלכע שורות:

עס איז בא מיר קיין ספק ניט, אז דער אלטער שוואַרער און פֿרעטער, וואָס האָט מיך אָנגערעדט צו ווערען אַ קאַראַם, וואָס האָט געמסרט ס מ אַ ל ע נ ס ק י נ ס , הוועה בדרכי החיים" און אַלעין געווען אַן וואַרשעווער קינד, בשעת זינע צוויי אייניקלעך האָבען זיך געשמדט,--וועט אין דער "ידישער ענציקלאָפּעדיע" באַשטען ווערען מיט אַלערליי שבתים. מיר איז קיין ספק נישט, אז דער אמאָליקער אַדעסער געהילפֿראַביגער, וואָס איז אָנגעקומען אין ווילנער ראַבינערשול דורך פֿאַלשע חתימות, וואָס ער האָט גע= מאַכט; אָנגעקומען אין פעטערבירגער אינסטיטוט פֿאַר מורחשפּראַכען דורך בראַפֿאַנט שוודלניץ; זיך מיטב=געווען נאָכדעם מיט דעמועלאַקען בראַפֿאַמען: צו ער זאָל זיך שמדען, פֿאַרענטפֿערט זיך אין "העברי", אז ער האָט קיין אָנטויל נישט גענימען אין בראַפֿאַמאַנס "ספר הקהל"; וואָס אַביסעל פֿין זינע שיינע מעשים זענען פּאַקאַנט געוואָרען אין זיין פֿיאַצעס מיט צעדערבוים זון, בשעת דער "המליץ" איז איבער זינעם אַ דאָנאַס פֿאַרמאַכט געוואָרען אַף זעקס חדשים,--וועט אַרויסגעשטעלט ווערען אין דערוועלדיקער "ידישער ענציקלאָפּעדיע" אלס גרויסער דיכטער, פֿילאָלאָג אין אַ מושלם בכל המעלות.--

ווען כ'האָב אָנגעהויבען ליינען די שיינע שבתים, איז מיר קאָלט געוואָרען: איך האָב גערעכענט, אז דאָס מיינט מען אַלץ אונזער דראַמאַטורג. ערשט צום סוף מאַכט דער געערטער מחבר אַ באַמערקונג: "איך קען אַזעלכע מיאוסע זאַכען אַף יעקב גאַרדן ניט אָנווייזען".

איב אַזוי--צו וואָס=זשע איז געווען די גאַנצע הקדמה? ניפר, אז דער מחבר ווייס עפעס זייער מיאוסע זאַכען וועגען צוויי באַוויסטע פּערזאָנען, און פּרעג איך, אַ פּשוטער לעזער: איז דאָ דאָס אָרט צו רעדען דערפון? האָט שוין ה' לילי ענב ליום נישט געפונען קיין מער פּאַסיקען מאַמענט אָנצווייזען אַף די צוויי ווערען, ווי פֿאַר אַ פּרישען קבר, וואָס ווערט באַוויינט פון הונדערטער טויזענטער יידען, וועלכע גאַר דין האָט אַזוי פיל גייסטק שפּיז געליווערט?

ה' לילי ענב ליום האָט אויך עפעס טענות צו דער "ידי= שער ענציקלאָפּעדיע". איך פֿאַרשטיי נישט: ממה נפשך: וויל ער פֿאַרהיטען די ענציקלאָפּעדיע פון אַ טעות, לאָז ער איר אָנרופען די צוויי מענטשען; קען ער זייער נאָמען נישט אויסזאָגען, זאָל ער בעסער דערפון נישט רעדען! אָבער ווי קומט ער צוצושטעפען די גאַנצע געשיכטע צו גאַרדינס נאָמען?

אַגב, כאַראַקטעריסטיש איז דאָס, וואָס ה' לילי ענב ליום זאָגט נישט אויס, ווי די צוויי פֿאַרשוניען הייסען; אַ פנים, אז מיט לע= בעדיקע, וועלכע קענען אָפּענטפּערען, מוז מען זיין פֿאַרויכטיקער, ווי מיט אַ בר=מינן, וואָס האָט שוין נישט די מעגלעכקייט זיך צו

פאַרטוויידיקען...

אַבער לאָמיר איבערגיין צום עצם פון די טענות, וועלכע ה' פּריליטצקענדיג האָט צום פאַרשטאַרבנעם דראַמאַטורג. וואָס-זשע זענען מיר?

געווען די פאַרדומפטע עפאַכע פון די אַכציקער יאָרען. באַ די פּלאַמען פון די פּאָגראַמען האָט די אַסימילאַציע באַנקראַטירט; די ערשטע שפּראַצלינגען פון ייִדישען נאַציאָנאַליזם האָבען זיך גע- דאַרפט אינגליכען וויזען. אַנ'אָיבערגאַנגסצייט איז דאָס געווען. און, ווי שטענדיק אין אַזעלכע מאַמענטען, ווען מ'זוכט מיט אַלע כּוּחות אַנ'אָיסוועג, זענען פאַרשידענע נייע שטרעמונגען אַנטשטאַנען, שטרע- מונגען, וואָס האָבען קיין באַדען אונטער די פּיס נישט געהאַט און דעריבער אויך נישט געקענט האָבען קיין ערפּאָלג. רעפּאַרמאַטאָרען זענען געקומען, סעקטעס געגרינדט. איינער פון זיי איז געווען- דער יונגער און שטרעבענדיקער יעקב גאַרדין.

די לעצטע יאָרען פון זיין לעבען וואַרפֿען ליכט אויך אַף די ערשטע. איך שטעל מיר פאַר: מיט האַרץ געבליט אַף די ייִדישע צרות, מיט טאַלסמאָיס אידייען געווען אַדורכגעדרונגען, אין זייער גייסט מיטלען געזוכט, ווי די לאַגע פון זיינע ברידער צו פאַרבע- סערען. ער האָט געפּלאַנדיזשעט. אַבער פאַר פּלאַנדיזשען משפט מען דאָך נישט! נאָר דער, וואָס זוכט נישט, גרייזט נישט. שיין איז גאַרדינס טעטיקייט אין אַמעריקע, און דאָס דערלויבט אונדז צו גלייבען, אַז אויך אין די אַכציקער יאָרען זענען די כּוּנות זיינע געווען ערלעכע, און ווער עס אַרבעט מיט ערלעכע כּוּנות, דעם ווערען געשענקט אַלע פעלערען.

און טאַקע דערפאַר איז זייער אומטאַקטיש ה' פּריליטצקענדיג אַרטיקלעל בליל. דער פּאַקט, וועלכען ה' פּריליטצקענדיג דערציילט, איז בלויז אינטערעסאַנט פאַר דער אַלגעמיינער פּינאַגראַפֿיע פון אונדזער דראַמאַטורג. איך זע נישט קיין שום סבות, וואָס זאָלען פאַרענט- פערען, נאָך וואָס ה' פּריליטצקענדיג האָט זיך אַזוי געדאַרפט אַיילען מיט זיין באַשוולדיגונגסאַקט פאַר לאַנגפאַרגעסענע יוגענטפעלער. ווי מיר קענען זען פון זיין אַרטיקלעל, איז אים אַמאָל אויס- געקומען צו האָבען אויפּוּח מיט גאַרדינען. מיר ווייסען, אין וואָסער טאָן אַזעלכע ויפּוּחים גייען אַדורך. איינער איז חוּשד דעם אַנדע- רען, איינער גלייבט נישט און דער ערלעכקייט פון צווייטען.

טרויריק איז, וואָס ה' ליליענבלום רעדט וועגען גאַרדינען מיט'ן באַקאַנטען נוסח פון די פאַרטיידיסקוסייעס. 30 יאָר זענען נישט גע-
ווען בכוח אַפצושוואַכען זיין צאָרן קינגען דעם אַמאָליקען געגנער,
ליליענבלום רעדט פון אים עפעס אזוי מאַדנע האַרב. ער וויל, ווי
ס'שיינט, גאַרנישט זען די ריזיקע פאַרדינסטען, וואָס דער פאַר-
שטאַרבענער האָט פאַר אונדזער נאַציאָנאַלישער קונסט, פאַר אונדזער
נאַציאָנאַלישער קולטור. מיט פאַראַכטונג רעדט ליליענבלום פון
גאַרדינען.

כ'לעבען, כ'פאַרשטיי דאָס נישט: ווי קען מען זיין אזוי פאַר-
ביסען!?

און ווען גאַרדינס אלטע „שולד" וואָלט נאָך געווען הונדערט
מאַל גרעסער, — נאָך 30 יאָר פון שיינער שאַפונג אַפ'ן יידישען באַ-
דען, וואָלט מען אים אַפילו אַזעלכע עולות געמעגט מוחל-זיין.

פעטערבורג, יוני 1909.

[אונדזער לעבען, ג' 135]

יעקב גארדין און זיין סעקטע (1)

דער אָנפאַל האָט טאַקע נישט געהאַט קיין טעם. ער איז טאַקע געווען זייער סקאַנדאַליעזש: אָהן ראיות, נישט צו דער צייט, און נישט אין אַ שיינעם טאָן. ער האָט טאַקע אַרויסגע-רופען קייגען זיך אַנאַלגעמיינעם פּראָטעסט. פּונדעסטוועגען ביז איך איז-בערציגט, אַז... נישט איין לעזער מאַטערט זיך פון דעמעלט אָן מיט'ן געדאַנק:

— „וואָס זשע איז פאַרט דער אמת וועגען גאַר-דינסט ראַלע אַלס סעקטאַנט?“
 לשון-הרע איז אַ געפערלעכע זאַך. זי מעג זיין ווילד, אומדער-הערט — און דער נשמה פון די נישטבאַהאַווענטע און ליכטגלייביקע וועט זי שטענדיק איבערלאָזען אַ סימן. ווען אַ נישטפאַרזיכטיקע האַנט גיט אַ וואָרף אין פּובליקום אַ הויפּען ווערעמלעך, מעג זי זיין זיכער, אַז עטלעכע וועלען פאַלען אָף אַ פייכטען אָרט, און דער חשד וועט זיך פרוכפערען און מערען...

איך האַלט, דערפּער, פאַר נישט איבעריק צו ברענגען עטלעכע שטראַלען, וואָס מוזען צושטרײען די אומדייטלעכע אומהיימלעכקייט. אַ קליינליכקייט, וואָס דאָ איז געשען: אָהן שום צערעמאַניעס, האַרב און קאַלט האָט מען פאַר ליט און וועלט בקול-רם מכריז-און מוֹדיע-געווען:

— „דער יעקב גארדין, וועלכען איר זאָגט-נאָך אַזעלכע שבחים, איז נישט מער ווי אַ פּושע-ישראל... אַ ווייניק-געבילדעט לערערעל — האָט געזוכט אַ קאַריערע צו מאַכען... צו די גוים זיך געחנפעט, אָן דער גמרא געלייקענט, סעקטעס געגרינדט, פון פּלל-ישראל זיך אָפּגעזונ-דערט... געמיינט, די רעגירונג וועט „פּראָוועס“ געבען“...

פאַר מיר ליגט די רוסישע מאָנאַטשריפט „טעאַסאָפּישע אַפּערזיכט“, — אַ זשורנאַל, וואָס פאַרנעמט זיך מיט'ן רעליגיע-זישען געפיל און געדאַנק פון מענטשען. פאַרשט אַלע אמונות. זיין דע-וויז: „נישטאָ קיין רעליגיע העכער פאַר'ן אמת“. די ערשטע שורה פון

(1) זע דאָס פאַריקע אַרטקעל.

זײַן פראַגראַם: „אַלגעמײַנע ברידערשאַפט פון פעלקער, אָהן אונטער-
שיד פֿון נאַציאָנאַליטעט, גלױבען, שטאַנד און געשלעכט.“ די קווע-
לע, הײַסט עס, איז אַ רײַנע, אַנאָמפּאַרטײַשע.

אין נאָוועמבערהעפט פון יאָר 1907 געפֿינט זיך אַנאָרטאָקעל:
„דוכאַוונאַ-ביבליאָסקאַיע בראַסטוואָ“, — „די גײַסטיק-ביבלישע ברי-
דערשאַפט“ — אַזוי האָט געהײַסען גאַר דײַנס סעקטע. ווי מיר
זען, איז דאָס אָרטאָקעל אָנגעשריבען געוואָרען מיט צוויי יאָר צו-
ריק. — דער מחבר האָט, אַלדוואָ, נישט געקענט האָבען קײַן שום
זײַטיקע כּוונות: ער האָט פשוט געוואָלט דערציילען די לעזער פון אַ
רעליגיעזשען אָרגאַן וועגען אַ רעליגיעזשער באַוועגונג, צו וועלכער
ער אַלײַן, אַנאָנטימלעכער — באַצײַט זיך מיט גרויס מיטגעפֿיל.
וואָס זשע ווערען מיר געוואָר וועגען די יונגע יאָרען פֿון
אינדזער פֿאַרשטאַרבענעם דראַמאַטורג?

נאָר פֿריער מוז איך אַלײַן מאַכען אַ קלײַנע באַמערקונג. כּמוז
דערמאַנען די צײַט און די אומשטאַנדען, אין וועלכע גאַר דײַן האָט
זיך גענומען צו זײַן רעפֿאַרמאַטאַרישער אַרבעט.
ס'איז נאָך געווען פֿאַר'ן 16=טען אַפּריל 1881, ד. ה. פֿאַר'ן
ערשטען פֿאַגראַם, וועלכער האָט אַ תּהום אויסגעגראָבען צווישען דער
פֿריערדיקער עפֿאַכע און די שפּעטערדיקע באַוועגונגען אין ייִדישען
לעבען.

די השכלה צײַט איז דעמעלט געווען, ווען יעדעס איינזעל
האָט געשריבען קאָרעספּאָנדענציעס אין „המגיד“ אָדער „המליץ“,
מיט דער אָפּגעריבענער מליצה פֿראַזע אין אָנהײַב: „ההשכלה, בת
השמים“...

מ'האָט געפֿילט, אַז ווייטער קען אַזוי נישט גײַן. דאָס ייִדישע
לעבען מוז באַנייט ווערען. מ'האָט געזוכט אַנאָאיסוועג.
די משכּילים האָבען קודם-כּל גערופֿען צו אַ רעוואָלוציע אין
לעבענסשטייגער. די רעגירונג האָט געעפֿענט פֿאַר די ייִדען אַלע
שוילען. פֿאַר זיי איז געווען פֿריי דער וועג צו אַלע קולטורעלשע
פּראָפּעסיעס. נאָר די צאָל פֿון די, וואָס האָבען געוואָלט געניסען
פֿון דער טובה, איז געווען זייער קלײַן. דאָס הייפֿעל אויפֿגעקלערטע
האָט איינגעזען דעם שורש פֿון דער איינגעשפּאַרטקײַט, ווי פֿון אַלע
ייִדישע צרות, אין „שולחן-ערוך“.

ערטער, סמאָלענסקין, מאַפּו האָבען אַלע פֿיילען פֿון

זייער סאטירע אויסגעשאסען געגען די פֿינצטערע זייטען פון זייער דעמעלטיקער יידישער לעבענסארט.

דער דרויב, די האלבע משפּיל־מלעך, די כול־גאנדלעך, די קאָ-
ר־קאטורען, וועלכע קאָמפּראָמ־טערען יעדע באַוועגונג, צו וועלכער
זיי שטייען-צו, האָבען „געקעמפט“ אָף זייער שטייגער. גערייכערט
אים שבת אַ פּאַפּיראַס בפרהסיא, און יום-כּפור געגעסען קאָלפּאַס אין
אַ שמוציקען טראַקטיר...
יעקב גאַרדן, וועלכער איז געבוירען געוואָרען אין סאַמע

קאָך פון געטאָ — אין שטעטל רעטשיצע, מניסקער גובער-
ניע, — האָט נישט געקענט בלייבען גלייכגילטיק צו די ברענענדיקע
פּראַגען פֿון יידישען לעבען.

דער מחבר פֿון אַרטקעל אין דער „טעאָאָפּישער איבער-
זיכט“ — איינער פֿ. ב. — כאַראַקטעריזירט אַזוי דעם קומענדיקען
רעפּאָראַטאָר פֿון דער יידישער בינע:

— „דער לערער יעקב גאַרדן — אַ יונגערמאַן — איז גע-
ווען אַנאָאיטאָדיאָקט, אָבער אַטאַלענטפֿולער צייטונגסטוער און זשור-
נאַליסט... אַ קלוגער און געבילדעטער מענטש...“
אַלדזאָ, מער ווי אַ „האַלבגעבילדעט לערערעל“!

טראַכטענדיק איבערן יידישען לעבען איז גאַרדן געקומען
אַביסעל צו אַנאָנדער אויספיר, ווי די איבעריקע משפּילים. נישט
מיט סאַטירע, מיט אויסלאַכען און אָפּשפעטען האָט ער געוואָלט
אַרויסרופֿען אַ באַניונגסבאַוועגונג אין די ברייטע יידישע מאַסען,
נאָר מיט אַ פּאָזיטיווישער, סאַציאַלערליג זייער אַג-
טאַציע, וועלכע זאָל אַריינברענגען אַ פּרישען לעבעדיקען גייסט
אין די יידישע לעבענסארט און אַזיערנאָך צושטערען די פּאַרגלי-
ווערטע און אָפּגעלעבעטע לעבענספּאַרמען.

דאָס איז גראַד נישט געווען קיין קאַלטער קאַריעריסט, און
נישט אייגענוציקע חשבונות האָבען אים געבראַכט דערצו, ער זאָל
נעמען גרינדען אַ נייע סעקטע.

גאַרדן איז געווען אַ הייסע, ליידענשאַפּטלעכע נאַטור, גי-
ריק נאָך נייע גייסטיקע ווערטען, דאָרשטיק נאָך ריינעם אינדעאָל־שען
לעבען. אים האָט תּמיד צוגעצויגען אַליץ, וואָס זוכט; אַליץ, וואָס
פּאַרשט. אין יעל־סאַוועט גראַד האָט ער צופּעליקערהייט באַקומען
עטלעכע באַקאַנטשאַפטען, וועלכע האָבען אָף אים געמאַכט אַ שטאַר-

קען אינדרוק.

גארדין האָט זיך באַקאַנט מיט די דאָרטקע „שטונדן־סען“, וואָס זייער לערע שטייט זייער נאָענט צו טאַלסטויס „גלויבען“. די שטונדיסטען אָנערקענען נישט קיין „איקאָנעס“, קיין רעליגיעזשע צערעמאָניעס.

די סעקטע האָט שטאַרק פֿאַראַינטערעסירט דעם יונגען ייִדישען שריַפֿטשטעלער. איר לערע האָט געפֿונען אַ גריַיטען באַדען אין זיין האַרץ: גאָרדין איז שוין פֿריער געווען אַדורכגעדרונגען מיט טאַל־סטויס אידייען.

ווי גרויס ס'איז געווען דער אינטערעס צו די סעקטאַנטען באַגאַרדיגען, קאָן מען זען דערפֿון, וואָס אנגיַיכען זענען דערשיַינען גיַדע בוראָווס „נעדיעליאַ“ — אַ זשורנאַל, וואָס איז דעמעלט אַרויסגעאַנגען אין פעטערבורג, — זיינע „טיפֿען פֿון שטונדיסטען“.

— ווי אַ טאַלענטפֿולער שריַיבער, — דערציַילט ה' 5. ב., — האָט ער אויסגעציַיכענט באַשריַיבען אין די סקיצען זייער לעבען און לעבענסאַרט, מאַראַלישען פֿרצוף און שטרענגען „ראַציאָנאַליזם“... הפֿלל, דאָ האַבען זיך באַגעגענט צוויַי ראַציאָנאַליזמען: דער ראַציאָנאַליזם פֿון אַ משפֿיל מיט'ן ראַציאָנאַליזם פֿון אַ נייַער רעליַגיעזשער סעקטע.

איך זאָג: ראַציאָנאַליזם פֿון אַ „משפֿיל“, ווייל דער גאַנצער „משפֿיל־זים“ פֿון יענער צייַט האָט צופֿיל געשטעלט אַפֿ'ן קאלטען פֿאַר־שטאַנד, און צו וויַיניק זיך גערעכענט מיט דער פֿסיכאָלאָגיע, מיט דער נשמה.

גאָרדיגען איז אינגעפֿאַלען אַ פֿלאַן איבערצוטראַגען די פֿריַנציפֿען פֿון שטונדיזם אין ייִדענטום. נישט מאַכען די ייִדען פֿאַר שטונדיסטען, נאָר — רעפֿאָרמירען דאָס ייִדישע לעבען לויט די יסודות פֿון שטונדיזם.

מעגלעך, אז ער האָט דעמעלט געהאַט פֿאַר זיך ערנעסט רענאַנס ווערטער:

— „די רייַנע רעליַגיע איז דאָ, וועלכע קען אין דער צו־קונפט פֿאַראַינגען די גאַנצע מענטשהייַט. דאָס איז די ייִדישע אַמונה, ווען מ'וועט זי באַפֿריַיען פֿון אירע צערעמאָניעס.“

געזאָגט — געטון. גאָרדין האָט אָנגעהויבען אַרויסטרעטען

מיט דרשות, אין וועלכע ער האָט קריטיקירט דעם יידישען רעליגיוזישען לעבענסארט; געפריידיקט דעם ראַציאָנאַליסטישען בליק אָף דער אמונה און אַפֿ'ן לעבען; גערופען די צוהערער „אומצוקערען זיך צו דער ביבעל“ און איבערבויען דאָס לעבען „אָף די יסודות, וועלכע זענען אויסגעדריקט אין תנ"ך“.

ד ייִדישע אַנבילום זעט-אין גאַר דינס שולד אין דעם, וואָס ער האָט גערופען „צוריק צו דער ביבעל“. אָבער צו האָבען דען אַלע משפּילים פון יענער צייט נישט געדורשט דאָס זעלביקע, נאָר אָף אַנ'אנדער נוסח? די שוואַכע זייט פון גאַר דינס אונטערנעמונג איז געווען איר פאַנטאַסטישער גרונט.

גאַר דיין האָט זיך נישט גערעכענט מיט דער געשיכטע. ער האָט זיך אויך ווייניק גערעכענט מיט די סאָציאַלישע געזעצען פון געזעלשאַפטלעכען לעבען. ער האָט דעמעלט נישט פאַרשטאַנען, אָדער נישט געקענט פאַרשטיין, אַז מענטשלעכע גרופען, ווי איינצעלנע פּערזענלעכקייטען, זענען נישט פריי אין זייער אייגענעם גורל; אַז טויזענטער בלינדע פחות שלידערען דעם מענטשען קייגען זיין ווי לען, ווי די כּוואַלעס אין ים אַ נישטיק שפענדעל. ער האָט געגלייבט: ס'איז מעגלעך, רויק, אָהן איבערקערענישען, איבערבויען דאָס לעבען אָף אידעאָלישע יסודות, אַזויווי דער קאַלטער פאַרשטאַנד הייסט. גענוג איז נאָר, אַז דעם מענטשענס פרייער ווילען זאָל פאָלגען דעם באַפעל פון שכל...

זיין אַ פאַנטאַזער איז, אָבער, נישט קיין חטא. אַלע באַווע-גונגען, וואָס שטעלען צו פיל אַפֿ'ן בלויען פאַרשטאַנד, זענען אויספאַסטיש.

ביסלעכווייסיג האָט אַרום דעם יונגען פריידיגער זיך געבילדט אַ גרופע אָנהענגער, און ער האָט באַשלאָסען צו גרינדען אַ געזעלשאַפט, וואָס איר צוועק זאָל זיין „רעפּאָרמירען דאָס יידישע לעבען פון רעליגיעזיש-מאָראַלישען שטאַנדפּונקט“.

וועגען די ערשטע שריט פון דער נייער חברה דערציילט

ה' ל. ב.:

— עס זענען אויסגעארבעט געוואָרען תקנות, וועלכע האָבען

אָנגעוויזען, באַ וואָס אַ מענטש דאַרף זיך אָנהאַלטען אין לעבען...
 די געזעלשאַפט האָט געפריידיקט אַהדות און נישט געמאַכט קיין
 אונטערשייד צווישען מענטשען לויט נאַציאָנאַליטעט און רעליגיע, —
 דערפאַר איז באַשלאָסען געוואָרען דער פאַראייניגונג אַ נאָמען גע-
 בען: „בראַטטוואָ“. און ווייל די „ברודערשאַפט“ איז געקומען צום
 געדאַנק, אַז מ'דאַרף גייסט זיך אַנטוויקלען, האָט זי זיך גערופען
 „דוכאוונאַיע“, — אַנאַנצוהערעניש, אַז די חברה זוכט נישט קיין
 שום מאַטעריעלישע צוועקען. דערנאָך האָט מען צו יעם נאָמען גע-
 מוזט צוגעבען „ביבליסקאַיע“, ווייל די גאַנצע לערע וועגען אַ
 גיי גייסטיק לעבען איז געווען באַגרינדט אַף ביבלישע גע-
 דאַנקען, וואָס האָבען אַנאַלוועלטלעכע און אייביקע ווערט פאַר
 אַלע“.

דער ערשטער פאַגראַם האָט אַ דונערדיקען איינדרוק געמאַכט
 אַף די מיטגלידער פֿון דער יונגער חברה. „זיי האָבען אויפגעהערט
 צו גלייבען, אַז צווישען מענטשען קאָן זיין אמת און ליבע“.
 — „פאַרוואָס שלאַגט מען אונדז?“ — דאָס איז געווען די
 שאַלה, וואָס האָט אָהן רחמנות געפיקט אַן מוח.
 „אַ ווען זיי זאָלען געווען דעמעלט וויסען דאָס, וואָס מיר
 ווייסען איצט!“ — שרייט=אויס ה' ל' ב.
 נאָר דעמעלט איז דער אמת וועגען די פאַגראַמען נאָך נישט
 געווען אינגאַנצען קלאַר. די שפּרינגפּעדערס זענען געלעגען טיף באַ-
 האַלטען. די ראלע פֿון דער אַדמיניסטראַציע איז נאָך נישט אינגאַנ-
 צן אַנטפּלעקט געוואָרען.
 און ווי ס'טרעפט אָפטמאָל באַ אומשולדיק=געליטענע, האָט מען
 זיך אָנגעוויבען צוצוהערען צו די טענות פֿון די שונאים.
 — „ידישע עקספּלאַטאַציע... פאַקטאָרי, שענקער... שאַכער-
 מאַכער“...
 דאָס איז דעמעלט געווען דער פּומן פֿון „נאָוואַיע וורעמיאַ“
 און „נאָוואַראָסיסק: טעלעגראַף“.

גאַר דיין האָט נאָך פֿריער מבוה=געווען די פּרנסות, וועלכע
 דער אומברחמנותדיקער גורל האָט אָפּגעטיילט די יידען אין גלות.
 די שטונדיסטען האָבען אים אויסגעלערנט צו ליבען די ערד אַר-
 בעט, אַלס די איינציק=נאַטירלעכע, געוונטע און שינע באַשעפּטי-
 גונג. „אין דאָרף אַריין, צו דער מוטער=ערד, צו די פּרישע, לופטי-“

קע פעלדערן! — איז געווען דער דעווין פון דער „ביבלישער
 חברה“, באלט ווי זי איז געגרינדט געוואָרען, און נאָך פאַר'ן פּאָג-
 ראָם האָבען אירע מיטגלידער געחלומט צו גרינדען אַ קאָלאָניע, כדי
 צו ווײַזען אַ בײַשפּיל אַלע רוסישע יידען.“
 נאָכ'ן פּאָגראָם האָט גאָר דיין אין דעם דערווען דעם איינציג-
 קען אויסוועג.

ס'האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ גרויסע קאָמפּאַניע, אין וועל-
 כער ס'האָבען ענערגיש אָנטײלגענומען די חברים פון דער „בראָט-
 סטוואָ“. מ'האָט אָנגעגעבען אין אינערנמיניסטעריום אַ בקשה, מ'זאָל
 דערלײבען קײפּען ערד, און צום פעטערבורגער ייִדישען „פּאָנד“
 האָט מען זיך געווענדט נאָך געלשטשעצע... דער מיניסטער האָט אָפּ-
 געזאָגט, פּאָליאַקאָווס פּאָנד — אויך. נאָר יעקב גאָר דיין איז באַ-
 זיך נישט געפּאָלען און איז אַוועק אין דאָרף צו אַ פּריינט, וואָס
 האָט אים אויסגעליגען אַ שטיק ערד און דאָס נײַטיקע ווערקצייג. 3
 יאָר האָט גאָר דיין מיט זײַנע הענט באַאַרבעט דאָס פעלד, ווי אַנ'עכ-
 טער פּויער. קען זײַן אַרײַדע וועגען „קאַריעריזם“ בנוגע צו אַזאַ
 פּאַרשויף?

אין יאָר 1884 איז ער צוריקגעקומען קײן יערלאָס אַוועט-
 גראַד. די מהומה האָט זיך אָפּיסעל איינגעשטילט, און ער האָט
 געהאַלטען, אַז מ'דאַרף זיך נעמען צו דער פּראָפּאַגאַנדע.
 — אָבער דאָס, וואָס מ'האָט געקענט טון אין אָנהייב פון
 די אַכציקער יאָרען, איז געווען פּאַרווערט אין 1884-טען. מ'האָט זיך
 געמוזט פּאַרזיכערען מיט אַ דערלײבעניש פּריי צו פּריידיגען די אַי-
 דינען פון דער חברה“.

אייניקע מיטגלידער האָבען אָנגעגעבען אַ בקשה צום אָרטיקען
 פּאָליצמיניסטער. ער האָט זי אָפּגעשיקט צום גובערנאַטאָר, און דער
 לעצטער — צום מיניסטער.

זײ האָבען זיך געמוזט פּאַרשטעלען אַלס „סעקטע“, און ס'האָט
 זיי געקאָסט גענוג מל ביז דער מיניסטער האָט זיי דערלײבט צו
 האָבען אַנ'אייגען „געבעטהויז“ און אַנ'אייגענעם מנהיג.

אין מאַך אויפּמערקזאַם אָף דעם פּאַקט: נישט „פּראָוועס“,
 נישט פּאָליטישע און בירגערלעכע גלייכבאַרעכטונגן האָבען געבע-
 טען פּאַר זיך די מיטגלידער פון דער חברה. זיי האָבען נאָר גע-
 וואָלט פּאַקומען די מעגלעכקייט אומגעשטערט זיך צונויפּצוקומען.

דאָס „געבעטהויז“ איז פאַר זײַ געווען אַ זאַל פאַר פּאַרלעזונגען. יעדען שבת פּלעגען פּאַרקומען גרויסע אַסיפות. איינער פּון די חברים האָט פּאַרגעלייגט אַ פּסוק פּון חומש און דערנאָך געהאַלטען אַ דרשה אָף דער טעמע. דעם גרעסטען ערפּאָלג פּלעגט האָבען יעקב גאַרדין.

„אַלס אויסטייטשער פּון דער בײַבל האָט ער נישט געהאַט צו זיך קײן גלייכען. זײַנע דרשות און דערקלערונגען מכה פּאַרשידענע רעליגיעזישע שאלות פּלעגט מען אויסהערען מיט אַנטציקונג.“ — דערציילט ה' 5. ב.

אַנאָנדער מיטגליד פּון דער חברה — ד"ר ב. פּאַרטוגאַל — פּאָו, גיט אַבער וועגען די דרשות:

— „אין יעדען וואָרט זײַנעם האָט זיך געפונען אַנאָיסדרויך זײַן אינערלעכע איבערצייגונג, די קראַפט פּון זײַן געדאַנק און געפיל. ס'איז קלאָר געווען, אַז דער מענטש איז אַ סך אין לעבען אויסגעשטאַנען, איבערגעליטען, אַ סך געדענקט און איבערגעטראַכט, און ענדלעך באַשלאָסען, אַז מ'טאָר זיך נישט באַצײען גלייכגילטיק צו דער אָרעמער, נישטאויפגעקלערטער מאַסע, אַז מ'מוז ווירקען אָף איר מיט וואָרט און טאַט.“

די ווייטערדיקע אַנטוויקלונג פּון דער חברה איז געגאנגען שוואַך. אין דער ייִדישער מאַסע איז שײַן נישטאָ קײן באַדען פאַר רעליגיעזישע סעקטעס. איבעריגענס, ווי געוואָגט, איז די גאַנצע תּורה גאַר דינסט געווען פּאַנטאַסטיש. גוט צו שרײַען: „וואַרפט אַוועק פּאַק-טאַרני, ווערט ערדאַרבעטער.“ — אָבער ווי נעמט מען ערד און ווערקצײג? ... זי צאָל פּון די מיטגלידער איז גאַרנישט געוואַקסען. אין 1889 טען יאָר איז אין דער חברה אַרײַנגעטרעטען איינער פּון די אָנגעזעענסטע תּלמידים טאַלסוויס — פּײַנער מאַן. אים איז געלונגען צו קריגען אַ שטיקעל ערד און אַזײַסעל געלט, און ער האָט געגרינדט אַ קליינע אינטעליגענטישע קאָלאָניע פּון 4-3 משפּחות.

גאַרדין איז אויך געווען מיט זײַ.

אָבער די ערד איז געווען נישט קײן גוטע. עטלעכע יאָר דורכאַנאַגט האָט די קליינע קאָלאָניע געליטען פּון נישט גערעטעניש. פּון שטאַט זענען אויך אָנגעקומען נישט פּרײַלעכע ידיעות. די רע-גירונג האָט אַפּנים דערשנאַפט, אַז די חברה האָט עפעס אַ שייכות

צום שטונדנזום און צו טאָלסטוים אידיינען. ס'האָט זיך אָנגעהויבן
 בען אַנ'אויספאַרשונג. די דברים זענען געוואָרען אומרויק, זיך גע-
 שראָקען פאַר אַרעסטען. יעקב גאָרדן איז באַצייטענס אַוועקגעפאַ-
 רען קיין אמעריקע. באַלט נאָכדעם איז אַרויס אַ באַפעל צו פאַר-
 ווערען דער חברה פאַרזאַמלונגען. איר „געבעטהויז“ איז פאַרמאַכט
 געוואָרען, און פון די מיטגלידער האָט פאַליציי גענומען אַ חתימה,
 אז זיי וועלען מער זיך נישט צונויפקומען אָף קיין שום דרשות.
 אזוי האָט זיך געענדיקט די פאַנטאַטישע פראָבע.

א ט דאָס איז דער אמת וועגען גאָרדן'נס „חטאות
 געורים“.

ווי מיר זען, קען מען אונדזער פאַרשטאַרבענעם דראַמאַטורג
 דורכאויס נישט רעכענען פאַר אַ „פּושע-ישראל“.
 פאַר אונדז איז ער אַ טיפּישער פאַרשטייער פון דעם בעסערען
 טייל פון דער אינטעליגענץ אין די אַכציקער יאָרען. ערנסטע, זודל-
 קע, שיינע מענטשען געווען. געזוכט אַנ'אויסוועג. און ווער עס זוכט,
 קען פאַרבלאָנדזשען. פיל גרויסע אידעאָליסטען, ריינע, האַרציקע
 האָבען פאַרבלאָנדזשעט אין אַסימילאַציע. גאָרדן און זיינע חברים,
 ווידער, האָבען פאַרבלאָנדזשעט אַפ'ן וועג פון טאָלסטויזם און שטונ-
 דיזם, וועלכע האָבען דעמעלט געהאַט אַ גרויסען רייז פאַר די בעס-
 טע עלעמענטען פון דער רוסישער יוגענט און שטאַרק געווירקט אויך
 אָף אונדזער יוגענט.

גאָרדן'נס סעקטע איז אַנ'אינטערעסאַנטישער און — אויב
 איר ווילט — אפילו גאַנץ אָריגינעל'שער מאַמענט אין דער געשליכ-
 טע פֿון אונדזער אינטעליגענץ.

ה' לייליענבלום האָט פאַראיבעל, פאַרוואָס האָם גאָרדן
 עפענטלעך נישט אָפּגעזאָגט זיך פון זיינע „זינד“. ווי עס זעט-אויס,
 געפינען זיך נאָך באַ אונדז מענטשען, וואָס וואָלטען וועלען היינט-
 קע צייטען איבערחזרען די באַוווסטע סצענע פון „אוריאל אַקאַסטאַ“...
 אָבער פון וואָס האָט גאָרדן זיך געקאַנט אָפּזאָגען? פון „סעקטע“?
 זי איז זיך אַליין צופאַלען!...

פון זיינע אידיינען? גאָרדן איז זיי אָבער, געבליבען טריי
 זיין גאַנץ לעבען!

ליבע צו דער יידישער מאסע (די באַציונג צו כאַשע דער יתומה און צו איר פאָטער); פאַראַכטונג צו עקספּלאָאָטאַציע (די באַציונג צו די נגידים טראַכטענבערג און ראַפּאָפּאָרט); דער האַס צו דעם פאַרפעסטען שטאַטלעבען און די צאַפעלדיקע ליבע צום דאָרף, צו ערדאַרבעט («כאַשע די יתומה», «קרייצער-סאַנאַטע»); עקעל צו ניאָף און יראַת-הכבוד פאַר דער ריינער פּרויענליכע (כמעט אלע בעסטע שטיקער) — דעם אַדיינענאַינהאַלט פון זינע פיעסען האַט גאָר דיין מיטגעבראַכט מיט זיך פון רוסלאַנד.

קאַריערזיס, אַיגעננוציקייט — זענען געווען ווילדפרעמד דער-דאָזיקער באַגאַבטער און דופטיקער נאַטור. זוכען געמיינע און שמו-ציקע מאַטיווען אין דער טעטיקייט, וועלכער גאָר דיין האַט אַוועק-געגעבען באַנצע 12 יאָר פון זיין לעבען, איז מער ווי נישט-שיין...

פּעטערבורג, זומער 1909.

[אינדזער לעבען "ב' 188, 211].

יעקב גארדינס וידוי.

(דער אמת. — דראמע אין 4 אקטן).

ד? פיעסע איז זייער אינטערעסאנט פאר דער באקאנטשצפט מיט יעקב גארדין — דעם אמתזוכער.

מ. ל. ל. ענבלום האט געזען אין אמעריקאנער דראמא-טורג א „מומר-להכעיס“. דעם מחבר פון „חטאת בעורים“ האט פאר-דראסען, פארוואס האט דער אמאליקער גרינדער פון דער „דוכאוואך-ביבלייסקאיע בראטסטוואך“ זיך שפעטער נישט אפגעזאגט פון זיינע אָנשויונגען — עפענטליך. ווען דער פארשטארבענער נאציאָנאַ-לישער פּללטוער זאָל געווען זען „דעם אמת“, וואָלט ער זיך אָ-בערצינגט, אז זיין באצינג צום רעפארמאטאָר פון דער יידישער בינע איז נישט באגריןדט. דאָס שטיק, וואָס איז דאָנערשטיק צום ערשטען מאָל אויפגעפירט געוואָרען אין וואַרשע, איז אַנעכטער וידוי. פון יענער זייט ים איז אין די אָנשויונגען פון רעליגיע-זיש-סאָציאַלישען פּרינדיגער פאָרגעקומען אַנעוואָלוציע, און ער לי-ק-ווידירט אָפּציעליש די חלומות פון זיין יוגענט.

אין די אַכציקער-ניינציקער יאָרען פון פאָרגאנגענעם יאָרהונ-דערט ראַציאָנאַליסט-פּאָנטאָסט, האָט יעקב גארדין געטראָגען אין זיין האַרץ אַנאָומענדלעכען גלויבען אין דער מענטשלעכקייט פון דער פאָרטגעשריטענער פּערוועלעכקייט, אין דער אייזערנער קראַפט פון אויפגעקלערטען פאָרשאַנד. דעם איינציקען וועג, אַלדעס אומרעכט פון דער וועלט אויסצוראַטען, האָט ער געזען אין עטישען אַליינ-פאָרפּוילקאָמעניש, וואָס ברענגט דעם יחיד צו דער מדרגה פון לי-בע צו אַלע מענטשען, — און ווען אַלע ליבען איינס ס'אַנדערע — האָבען זיי אויך „אין גלויבען, אין גאָט, אין רעליגיע“.

„בא אונדו, באַם יונגען דור — זאָגט דעם יעליסאוועטגראַדער רעפארמאטאָריס גלגול, מי. ק. אין „אמת“ — שפילען נישט קיין ראַלע די אַלטע מיינונגען, די אַלטע נאציאָנאַלישע און רעליגיעזישע פאָראַרטליען. מיר ווייסען, אז אַלע מענטשען זענען גלייך, אַלע מענטשען קענען זיך פאָראַיינזען דורך הויכע שטרעבונגען, דורך ערלעכע אַבערצינונגען, דורך ריינער ליבע“.

געטרוימט האָט דער ליידענשאַפטלעכער פּללטוער פון „דער ליכטיקער צוקונפּט, וועלכע דער נביא האָט צוגעזאָגט: אינאָרדנען וועט דער אייבערשטער אָף זײַן הייליקען באַרג אַנאַלגעמיינע סעודה פאַר אַלע פעלקער, און דאָרטען די מאַסקעס און דעקטלעכער פון זייערע פּנימער אַראָפּרייסען, — דאָן וועט קיין זאך שוין נישט שטע- רען אַלע אומות זאָלען זיך פאַראייניגען און צונויפגיטען“.

אַלליינבאַפריינג פון אַלע רעליגיעזישע און נאַציאָנאַלישע טראַ- דיצייעס איז דעמעלט געווען גאָר דינס פּראָגראַם, — אין זײַן אָר- גאַניזאַציע האָט ער געשטרעבט צו פאַראייניגען דעם יונגען דור פּאָרטגעשריטענע יידען און קריסטען, באַשאַפּענדיק אַזויאַרומער די ערשטע בריק צווישען צוויי ווילדפּרעמדע וועלטען, אויסוועפּענדיק דעם איבערגאַנג פון מיאוסען עבר צום שינעם עתיד, אויסבילדענ- דיך דאָס קערנעל פון אַ נייעם מין מענטשען, וואָס דער אויסגע- לייטערטער פאַרשטאַנד איז זייער איינציקער וועגווייזער...

ערשט אין אמעריקע, ווען דער פּאָטער פון דער יידישער דראַמע איז, אַלס לייטעראַט, נענטער צוגעגאַנגען צום ווירקלעכען לעבען, אויפּמערקזאַמער זיך איינגעקוקט אין די לעבענסדערשיינונגען, איז ער פון זײַן אוטאָפּיע אויסגענויטערט געוואָרען. אין „אמת“ איז יעקב גאָר דיין מודה, אַז ראַציאָנאַליסטישע אידיען זענען זייער נישט זיכערע באַגרייטער און לעבענסוועג, אַז בלויז דער ווילדען „לויז צו ווערען פון אַלע אַלטע קייטען“ איז נאָך נישט קיין ערבנות פון נצחון אין קאַמף פאַר אַ ניי גליק...

... „באַם ברעג איז דאָס וואַסער פון אַקעאָן שמוציק און ברוד- נע, אָבער ווייט איז עס קלאָר און רייני. ווער עס האָט מוט, נעמט זײַן שיפעל און שווימט אַוועק ווייט פונ'ם אַלטען ברעג“... צוויי יונגע נפשות האָבען זיך דערוועגט, זענען איינגעזעסען, געוואָלט ווייזען דער וועלט אַ ביישפּיל, אַז „מ'דאַרף אַכטען טראַדיציע, דאָך העכער פון אַלץ דאַרפען שטיין די מענטשענרעכט: יעדער האָט דאָס רעכט צו בויען זײַן גליק“... ער — אַ קריסט, דורך-און-דורך אַמעריקאַנער; זי — אַנאַנטעליגענטיש יידיש קינד. אויסגערופּען האָבען זיי שטאַלץ: „מיר דאַרפען קיינעם נישט, מיר האָבען אונ- דער גליק פאַר זיך!“ — דער חשבון איז, אָבער, געמאַכט געוואָרען אָהן דעם בעל-הבית — דעם לעבען, — „איז געקומען סקעצעלע און האָט אויפגעפּרעסען ס'ציגעלע“... — „עס איז וואָר, מיר האָבען

זיך ליב, אָבער צוזאַמען גליקלעך זיין קאָנען מיר נישט; אָנשטאַט
צו ווערען גענטער, ווערען מיר טאָגטעגלעך ווייטער, — ראָזעס
ווערטער פֿאַר'ן שווידען זיך מיט ווילן...

זיין ביידע זענען טאַקע אינדיפערענט אין רעליגיוזשע פראַ-
גען, — לעבען, אָבער, מענטשען נישט אינאָדער, — פאַראַן אַ גע-
זעלשאַפט אָף דער וועלט, און איז אַ גרויסער טיראַן.

„איך האָב געמוזט אָנהייבען דאווענען אין אַ פּרעמד בית-
המדרש: איך האָב נישט געקענט מינע לאַנדסלייט קוקען אין פנים
אַרײַן, — קלאַנגט זיך ראָזעס אַלטער פאָטער, און ווילן'ס מוטער
טענהט: „די וועלט, די געזעלשאַפט קוקט אַנדערש אָף אַזעלכע זאַ-
כען. זייט ווילן האָט מיט דיר חתונה געהאַט, ליידען מיר זייער.
גאַנץ איינפאַך, מ'פּרפּאָלגט אונדז... אָפען נישט. אָבער וואָס קענסטו
טון, ווען קינדען דיר איז אַ שטילער גיטטיקער בויקאָט. אַלע וויי-
סען, אַז ד'ר פּשאַרנער האָט געוואָלט חתונה האָבען מיט אונדזער
ווילן, און צוליב דעם סקאַנדאַל האָט ער זיך אָפּגעזאָגט. ווילן איז
געווען די ערשטע לערערין אין זונטיקשויף און האָט געמוזט זיך
אָפּזאָגען; אַז מיר גייען, טיטעלט מען אָף אונדז מיט די פּינגער...
פון צרות קומען די עלטערען צו די קינדער מיט פּרעטענזיעס
און צושטערען דעם שלום בית פון יונגען פאָר. —

איבעריגענס, קענען דען בכלל הייזען פאַרשטייער פון צוויי
פּרעמדע נאַציאָנאַלישע טעמפּעראַמענטען? גאָר דין האָט מיט אַ פיוון
צוגיפּגעפירט אַ יידישקייט, אַ אידעאָלאָגיי, מיט אַ בלאַנדער בעס-
טען, ווי נישט ע דריקט-זיך-אויס, מיט אַ קאַלטען, געזונטען אַרבע-
ר, — „איר זענט אַ פאַלק פון אַנטקייגענגעזעצטע עקסטרעמען:
אָדער איר זענט צו פריילעך אָדער צו טרויריק, און מיר זענען
געזונטע, מיטעלמעסיקע, — זאָגט ווילן, — איר זאָלט זענען אָף
דער ערד, וואָלט איר נישט געקראַכען אין די הימלען... — און
נאָך: „די יידען זענען צו אַנטפּינדלעך, צו אויפּרייצערדיק און מאַ-
כען פון אַיעדער נאַרישקייט אַ טראַגעדיע. איר נעם יעדע זאַך
לייכט, און זי נעמט יעדע זאַך ערנסט... — און ווייטער: „אַ ייד מוז
פאַר אַיעדער זאַך האָבען זיין אייגענע, אינדיוידועלישע טעאָריע.
מ'דאַרף נישט עסען, נישט לעבען, נישט אויפפירען זיך ווי אַלע
מענטשען... זיין אינגאָרען אייגער דעם אַנדערען, יעדער וויל זיך
גיין מיט זיין אייגענעם וועג. מיר, אָבער, פילען ווי אַלע...“

צוויי קולטורען באגעגענען זיך, וואָס זענען אין אַרע אָהן
 אויסנעם געבײטען ווייט איינע פון דער אַנדערער, ווי צפון פון
 דרום... ראָזע לעבט מיטן בוך, פאַר ווי? איז גענוג אַ בלאַט
 צײַטונג; זי שטאַרבט פאַר בעטהאַווענס סײַמפּאָניע, און ער לעקט די
 פּינגער פון אַ מאַרש; באַ איר איז דאָס עסען נאָר אַ מיטעל צו
 שטילען דעם הונגער, באַ אים - „אַנאַרט גאַטעסדינסט“... אַ פרט:
 זי לערנט זיך קאַכען פון ענגלישען בוך, און פאַר אים האָט איר
 געקעכט אַ ייִדישען געשמאַק.

ער האָט נאָרמאַלישע אַמעריקאַנישע נערווען, ער שטייגט:
 „ווען מ'שלאָגט ייִדען אין מאַסקווע, שרייען די סאַן-פראַנציסקער
 ייִדען געוואָלט... די ייִדען ווילען נישט וויסען, אַז אַפילו מיטליינד
 וועקען צו זיך, דאַרף מען אויך מיט טאַקט.“ - און זי האָט אַ צו-
 ווינטקטע ייִדישע נשמה: „מ'צאַפט פון אַ מענטש דאָס בלוט, אין
 מ'פאַדערט, ער זאָל שרייען מיט טאַקט“...

דער אַמעריקאַנער איז גראַד נישט קיין רוצח, ווי למשל, דער
 פויער פון דער קליינרוסישער מעלאָדראַמע „זשידיוקאָ וויכרעסטקאָ“.
 ער באַליידיקט נישט דאָס ווייב, ער רעדט מיט איר זייער אינדעל.
 ווען ער מאַכט עפעס אַ צאַמערקונג וועגען אַ ייִדישער זאַך, וואָס
 געפּלעט אים נישט, איז נישט, חלילה, פון אַנטײַסעמיטיזם, נאָר פשוט
 אַזוי, גאַנץ אָפּיעקטיוו, ווי וועגען יעדער דערשיינונג, וועלכע ער
 פאַרשטייט נישט. ראָזע רונצעלט, אָבער, יעדעס וואָרט זינס, און
 זי מאַטיווירט זייער ריכטיק די פּסיכאָלאָגיע אירע:

„משן ברודער האָלט זיך און געוועלשאַפט אַזוי שטאַלץ ווי ראַקפּעלער. פּונדעסט=
 וועגען, אַז די וועסט זאָגען ראַקפּעלערען; גאָ דיר אַ סענט אַ נרבה, וועט ער זיך נישט
 באַליידיקען - ער וועט לאַכען, נעמען דעם סענט און באַהאַלטען. ווען די זאָגט עס,
 אָבער, צו משן ברודער, וועסטו אים יאָ פאַרצאַפען זיין בלוט. דער דייטש, דער פראַנץ
 צוויי זענען שטאַלצע מיליאָנערען, דער ייד איז, אָבער, אַ שטאַלצער קבצן מיט אַ פאַרוו-
 דעטער נשמה“...

און אַזוי לעבט מען אין איין ברוגז-ווערען און אַיבערבע-
 טען זיך. דער אמתער צוזאַמענשטויס קומט, אָבער, ווען ס'ווערען
 געבוירען קינדער. טאַטע-מאַמע אַרט טאַקע נישט, זייער בענ זאָל
 אויסוואַקסען אָהן אַ שום רעליגיע, - איז דאָך פאַראַן אַ ייִדישער
 זיידע, וואָס בעט זיך באַ דער טאַכטער: „מילא, מיט דיין מאַן, זע
 אַיך, איז אַ פאַרפאַלענע זאַך, - דיין זון, אָבער, מוזטו
 מגייר = זיין. איך וועל אַזוי לאַנג רעדען, ביז איך וועל שטאַר-
 בען פאַר דינע פּיס. וויי מיר! דיין קינד וועט זיין אַ גוי, אַ שוואַ-
 אַ“

ישראל? וועט שלאָגען יידען, וואָרפען שטיינער אָף זיין אַלטען טאָ-
טען, פאַרפאַלגען דינע ברנדער? ניין! ער מוז און וועט זיין אַ ייד!
אומשטייגס געזאָגט, אַ שטיינער ייד וועט ער אויסוואַקסען באַ דיר
און באַם גוי, נאָר זאָל ער כאַטש צוגעפונדען זיין צום יידישען
פאַלק, זאָל זיין נשמה נישט באַלאַנגען צו די פרעמדע. — פאַראַן
אויך אַ קריסטלעכע באַבע, וואָס פּאָדערט: „איך וויל עס, ראָוע,
פון דיר איז שוין איבעריק צו רעדען. אָבער דו האַכט אַ קינד, עס
איז שוין צוועלעף וואַכען אַלט, וואָס וועט דאָס קינד זיין? צו וועל-
כער רעליגיע וועט עס געהערען? פאַרוואָס זאָל דאָס אומשוואַכע
קינד איבער אייך דאַרפען ליידען און זיין פרעמד פון דער גאַנצער
וועלט?.. דאָס קינד מוז געטויפט ווערען!“ .. דער חילוק איז,
אָבער, ווי מיר זעען, אַז דער יידישער זיידע, זיצט באַ זיך אינ-
זערהיים, און וווינט אין דער שטיל און האַפט, — און די קריסט-
לעכע באַבע קומט ביד-חזקה און צווינגט...

דער, וואָס צווינגט, פירט אויך אויס.
ווי? נעמט יעדע זאָך ליכט — און טאַקע מחמת אים איז
אַלצאיינס, צו וואָסער אמונה זיין זון וועט אָפּציעליש אָנגעהערען,
איז ער גיך מסכים צו דערפילען זיין מוטערס ווונטש. ער קוקט אָף
דער טיפּצערעמאַניע נאָר ווי אָף אַ פאַרמאָלישקייט. דערביי האַט ער
אַ פּראַקטישען חשבון: „איך זאָל מיין קינד שטויסען אין אומגליק,
פאַראַכטונג?..“

ער טריינט דאָס ווייב: „וואָס פאַר אַ קריסט ער וועט זיין,
איז זיין זאָך: דו וועסט אים דאָך דערציען!“ — קומט די אָביעקט-
טיווישע ווירקלעכקייט און צוקלאַפט אומדערבאַרעמדיק אויך דעם
לעצטען חלום. ראַציאָנאַליסטישע דערצינונג איז פונקט אַזאַ אומאַפּיע,
ווי די אַפּסטראַקטע מענטשלעכע פּערזענלעכקייט, אויסגעטווענע פון
נאַציאָנאַלישע און רעליגיעזישע עלעמענטען. ראָזע האַלט זיך אָן
ספּעסערס פּעדאַגאָגישע פּרינציפען, — קומט די גאַס, די הערשענ-
דיקע מיינונג און מאַכען צו-נישט איר גאַנצע מין. דאָס זיבעניער-
קע יינגעל רייסט זיך אַליין אין דער קריסטלעכער זונטקשויל: די
באַבע און די מומע זענען בינו, וואָס ער באַזוכט נישט לעקציעס
פון קאַטעכויזיס; די חברים מאַכען פון אים חזק, רופען אים „ייד“. —
„אַלע קינדער גייען. איך וויל נישט, מ'זאָל לאַכען פון מיר. איך וויל
זיין אַנאַמעריקאַנער“, — וווינט בעני.

ר אָזע לאַזט אים נישט גיין, נאָר סוף-כל-סוף ווערט וויילין
 במאס די סצענע, וואָס חורט זיך איבער רעגולעריש יעדען זונטיק:
 ראָזא, פאָרוואָס זאָלסטו פון איעדער זאך מאַכען אַ לעבענספראַגע.
 זיינע פריינט פלאָרענץ און דושימ גייען, זאָל ער אויך גיין מיט זיי.
 דיין גאַנצע פּילאָזאָפּיע האָט באַ מיר נישט אַזוי פיל ווערט, וויפּעל
 איין טרער פון מיין קינד. - בעני גייט צום ערשטען מאָל אין
 דער זונטיקשול, און ר אָזע דערפּילט מיט גרויל, און זי האָט פאַר-
 לוירען איר קינד. פריער מיט עטלעכע מינוט האָט עס זיך אויסגע-
 דריקט: „פאַפּא, איך האָס דאָס ייִדישע פּאָלק.“ - און די מוטער
 באַגרייפט, און מיט יעדען טאָג וועט דאָס ייִנגעל אַלץ מער אַסאַמי-
 לירט ווערען. - ער וועט שוין גיין אַלע זונטיק, - קלאַגט זי
 זיך: - די גוים זענען אַ גרויסע מאַכט. דאַכט זיך,
 אומגערו, אומווייליק, רויבען זיי די אומאַפּהענגי-
 קייט פון אַלע די, וואָס זענען נישט זייער-גלייביג-
 קע. ווילן שינט עס, און אינדיפּערענט און רעליגיע, אָבער ער
 דענקט און האַנדעלט, אַלס שטאַרקער, הערשענדי-
 קער גוי. ער האָט געוואָלט, דאָס קינד זאָל זיין געטייפט, - איך
 האָב געמוט נאָכגעבען. ער האָט מיר פאַרשפּראַכען, עס וועט זיין
 אַ פאַרמאָלישקייט נאָר, - היינט האָט ער אים שוין געשיקט אין אַ
 זונטיקשול.“ -

אין די ווערטער שטעקט די הויפטאדיינע פון גאַנצען שטיק,
 אַלע אַזויגערופענע פאַרטגעשריטענע לאַזונגען, וואָס רופען צו איג-
 נאָרירען די נאַציאָנאַלישע און רעליגיעזשע ווענט, זענען נאָר יינס-
 טיק פאַר די שטאַרקע פעלקער, פאַר דער הערשענדיקער מערהייט, -
 פאַרן שוואַכען ייִדישען פּאָלק ווערען זיי אַ קוואַל פון גייע ליידען,
 פון גייער אינטערדריקונג. ווען מ'דרשנט: נישטאָ קיין פּאָליאַקען,
 דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, ייִדען, - הייסט עס נישט, און
 פּאָליאַקען, דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, ייִדען דאַרפען אויפ-
 הערען צו זיין דאָס, וואָס זיי זענען, און בילדען איין גייע נאַצינע:
 מענטש, - ניין, דאָס הייסט בלוין, און דער ייד דאַרף אַוועק-
 וואַרפען זיין ייִדישקייט און ווערען פּאָליאַק, דייטש, פראַנ-
 צוין, ענגלענדער, קורץ: אויסמישען זיך מיט די „בעל-הביתים“ פון
 לאַנד, אין וועלכען ער זיצט... ווען מ'רעדט-איין: „דאָס אָנבאַלאַנג-
 גען צו אַנאַפּיזעלישער רעליגיע און מער נישט ווי פאַרמאָליש-“

קניט, איז דערפון קודם-כל געדרונגען, אז ווייל ס'איז נאָר אַ פּאַר-
 מאָלישקייט, דאַרף דער ייד זיך טאַקע נישט אָפּוונדערען - ער
 דאַרף גיין מיט אַלע, ד. ה. טויפען זיך... די הערשענדיקע פעלקער
 האָבען אַפילו פון די פּראָגרעסיווע אידיען באַוווּזען צו מאַכען אַ
 פּריש מיטעל צום אונטערדריקען די שוואַכע, און צום אַלעמערשטען -
 די יידען.

חתונה-האַבענדיק מיט אַ יידיש מינדעל, בלייבט וויל: פאַר
 זינע עלטערען דאָך אַנ'אייגענער: זיי פילען זינער מאַכט, זיי
 האָבען נישט מורא, דער זין זאָל פון זיי אַוועקגיין צו די יידען. -
 „מינע קינדער פילען און פאַרשטיינען ווי אַיך! - זאָגט דער אַלטער
 סטענטאָן, און ראָזעס ברודער איז מודה: „יא, עס איז אמת,
 אייערע קינדער גייען נישט צוזי ווייט פון די עלטערען, ווען זיי
 פאַנגען זיך אָן צו בילדען, ווי מיר, יידישע קינדער; צווישען אונדז
 און אונדזערע עלטערען, אָבער, ווערט געשאַפען אַ גאַנצער אָפּ-
 גרונט.“ - און דערפאַר, ווען ראָזע ווערט אַ גויס אַ ווייב, האַלט זי
 שוין דער פאַטער אירער פאַר אַ פרעמדע: - ער פילט אונדזער
 שוואַכקייט, ער ווייסט, אַז די משפּחה, אין וועלכער די טאַכטער איז
 אַרביינגעגאַנגען, וועט זי נישט רעכענען פאַר קיין אייגענע, ביזוואַ-
 געט זי וועט ווירקלעך זיך נישט אָפּפרעמדען פון יידישקייט, ביז-
 וואַנט זי וועט נישט ענדערען איר גלויבען...

און דער גרינדער פון דער „דוכאוונאָ-ביבליסקאַיע בראַטסטוואָ“
 שטעלט זיך אינגאַנצען אָף דער זייט פון אַלטען אברהם
 גערשוני, פון וועלכען ער מאַכט אַ סימבאָל פון טראַדיציאָנעלי-
 שען יידענטום, וואָס איז באַוווּסטזיניק פון זיין לאַגע און היסטאָרי-
 שען שיקזאָל. גאָרדין טוט אים אפילו צוליב און גיט אין סוף פון
 דריטען אַקט אַ סצענע, ווי ס'ווערט מקיים דאָס אויבענדערמאָנטע
 נביאות פון יידישען זיידען: דאָס קריסטלעכע אייניקעל צוזאַמען
 מיט אַנדערע חברים באַפאַלען אים מיט שנייקוילען, וואַרפען-אויס
 און צובלוטקען... דאָס בילד איז אפשר אַביסעל מעלאָדראַמאַטיש,
 אָבער ס'איז אַ שטאַרקער שטייך. באַ אונדזער מעמד - דאַרף יע-
 דער ייד געדענקען, - זענען אַזעלכע טראַגישע פאַלען תמיד מעג-
 לעך... געלעבט אין פעטערבורג אַ באַקאַנטער העברעישער זינג-
 טער - אב"א שאַפּירע. אין דער יוגענט איבער אַ נאַרשישקייט
 געטויפט זיך און דערנאָך ס'גאַנצע לעבען אַ טיפע ווונד אין ברוסט

געטראָגען. אינמאל האָט ער זיך פאַרענטפערט פאַר'ן צווייטען באַ-
וויסטען העברעיִשען דיכטער - יהודה לייב גאָרדאָן, און דער
לעצטער האָט אים אַ האַרבען זאָג געטון: ״וואָס טויגען מיר די?
טענות, - איך גלייב, אַז כ'וועל נאָך דערלעבען, ווי דיינע אייניקלעך
וועלען אויסזעצען די שויעבן באַ מינע!״ - אב"א שאַפירע האָט
געקריגען ספּאַזמעס...

אזוי טיף פּסיכאָלאָגיש און אמ = נאַציאָנאַליש האָט יעקב גאָר =
דין באַגריפען און באַלייכט דאָס פּראָבלעם פון געמישטע חתונות.
איבערהויפּט, באַווייזט ער, אַז די אַלע ראַציאָנאַליסטישע אויטאָפּיס
שטאַמען פון אַזעלכע באַנקוועטשערס, ווי מייק, וואָס קענען נישט
ס'רעאַלישע לעבען, און מעסטען אַליץ בלויז מיט'ן בוך.

לס דראַמאַטיש ווערק איז דער „אמת“ - שוואַך. דער ריי-
כער פּסיכאָלאָגישער מאַטעריאַל - נאַכלעסיק באַאַרבעט.
כ'וויינט נישט, ווען ס'שטיק איז פאַרפאַסט געווארען, נאָר קענטניק
פאַר „סאַפּאַ“, קרייצערסאָנאַטע“ און „שחיטה“, ווען גאָר דינס
פעדער האָט נאָך געפּעלט די פעסטקייט פון אַ געניטען דראַ-
מאַטורג.

די האַנדלונג איז נישט אַרומגעשליפען.
דאָס אָפּיציעל = קאָמישע פּאַרעל קל'מן און גראַס: וואָלט מען
געמעגט דרייסט אַרויסלאָזען.
איבעריק איז די צווייטע פאַרוואַנדלונג פון צווייטען אַקט. די
ערשטע וואָלט געדאַרפט אַנד רש באַאַרבעט ווערען.
די דראַמע ענדיקט זיך מיט'ן דריטען אַקט, ווען ראָזע קערט =
אום צו די עלטערען, - דער גאַנצער פּערדער אַקט, מיט'ן גט
פאַר'ן ריכטער, - איז לגמרי נישט גייטיק.

בעני, וואָס איז געבליבען באַם פּאַטער, ווערט קראַנק, און
די מוטער קומט צוריק אין דעם פאַרלאָזענעם הויז. קיין שלום צווי-
שען מאַן-און-ווייב ווערט, אָבער, נישט, און אין אַ צייט אַרום גייט
ראָזע ווידער אוועק. דאָסמאָל גייט יאָס יינגעל נאָך נאָך איר: זיין
האַרץ האָט זיך צוגעקלעפט צו דער פרוי, וואָס האָט אים דערראַ-
טעוועט צום לעבען... ווי? ווי? דערשיטען זיך און ס'קניגד, נאָר
האָט הרטה און לאַזט אַרויס די קוילען אין לופט... ראָזע האָט

אויסגעטראכט אף זיך אליין א בלבויל וועגען עפעס א געליבטען, וואָס זי האָט קלוימערשט געהאַט, - דאָס איז „אַנאָפּגערעדטע זאָך“ אָף צו באַקומען אַ גוט. ווי? פּרוּווט אויסנוצען די געלעגענהייט - פּאָ-דערט באַם ריכטער, ער זאָל אָפּנעמען ס'קיןד באַ דער „נישט-מאָ-ראַלישער פּרוּי“... נאָך אַ גאַנצען ביליק-עפּעקטנישען ויכוּח צווישען ביינע צידיים, דערקלערט ווי? אַז ראַזע איז ריין ווי? אַ טרער, - און ער זאָגט זיך גערנוויליק אָפּ פּון בעני... .

דאָס אויסמישעכץ פּון מעלאַדראַמע און פאַרס, וואָס האָט שוין קיין שייכות נישט צום פּראָבלעם פּון דער פּיעסע, - איז, קענטליק, צוגעשטיקעוועט געוואָרען ספּעציעליש פאַרן אַמעריקאַנער פּובליקום, - אפשר לויט פּאָדערונג פּון „מענדזשער“: - „אַ קלאַפּ צו טון איז בערן קאַפּעלוש“.

אַ שלעכטען איינדרוק מאַכט די שפּראַך פּון „אַמת“.

גאָרדין איז געווען דורך-און-דורך רעאַליסטי. אַלע פע-דעם פּון זיינע ווערק האָט ער גענומען גלייך פּון לעבען. שילדערט ער פּראָסטע יידען, - רעדען זיי באַ אים מיט אַנאָמת פּאַקסטי-לעכען, כאַראַקטעריסטישען, געזונטען, קיילעכדיקען יידיש. ס'איז נאָר צו שטויבען, ווי קומט צום שרייבער, וואָס האָט ביז אַמעריקע מאַ-מע-לשון גישט געקענט, - אַזאָ רייכטום פּון געשליפענע, יאָדערדי-קע פּראָסט-יידישע אויסדריקען און ווערטלעך.

אַבער ווי ס'קומט נאָר צו מענטשען, וואָס רעדען נישט קיין יידיש - קרסטען אָדער אינטעליגענטישע יידען, - ווייסט ער שוין נישט, וואָס מיט זיי צו טון. ער מוז אליין באַשאַפען פאַר זיי אַ שפּראַך - איז זי טויט, געבראַכען, ס'פעלט איר די זאַפּטיקייט פּון אַנאָרגאַנישען, לעבעדיקען דיאַלעקט. משונה פאַרדינטשט, מיט אויס-לענדישע ווערטער אַנבערפּולט, - אַז ס'איז אַ ווונדער, ווי די אַק-טאַרען צוברעכען זיך נישט די ציין... .

* * *

די אויפפירונג פּאָ די „פאַראייניקטע“ האָט מיך אַנאָיבערירן מאַל איבערצייגט, ווי שטאַרק ס'איז דער מוז אויסצוגעפּינען עפּער אַנאָנשטענדיקען ליטעראַריש-דראַמאַטישען רעזיסיסער, וואָס זאָל אונז-זער בעסטע טרופּע ענדלעך שטעלען אָף די פּיס.

ס'מעג זיין די ערשטע פארשטעלונג פון אַ נײַ שטיק. אָבער די ראָלען איז אַ חײב צו קענען. ווי פּילט זיך דער צושײער, אַז אַפּילו אין דער לעצטער רײ הערט ער דעם דײַלאַנג פּרײער פּון סופּלער, און ערשט דערנאָכדעם פּון די אַקטאָרען?

אַנאַרטײסטן פּון דער מאַס, ווי אסט-רחל קאַמײנסקי, קומט-אַרײן אין אָנהײב פּון צווייטען אַקט פּון גאַס — און שטײט זיך נישט אָן ביז צו דער לעצטער מינוט, צוצוגײן צום וויגעל, וואָס שטײט אָף דער סצענע, אַ קוק טון, וואָס מאַכט דאָס קינד!

נאָר די אמתע פּלאַג פּון אונדזערע אַקטאָרען איז דאָס לאַכען אָף דער בינע, און דוקא אין די סאַמע ערנסטע מאָמענטען. אַפּנים, מ'טאָר טאַקאָ נישט מיטען קײן צוויי פּאַרשײדענע רעפּערטואַרען, — דער נישט גלײכער שײדוך איז זיך נוקם...

די סצענע גופּאָ וואָלט באַדאַרפט אָנשטענדקער אױסזען. מיט-וואָך, און פּינסקיס „מוטער“, אין רוסיאַנד, אָף דער וואַנט — צוויי געמעלער עפעס, — און דאָנערשטיק דיזעלפּיקע צוויי לײווענטען — אין גאַרדײנס „אמת“, אין אַמעריקע.

אַ פּיעסע מוז קאָרעגירט ווערען. פּאַרשײנען די „פּאַראַיניקטע“ אַז דער פּערדער אַקט דינט נאָר „אַ טרײַל צו געבען אײבער די געהי-רען“, פּאַרוואָס האָבען זיי אים נישט אָפּגעוואָרפען? דעם אָווענט פּאַר-ענדקען וואָלט געקאָנט עפעס אַנאַינאַקטער...

צוגעבען נאַרשע קונצען, וועלכע זענען באַם מחבר נישטאַ, איז אודאי נישט קײן חכמה. באַ גאַרדינען טרײַסעלט קלמן אײנמאַל נאָר אױס אַ מאַטראַץ, און דאָס וואָלט געקאָנט געטון-ווערען אײדעל, אין הינטערגרונט, — האָט זיך וויסמאַן פּאַרגינען דעם „וויץ“ דוקא צוויי-מאַל, און דורכױס אין מיטען סצענע, אַז ס'טעאַטער איז פּול געוואָרען מיט שטײב.

באַ גאַרדינען הערט מען נישט, ווי דער צוג קומט-אַן און גײט-אַוועק. די „פּאַראַיניקטע“ האָבען געוואָלט, מ'זאָל הערען, — איז גע-נוג געווען אַ פּינף פּון לאַקאָמאַטיוו, — צו וואָס האָט נאָך געטויגט דאָס פּויקען אין בעקענס?

פּרײַ קאַמײנסקי האָט געהאַט עטלעכע מאָמענטען, ווען זי איז געווען די אַלטע באַקאַנטע אסט-רחל, — אײבערהײפט אין דריטען אַקט, וועלכער איז דער פּעסטער אין גאַנצען שטיק. זײער שײן איז געווען די סצענע פּון שײדען זיך מיט וויסן.

ה' סיער אָצקִי, אַלס איר מאַן, איז געווען אַנ'עכטער אַמע-
ריקאַנער — געשאַפּען אַ לעבעדיקען טיפּ.

דער פּיינפּילענדיקער ליבער ט האָט זיך אַליין טיף אַדוויכגענו-
מען מיט דער ראָלע פּון אַלטען יידען, און אין ערשטען אַקט, — איינ-
געהילט אין טלית, האָט ער פּאַרגעשטעלט אַ מאָלעריש בילד.

ה' קרויזע איז אַ נוצלעכער אַקטאָר, אָבער אַפ'ן אַמפּלואַ פּון
רעזאָנער דארף ער נאָך אַסך אַרבעטען איבער זיך. אַלס מייק — צו-
פּיל פּאַטאַס, און ווייניק באַוווּסטזיגיקייט פּון די אייגענע רייז.

פּרוייער מאָלערישע און ה' בערמאַן אַפ'ן אָרט.

[אינדער לעבען 1909, נ"ג 110—108].

„מירעלע אפרת“ אין פעטערבורג.

א פגעזונדערט פון יידישען תחום, פילט זיך דאָס היגע יודענ-טום שטענדיק עלענט, בענקט נאָך אַ יידישער ספּערע, גאַרט צו הערען אַ יידיש וואָרט. דאָס קומען פון אַ יידישער טרופּע און תּמיד אַ גרויסער יום-טוב פאַר אַלע קרייזען פון דער יידישער באַפעלקערונג אין דער רעזידענץ. איך געדענק — מיט 4 יאָר צוריק, ווען אַהער אין געקומען ספּיוואַקאָוסק? מיט אַ שונדרעפּערטוואָר, אין מען אויך געלאָפּען ווי אַף ווונדער. באַ זייער טייערע פּרייזען — 4 מיט אַ האַלבן פּיז 5 מיט אַ האַלבן רובל אַ שטול אין ערשטער צייל — אין דאָס טעאַטער זייער אָפּט געווען איבערפּולט איבער די ברעגעס. און אַ מאָדנע באַקוועמע וואַרעמקייט, אַ מאָדנע האַרציקע באַגניסטע-רונג האָט געשוועבט איבערן זאַל: אַנאַלויזיע פון היימישען ווינקעל האָבען די צושייער דאָ געהאַט און זיך געקוויקט מיט דעם 5אַר-דאַרבענעם, דיטשמערישען זשאַרגאָן, וואָס האָט געקלונגען אין זייערע אויערן, ווי אַ זיס ליד פון די ווייטע קינדעריאַרען...

נאָך די פאַראַיאָר?קע גאַסטראָלען פון קאַמינסקי'ס טרופּע אין די ליבע צום יידישען טעאַטער הי געוואָרען נאָך שטאַרקער. די יידישע בינע אין פאַר די פעטערבורגער יידען איצט שוין נישט נאָר אַ קוואַל, פון וועלכען זיי שטילען זייער איניקסטען נאַציאָנאַליטיען סענטימענט: זי נערט זייער נאַציאָנאַליטיען שטאַלץ. פאַראַל אַרען אין אונדזער סצענע פייערלעך אָנערקענט געוואָרען דורך די פאַרשטייער פון דער רוסישער דראַמאַטישער קונסט און קריטיק, אין אַזוי אָפּציעל אַריינגערעטען אין דער משפּחה פון די קולטור-רעליגיע אייראָפּעיִשע סצענעס. קריסטען — אַקטאָרען, שריפטשטעלער און גלאַט אינטעליגענטען — זענען געגאַנגען זען רחל קאַמינסקי און האָבען איר געגעבען דעמזעלביקען נאָמען, מיט וועלכען נאָך דער וואַרשעווער „וועג“ האָט זי געקריינט: „יידישע דוועל“ און גאַר דיין, וועלכען נאָר אַ פּוילער זידעלט היינט נישט אין דער יידישער גאַס, אין געפּעלען געוואָרען אַלס קלוגער און געניטער דראַמאַטורג, פּראַכטפולער קענער פון דער סצענע און צאַרטער פּסיכאָלאָג. באַזונדערס האָט אויסגענומען זיין „מירעלע אפרת“.

וועלכע איז איבערזעצט געוואָרען אָף רוסיש, דרוקט זיך איצט אין פאַרלאַג „ביעאַטר איז איסקוסטוואָ“ און וועט אינגלישען אויפגעפירט ווערען אין איינעם פון די היגע רוסישע טעאַטערס.

קורץ: די יידישע בינע ווערט איצט געשעצט הי, אַלס איינע פון אונדזערע נאַציאָנאַל־קולטורעלישע גוטער.

מיט אומגעוויילד האָט די גאַנצע יידישע קהלה געוואָרט, ווען וועט די ער טע אונדזערע ליטעראַריש־דראַמאַטישע טרופע נאַכאַמאָל קומען אַהער. איך קען הייזער, ווי די פרויען האָבען זיך באַצייטענעס געמאַכט קניפּלעך, כדי צו קאָנען באַזוכען אַלע ספּעקטאַקלען פון דער טרופע.

נעכטען—מאַנטק—איז פאַרגעקומען דער ערשטער ספּעקטאַקל אין טעאַטער פון פרוי קאַמאַסאַרזשעווסקאַ. דעמועליביקען אָווענט איז אין די קאַלאָסאַלע זאַלען פון „דוואַריאַנסקאָיע סאָבראַניע“ געווען דער גראַנדעווישער יערלעכער באַל פון דער חברה „מפּיצה השכלה“, וועלכער איז אָפּגעלייגט געוואָרען צוליבן פאַראַן גינצ=פּורגס טויט, און אָף וועלכען מ'האַט נאָך מיט אַ חודש צוריק פּונדאַנדערגעטוילט די בילעטען. נישט קוקענדיק דערויף, איז דאָס טעאַטער געווען פול, אין דאָס פּובליקום—די סמעטענע פון דער היגער אינטעליגענץ—האַט היינט באַגעגענט זיין ליבלינג, רחל קאַמאַנסקי. געגאַנגן איז „מירעלע אפרת“.

באַ אונדז איז איצט אַ מאַדע צו שרייען, אַז גאָר דיין איז „אַמעריקאַניש“, און זיינע פיעסען—שונד, ליכטפאַרגרימירטער מיט ליטעראַרישע פאַרבען. נאָר די שאַלעכץ איז אין זיי ליטעראַריש. דער קערן—פּויל, און דער אָנשטעל אָף ליטעראַטור איז „געפערלעך“, ווייל ער פאַרדאַרפט דעם געשמאַק פון פּובליקום. איך זע אין די געשרייען נאָך איינעם פון די פּויל אויסדריקען פון אונדזער אויבער=פּלעכלעכקייט. מענטשען מיט גראַשעדיקער בילדונג און צווייפעליקער קולטור, מענטשען אָהן געוויינהייט צו ערנסטען דענקען און אָהן אַ היסטאָרישען בליק, געבען אונדזערע היימישע קריטיקער זיך נישט די מו, זיך אַרײַן קלאַר=צו=מאַכען די דערשיינונג, וועגען וועלכער זיי שרייבען, אין וויסען איך נישט, ווי צו אַכטען די ווייניקע אַרבעטער, וואָס אַקערען און באַפּריכטען דאָס אַרעמע פעלד פון אונדזער געגענווערטיקען קולטורעלישען לעבען.

מימוז מודה=זיין: גאָרדין האָט אָנגעשריבען אַ סך שוואַכע פּיעסען; זיין „יידישער קעניג ליר“ און „געברידער לירע“, למשל, זענען נידעריקער פון יעדער קריטיק. אָבער וועגען אַ שריפטשטעלער דאַרף מען דאָך אורטיילען נישט פון זיינע שוואַכע ווערק, נאָר פֿון די בעסטע, אין צוזאַמענהאַנג מיט זיין היסטאָרישער ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון דעם געביט, אין וועלכען ער אַרבעט. און ווער וועט לייקענען און דער היסטאָרישער ראָלע, וואָס גאָרדין האָט שוין אָפּגעשפּילט אין דער געשיכטע פֿון יידישען טעאטער?

ווען די יידישע בינע האָט נאָך נישט עקזיסטרט, איז געקומען גאָלדפֿאַדען, האָט צוגיפּגעשטעלט אַ טרופּע און גענומען אויפֿלירען זיינע „שמענדיק“, „שפּרינצע די אַדעסער מעקלערין“, „חפּני און פּנחס“ א. ד. ג. שטעלט אייך פֿאַר, אַז דעמעלט וואָלט אַרױסגעשפּרונגען עפעס אַ חלם פֿון דער מה נשתנה און אָנגעהויבען שרייען: „געזאַלט, ידען, גאָלדפֿאַדען פֿאַרדאַרפט דעם געשמאַק פֿון יידישען טעאטערפּובליקום!“ דערויף וואָלט מען געוויס געענטפּערט: „רײַד, גאָט איז מיט אייך! ווי האָט איר אַ יידיש טעאטערפּובליקום? איר רעדט וועגען געשמאַק פֿון דעם סופּיעקט, וועלכער דאַרף ערשט אַמאָל געבוירען ווערען! מיט זיין שונד טוט גאָלדפֿאַדען אַ ציט ערשט שאַפּען אַ פּובליקום פֿאַרן יידישען טעאטער!“

דעמזעלביקען ענטפֿער קאָן מען געבען גאָרדינס קריטיקער: „וועגען וואָסער געשמאַק רעדט איר? אויב דאָס יידישע פּובליקום האָט אַ שטיקעל געשמאַק, האָט ער דאָך זיך אויסגעבילדט אונטער גאָרדינס איינפֿלוס! דאָס האָט דאָך ער, גאָרדין, דער ערשטער אַ טויטשלאַג געגעבען דעם אַלטען רעפּערטואַר; דאָס האָט דאָך ער, גאָרדין, געבראַכט דער יידישער בינע די ערשטע לייטעראַרישע פּיעסען, און אַט אַף די פּיעסען זענען דאָך אויסגעוואַקסען אַבער נאַכט אין דער ערנסטער יידישער אַרטיסט, אין דער ערנסטער יידישער טעאטערבאַזוכער... דאָס לייטעראַרישע געשמאַק, וועלכעס מ'קאָן געפֿינען אין ביסעל יידישען טעאטערפּובליקום, איז איינ גאָרדינס אַרבעט, זיין פֿאַרדינסט און זיין רום!“

אמת, אַרום דעם יידישען טעאטער האָט זיך ביסלעכווייסיג אויסגעבילדט אַ קליינע גרופּע באַזוכער, מייסטענס—אינטעליגענטען, וועלכע

כע זענען שוין איבערגעוואקסען גאר דינס רעפערטואר, און גארען נאך עפעס סובטעלישערעס, פינערעס, דינערעס, אָבער דאָס פֿאַר- קלענערט גאַר נישט דעם ווערט פֿון גאַר דינס פּיעסען און זײַן גרויסע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון אונדזער בינע.

אַזא שטיק ווי „מירעלע אפרת" וועט נאך לאנג, אָ, זייער לאנג, פֿאַרנעמען אַ בכבודיק אָרט אין אונדזער רעפערטואר, און אפילו די ליבהאָבער פֿון העכערער קונסט וועלען מיט פֿאַרגענגען פֿאַרברענגען דעם אַווענט אָף דער פֿאַרשטעלונג פֿון „מירעלע אפרת". יעדעס פֿאַלק האָט זיך זינע גרויסע גייסטער. אַ טייל זענען - געניאַלישע קינסטלער, טאַלענטפֿולע פֿילטווער. אַנדערע - בלויז שטי- דע מענטשען, וואָס זייער טעטיקייט גייט נישט אַרױס פֿון די פֿיר ווענט פֿון זייער קליין ווינקעלע. אַזעלכע שטילע מענטשען זענען פֿאַר דער קליינער אַרומיקער סביבה אַ לעבעדיקער קוואַל פֿון קלאָ- רען פֿאַרשטאַנד, ווייכען טאַקט, האַרציקער גוטסקייט, ריינעם שטאַרץ און דערהויבענער פעסטקייט. גלאַט ווי אַ שפּיגעל איז די פֿלאַך פֿון זייער מאָראַלישען לעבען, גלייך ווי אַ סטרונע דאָס שנירעל פֿון זייערע טאַטען, האַרמאָניש ווי אַנאַקאָרד פֿון אַ האַרף איז זייער האַנדלונג אין אַלע פּראַגען און אין אַלע פּאַלען, מיט וועלכע ס'איז אַזוי רייך דאָס לעבען. און אַ צירונג זענען זיי פֿאַר דער סביבה, וועלכע באַשאַפט זיי.

„בריינדעלע-קאָזאַק" - דאָס איז דער פֿאַלקסטומלעכער נאָמען פֿון דער ייִדישער אשט-הייל. מירעלע אפרת - דאָס איז דער טיפּער ליטעראַרישער טיפּ, אין וועלכען דער קינסטלער, דער פּראַכט- פּולער קענער פֿון ייִדישען לעבענסשטייגער, האָט פּאַרקערפּערט די „בריינדעלע-קאָזאַק". אַ פּערעל פֿון קונסט איז דאָס, ווייל פֿון זעל- טען ריינע, אינדעלע, גייסטיק-אַריסטאָקראַטישע ליניעס איז זי אויס- געוועבט. נאָר זייער אַלטע פעלקער קאָנען אַרױסגעבען אַזעלכע שיינע, טיף-מענטשלעכע גייסטער.

די אויסערגעוויינלעכע ענערגיע פֿון מירעלע אפרת, איר מיניס- טאַרישער קאַפּ, איר פֿאַראַכטונג צו אַלעם קליינלעכען, שמוציקען, נאַרישען; איר געטלעכע זעלבסטאויפּאַפּערונג, קלאַסישער טאַקט און אומדערשיטערלעכע פעסטקייט אין אַלע באַשלוסען; דערביי - דאָס ווייכע ווייבלעכע, טיף-פֿילענדיקע האַרץ, די ברייטע האַנט, אַנטפּינדלעכע ווירדקייט, אַריסטאָקראַטישע פֿון געדאַנק, וואָרט און

גאנצערע - דאָס אַלץ איז אַזוי דערהויבען, אַזוי שײַן, אַזוי שטאַלץ, אַזוי אינטים-יִיִדיש. מ'זאָגט, אַז „מירעלע אפרת“ איז נאָכגעאָהמט שׂעקספּירס „קעניג ליר“. מ'זאָגט: מירעלע אפרת איז די יִיִדישע קעניגין ליר. איך געפֿין דאָס נישט. מירעלע אפרת איז קלי-גער, טיפּער און שטאַרקער פון קעניג ליר, זאָנפטֿיקער און דער פּסיכיק, שענער און די לעבענספּאָרמען... מירעלע אפרת איז אַ פּוֹלִקאַם אָרְיִגֶנעֶלֶישֶׁ קרעאַציע.

נאַציאָנאַל־יִיִדיש נאָכ'ן גייסט, איז מירעלע אפרת נאָך די אויסערלעכע אַקסעסואַרען פון איר לעבען און טעטיקייט אַ כאַ-ראַקטעריסטישע פאַרשטייערן פון אײַן באַשטימטער עפּאָכע און אונדזער לעבענסשטייגער. זי פאַרקערפּערט די שענצטע שטריכען פון דער אַלטער פאַרמאַציע פון יִיִדישען לעבען און רוסלאַנד, פון דער פאַרמאַציע, וואָס איז שוין כמעט אינגאַנצן אָפּגעשטאַרבען און גוסט נאָך ערגעץ און די פאַרוואַרפענע ווינקעלעך אָף דער פּראָ-ווינץ. מירעלע אפרת איז אַנאָידעאַלישע פאַרטרעטערין פון דעם אַלטמאָדישען יִיִדישען גבירישען לעבען, וועלכעס שלום-עליכם שילדערט און „סטעמפּעניו“, און די „מעשות פאַר יִיִדישע קינדער“. דאָס לעבען האָט זיך געהאַט זײַן שײַנעם אַריסטאָקראַטישען גייסט, וועלכער האָט זיך געפונען אַ גלענצענדיקען אויסדרוק און דער אוי-סערלעכער קולטור פון מירעלע אפרת.

רחל קאַמינסקי? איז נאָר אַפּוסעל ווייניק מאַיעסטעטיש פאַר דער ראָלע. איך האַלט נישט, ווי די היגע רעצענוזענטען, אַז דאָס איז איר בעסטע ראָלע. פאַר דער ראָלע איז אונדזער רחל צו מאַדערען-באַוועגלעך. זי שפּילט, אָבער, גענאַליש! דער סוד פון רחל קאַמינסקי קראַפט באַשטייט און דעם, אַז זי געפינט יעדע ראָלע אין זיך. זי דאַרף זי נישט אויסטראַכטען פון קאַפּ, זי דאַרף נישט באַקלערען יעדע באַוועגונג באַוונדער, זי דאַרף נישט באַשאַ-פען דעם טיפּ, זי דאַרף נישט אַרבעטען איבער אים. ער דרי-מעלט און איר נשמה אַלס מעגלעכקייט. בעסער - אַ סך לעבענס טראַגט און איר ברוסט רחל קאַמינסקי. זי וואַלט אַליין געקאַנט זײַן אַנעטיע („קרייצערסאַנאַטע“), אַ כאַשע („די יתומה“) אַ מי-רעלע אפרת. און נעמט זי אײַנע פון די ראָלען - ווערט קאַ-מינסקי אָף אַנאָווענט פאַרשוונדען, בעסער - פון דער קאַמינסקי וואַקסט אַרויס פאַר אונדזערע אויגען אַ כאַשע, אַ מירעלע אפרת

און לעבט-דורך אף דער בינע א שטיק פון איר לעבען אָדער דאָס
גאַנצע לעבען...

דערביי איז די שפּיל זייער סובטעליש, ריך אין דינע ניו-
אַנסען, - פּיליגראַניש.

אַנ'אָר פאַר אונדזער בינע איז דאָס פּאַרעל ווייסמאַן-
יערמאַל'ניע... ווייסמאַן - אַ לעבעדיקער טביה דער מילכיקער,
יערמאַל'ניע - אַ געבוירענע שיינע-שיינדעל, - ד. ה. צוויי נאַצאַ-
נאַל-יידן ישע טופען. דערפאַר, ווייסמאַן אַ ליכטיקער, אָפטמיסטישער,
גוט האַרציקער קאָמיקער. יערמאַל'ניע - אַ מרה-שחור הניצע, רי יידן ישע
קלאָגפּרוי מיט איר פעסימזום און נישטגעזערלעכע זלווליים.

זייער שפּיל אין די ראָלען פון מירעלעס מחותנים איז אַ קאַנ-
צערט פון נישטגעקניכטעלען, כאַראַקטערסטישען יידישען הומאַר.
ביידע פאַרמאָגען דערביי - געפּיל פון מאָס און גרויסע אינטוויציע,
און דאָס מאַכט זיי פאַר ערנסטע אַרטיסטען.

ה' ליבערט איז, ווי שטענדיק, זייער גוט אין דער ראָלע
פון זלמן, כאַטש די ראָלע גיט אים נישט די מעגלעכקייט צו אַנט-
וויקלען זיין געוואָלטיקען טעמפּעראַמענט.

אַפ'ן אַרט איז ה' סיעראַאַק? אַלס יוסעלע. זיין שפּיל איז
זייער ווייך, סובטעליש, ווירדיק און אַדורכדרונגען מיט אַ האַרציקען
סענטימענט.

גוט איז געווען ה' זשעלאַזע, אַלס דאַניע, און פּולקאַם
באַפּרינגענדיק פּרייליך אַנדעלמאַן, אַלס די שוור. די אַרטיסט-
קע מאַכט באַטייטעוודיקע פּאַרטשריטען. אַ גרויסען פּאַרטשריט האָט
אויך געמאַכט די לעצטע צייט פרוי בערטעל-פּערט, וועלכע
האַט מיט טאַקט און געפּיל אַדורכגעפּירט די שווערע ראָלע פון
מחלה. מיר האָבען געזען אַף דער בינע אַ טרייע, איבערגעבענע,
אַלטימאָדישע יידישע דינסט, וועלכע איז אין גרונט אַ יינגערער מיט-
גליד פון דער משפּחה.

אַנאַנגענעם נייעס פאַר דער יידישער בינע איז דער סופּלער,
ה' פּרזדמאַן, וועלכען מהערט נישט אַפּילו אין דער ערשטער

רייז

[אונדזער לעבען "1909].

„מירעלע אפרת“ אין וואַרשע.

מירעלע אפרת איז נישט בלויז א „בריינדעלע קאָזאַק“, א יידענע אַנ „אשת חיל“, א ווייבעל א „בריה“.

אירע סוחרישע טאלענטען פאַרנעמען טאַקע אַנאַנגעזעען אַרט אין ספור-המעשה פון דער פיעסע. אָבער ווער ס'קוקט זיך בעסער צו, מוז באַמערקען, אַז נישט דאָס איז אין שטיק דער עיקר.

אַ קליין סצענקעלע בעת יאָסעלעס חופּה:

של מ'ז: „דער בעל-הבית דאָ וויל פאַרקויפּען פּיר טויזענט פּיר פּלאַקס“.

מירעלע: „דאָ אַפּין פּלאַץ קויף איך נישט, נאָר מוט'ן צושטעלען קיין ריגע“.

גאַנץ עפעקטיש, — אָבער דער פעסטער שטעל פון אַ געאַבטען קאָמערסאַנט איז, סוף-כל-סוף, ווייניק כאַראַקטעריסטיש פאַר דער פּרוי.

ס'גאַנצע האַנדלען פון מירעלע אפרת, אין די וויכטיקערע מאַמענטען פון איר לעבען, איז גאָר נישט פון א „בריינדעלע קאָזאַק“.

אַ פּראַקטישע „אשת-חיל“ וואָלט נישט אַרויסגעלאָזט די שליסלען פון דער האַנט, די עלעמענטאַרישע פּראַקטישע לאַגיק וואָלט זי אָפּ-געהאַלטען פון אַזאַ ריזיקאַלישען שריט. ווי גיט מען עס איבער אַ גרויס געשעפט צוויי אומדערפאַרענע יינגלעך?

אַ ווייבעל א „בריה“ וואָלט אויך נישט געקומען דערצו, זי זאָל אָף דער עלטער דאַרפּען איבערגיין אָף בעטעלברויט צו איר גע-וועזענע „פּרינקאַזשטיק“.

— איין בייזער אויסגעשריי מירעלעס איז געווען גענוג, דער פאַרדאַרבענער דאָניע זאָל אָהן אַ שום פּראַטעסט אָפּגעבען דעם טייטטער, וועלכען ער האָט אַרויסגעכאַפט פון שיינדעלעס הענט... איין האַרב וואָרט דער שוויגערס, — און שיינדעלעס איז שוין גרייט אומצוקערען דאָס צירונג, וואָס זי האָט אַרויסגעגנבעט פון דער שקאַטולע... כ'מין, מירעלע זאָל געווען וועלען, וואָלט איר גאַרנישט שווער אַנגעקומען צו פּועלען, מ'זאָל איר צוריקגעבען די שליסלען פון גאַנצען פאַרמעגען...

דאָס גאַנצע, פון סוחריש-בעל-הביתישען שטאַנדפּונקט נישט לאַנגזשע האַנדלען פון מירעלע אפרת, אַנטפּלעקט פאַר אונדזערע אוי-גען אַ טיפּען, שיינעם גייסט, אַנאָוועלע, אַריסטאָקראַטישע נאַטור.

ס'איז אַ שטאַרקער מענטש, וואָס דערשרעקט זיך נישט פאַר די פּענענסמלחמות. ווען דער מאַן איז „געשטאַרבען פון יסורים און שאַנד, ווײַל ער האָט געמוזט באַנקראַטירען“, האָט די יונג-געאַלמנה באַוויזען, מיט אייגענע פּחות „צו רעטען זיין נאַ-מען“, — „אַלע זיינע שוידען האָט זי באַצאַלט, אַ רובל פאַר אַ רובל“, און געטון אַלץ, „אַז דאָס הויז פון שלמהלע אפרת זאָל זיך פירען, ווי פּריער“, די יתומים דערציגען „ווי עס פאַסט פאַר אפרתעס קינדער, מיט לערערס, מיט מוזיקראַפּעסאַרען, מיט אַלע ווילטיקען... אָבער אַנאַמתע העלדן איז די פּרוי דער-מיט, וואָס אין שווערען קאַמף פאַר עקזיסטענץ האָט די איינגעבוי-רענע רייניקייט פון האַרץ תמיד זי געהאַלטען אָף דער הייך, ווי אָף די וויסע פּליגעל האָט קיין שטויבעלע זיך נישט געקאַנט זעצען. מירעלע אפרת גיט אינגאַנצען אַ ציטער, ווען נחומצע חנה-דבורהס וואַרפט אַוועק דאָס שוועבעלע אָף דער פּאַדלעאַגע. — „מ'דאַרף נישט וואַרפען קיין שמוץ אַרום זיך!“ — זאָגט זי. דאָס איז נישט קיין פעדאַנטיזם. אין דעם פּינטעלע שפּיגעלט זיך נאָר אָפּ די אַלגעמינע ציכטיקייט, וואָס איז דער גרוינטשטיך פון דער-דאָזיקער פּרוי, אַלס כאַראַקטער, אַלס פּערזענלעכקייט. אַ שטילען טעמפעל פון דערהויבענער גייסטיקער אויסגעליי-טערטקייט טראַגט מירעלע אין איר ברוסט, און אַנטלויפט פאַר אַלץ, וואָס קאָן באַפּלעקען אירע איבערלעכע הייליקטעמער. זי גיט-איבער דאָס פאַרמעג, ווײַל זי פּילט זיך אומפּעיק צו קעמפּען מיטן געמיניקייט, וואָס האָט זיך אַרײַנגעכאַפט אין איר הויז.

— „איך האָב נישט געמיניט, אַז פאַר אַזאַ נאַרישקייט, ווי עס זאָל שטיין אַ בענקעל, וועלען מיר זיך דאַרפען קריגען“, — זאָגט שיינדעלע, און מירעלען רונצלען די ווערטער: „קריגען זיך? הם! קריגען זיך, קריגען זיך...“ חורט זי איבער מיט פאַראַכטונג. זי קען זיך נישט קריגען, און ווײַל זיך נישט קריגען. צו איינלעך, צו שטאַלץ איז זי דערצו.

אין איר רעדט אויך די מוטערליכע. יעקב גאַרדין האָט פּיל טיפּער ווי דוד פּינסק: אויפגעפאַסט די פּסיכאָלאָגיע פון אַ מוטער. טיפּער: — דראַמאַטישער און מענטשלעכער. מירעלע אפרת קען געוועלטיקען איבער די קינדער מיט מאַ-

ר א ל י ש ע ן א ו י ט א ר י ט ע ט . מ ו ז מ ע ן שׁו י ן ל א ז ע ן א י ן ד י א ר ב ע ט
ד ע ם ש ט ע ק ע ן , ב י י ג ט ז י ב ע ס ע ר א ן ד ע ם ק א פ : „ ל א ז מ י נ ם א י ב ע ר -
ג י ן ן “ ... א פ י ל ו א י ן מ ו ט ע ר ל י ב ע ק ע ן מ ע ן ב ל י ב ע ן א ר י ס ט א ק א ר א ט פ ו ן
ג י ס ט .

— „ מ י ן ג ל י ק א י ז ו — א י ר ז א ל ט ז י ן פ י ל ע ן ג ל י ק ל ע ן , א ו ן
מ י ן צ ו פ ר י ד ע נ ק י י ט א י ז ו — א י ר ז א ל ט צ ו פ ר י ד ע ן ז י ן “ , — מ י ט ד י
ו ו ע ר ט ע ר ר ו ק ט ז י ן מ י ר ע ל ע א פ פ ו ן ג ע ש ע פ ט ...

ז י ו ו א ל ט א פ ש ר ג ע ק ע נ ט צ ו ו י נ ג ע ן י א ס ע ל ע ן צ ו א ג ט מ י ט ן
ו ו י י ב , ו ו א ס ה א ט ד ע מ א ר א ל י ז י ר ט ד י ג א נ צ ע ש ט ו ב , — א ב ע ר ז י ה א ט
ד א ס נ י ש ט ג ע ט ו ן :

— „ א ג א נ צ ע ר פ א ל ק א ז ע ל כ ע ש נ י ר ע ן - ב ר י י ת , ו ו ז ד ו , ו ו א ל ט ע ן
מ י ן נ י ש ט פ א ר ט ר י ב ע ן א ו ן ו ו א ל ט ע ן ב א מ י ר נ י ש ט א ו י ס ג ע פ ו ר י ט ד י
ק ל ע נ צ ט ע ז א ך , ו ו ע ן ע ס ז א ל ג י ן ן נ א ר א י ן ע ק ש נ ו ת . א ב ע ר , א א ר -
ש ט י י ס ט ו מ י ן , ד א ה א ט ז י ן ג ע ה א נ ו י ע ל ט , ו ו ע מ ע נ ס ל ע ב ע ן ז א ל צ ו -
ב ר א כ ע ן ו ו ע ר ע ן : מ י ן ל ע ב ע ן , א ד ע ר י א ס ע ל ע ס ? א י ן ה א ב א פ ג ע -
ט ר ע ט ע ן , ו ו י י ל , ד ו פ א ר ש ט י י ס ט , א י ן ה א ב י א ס ע ל ע ן ל י ב . —

ג ע ו ו א ל ט י ק ע ז ע ל ב ס ט א פ ע ר ו נ ג , ו ו א ס ה א ר מ א נ י ר ט א ז ו י מ י ט ן
ג א נ צ ע ן א נ ב ל י ק פ ו ן מ י ר ע ל ע א פ ר ת , א ל ס פ א ר ק ע ר פ ע ר ו נ ג פ ו ן א י ד ע -
א ל י ש ע ר ר י י נ ק י י ט .

א מ ו י כ ט י ק ס ט ע ן א י ז ו , א ב ע ר , פ א ר ן ג י ס ט י ק ע ן פ א ר ט ר ע ט פ ו ן
ד ע ר פ ר ו י , א ז ב א א י ר א ו מ ע נ ד ל ע כ ע צ ו ג ע ב ו נ ד ע נ ק י י ט צ ו ד י ק נ ד ע ר ,
ט ר ע ט ז י נ י ש ט א י ב ע ר ד י ג ר ע נ ע ן , נ א ך ו ו ע ל כ ע ר ז ע ל ב ס ט א פ ע ר ו נ ג
נ ע מ ט שׁו י ן א ן נ י ש ט ע ס ט ע ט י ש ע , ב ה מ ה ש ע פ א ר מ ע ן . א ו י ן א י ן
ז ע ל ב ס ט א פ ע ר ו נ ג ט א ר ד י פ ר ו י נ י ש ט פ א ר ג ע ס ע ן א י ר מ ע נ ט ש ע נ ו ו י ר ד ע .
ד י ז ע ל ב ס ט א פ ע ר ו נ ג ק ע ן ב א ו ו ע ג ע ן מ י ר ע ל ע א פ ר ת , א י ן א ל י ץ
נ א כ צ ו ג ע ב ע ן ד ע ר ש נ ו ר , א ב ע ר ס ג ע פ י ל פ ו ן מ ע נ ט ש ל ע כ ע ר ז ע ל ב ס ט -
ו ו י ר ד ע ל א ז ט ז י נ י ש ט פ א ר ב ל י י ב ע ן א פ ו ו י י ט ע ר א י ן א י י ג ע נ ע ם ה י י :

— „ ג ע נ ו ג ! א י ן ו ו י ל נ י ש ט , א י ן ק ע ן נ י ש ט , א י ן ד א ר ף נ י ש ט
מ ע ר ד ו ל ד ע ן ! מ י ר ע ל ע א פ ר ת א י ז ו נ א ך נ י ש ט א ז ו י א ר א פ ג ע פ א ל ע ן ב א
ז י ן , ז י ז א ל ד ע ר ל ו י ב ע ן , י ע ד ע ן ט א ג ז א ל מ ע ן ז י ט ר ע ט ע ן
מ י ט ד י פ י ס ! .. ק י נ ד ע ר ל י ב ע א ו ן ג ע פ י ל ע ן פ ו ן א מ י -
ט ע ר ה א ב ע ן א ו י ן א מ א ס א ו ן א ג ר ע נ ע ן “ ...

א י י נ ס ו ו א ל ט ז י נ א ך ג ע ק א נ ט א פ ה א ל ט ע ן פ ו ן ד ע ם ש ר י ט : ד י
ב ו ש ה פ א ר מ ע נ ט ש ע ן .

זאגט איר, אָבער, דער אינגקסטער אַריסטאָקראַטישער אינס-
טינקט אונטער אויך די גרענעץ צווישען באַרעכטקטער און
פאַלשער בושע.

— די ווונדען פון מיין האַרצען וויל איך נישט אויפדעקען
פאַר פרעמדע! — זאָגט זי שטאַלץ פאַרן אוועקגיין, מיט געוואָלט
אינהאַלטענדקייט די טרערען, וואָס שטקען זי. דאָס איז די הייליקע
שעמעוודיקייט פון פינפליענדקע נאַטורען, וואָס באַהאַלטען אייפער-
זיכטיק די אינטזמע ווינקעלעך פון זייער אינגקסטען לעבען פאַרן
קאַטען בליק פון זיטיקע מענטשען. מירעלע אָנערקענט, אָבער, נישט
זי אויבערפלעכלעכע, ציבועדיקע שעמעוודיקייט, וועלכע צווינגט
קיינלעכע נאַטורען, די שענדלעכסטע מעשים צו פאַרדעקען אונטער
דער מאַסקע פון אויסערלעכער אָנשטענדיקייט:

— „איך גיי — זאָל די גאַנצע וועלט וויסען דעם אמת... באַ-
האַלטען די שאַנד, וואָס איז שוין געשען, נאַרען די וועלט און
זאָגען ליגען? ניין! דאָס איז געווען פון מיר אַ שוואַכקייט... שענד-
לעכע עקזיסטירט נאָר דערפאַר, ווייל מ'פאַרלייט קענט עס...“

מירעלע אפרת, אלס טיפ, איז אויך די איד: יע פון דער
פיעסע.

אַריסטאָקראַטיש=איידעלער און ריינער מענטשענגייסט, ווייטער
פון קיינלעכקייט און צביעות, — דאָס איז גאַרדינס אידעאַל.
ווער עס איז נענטער באַקאַנט מיט יעקב גאַרדין, אלס
פערזענלעכקייט, אלס פּרילטויער, אלס דענקער און מאַ-
ראַליסט, — דער ווייט, אַז מירעלע אפרת — איז דער פאַר-
שטאַרבענער דראַמאַטורג אַליין.

אַזא איינהייטלעכער, פסיכאָלאָגיש=טיפער, גייסטיק=ליכטיקער
טיפ — איז געווען גאַר אַ נייעס פאַר דער יידישער בינע, ווי אַי-
בערהויפט די אידזיען, וועלכע מירעלע אפרת פאַרקערפערט און זיך
און אין איר האַנדלונג.

פאַר דעם ביסעל נייעס, פאַר דעם שרייט פאַרווערטס מעגען
גאַר דינען געשענקט ווערען די חסרונות פון זיין פיעסע, וועל-
כער ס'פעלט די סובטעלישערע ליטעראַרישע באַאַרבעטונג.
דער „אל=מלא=רחמים“ צום סוף פון ערשטען אַקט איז טאַקע
גאַנץ עפעקטיש, אָבער צו שרייענדיק.

נחמצע חנה-דבורהס וואָלט געמעגט זיין נישט אזא קונג-לע-
מעלישע פיגור.

מחלה איז אַ בלאַסער שאַטען. וויינט צו פיל.
די פּערזאָנען רעדען צו זיך אַליין - אַ גאַנץ פּרימטיווישער
מנהג.

שלמונס קונץ מיט די קלוימערשטע צדקהברות - צו גראָב.
די פוטערווייכע צוויי בילדער, - אויב נישט דער גאַנצער
פּערדער אַקט, - ליגמרי אַבעריק.

די חסרונות, וואָס זענען נישט מער ווי מעשה-אַנפּענגער און
אַבסעל רעזולטאַט פון איילעניש, קענען, אָבער, ווי געזאָגט, נישט
פאַרטונקלען דעם גאַלדענעם גלאַנץ, וועלכער איז אויסגעגאַסען אָף
דער פּיעסע. אין איר שפּירט זיך דער ריינער אַטעם פון אַ שטאַר-
קער פּערזענלעכקייט, דער צאַרטער דופט פון אַ גרויסען טאַלענט.

נישט אומזיסט האָט „מירעלע אפרת“ אזא געוואַלטקען דער-
פּאָלג אָף דער רוסישער סצענע. אין מאַסקווע - האָט מען מיר
דערציילט - איז אָף דער פּופּצעטער פאַרשטעלונג נישט געווען
צו קריגען אַ בילעט!

דער מחבר איז נישט געפאַרען זיך משתדל-זיין, נישט גע-
חנפּעט קינעם, נישט געזוכט קיין פּראָטעקציעס: טאַלענטפולע ווערק
געפּינען זיך אַליין דעם וועג צו רום...

אין דער אויפפירונג פון די „פאַראייניקטע“ האָט זיך געפּילט אַ
געוויסע נישטצוגיפגעשפּילטקייט: אין דער לעצטער מינוט פאַר'ן
ספּעקטאַקל זענען צוויי ראָליסטען פון דער פּיעסע - פּרוי יערמאַ-
לינע און ה' ווייסמאַן - אָפּגעפאַרען פון וואַרשע, און מ'איז
געווען געצוונגען אָף גיך זיי פאַרטרעטען מיט אַנדערע.

זשעלאַזע, אַלס נחומצע, האָט נישט געשאַפּען קיין טיפּ.
פּרוי בערטעל איז אַ בעסערע מחלה, ווי אַ חנה-דבורה. - פּרייליך
איז דעלמאַן האָט פון מחלה געמאַכט עפעס אַ שטיקעל קאַרקאַטור.
ה' קרויזע איז צו אַלט פאַר אַ דאָניע.

ווייך און באַהאַרצט איז געווען ה' סעראַצק, אַלס יאָסעלע.
- לעבעדיק און געשליפּען האָט די באַגאַבטע פּרייליך רעגניסקע
אדורכגעפירט די ראָלע פון שיינדעלע. - ווי שטענדיק גוט און סוב-
מעליש האָט זיך געהאַלטען ה' ליבערט (שלמון).

אין די העלדין פון אָווענט, מ'רעלע אפרת? - די אַלטבאַקאַני-
טע אסתר רחל קאַמ:נסק, - דערמיט איז אַלץ געוואָנט
[אויגדער לעבען ג' 100 פון 30 אפריל 1909].

"די שבויה"

יעקב גארדין - דערציילט מען - האט אין א משך פון 18 יאר אנגעשריבען בערך 80 פיעסעס.
צוויי סבות האבען אים געשטופט צו זיין אזוי אויסערגעוויינלעך פרוכטבאר.

ראשית, האט ער געלעבט פון דער פען, און א יידישער קינסטלער, אז ער וויל לעבען פון דער פען, מעג ער פארגעסען אן דעם גאלדענעם הלום פון פרייער שאפונג. די ניווארקער אנטרעפענערס האבען געמאכט פון ערשטען יידישען דראמאטורגס ארבעטצומער אנוועלט אמערקאנישען "שאפ", און וועלכען דער רעפארמאטאר פון אונדזער בינע האט גע- מוזט אדורכגיין אלע "שבעה מדורי גיהנום" פון "שוויצסיסעם". אויסער דאגת-פרנסה איז, אבער, געווען נאך א מאָטיוו, א הע- כערער, א הייליקער, וואָס האָט געגעבען דעם מחבר פון "מירעלע אפרת" כח און מוט, אַזאָ לאַנגע צייט צו טראָגען דעם יאָך פון קנעכטשאַפט באַ די עם-ארצישע שפּעקל־אַנטען: דאָס באַוווּססזיין פון דער היסטאָרישער מיסיע, וואָס ס'איז באַשערט געווען, אַף זיינע שטאַרקע פּלייצעס זאָל זי זיך לייגען, האָט מיט אַייניקע קייטען אים צוגעשמידט צו די ברעטער פון דעם באַלאַגאָן, און וועל- כען ער האָט דער ערשטער פּאַרפּלאַנצט די קינסט.

קימענדיק קיין אמעריקע, איז יעקב גארדין געווען צו- בראַכען פון דער מאָראַלישער קאַטאַסטראָפּע, וועלכע ער האָט גע- לייטען אין רוסיאַנדי אַלס גרינדער פון דער אומגליקלעכער סעקטע. ווען ער האָט דערשפּירט, אז די יידישע בינע איז דאָס פעלד, וועלכעס ער קאָן באַפרוכטען מיט דעם התלהבות פון זיין רייכבאַגאַבטען גייסט, אז דאָ לייגט זיין אמתער באַרוף אַלס פּרינדיקער פון סאָצי- אַלישער און עטישער רייניקייט, האָט אַ ניי לעבען אָנגעהויבען צו שטראַמען אין זיינע אַדערען, און מיט דער גאַנצער קראַפט פון זיין פּלאַמיקער נאַטור האָט ער זיך אַ וואַרף-געטון צו דער גרויסער אַרבעט. איין שטאַרקער מענטש האָט אַראָפּגעטריבען פון דעם פעלד די טשאַטע שאַקאַלען, וואָס לעבען פון דעם המונס גראָבען געשמאַק און נידעריקע אינסטינקטען... אַנאיינגענומענע פעסטונג דאַרף מען, אָבער, קענען איינהאַלטען. און דאָ האָט יעקב גארדין פון

קנין שום זינט הייליך נישט געזען, ארום זיך נאָר אומוויסענדיקייט, קנאה, שנאה, און פאַרדראָס (זיין אייגענער אויסדרוק) באַגעגענט. „איינער איז קיינער“, — זאָגט דאָס שפּריכוואָרט. דער פּאַר-שטאַרבענער דראַמאַטורג האָט נישט אָבערקענט דעם פּלע. — מיט אַ טעמפּעראַמענט, ווי זיינעם — זאָגט מאָריס ווינטשעווסקי, — וואָגט מען ווייט, קלעטערט מען הויך, לאָזט מען זיך אַרונטער טיף, שפּילט מען מיט אַזעלכע סטאַווקעס, אַז דאָס לעבען ווערט געשטעלט אין קאָן, און מען פאַראַכט די געפאַרען... אין דער פּאַנאַטיקער, וואָס איז פעק געווען 5 יאָר צו גראַפּען ערד אין אַ דאָרף, האָט זיך אַליין געצווונגען 18 יאָר צו זיין כמעט אַליינהער-שער אָף דער יידישער בינע אין אַמעריקע. פאַרפּילען דעם רעפּערטואַר מיט זיינע פּיעסען; 18 יאָר פאַרקערפּערען דעם וויקס פון דער יידישער דראַמע, פון וועלכער טאַקע ער האָט דעם ערשטען ווינקעלשטיין געלייגט; 18 יאָר אַ טריט נאָך אַ טריט בויען „די בריק, וואָס פירט פון באַלאַגאַן צום מוזענטעמפּעל“...

4—5 אָרגינעלישע שטיקער אַ יאָר אין, אָבער, איבער די כּחות פון דעם סאַמע באַגאַבטען שריפטשטעלער. קנין איבערזעצונגען האָ-בען זיינע ברויטגעבער נישט אָנגענומען. „דער קעניג ליך“, „קאַפּאַ-לאַ און ליבע“ און אַנדערע קלאַסישע פּיעסען האָבען געמוזט פאַריידישט ווערען. דערפּילענדיק די אומדאַנקבאַרישע אַרבעט, האָט גאָר דיין גאַנץ שכלדיק געקלערט זיך: אַליץ בעסער, ווי „בלומעלע“, ווי „שלמה גאַרגעל“!..

אויך „די שבועה“ באַלאַנגט צו די פאַריידישטע שטיקער, מיט וועלכע גאָר דיין האָט פאַרבאַרקאַדירט זיינע טירען פאַר די הערען פּאַטיינער, הורוויץ עט קאָמפּ.

צו אַליץ, וואָס יעקב גאָר דיין האָט ווען-עס-איז פאַרגענומען, האָט ער זיך תמיד באַצויגען, ווי אַפהן צו דער עבודה. אין די פּרעמדע, דורך אים איבערגעאַנדערשטע, דראַמעס האָט ער אַרטינגעלייגט זיין גאַנצע נשמה פונקט אַזוי, ווי אין זיינע אָרגינעלע נעלישע שאַפונגען. צוואַמען מיטן וויקס פון זיין קונסטלערישער קולטור, איז אויך געשטיגען דער ליטעראַרישער ווערט פון זיינע פאַריידישטע שטיקער. „די שבועה“ איז פאַרפאַסט אין די לעצטע יאָרען, ווען גאָר דיין טאַלענט האָט זיך אויפגעוויקעלט אין זיין גאַנצען גלאַנץ, און דערפאַר איז פון דייטשישען „פורמאַן הענשעל“

אַרױסגעקומען כמעט אַ זעלבסטשטענדיקע, פּוילקאָם ייִדישע דראַמע, אײַנס פֿון אונדזער פֿאַרשטאַנדענע דראַמאַטורגס בעסטע ווערק. דאָס פּראָפּלעם, דער עױנט, ד? ככלמע פֿון דער האַנדלונג און פֿון די הױפטפּיגורען, זאָגור די וויכטיקסטע דראַמאַטישע מאַמענטען זענען גענומען באַ הערהאַנדט הױפטמאַן, אָבער גאַרדן האָט די געליגענע לײַעס, די בלױזע בײַנער פֿון דער זאַך, אָנגעטון אין זײַן אײַגען לײַב און הױט. דאָס בלוט, דער גיסט פֿון דעם שטיק זענען זײַנע. די טיפּען זענען נאָך אַלעמען — פֿון אײַגענער פֿאַרטרעטענגאַלערייַ, דער שטעל פֿון דער האַנדלונג — לױט זײַן אײַגענעם שטייגער.

אָנשטאַט דעם פֿורמאַן הענשעל האָבען מיר די פּאַטש-טאַרקע ראַניע, — גאַרדן שילדערט תּמיד שטאַרקע כֶּאַראַקטערס גערנער אין פּרױענגעשטאַלט — נאָך אַ מײַרעלע אפֿרת, נאָר פֿון נידעריקען גראַד, ווי די איבעריקע העלדינס זײַנע — קלוג, ענערגיש, טיכטיק, דערבײַ נאַוו, ווײַל — רײַן, טרױט אַלעמען, ווײַל אינערלעך זיכער, אַז אַנטלעכער איז אַזוי אַרענטלעך ווי זײַ. און — ווי אַלע גאַרדנס פֿרױען — פֿאַלט אַרײַן צו אַ גאַרנישט און קומט אױס...

אײַב?ש: — מיט אײַניקע שטרײַכען — וולאָדימיר טראַכטענבערג, מיט אַנדערע — גרעגאָר פֿון „קרייזער-סאָנאַטע“, אָבער אינגאַנצען — אַנאײַגענאַרטיקער טיפּ. — ווײַל אױך די סביבה, וועלכע ווערט דאָ פֿאַרגעשטעלט, איז אַנאײַגענאַרטיקע...

און ווי לעבעדיק, ווי זאַפטיק איז אין דער פּיעסע טאַקע אָט די סביבה, דער לעבענסשטייגערײַשער עלעמענט. — די קלײַנ-רוסישע דאַרפֿישע לופֿט, די אַטמאָספּערע פֿון אַ פּאַרצײטיקער פּאַטשסטאַנציע... אין אמתען, אַ זעלטענעם זכּרון אָף דעטאַלען און אַ סך אינטױניצע האָט געמוזט פּאַרמאָגען דער פּאַרשטאַרבֿענער, אױב נאָך 18 יאָר אָפּגעריסענקײַט פֿון רוסלאַנד איז ער געווען אַמשטאַנד אַזוי פּאַרביק זיך אַלץ אױסצומאַלען...

האַרמאָניש, און וואָס ווײַטער — אַלץ אַרײַנגעלעשער, אַנטווי-קעלט זיך די האַנדלונג נאָכ'ן ערשטען אַקט.

אַ שײַנער אינפּאַל איז די סצענע פֿון צווייטען אַקט, ווי אײַביש פּרוּווט זיך מיט אַקסלען. די איינעקראַפט, וועלכע דער

ערשטער ווייזט בעת-מעשה אַרױס, דאַרף אַ שטאַרקען אײַנדרוק מאַ-
 כען אָף דער צוודערטער אלמנה, וואָס געפֿינט זיך אין אַ קריטישען
 גײַסט: קען צושטאַנד; נאָכמער צוטומלען דעם קנױל געגענגעזעצטע גע-
 דאַנקען און געפֿלען, וואָס צורײַסען איר נשמה; נאָכמער צוטרייס-
 לען די יסודות פֿון דער אַמאָליקער אײַנערלעכער האַרמאָניע...
 נאָכײַן צווייטען אַקט ווערט די האַנדלונג אַלין אָנגעשנאַנטער
 און דראַמאַטישער. מיט אַ זיכערער האַנט שפּײַנט דער אױטאָר דעם
 דראַמאַטישען כאַדעם, וואָס ברענגט אונדז דורך די ליכטע און לע-
 בעדיקע סצענעס, ווי אײַביש זאָגט-אַפֿ אַקסלען, שאַפט זיך מיט דער
 שטאַלצער פּאַטשטאַרקע, שלאַגט דעם יתום א. א. וו., צום שרעקלע-
 כען, אָבער אומפֿאַרמינדלעכען, ווייל פּעסטמאַטיוו:רטען, פּינאַל.
 דעם צוקוקער אײַן קלאָר, אַז קײַן אַנדער אױסוועג אײַן נישטאַ.
 אײַנזאַם — דאָס קײַנד דערטרונקען, אײַביש געפֿינט, אַז זי אײַז
 שױן צו אַלט; באַלײַדיקט אײַן אירע אײַדעלסטע געפֿלען — דער
 מאַן זי אָפּגענאַרט מיטן דינסטמינדעל; מיט שרעקלעכע מאַראַלישע
 שמערצען — דאָס גליק, צוליב וועלכען זי האָט געבראַכען די
 שבועה, דעם שטאַרבנד:קען ערשטען מאַן געגעבענע, אײַז אַוועקגע-
 פּלױגען ווי אַ רױך, און דאָס געוויסען האָט אָנגעהויבען אומדער-
 טרעגלעך צו נאָגען, — קען דען ראָניע בלייבען לעבען? אײַביש
 מיט זײַנע געמײַנע קאָמפּינאַציעס, שכורער אָפּענהאַרציקייַט און
 גראַבער ליכטשעצונג, צובּלאָזט נאָכמער איר פּאַרצווייפֿלונג, און אײַן
 דער לעצטער מינוט גיסט זיך די קאַטאַסטראַפּע אױס אײַן אַ פּיל
 גרויזאַמערער פּאַרם, וועלכע אײַז מיט אַ רגע פּרײַער דער אומגליק-
 לעכער פּרוי אַפּילו אַפֿן געדאַנק נישט געקומען.
 ווי אַלע גאַרדינס פּיעסעס, אַפּילו די בעסטע, האָט אױך די
 „שבועה“ פֿעלערען, וועלכע קומען פּון אײַלעניש. אײַבעריקע פּראָזען,
 ווייניק אַרומגעשליפענע מאַמענטען, אײַבערטריבענע אױסדריקען. ווייל
 די דראַמע אײַז אַ שײַנע, פּאַרדריסט נאָכמער, — נאָר לאָז די שאַנד
 דערפֿאַר פּאַלען אָף די טעאַטער:רעקטאָרס, וועלכע זענען פּסוד גע-
 שטאַנען אײַבערן פּאַרשטאַרבענעם מיט דער בײַטש פּון גראַבער
 עקספּראָאָטאַציע, האָבען גערעטען מיט די פּיס זײַנע געפֿלען אַלס
 קײַנטלעך, נישט געלאָזט קײַנמאַל ווי ס'דאַרף צו זײַן אַדורכצולײַנען
 אַפּילו דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבען. פּליכט געדענקען די לעזער,
 אַז ערשט מיט אַ יאָר צוריק האָט אײַנער פּון די גרויסע אַמעריקאַ-

בער, סטאָרס" זיך אָפגעזאָט צו באַצאָלען דעם דעמעלט שוין שטערבלעך-קראַנקען דראַמאַטורג דעם האַנאָראַר פאַר זײַן לעצטער פיעסע דערפאַר, וואָס ער האָט זי צוגעשטעלט מיט אַ פאַרשפּעטיגונג פון אַ פאַר וואַכען קײגען דעם אָפּגערעדטען טערמין...

כרוי גורעווטש האָט גאַנץ נישט שלעכט, מיט געוויסער דער עקספרעסיע זאָגאַר, אַדורכגעפֿרט די ראָלע פון ראַניע פאָטשטאַרקע.

אַ טיפישע, ווי פון פעלו אויסגעהאַקטע, פיזיש-רייכע און גייס-טיק-אַרעמע פיגור האָט געשאַפּען ה' ליבערט, אַלס אייביש. גאָך איין איינזעלע קרעאַציע, פיל מיט פּינגעפיל און קינסט-לערנישען טאַקט איז צוגעקומען צום רעפּערטואַר פון טיף-פיללענדיקען ה' זשעלאַזע, אַלס לייבוש.

אַפֿן אָרט איז געווען ה' וויסמאַן, וואָס האָט אין דער ראָלע פון „משוגענעם אַקסעל" געגעבען אַ סך פּשטות, ה' קרויזע און פ' בערטעל.

אַגב, — אַ באַמערקונג פאַר די רעזשיסערען: ס'וואָלט נישט גע-שאַדט, אַז אין הינטערגרונט זאָל אין די לעצטע 2 אַקטען, אַנשטאַט דער ווייסער פּלאַכטע, קומען עפעס אַ שטיקעל דעקאָראַציע. אויך די פּאַפּירענע „לכנה", וועלכע מ'ציט אַדורך אין פּערדען אַקט אַף אַ צוקערשטיקעל, גלייך איבער'ן קאַפּ פון די אַקטאָרען, שמעקט אַבי-טעל מעשה פּורימשיפּיל...

[אינדזער לעבען, ג, 291 פּין 7 יאנואַר 1910].

„אָהן אַ היים“

א זוי הייסט יעקב גאַרדנאָס פיעסע. מ'זאָגט: זיין לעצט טעאָטערשטיק.

„אָהן אַ היים“ — דער מחבר האָט, קענטליק, געוואָלט, דער טיטעל זאָל קלינגען סימבאָליש.

„אָהן אַ היים“ — דאָס איז די כאַראַקטעריסטיק פון ייִדישען פאַמיליענלעבען אין אַמעריקע. — פון אַמעריקאַנישען לעבען בכלל. — דאָס איז אויך דער עצם פון גאַנצען ייִדישען לעבען.

אָהן אַ היים איז אייביג ריזיקאָן. ער הייסט שוין „אייביג“ דאָס ווייב זיינס — אַליץ נאָך: בת-שבע. ער — שוין אַמעריקאַניזירט; זי — דיאייגענע פֿרומע, קליינשטעטעלידישע יידענע. —

אין שטוב, — קלאָגט ער זיך, — האָט זי די דעה: אַלס ווירטין, אַלס מוטער. ער וואָלט וועלען געבען דעם טאָן — איז ער אַ גאַנץ צען טאָג באַ דער אַרבעט, — און אינדערהיים טוט זיך אַליץ, ווי זי וויל. — איז אים, זאָגט ער, ענג. — דערצו איז זי קראַנק, אַלס פֿרויענצימער, — און דאָס שפּילט אפשר אין דער דראַמע די גרעסטע ראָלע.

אָהן אַ היים איז אויך בת-שבע. זי ליבט דעם מאַן, און ער האָט זיך פון איר דערווייטערט. צווישען זיי שטייט שוין בעסער שטילנבערג. די אייפערזוכט ברענט. די אויגליקלעכע פֿרוי טרוימט וועגען אַנאַפּעראַציע, וואָס קען זי צוריק מאַכען פֿאַר ווייב, נאָך אַ קינד מיט אים צו האָבען! — און אין מינוטען פון יאוש הייבט זי אָן צו פאַרפּאָלגען די געשיכטע מיט שרהן און הגרען.

אפשר איז דאָס דער אויסגאַנג? זי וועט דערשטיקען אין זיך די אייגענליכע, זי וועט זיך ברענגען פֿאַר אַנאַפּער, און אין גליק פון מאַן מיט דער צווייטער וועט זי אויך איר טרייסט געפינען. —

און אַט קומט זי צוריק פון דוליהויז, ווהיין עס האָט זי אַריינגע-וואָרפען דעם זונס אַרעסט, און טרעפט: „אברהם“ מיט „הגרען“ אונטער איין דאָך, אַ זאָט באַקוועם לעבען, דער פֿאַרצווייפּעלטער פּלאַן פֿאַרווירק-לעכט — אָהן איר באַטייליגונג. און איר דערשיינען רופֿט אַרױס אַ מהומה.

פּונדערווייטענס האָלט מען זיך. איבערראַשטע, צוטראַגענע, אומצופֿרי-ענדיג.

זענע פנימער. אפילו דער בן-יהיד, וואָס האָט זי אַמאָל אַזוי געליבט, בלייבט קאַלט, שרעקט זיך צוצוגיין. — נישטאָ פאַר שרהן קיין? אָרט אין דער „אידישע!“ — אין אַ משוגעיהעמדעל פֿרט מען זי צוריק אַוועק.

אָהן אַ היים איז משה ווייס. די מוטער לויפט צופיל אַרום אָף מיטינגען און פֿאַרלעונגען. פֿאַרלאָזט צום סוף דעם מאַן. דאָס יינגעל וואַקסט אָהן אַ האַנט איבער זיך, — ווערט אַ גנב, הגם אין נאַטור, איז ער אַ וויל קינד.

אָהן אַ היים איז זיין פֿאַטער, דער לעקיש, — ווי אַ קאָטער פֿאַרליבט אין דאָס ליכטזינגיקע ווייבעל און האָט ווייניקער ווי אַלץ אין זינען דעם זין.

אָהן אַ היים איז, ענדלעך, די יונגע, שינע בעסי, וועלכע מוז איר גליק בויען אָף די חורבות פֿון אַ פרעמדער נעסט, נישט האַבענדיק קיין מינוט אינעווייניקסטע רוי — תמיד שפּירענדיק פֿאַר זיך בת-שבעס טראַגיש געשטאַלט.

נישט אָהן אַ היים איז בלויז יעקב אַלחנן, בת שבעס אַל-טער טאַטע, וואָס האָט ס'גאַנצע לעבען צו טון נאָר מיט גמטריות: רעכענט אַלץ, ווען משיח וועט קומען, און איז איבערגעליקעך: אלע חשבונות וויזען, אַז ס'איז שוין נישט לאַנג צו וואַרטען: סך הכל 31 יאָר!

איין צופֿרידענער מענטש, — איז דער קוואַל פֿון זיין שטענ-דיקער גוטער לויז דערין, וואָס ער איז לגמרי בלינד פֿאַר דער ווירקלעכקייט, פֿאַרטראַגען אין ראַמאַנטישע חלומות! —

אין דער פּיעסע איז פֿאַראַן אַביסעל צופיל מעלאָדראַמאַטיזם: דעם אַנטלאָפֿענעם אייביס צוריקקומען אַהיים פֿונקט צום סדר, אָפּ-גערופֿען זיך אָפֿן רירענדיקען געבעטברין, וועלכען דער קליינער הער? האָט אין פֿאַטערס שטענדיקער צייטונג אַליס אַנאָנס פֿאַר-עפענטלעכט; די גובה, וואָס הער? באַגייט; משהס אוימקערען, אָפּ-געריסען-אַפּגעשליסען, אָף אַ קיל, פֿון דער תּפּיסה; דאָס משוגעים-העמדעל אָף דער סצענע...

די גרונטאידיע פֿון שטיק איז עטוואָס פֿאַרנעפעלט, צושווימען: צופיל טוט זיך אין אים, צופיל פעדים קרייצען זיך, — און דאָס שטערט דער האַרמאָניע פֿון גאַנצען, דער אויפֿוויקלונג פֿון הייפּט-ספור-המעשה.

נזר אין אלגעמיין בליצען דאָ און דאָרט דורך געלונגענע אינפֿאלען. אייניקע פון זיי דערמאָנען די מאַטיווען פון דעם פאָר-פאָסערס פריערדיקע דראַמעס. די פיעסע איז פול מיט רעמיניסענצן פון יעקב גאָרדינס ב סטע ווערק. ווי שטענדיק באַם פאָר-שטאָרבענע מחבר פון „מירעלע אפֿרת“, האָבען מיר אַ סך לע-בענס אַרט. „אַהן אַ היים“ באַזיצט גענוג וואָרהאַפטיקע שטריכען פון ייִדישען לעבען אין אַמעריקע. ענדלעך, דאָס שטיק פֿאַרמאָגט עטלעכע, טרעפֿלעך און לעבעדיק אויפגעצייכענטע, עכט-גאָרדינישע טיפֿען.

אויסגעצייכענט, אַלס פיגור, איז דער אַלטער ברחן, וואָס דרייט זיך אַרום אָף דער בינע, ווי אַנענדלעכער טיפֿ אין דער „וואָרהייט“, — אַלס סימבאָל, סימבאָל פֿון אַלטען יידענטום, מיט זיין גייסטיק גלייכגעוויכט, וואָס זיין מקור איז אין דער שטאַרקער אמונה. — מייסטערהאַפטיק איז געווען אין דער קליינער ראָלע — ה' ווייס מאַן, מיט זיין האַרציקער ווייניקייט, גוטמוטיקער שטילקייט, און מיט זיין אויסגעצייכענטער כאַראַקטעריזאַציע. אַ סובטילער קאָמישער טיפֿ איז פֿיליפּ ווייס, וועללען עס האָט זייער גוט, נישט שאַרזשירט, מיט טאַקט, געשפּילט דער אַלזיי-טיק-פעיקער ה' ראַנדע.

אַפֿן אָרט איז געווען ה' סיעראָצק, אַלס אייביג; פֿרוי נאָרדי-נאָדראַבאָו, אַלס ליבאָ ווייס. — גוט — די באַגאַבטע אַידאַקא-מינסקאָ, אַלס הער; ה' קליין, אַלס משה. — אַ נייע קרעפטיקע ראָל איז צוגעקומען דער פֿרוי אסתר רחל קאַמינסקי. די לעצטע צוויי אַקטען פון שטיק האָבען דער באַווויס-טער דראַמאַטישער אַרטסטין געגעבען די געלעגנהייט אַרויסצוויי-זען איר גרויסען טאַלענט פון אַ נייער זייט. גוט איז זי אין דריטען אַקט, אַלס „שרה“, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט די געדאַנקען וועגען געבען „אברהמען“ — „הגרען“. זייער פֿיל אמת-ייִדישע ווייבלעכקייט ווייזט זי דאָ אַרויס. און ווירקלעך אויסגעצייכענט איז אסתר רחל קאַמינסקי אין פעררען אַקט. מיט געוואַלטיקער אינטוויזיע שפּילט זי די אומבליקלע-כע, פון דוליהוי צוריקגעקומענע בת-שבע. דערקענסט, וואָס זי איז אַדורכגעגאַנגען, און פֿונדאָנען זי קומט, — אָן דער פֿראַסטקייט פֿון די קליינער, און אָן דער אַרט, ווי זיי ליגען אָף איר; אָן איר

אניגענטומלעכען האלטען די הענט און דעם קאפ, און איר שטים און שפראך; און דעם טאן פון איר גאנצער פיגור. זי צובראָכענקייט פון איינעם, וואָס קערט אים „פֿון יענער וועלט“; און די קינדישע זעליקייט פון אַנאָמגעקומענעם, וואָס די כּוואַליע האָט אים גאָר אומגעריכט צוריק צום ברעג פון לעבען צוגעבראַכט; און די אומ-ענדלעכע צוגעלאָזענקייט פון אַ שטערבלעך קראַנקען, וואָס איז ערשט נאָר וואָס פון דער סכנה אַרױס; און דאָס שרעקלעכע לאָקערען פון דער ווילדער חיה — משוגעת, — וואָס אָט-אָט כאַפט זי ווילדער דעם אומגליקלעכען קרבן און אירע שאַרפע נעגעל, — דער גאַנ-צער אַזוי געמישטער צושטאַנד, די גאַנצע גאַמע שטימונגען און פּל-לונגען איז אויסגעגאַסען אָף איטלעכען ריר, אָף איטלעכעס וואָרט פון אסתר רחל קאַמינסקי.

און אַזוי פּראָסט, אַזוי ביז גאָר נאַטירלעך וואַקסט אין איר אָן די אַנטטוישונג, און דער ווייטיק, — די איפרעגונג, — דאָס ווילדקייט, — ביז דער שוידערלעכער נעפעל הילט ווילדער אַינן די אומגליקלעכע נשמה, און אַינן דער שוואַכער, דערשלאָגענער פּרוי ברעכט-אױס דער שטורם, דער וווּט, דער דאָרשט צו שטיקען, פאַרניכטען...

[מאַמענט "ג' 105 פֿון 1913].

„געברידער לוריע“

דאָס וואָס, די טעמע איז אַלט, איז דוקא פון די לעצטע זאכען. שעקספיר איז אויך נישט אָריגינעל'יש אין זינע סיוושעמען! די מענטשהייט פאַרמאָגט אַ באַגרענעצטע צאָל אנדייען, כאַראַקטערס און לאַגעס, און די קונסט דרייט זיך אין זינע ווי אין אַנענגגעשלאָסענעם עיגול. נישטאָ קיין נייעס אויטער דער ליבנה! אַליץ חורט זיך איבער — אמת, אין אַנדערע פאַרמען, אין אַנדערע פאַרבען.

דאָס אוראַלטע פראָבלעם פון מאָנטעסקי = אַפּוֹלֶטֶט, פון צוויי אייזערנע שטאַמען, וואָס פלאַקערען מיט טייוועלישער שנאה איינער צום אַנדערען, און וואָס זייערע צווייגען רעכענען זיך נישט מיט דעם פאַמיליענהאַס און ציען זיך איינס צום אַנדערערן, אינע-דערהויך, איבער דער ערד, אויטער'ן בלאַען הימעל, באַוועגט פון דעם הייסען געפיל, וועלכעס הייסט — ליבע, — דאָס פראָבלעם איז פאַרידישט געוואָרען פון ה' גאַרדין, אָבער געלונגען זענען דאָ טאַקע נאָר די יידישע פאַרמען.

מענדעלע = מזכר = ספרים און שלום = עליכם האָבען אונדז געגעבען אַ סעריע גענאַלישע טיפּען, וועלכע דערשעפען די גרונטשטרעכען פון אַ נאַציאָנאַלישען יידישען כאַראַקטער און זענען טיפּע נאַציאָנאַלישע סימבאָלען. יעקב גאַרדינס טיפּען זענען אויך ספעציפיש = יידישע, אין אַ געוויסער מאָס, קאָן מען זאָגען, נאַציאָנאַלישע, אָבער די סומע פון זייער גייסטיקען אינהאַלט איז אַנ'אַנדערע, מער אינדוידועליש = פּסיכאָלאָגישע, שטעלט אונדז פאַר אין יידישען געשטאַלט אינטערעסאַנטע קאָנצעפּציעס פונ'ם אַלמענטשלעכען פּסיכאָלאָגישען גישען לעבען. גדליהו לוריע און זיין ברודער טוביה זענען אַזעלכע טיפּען.

דער יידישער „סאַמאָדור“ אין צווייערליי אַייסגאַבען: גדליהו — אַ געלערענטער, טוביה — אַ פשוטער ייד. ביידע — פלאַמיק פּלומ, איינגעשפאַרט וון די בעק, בעלי-פעס, צינדען-זיך אָן ווי אַ שוועבעלע און דערביי — דעספּאָטען. דאָך, אין גרונט גענומען: גוטתאָרציקע. נאָר אַמאָלגעמיין: קליינלעך. — די סבה פון דער

שנאה: געלט, פון גדליהוס זינט — פוסטע גאוה; פון טוביהס — דער גראָשען! דער לעבניסשטייגער ישרעל ערמענט, ד. ה. די מאַטעריעלע זיטלעכע לעבענספאַרמען, זענען גוט געכאַפט דורך יעקב גאָרדין. צוואַמען מיט „מירעלע אפרת“ און מיט דער „יתומה“ איז די פיעסע אַ דענקמאָל פון אַלטמאָזישען ייִדישען לעבען, פון יענע זיינע פאַרמען, וואָס שטאַרבען שוין איצט אָפּ.

אַבער דאָך אַ שוואַכע פיעסע. קיין דראַמע נישט: אַביסעל איז, אפשר, שולדיק דאָס ייִדישע לעבען, וועלכעס האָט פאַר אַזעלכע פאַרעמען אַרעמע אויסערלעכע פאַרמען. נאָר מער שולדיק איז גאָרדין אַליין. ער האָט צו אויבערפֿלעכלעך גענומען די דערשייִנונג: אויפגעכאַפט אירע קליינלעכע צוגען און אַדורכגעלאָזען די טיפֿ פערע, אמת-דראַמאַטישע פעדעס. און דערפאַר טאַקע איז אויסגעקומען אַ הילצערנע מעל אַדראַמע: אַנשטאָט ערנסטע דראַמאַטישע מאַמענטען גיט אַינדז דאָ גאָרדין נאָר מעכאַנישע עפעקטען: אַ געשלעג — אין ערשטען אַקט, אַ צובראָכענע האַנט — אין צווייטען. דער דריטער אַקט טויג אינגאַנצען אָף כּפּרות, וואָלט זיך געפּאַסט אין „חנה די נייטאַרין“. דער לעצטער אַקט מיט זיינע פּוטערדיקע סצענעס, וווּ עס מיטשען זיך גראָב אויס אַלע מענטשלעכע געפֿילען און צום סוף טריומפֿירט דער צוקערזיסער שלום, און מיט די באַלאַגאַננומערען פון דעם איבערגעניצטעוועטען קיניִלעמעל, וואָס הייסט באַ גאָרדינען — „רחמיאל“ — איז שוין אַנאמתע שאַנדע פאַר אַנִערנסטען דראַמאַטורג. קענטיק, אַז די זאָך איז אויפֿֿנייט געוואָרען איבערנאַכט, לויט באַשטעלונג, און צוגעפּאַסט צום געשמאַק פון פּובליקום. —

די אויספֿירונג?

ה' קליין (יאַנקעל) און פּרוי שלאַס בערג (רבקהלע) האָבען אַנשטאָט אַ ייִדישער „ראַמען און יוִליע“ אַינדז געגעבען, אַ דוִעט פון גרויזאמען פּאַטאַס אין זשאַנר פון „אַפֿעליע, גיין אין מקוה!“ נישט שלעכט, נאָר ווייניק מאַיעסטעטיש אין איינדרוק, איז געווען ה' לאַנדע, אַלס ר' שרגא. פּרוי אַבעלמאַן (שרה-דבורה) — נישט קיין גרויסער טאַענט — שפּילט, אַבער, שטענדיק מיט טאַקט און זייער אויסגעהאַלטען, און דאָס איז אַ זעלטענע דערשיינונג אָף

דער יידישער בינע. ה' ראפעל, וועלכער פאסט זיך פאר אונזל-
כע ראָלען ווי טוביה, פעלט נאָר — טעמפּעראַמענט און נאַטירלעכע
מאָדולאַציע אין דער שטימע. ה' דראַנאָוו האָט דעם טעמפּעראַמענט,
וואָס איז נייטיק פאַר גדליהן, אין ערשטען אַקט איז ער געווען
גאַנץ נישט שלעכט, נאָר דערנאָך איז ער אָפט אַרויסגעגאַנגען פון
דער שטימונג.

[טעאָטערוועלט"ג' 5 פּוין 12 נאָוועמבער 1908].

וואָס זאָגן פרעמדע וועגען יעקב גאָרדין?

פון זיך אליין, אָהן שום השתדלותען, קריכענישען, פראָ-
טעקציעס, „ברית“, און עפעס אזוי מיטאמאל, אזוי
אומדערוואַרטעט און אזוי שיין, אזוי קעניגלעך איז יעקב גאָרדין
אַרבער אָף די אינראַפּענישע סצענעס און געוואָרען אַ שריפטשטעלער
מיט אַנאַלבאַקאַנטען, שטאַלץ-קלינגענדיקען נאַמען.
נישטאָ קיין יאָר, ווי מ'האַט אָנגעהויבען אויפֿירען זיינע פּיע-
סעס אָף דער רוסישער בינע, — און „מרעלע אפרת“, „די שחיטה“,
„דער אוימבאַקאַנטער“, „גאַט, מענטש און טייוועל“ פאַרנעמען שוין דאָס
אָנגעזעענסטע אָרט אין רעפּערטואַר פון אַלע רוסישע טעאַטערס,
ווערען געשפּילט אין די פאַרוואַרפּענסטע ווינקעלעך, גייען-אַדורך באַ
פּוילגעפּאַקטע זאַלען, רופּען אַרויס אַ שטורמישע אַנטציקונג...
די טעג איז געמאַכט-געוואָרען די ערשטע פּראָבע צו פאַרפּלאַנצען
דעם פאַרשטאַרבּענעם דראַמאַטורגס ירושה אָף דער פּוילישער
סצענע, — און די פּראָבע האָט אַ פּרישען קראַנץ אַרויפּגעלייגט אַפּין
קבר פון גרויסען קינסטלער, וואָס האָט נאָכ'ן טייט און באַ פּרעמדע
זוכה-געווען צו אַ גרעסער גליק, ווי באַם לעבען באַ אינגענע...
אין וואַרשעווער „קליינעם טעאַטער“ ווערט געשפּילט „גאַט,
מענטש און טייוועל“, — דאָס שטיק, וועגען וועלכען דער באַקאַנט-
טער פּראַנציזישער טעאַטערקריטיקער בריסאָן האָט זיך אויסגע-
דריקט אין דער פאַרזעער צייטונג „טאַן“, „דאָס איז די מערקווירדיקסטע
פּיעסע פון צוואַנציקסטען יאָרהונדערט“, — און אַט וואָס מיר
לייגען וועגען דער ערשטער פאַרשטעלונג, אין די וואַרשעווער
בלעטער:

די איינגעהאַלטענסטע רעצענזיע — אין „קוריער פאַראַנני“
— איז געשריבען מיט אַזאַ נוסח:

„גאָרדינס שטיק וועגען „גאַט, טייוועל און מענטש“ איז געווען אַ געוויסע
טענסאַזיע פּון פאַראַיאָריקען טעאַטערסוואַן אין מאַסקווע... דאָס שטיק איז אָנגע-“

שריבען געוואָרען דורך אַ שרױטשטעלער, וועלען מ'קאָן נישט אָפּזאָגען
אין געוויסער צױטער אַרױסשער קולטור און אמתען טע-
אטראָלישען טאַלענט. אויסגעהערט האָט מען זי נעלטען אין קלױנעם טעאַטער
מיט אַלץ מער שטיגעניקער פאַראַנטווערטליכקױט אין מ'האָט לעבעדיק אפּלױרט אין
דאָס שטיק אָדער אַרטסטען... דאָס שטיק, וואָס האָלט זױער סצענױט אין
מיטטערש אונטער דעם עלעקט פון דראַמאַטישער אָנשפּאַנונג,
האָט אַלע מאַנים פאַר פּולקאַמענעם און פּאַנגדױערענדקען
ערפּאַפּג...

פיל שטאַרקער און הייסער רופט זיך אָפּ די „נאָוואַ
גאַזעטאַ“:

„יעקב גאַרדזינס פּראָקטן שטיק „דער שטן“ (אָדער „גאַט, טױוועל און מענטש“.
ווי ס'קלױנגט דער טעטעל אין ייִדישען אָריגינאַל), וואָס איז נעלטען צום ערשטען מאל
אויפגעפירט געוואָרען אָף דער „פּרייער סצענע“ באַם קלױנעם טעאַטער, איז נאָך אײַן
פּראָבע פאַרצושטעלען אין דראַמאַטישער פּאַרם דעם גרויסמאַטיוו פּון „געטעס פּאַסיאָ“.
אַ פּראָבע איבעריגעבט, זױער אַ געלויבגעבע. גאַרדזינס שטיק האָט פיר אַקטען. דער ערשטער,
צווייטער און דריטער פון זײ זענען קלױנע מיטטער ווערק פון מהברים
טעכנישער קונסט... דעם נעכטקען אָווענט און קלױנעם טעאַטער דאַרף מען
פאַררעכענען צו די סאַמע געפּונוגענסטע אין היינטיקען סעזאָן,
אַ גרויסען פּעליעטאָן ווידמעט דאָס שטיק איינער פּון די
עלטסטע און געבילדעטסטע פּוילישע טעאַטערקרייזער, ה'אַ. דאָב-
ראָוואַלסקי אין „קוריער וואַרשאַווסקי“.

דער אָנהייב פון אַרטיקעל:

„אַ ייִדישער מחבר אין אַ דראַמע, וואָס איז אירע אויסערלעכע פּאַרמען אויפגע-
שטעלט אַפּן פּאָן פּון ייִדישען לעבען, און באַרירט די וויכטיקסטע פּראָבלעמען פּון
אַלגעמיין-מענטשלעכען גייסט. עבלעך צו „פּאָוּסטען“, איז גאַרדזינס „שטן“ דורך-אין-דורך
אַ מאָדערן ווערק און נישט אַכטענדיק אָף די מעלאָדראַמאַטישע שטריכען, איז עס זױער
אַנציענדיק, אין די עלעקטען שטאַרק, אין גאַנג פּון דער האַנדלוינג נישט איינטאָנק, און
אין איינענאָנהאַלט נישט אַלטעגלעך, אָריגינעל און העכסט-אַנטווערטאַנט...“

אַנווייזענדיק אָף אייניקע פּעלערען אין דער פּיעסע, ענדיקט
דער פּוילישער רעצענזענט:

„האַבענדיק אין אַכט די אָנמערקונגען, דאַרף מען יעקב גאַרדזינס שטיק אָנערקע-
נען פאַר איינס פּון די אויסגעצײלעטסטע סצענישע ווערק פּון די לעצטע יאַרצענדליקער.
ס'וועקט שטאַרקע איינזיקען, נויגט צו געדאַנקען, באַרירט און נעמט אַדורך פּוין גרויס
פּון דער נשמה... די איינזיקען האָט אויך אַבערלעבט נעכטען דאָס פּובליקום און האָט
הײַנט אויפגענומען די פרעמיערע... דאָס קלױנע טעאַטער און זײן דירעקציע האָבען זױ-
דער באַהינגט אַ באַוויזן פון אַרטיסטישען לעבען... דאָס פּובליקום האָט פאַרלאָזט דאָס
טעאַטער אונטער אַ שטאַרען איינזיק, וואָס וועט פּאַנג נישט אָפּגעײבען ווערען...“

דאָס איינציקע ייִדישע בלאַט, וואָס האָט זיך אָפּגערופען אַפּן

ערנסטען און גלאַנצענדיקען טרױמף פֿון דער ייִדישער דראַמאַטישער קונסט אָף דער פּוילישער סצענע, — „דער שטראַל“ — שלאָגט זיך על-חטא :

„גוט ווילענדיק הייבן מיר זיך אָן צו דערמיטלען, ווי אינדערע געשוויצענע רעצענווענטען האָבען באַשטען מיט בלאַטע דעם פאַרשטאַרבנעם גאַרדין; ס'האָט שוין גע- האַלטען דערביי, אז פֿון דער עסטראַדע אין „פּילֶהאַרמאַנע“ האָט מען אַ חרם געוואָרען אָף גאַרדינס ווערק. „גייט נישט אָף גאַרדינס טעאַטערשטיק: אין זיי און גילט!“ — האָט געקנאַלט דער עפֿעקטפּאַסאַ. דער אמת שווימט, אָבער, אַרױס, און די קולטורעלישע וועלט קוקט נישט אָף אינדערע רעצענווענטען אין נעמט-אויף דעם ייִדישען גאַרדין מיט ברויטע אָרעמס. ער איז אָף זייערע סצענס אַ געווינטער גאַסט, אַבאָרחה הגון. מיר ווי? לען און שטרעבען צו אַ יודיש וואָרט, און קוים קימט אַ מענטש, וועלכער קען די סצענע אויסגעצױלענט און באַזיצט אַ פּראַכטפֿילען דיאַלאָג, שטױסען מיר אים אָפּ מיט בלינד הענט און מאַלען פֿון אים אַ קאַרקאַטור. פֿרעמדע לױבען מיר, אייגענע באַמערקען מיר נישט, ביז עס קימט דער פּרעמדער און עפֿענט אינדו אויף די אויגען.“ —

דער שרייבער פֿונ'ם אַרטיקעל פּרוּווט זיך אַפּילו צו פֿאַרענט- פּערען אַבסעל יענע „רעצענווענטען“, וועלכע האָבען נישט פאַרשטאַ- נען גאַרדינס ווערט. ער זאָגט וועגען דער פּוילישער אויפֿפֿירונג:

„מיר הערען זיך צו די ווערטער, מיר זעען די געשמאַקפֿילע דעקאָראַציעס, די ערנסטע באַהאַנדלונג פֿון די אַזיגעלע עפּוואָדען, און מיר ווילען נישט גלייבען, אז דאָס איז דערזעלבנער גאַרדין, וועלכען מיר האָבען אַזױפֿיל געזען אין „ערמאַטאָש“, „עלֶזױם“ און אַנדערע ייִדישע טעאַטערס, ווי מיט אַ צױבערשטעקען זענען פֿאַרשווינדען געוואָרען אַלע באַנאַלישע תּנועות, שאַרזשירטע עפּעקטען און שרייענדיקע סענסאַציעס. די דראַמאַטישע אינטערהאַנדלונג גיט פּסדו, יעדער טיפּ האָט זיך אַרט, קיינער דרייט זיך נישט איבערויך אָף דער סצענע, און די אמתע דראַמאַטישע מאַמענטען מאַלען אַבאָרחה יערטען עפֿעקט.“ —

זאָל, הייסט עס, דערפֿון געדוונגען זײַן, אז די „גאַרדינפֿרע- סערס“ האָבען געקאָנט אַ טעות האָבען...

אמת איז, אַ פּיעסע געווינט אומגעהייער באַ גוטער אויפֿפֿירונג און ליידט אומגעהייער באַ שלעכטער. אָבער אַ קריטיקער אין ריכטיקען באַגריף פֿון וואָרט, ד. ה. אַ מענטש מיט עסטעטישער קולטור, מיט קענטענישען, מיט פאַרשטאַנד און קודם-כלּ מיט טאַ- לענט און חוש, וועט אין אַרעמסטען טעאַטערעל און באַ דער געמיינסטער אויפֿפֿירונג אימשטאַנד זײַן צו אונטערשיידען ליטעראַטור פֿון שונד...

אינדער טעאַטער פּעלט טאַקע אַ רעזשיסער אַבאָרחה פּעיער, די דעקאָראַציעס, די קאָסטיומען, די אויפֿפֿירונג זענען טאַקע נאָך זייער פּרימױטיוו, אָבער נישט אין דעם דאַרף מען זוכען די סבה

דערפון, וואָס די „געשווירענע רעצענוזענטען“, פֿון וועלכע „דער שטראַל“ רעדט, האָבען נישט באַמערקט, אַז יעקב גאַרדן איז אַנ'ערשטקלאַסיקער קענער פֿון ייִדישען לעבען, אַ טיפּער פּאַרשער פֿון דער מענטשלעכער נשמה, אַ מיסטער פֿון דער סצענע, אַ קינסטלער פֿון דאַלאַג, און — דאָס איז דער גרונט — אַ גרויסער קאַפּ און אַ גרויס האַרץ...

עם-האריצות און טאַלענטלעאַזיקייט גייען האַנט אין האַנט מיט חוצפה, — איז טאַקע נישטאַ אַזאַ געמינן וואָרט, וועלכעס אונדזערע „געשווירענע רעצענוזענטען“, מ'שטיינסגעזאָגט, וואָלטען שוין נישט צוגעקלעבט צו גאַרדן'ס נאָמען... קיין דרך-ארץ פאַר אַ פּרישען קבר! קיין אַכטונג צו פּערציק יאָר אַרבעט פאַרן! קיין איינפאַכיקע קאַרעקטקייט פֿון אַ דערצויגענעם מענטשען! קיין כבוד צום געדרוקט-טען וואָרט!...

זייער אַרעם איז נאָך די ייִדישע גאַס אין קולטור, און דאָס רופֿט זיך אַ אַף שריט און טריט: אין קהלזאַלען, אין טעאַ-טער—אויך אין דער פרעסע: איבעראַל דאָסזעלביקע ווילדקייט, די זעלביקע הפּקרות, דאָסזעלביקע אומרעכט... און ערגער פֿון אַלץ — די חוצפה...

שלום=עליכם

שלום = עליכם אים דראמאטורג

אינגער פון די געציילטע אינזעליגענטישע שריפטשטעלער אין אונזער אַרעמער ליטעראטור, האָט שלום = עליכם פאָרט נישט דאָס, וואָס הייסט באַ די אומות העולם — קולטור פון אַ קינסטלער. יודליך דערין זענען די אומשטענדען, אין זעלכע ס'איז אַדורכגעגאַנגען זיין ביזאָצטיקע ליטעראַרישע טעטיגקייט. אונזער ליטעראַריש וועלטעל האָט גאָך נישט קיין טראַדיציעס, קיין אַרגאַנישע סביבה. אַלץ איז אין אים צופעליק, און אויך דער קינסטלער רעכט באַ אונדז ווי אין דער רופטען: נישטאָ די תנאים, וואָס זאָלען אים מאַכען באַוווסטזיניק פון אַלע מעגלעכקייטען, וועלכע נעסטען אין זיין טאַלענט; און פֿון אַלע מיטלען, מיט וועלכע ער קען וואָס פֿולער און אַלזייטיקער אויסדריקען זיין קינסטלערישע פֿער-זענלעכקייט.

שלום = עליכם האָט זיך זיינע באַליבטע ליטעראַרישע פֿאָרמען, ליינט די ברייטעלעך פֿון מנחם-מענדעל און שיינע-שיינדעל, צי די מאָנאָלאָגען פון טביה דעם מילכיגען, פון יענטע דער קוראַ-לאַפניטשקע, פון דעם קאַסרילעווקער בעל-עגלה, פון ייד מיט'ן מאַגען — און אויך מוז זיך וואַרפען אין די אויגען דאָס באַזונדערע אַרט: ס'טישע פֿאַרגעניגען, וואָס פֿילט זיך אין יעדער שורה פון די דאָזיקע שאַפונגען. שלום = עליכם ען איז אָנגענעם צו ווע-בען די ברייטעלעך און די מאָנאָלאָגען. מיט אינטערעס באַקוועמלעכ-קינט שפּינט ער אַ פּעדעמעל גאָך אַ פּעדעמעל, און יעדעס באַזונדער איז אויפּמערקזאַם אויסגעפרוווט — ס'זאָל, חלילה, קיין פּגימהלע אָף אים נישט זיין; און דאָס גאַנצע געוועב — האַרמאָניש און רייני.

ווי די לייזענטען פון דזשאַן רעסקינס האַנטפּאַבליק. אָבער שלום = עליכם האָט זיך אָפּגעשטעלט אָף זיינע באַליבטע פֿאַרמען גאָר אומבאַוווסטזיניק, בלויז אינסטינקטיוו. די בריי-זעלעך פון די „מיליאָנען“ און די מעשהלעך פֿון טביה דעם מילכיג-קען זענען אידעאָלישע מוסטערען פון עפּיסטאָלאַרישער דערציילונג און פון מאָנאָלאָג, און זייער קראַפט ליגט טאַקע אין דער נאַטירלע-בער אוממטעלבאַרישקייט און אין געטלעכען פּשטות, — אָבער די

דערמאנטע ליטעראַרשישע פאַרמען זענען פאַרט פון די פרימיטיווע אין דער קונסט פון וואָרט. שלום - עליכמען האָט געפעלט דאָס באַוווּסטזיניקייט פון זיינע אייגענע קרעפטען, און ער האָט נישט פאַרשלאָסן אויסצונוצען אַלע זייטען פון זיין טאַלענט, וואָס איז רייך ווי די סיבירער גאַלדגרובען.

למשל, איך בין איבערצייגט, אז שלום - עליכמען ווייסט נאָך ביז היינט נישט, וואָס פאַר אַ גרויסע פעיקייטען ער פאַרמאָגט אַלס דראַמאַטורג. שוין דער פאַקט אַלליין, אז ער שרייבט נישט ווי אַ מאַלער, וואָס דריקט-אויס איינערלעכען איינהאַלט אין אויסערלעכע שטרעכען; איך נישט ווי אַ בילד-הויער, וואָס האַקט-אויס פיגורען פון שטיין; — נאָר גיט אונדז די נשמה פון זיינע העלדען אין אירע ריינע פאַרמען, אין וואָרט און האַנדלונג, דער פאַקט אַלליין האָט אים געדאַרפט געבען אַנאָמפולס, ער זאָל פרוווען זיינע כחות אויך אין דראַמע. שלום - עליכמען האָט זיך אַפילו געכאַפט אַמאָל צו דער דראַמאַטישער פאַרם, אָבער זייער זעלטען, און האָט נישט גע-קוקט ערנסט אָף די זאַכען, וועלכע ער האָט אָנגעשריבען אין דעם זשאַנר. דאָס זענען פאַר אים געווען נאָר „שפּריצען פון פֿעדער“. ער האָט דערבייער, נישט געזאָרגט צו דערפֿלען די עלעמענטאַרשישע פאַדערונגען פון דראַמאַטישער קונסט.

זיין „צוזייט און צושפּרײט“ האָט ער אויך אָנגעשריבען תּחלת אַלס אַ פעליעטאָן, און ער אַלליין דריקט-זיך-אויס: „הגם דידיאָזיקע ביל-דער זענען געשריבען אין אַ דראַמאַטישער פאַרם, דאָך האָט זיך מיר אַפילו נישט געחלומט, אז איך וועל אַמאָל זוכה-זיין צו זען זיי אויפ-געפֿירט אָף דער סצענע“. נאָר דער אומדערוואָרטער ערפֿאָלג כּון דער זאָך אָף דער פּוילישער בינע האָט אָביסעל געעפענט שלום - עליכמען די אויגען אָף זיין אייגענער פּיעסע. אין אים האָט דער-וואַכט דער אינסטינקט פון אַ דראַמאַטורג. — „מיך האָט דאָס „בראַ-וואָ“ שטאַרק פאַרדראָסען — דערציילט ער. — איך האָב געפֿילט, אז דער פּיעסע פּעלט אַ סך מער, וויפּעל זי פאַרמאָגט; איך האָב געפֿילט, אז אָף דער בינע ווערט געשפּילט אַ פֿעליעטאָן, נישט קיין דראַמע“.

שלום - עליכמען איז נישט געווען בלינד זיך איינצורעדען, אז די פעלערען פֿון דער פּיעסע זענען נאָר אַ מעלה, אז דאָס איז קלוימערשט אַ „צוקונפֿטסדראַמע“ — ער האָט זיך נישט געפּוילט, האָט

זיך אָוועקגעוועצט „אויסבעסערען“ די זאך, און — האָט אָנגערשיי-
בען כמעט אַ נײַ שטיק.

II.

צו שלום = עלי כּמס דראַמאַטישע ווערק האָבען אַלע מעלות
פון די איבעריקע זאָכען זינע, — וועגען דעם האַלט איך פאַר אַי-
בעריק ברייטער צו רעדען: דאָס פאַרשטייט זיך אַליין. נישט נאָר
„צווייט און צושפּרייט“, — אַפילו „אַ דאָקטער“, „דער גט“, „מזל-
טוב“, „אַגענטען“ — זענען גוטע ליטעראַרישע ווערק. זײ-
ער אַנהאַלט איז און די גרונטשטריכען כמעט דערוועלביקער, ווי
אין שלום = עלי כּמס ראַמאַנען, מעשהלעך און מאָנאָלאָגען. דאָס
לעבען איז דאָסוועלביקער. דער גאַנצער „מזל-טוב“ איז פאַר מיר,
פונקט ווי „סטעמפּעניו“ צי „סענדער בלאַנק“, אַ טייערער מעדאַליאָן,
אַנאַנטיק, וואָס טראָגט אָף זיך פאַר די קינפטיקע דורות דעם גייסט
פון דער אַלטמאָדישער ייִדישער שטוב, אָף וויפּעל ער דריקט זיך
אויס און די כּאַראַקטער־סטישע פרטים פון דער מאַטעריעלישער און
זיטלעכער קולטור... די סכעמע און די אידייע פון די „אַגענטען“
געפּינט איר שוין און די „מיליאָנען“... די טיפּען זענען אויך דיזעל-
ביקע. דאָס יונגע פּאַרעל פון „גט“ איז לעבעדיק אַרויסגעכאַפט פון
„סטעמפּעניו“. די שוויגער פון „גט“ איז אַנאָיסיגעבעסערטער אויסגאַב
פון מנחם-מענדעל'ס שוויגער. פעסעל פון „צווייט און צו-
שפּרייט“ איז טביה דער מיליטער און אַ קליידלע; דאָוידקא —
אַ סוף זעמעלס אַ ליביקער ברודער; משהלע זיידענשטאַמער
פּיגורירט שוין אונטער אַנאָדער נאָמען און „עס פּדעלט נישט“. —
אויך שלום = עלי כּמס איז דאָ דערוועלביקער: מיט זײַן האַרציקפּריי-
לעכען געזונטען געלעכטער און „מזל-טוב“, מיט דעם שטילען סאַר-
קאָזם מיט וײַ געמישט און „אַגענטען“ און מיט דער בענקשאַפט
נאָך אַ שענערער, ליכטיקערער וועלט און „צווייט און צושפּרייט“. —

III.

נישט צופּעליק האָט שלום = עלי כּמס אָנגערופּען זײַן „צווייט
און צושפּרייט“: „בילדער פּונ'ם ייִדישען לעבען“. ער האָט זיך גע-
מוזט וואַקלען צווישען „דראַמע“ און „קאָמעדיע“, ווייל אין דער
פּיעסע זענען ביידע עלעמענטען ענג צוגויפּגעפּלאַכטען.

דאָס פראָבלעם איז אין גרונט עכטדראַמאַטיש. מאיר שאַ =
 לאַנט, „א ייד א סוחר, אַנאָיפגעקומענער גביר“, איז שטענדיק פאַר=
 יאָגט אין זײַנע געשעפטען. פאַרדינט אַ סך. אָף וואָס דאַרף ער זײַ=
 פיל געלט? וואָס פאַרלאַנגט ער פֿון לעבען? זײַער ווייניק: בלויז —
 נחת פון קינדער. — „פון וועמענס וועגען, אייגענטלעך, האָבען
 מיר דאָס גאַנצע לעבען געהאַרעוועט, אויסגעריסען געוואָרען, אָפּט=
 מאַל נישט דערשלאָפען, נישט דערעסען, אַ סך מאַל געליטען בזיונות,
 הפּלל זיך מפקיר-געווען, געקליבען אַ קערבעל צו אַ קערבעל?“ —
 פּרעגט ער זײַן טאָכטער חנה, און ענטפּערט אַליין: „איך נאָכגע=
 געבען אַלעדניק, וואָס איינער האָרץ גלוסט...“ נאָר אים איז נישט
 באַשערט דעם נחת צו האָבען. דאָס הײַזגעזינד שאַ לאַנט איז נישט
 קײַן אָרגאַניש לעיב, פאַראַיניקט דורך אײַן מאַראַלישער קראַפּט, —
 דאָס איז בלויז אַ מעכאַנישע גרופּע מענטשען, וואָס ווײַנען צופּעליק
 אונטער אײַן דאַך. דער פּאָטער קוקט ווייניק אַרײַן אין לעבען פון
 די קינדער. איז ער אין גוטען מוט — שענקט ער זײַ מתנות,
 איז ער בײַז — שרייט ער. רעדען צו זיך, ווי צו אַ גלייכען, לאָזט
 ער נישט: פאַר אַ טאַטען דאַרף מען דרך-אַרץ האָבען. הערען און
 שוויגען. זאָל גאָט היטען — ענטפּערען! — די מוטער, ווידער, איז
 אַ שוואַכער כאַראַקטער, כאָטש „אַנערלעכע, פּשרע נשמה“; די גרוי=
 סע שטאַט האָט זי גאָר איבערראַשט, און זי גײַט-אַרום ווי אַ פאַר=
 לוירענע; ליבט די קינדער, אָבער זײַ הערען זי נישט, ווייל דער
 פּאָטער אַליין מיט זײַנע אומאַקטישע וויצען האָט אונטערגעגראָבען
 איר אויטאָריטעט.

די גרויסע שטאַט טוט אירס. מאַטוויי ווערט אַ שאַרלאַטאַן,
 אַ קאַרטענשפּילער. פּלאַרע אַ גרושה, פירט זיך אַלאַ „פּענ-דע-סיעקל“,
 — ווי שלום-עליכם אַליין דריקט-זיך-אויס. סאַשקע, אַ בחור פון
 13 יאָר, שפּילט זיך נאָך מיט קעץ און מיט הינט. — חיים און
 וואָלף דייע, ווידער, זענען הינטוועלטיקע: דער ערשטער — אַ
 צײַגונסט, דער צווייטער — אַ סאַציאַליסט, קריטיקירען שײַן דעם
 פּאָטער. חנה — רײַסט זיך אָף די קורסען. הפּלל: „איטלעכער
 גײַט, ווײַזן ער ווײַז; איינער אין לינס, דער אַנדערער אין סטרינס,
 מיטשײַנגעזאָגט, צווייט אין צושפּרייט אָף אַלע זיבען ימים...“
 שלום-עליכם ווײַזט אינדו, ווי די שטוב צוקריכט זיך ביטלעכע=
 ווייט. די ערשטע באַמערקט דאָס די דערשלאָגענע מוטער. דערנאָך

הײַבט-אָן צו באַמערקען אויך דער פּאָטער. טראָפּענסווײַס טרײַפט זיך אַרײַן דער אמת אין זײַן באַוווּסטזײַן, און אין דרײַטען אָקט דער-פּילט ער שױן מיט זײַן גאַנצען וועזען, אַז ער האָט קײַן קײַנדער נײַשט. ווערט אײַנגאַנצען צובראַכען.

דאָס איז, אַלדוּז, די אַלטע דראַמע פּוין די עלטערען און די קײַנדער. די אַלטמאָדישע עלטערען קוקען אָף די קײַנדער ווי אָף טױט צירונג, מיט וועלכען מען קאָן טון, וואָס מען וויל, — און זוכען פּוין זײַ נחת — פאַר זיך. דאָס לעבען איז זיך, אָבער, בײַטער נאָס פאַר אַזאַ עגאָזיס און איז גורם אַ טרױריקע אַנטטױשונג. אָבער דער אַלגעמײַנער פּאָן איז אַ קאָמישער. די העלדען זענען קלײַנלעכע, און אײַנטערעסען האָבען זײַ אויך קלײַנלעכע, לאַנג-ווײַליק און נודע איז שאַלאַנטס אידעאַל פּוין פּאַמיליענגליק. זײַן עמפלעם וואָלט געקאָנט זײַן: אַ הון, וואָס זיצט אין זײַ און האַלט אונטער די פּליגעל אַ טויך דראַבנע עופּעלעך. צולײַפען זיך די הײַ-דעלעך — איז אויס גליק. שאַלאַנט פאַרשטייט, אַז עלטערען קאָנען זיך שײַדען מיט קײַנדער, „אָבער, — זאָגט ער, — שײַדען זיך הײַסט באַ מיר, אַז קײַנדער האָבען חתונה, באַזעצען זיך ווי מענט-שען, דער באַ אַזאַ געשעפט, דער באַ אַזאַ געשעפט“... נאָר אַז אַ טאַכטער זאָל קאָנען פאַרלײַזען די עלטערען און פאַרען אין דער פרעמד שטודירען, — דאָס קאָן שױן זײַן קלײַנער מוז נײַשט פאַר-נעמען! און וויל זײַנע אידעאַלען זענען אַזוי פּלאַך, מוז זײַן דראַ-מע האָבען אַ קאָמישען נאָכגעשמאַק.

קאָמיש איז דאָס, ווי שאַלאַנט צאַפּעלט אַזוי נאָך אַ חוס-דיקען שידוך פאַר זײַן טאַכטער. קאָמיש איז די מוטער — אין אַמען אַ דראַמאַטישע פּיגור — אין איר אוימבאַהאַלפּענער שוואַכקײַט. קאָמיש — דער מחותן, וואָס האַנדעלט מיט חוס, ווי מיט ציבעלעס. ווי מיר זען, מעג מען זאָגען, אַז „צווייט אין צושפּרײַט“ איז די העכסטע פאַרם פּוין קאָמעדיע: דאָס איז אַ קאָמעדיע, וואָס גײַט-אַבער אין דראַמע, אַ טרױריקע קאָמעדיע. דערביי אַ קאָמעדיע פּוין זענען! די אַרדנונג אין שאַלאַנטס הויז; די באַצײונגען פּוין

¹ די פּיטעראַטורטעאָריע ווײַסט צוויי אַרטען קאָמעדיע: פּוין אַ נײַטריגע און פּוין זען, אין דער ערטער-פּאַרנאָמיס זיך דער מחבר דערהויפּט מיט דער אינטראַגע, אין דער ברויטער-פּיגור ער מער אַלט אָף שילדערען די זעלעלע טביבה.

פאָטער צו די קינדער און פֿון די קינדער צו דער מוטער; פּעסעלס וויזנט; די העויות פֿון דעם מחותן, דעם בעל-יחוס, און בכלל די באַציאָנגען צווישען צוויי מחותנים, באַזונדערס דער וויזנט פֿון שדכן אין לעצטען אַקט — דאָס זענען פּראַכטפֿולע בינדער פֿון די אַלטמאָדישע ייִדישע זיטען.

IV.

די דראַמאַטישע האַנדלונג אין „צווייט און צושפּרייט“ איז אַנטוויקעלט מיט אַ געניטער האַנט. די גאַנצע אַקציע וויקעלט זיך אויף פֿאַר אונדזערע אויגען, ווי דער פּאַרמעט פֿון אַ מגלה. די פּאַרבינדונג איז זייער אַ געלונגענע. דער ערשטער אַקט פֿירט אונדז מיטאַמאָל אַריין אין סאַמע קאָך פֿון דער פּיעסע. אַלע פּאַרשוינען זענען אָף דער סצענע, אין זייער האַלסטען זיך שפּיגעלט=זיך=אָפּ זייערע כּאַראַקטער. 3=2 געוויינלעכע פּראַזען, אַ פּאַר שטעכווערטלעך, וועלכע זענען אַזוי גאַטירלעך אין אַזאַ שטובּ, דעקען אונדז אויף אַלע אירע סודות. די סצענע מיטן בריף צום גראַף איז געניאָליש. אין איר איז דער פּאָטער אינגאַנצען. און זי זשע עפענט אויף דעם תּהום, וואָס צווישען פּאָטער און די אינטעליגענטישע זיין... דער פּאָטער זאָרגט וועגען געלט, און הינטער זיינע פּלייצעס טוען=זיך=אָפּ מעשים, וואָס וועלען אים מאַכען אומגלעקלעך. דערנאָך — דער וויזנט פֿון מחותן: עס ציילענט=זיך=אָן דער שאַטען פֿון אַ רעאַלישער קאַטאַסטראַפֿע — דער יחוסשידוך איז אין סכּנה! אין סצענע פֿליכט, גאַטירלעך, נישט געצווינגען, אַרויס פֿון דער אַנדערער, אַלץ בינדט זיך אַזוי האַרמאָניש, און דער אַקט ענדיקט זיך מיט אַנאַכט=עלום=עליכמידקען אַקאָרד. דערווייל נאָך אַ קאָמישען... דער צווייטער אַקט — אַביסעל אַ שוואַכער — דעקט אונדז נאָך מער אויף די אַנאַרכיע און דעם הורבן פֿון מאיר שאַלאַנטס שטובּ. — דער דרייטער אַקט איז שוין זייער אַנגעשטרענגט. ער איז אינגאַנצען אַדורכגעפֿלאַכטען מיט קאָמיזם, אָבער דער דראַמאַטיזם וואַקסט שוין פֿון דער ערשטער סצענע, ווען שאַלאַנט קריגט זיך מיטן ווייב: „ווער איז שולדיק?“ דער פּאָטער רעדט דאָס ערשטע מאָל ערונט מיטע די קינדער, און באַמערקט מיט שרעק, אַז זיי פּלאַפּלען נישט, נאָר רעדען „ווי אַ בר־דעת“. דאָס איבערצייגט אים, אָבער, נילי. דער יאָש וואַקסט. פּראַכטפֿול איז דער געדאַנק מיטן פּרינציפּ קומען.

אָנגעהויבען מיטן פּריץ, — געענדיקט מיטן פּריץ, — דער גאַנ-
צער עגול פֿון די ייִדישע אַנטערעסען! אָבער דאָכמאָל האָט דער
וויי גובר-געווען: שאַלאַנט לאָזט זיך גיין צום פּריץ, נאָר דאָס
האַרץ האַלט נישט אויס. אים ווערט נישט גוט. ער בלייבט אין
דר'היים. צווייגנט זיך ווי אַ קנוד. שטאַרק מוז שוין זיין דער וויי!
מיט דעם ריין-דראַמאַטישען אַקאָרד ענדיקט זיך די פּיעסע.
די דראַמאַטישע מאַמענטען זענען זייער געלונגען: אין
ערשטען אַקט — דער ווייזנט פון נחותן, אין לעצטען — דער
געשפרעך מיט דער טאָכטער. אָריגינעליש זענען די קאָמישע מאַ-
מענטען: דער פּריץ, אין ערשטען אַקט, און דער שפּיגל, אין סוף
פון ערשטען; דער ווייזנט פונג'ם שדכן — אין דריטען.
דאָס טעמפּאָ פון דער פּיעסע איז זייער לעבעדיק, ווי שוין
מיקער וויין, ליכט, גראַציעזש, פֿליסיק. אָהן לאַנגווייליקע ערטער.
די פּיעסע ווירקט אַפֿן צושויער: פּריער וויילט זי אים, מאַכט אים
פּריילעך; דערנאָך ווערט ער טרויריקער, צום סוף — גערירט.
די שפּראַך — אַ שלום-עליכמדיקע.

V.

קורץ, „צווייט און צושפּרייט“ דאַרף גערעכענט ווערען פאַר
אַ קלאַסישער פּיעסע פֿון אַרעמען ייִדישען רעפּערטואַר. דאָס פּשטות
און די נאַטירלעכע אוממיטעלבאַרישקייט פון דער דראַמאַטישער שטאַ-
מונג און די לופטיקע ליכטיקייט פֿון די ליניעס איז אַ זעלטענע
דערשיינונג אין אונזער דראַמאַטישער ליטעראַטור.

„טעאָטערוועלט“ ג' 6, אָקטאָבער 1908.

אינהאלט

פון ערשטען באַנד.

I. אַלגעמיינס:

- 1) פראַגמענטען 3
- 2) אינדער טעאַטערקריטיק 17
- 3) קריזיס פֿון אינדער דראַמאַטיש טעאַטער 22
- 4) פֿיר יאָר ייִדיש טעאַטער אין רוסלאַנד און פּוילען 31
- 5) דער ייִדישער אינטעליגענט אין דאָס ייִדיש טעאַטער 63
- 6) באַ „זמ״ און באַ אונדז 69
- 7) די רעכטעלע פֿאַגע פֿון ייִדישען טעאַטער 73

II. יעקב גאַרדין:

- 1) בעקראַלאַג 81
- 2) מ. ליליענבליום אין יעקב גאַרדין 93
- 3) יעקב גאַרדין און זײַן סעקטע 12
- 4) יעקב גאַרדינס ווידוי 112
- 5) „מורעלע אפרת“ אין פעטערבורג 123
- 6) „מורעלע אפרת“ אין וואַרשע 129
- 7) „די שביעה“ 135
- 8) „אַהן אַ הויס“ 140
- 9) „געברודער צוריע“ 144
- 10) וואָס זאָגען פֿרעמדע וועגען יעקב גאַרדין? 147

III. שלום-עליכם:

- שלום-עליכם אלס דראַמאַטורג 153

נח פּרילױצקיס כתבים

IV באנד

נח פּרילוצקי

יידיש טעאטער

1905 — 1912.

באַנד II

פּערלאַנג א. אַלבעק

ביאליסטאק

1921.

NOJACH PRYŁUCKI □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ „JIDYSZ TEATER“
TOM II □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ WYDAWNICTWO A. ALBEK
BIAŁYSTOK, 1921. □ □ □ □ □ □

□ □ □ DRUKARNIA I. HENDLERA
WARSZAWA, DŁUGA 26. □ □ □ □

אַרטיסטען

יעקב ליבערמ.

(כאראקטער:סטיק).

ראָס איז אַזוינס אַנ'אַרטיסט?
פֿון אַלע מענטשען.

יעדער מענטש האָט זיך זיין פּסיכאָלאָגיע, זיין נשמה, ווי
מ זאָגט: לעבט זיך מיט זיין אינערלעך לעבען.
דאָסזעלביקע, נאַטירלעך, אויך דער אַרטיסט.

אַבער דער אַרטיסט האָט אויסער דעם אַ באַזונדער ברכה פֿון
גאָט: ער קען באַוויזען „נסים“ — ער קען אַראָפּזאָרפען פֿון זיך
זיין אייגענע פּסיכאָלאָגיע, זיין אייגען לעבען, — ווערען אַף עט-
לעכע שעה אַנ'אַנדער מענטש, מיט אַנ'אַנדער פּסיכאָלאָגיע, מיט אַנ'-
אַנדער לעבען. ער קען זיך אומוואַנדלען אין פאַרשידענע טי-
פען, אין פאַרשידענע כאַראַקטערס. ער „שפּילט“, ווי
מ'רופט עס, דעם, יענעם „העלד“. היינט איז ער האַמלעט, און
מאָרגען קאַרל מאַאָר. היינט איז ער בר-כּכבּא און מאָרגען
שלמה גאַרגעל. און ווען איר זיצט אין טעאָטער, זעט איר פאַר
זיך טאַקע אַ לעבעדיקען האַמלעט אָדער קאַרל מאַאָר, אַלע-
בעדיקען בר-כּכבּא אָדער שלמה גאַרגעל.

צו דעם דאַרף מען זיין באַזונדערס באַגאַבט, האַבען, ווי עס
הייסט, אַ טאַלענט. דער אַרטיסט האָט נישט געזען נישט האַמ-
לעטען, נישט קאַרל מאַאָר. ער האָט נור געלייזעט אַ ווערק
פֿון שעקספּיר אָדער שילער, ווי עס פיגורירען די דאָזיקע טי-
פען. מיר האַבען די דאָזיקע ווערק אפשר אויך געלייזעט, פאַרשטאַנען און,
קען זיין, דורכגעפּילט, — פאַר'ן אַרטיסט איז דאָס נאָך ווייניק, ער דאַרף
איינזאַפען אין זיך די גאַנצע פּסיכאָלאָגיע פֿון דעם
טיפּ. ער דאַרף נישט נאָר אַריינדריינגען אין זיין נשמה,
ער דאַרף זיין מיט איר אַדורכגעדרונגען, ער דאַרף זיך
אין איר אומוואַנדלען. דער שרייבער גיט אים די ווערטער און
די מעשים פֿון דעם העלד, און דער אַרטיסט דאַרף דעם גאַנצען
העלד באַשאַפּען. ער דאַרף מאַכען אַ לעבעדיקען מענטשען, מיט

א באשטממען כאַרצקטער, פון וועלכען עס זאָלען לֵאָגנש און פּסֵי-
 כְּאֵלֵאָגנש אַרױסגױן? דער ווערטער און מעשים, וועלכע דער העלד
 רעדט און טוט באַם מחבר. און דערדאָזיקער מענטש דאַרף זײַן דער
 גרטיסט אַלײַן. אײַן זײַך, פון זײַך דאַרף ער מאַכען אַ האַמ-
 לעט אָדער אַ קאַרל מאָאָר. אױסער דעם, וואָס ער אײַז מקיים
 אַלץ, וואָס דער שרײַבער הײַסט אײַם, דאַרף ער נאָך אױפשטעלען
 אַלץ, וואָס דער מחבר האָט געמוזט אַדורכלאָזען. יעדער מאַך מיט
 דער האַנט, יעדער ווונק פון די מוסקלען אײַן געזוכט דאַרף זײַן
 אַזױ, ווי ווען האַמלעט אַלײַן אָדער קאַרל מאָאָר אַלײַן וואָלטען
 דאָ געווען פאַר'ן צושױער.

ווען דער אַרטיסט אײַז אײַנטעלעקטועליש הײַך אַנטוויקעלט, ווען
 ער האָט באַקומען אַ ברײַטע אַלגעמײַנע בילדונג, ווען ער אײַז באַ-
 קאַנט מיט דער אַלגעמײַנע, אָדער כּאָטש נאַציאָנאַלישער לײַטע-
 ראַטור, מיט דער געשיכטע, מיט די יסודות פון פּסיכאָלאָגיע, —
 האָט ער דערפון גרױסע נוצען. וואָס אײַנטעלעגענטישער דער אַרטיסט
 אײַז, אַלץ פּײַנער, אַלץ אײַדעלער אײַז זײַן שפּיל, אַלץ לײַכטער אײַז
 אײַם צו דערפילען זײַן אױפגאַב.

אָבער נישט אײַן דער אײַנטעלעקטועלישער אַנטוויקלונג לײַגט
 דער עיקר פון דעם, וואָס אײַז נײַטיק דעם מענטשען, ער זאָל זײַן
 אַנאַרטיסט. דער גרעסטער געלערטער קען זײַן דער ערגסטער לאַ-
 יצלה אָף דער בײַנע. ער וועט זעלטען גוט פאַרשטיין דעם כאַראַק-
 טער, וועלכען ער דאַרף שפּילען, אָבער נאָר פאַרשטיין; — אױם
 וואַנדלען זײַך אײַן אײַם וועט ער נישט קענען.

די קראַפט פון דעם אַרטיסט לײַגט אײַן דעם, וואָס מ'רופט
 אײַטוויציע.

אײַטוויציע אײַז אַנאַיגענטלעכע, געהײַמענישפולע קראַפט,
 עפעס אַ באַזונדער אײַנסטינקט, מיט וועלכען עס זענען געבענטשט
 זײַנער ווייניק גליקלעכע. דער באַרײַמטער געלערטער פאַלעאָנטאָלאָג
 קײַז האָט נאָך אײַן געפונענעם בײַן פון אַ חיה, וואָס האָט גע-
 לעבט נאָך „פאַר'ן מבול“, אױפגעבויט דעם גאַנצען אַרגאַניזם אײַרען.
 אײַן אַפּאַר יאָר אַרום האָט מען אױסגעגראָבען די אײַבערקע בײַנער
 פון דערעלביקער חיה, און עס האָט זײַך אַרױסגעוויזען, אַז קײַז
 האָט זײַך ריכטיק זײַך פאַרגעשטעלט. נאַטירלעך, האָבען אײַם אײַן דעם
 פאַל מיטגעהאַלפּען זײַנע רײַזיקע קענטענישען. אָבער די הױפּטראַלע

הָאָט דאָ געשפּילט גאָר עפעס אַנדערש. די פּאַנטאָניע האָט קוקענ-
דיק אַפֿין בּינדעל, אָנגעהיבען צו וועבען איר פּרייע אַרבעט, אָנ-
צייַלנענדיק נאָך איין שטרין דאָס גאַנצע בילד, און די אינטו-
צייע, דאָס געהימע געפּיל פון דעם, וואָס איז דאָ, און וואָס
איז נאָך באַהאַלטען פֿאַר דעם מענטשענס אויגען, דער ווונדערבאַרער
אינטוטיבן קאָט האָט געווירקט, אַז דאָס בילד זאָל זיין ריכטיק,
אַנטשפּרעכען דער אומבאַוווסטער ווירקלעכקייט.

אַנאַרטיסט מעג זיין רוי, אומוויסענדיק, ער מעג נישט האָבען
קיין ברעקעל אַנטוויקלונג, ער מעג נישט אָנהייבען פאַרשטיין דעם
כאַראַקטער, וועלכען ער שפּילט, אָבער — איז ער אַנאַרטיסט,
ציט ער עפעס מיט אַ געהימענישפּילער איבערלעכער, אינטוטיבן-
שער קראַפֿט איין און זיך דאָס גאַנצע וועזען פּונם כאַראַקטער.
ער הערט אַ וואָרט פּונם העלד, הערט וועגען אַ טאַט פּון אים, —
ער פאַרשטייט זיי אפּשר נישט, — אָבער דאָס וואָרט, די טאַט
רייען-אָן עפעס אַ סטרווע אין אים. די אינטוטיבן געהימענישפּילער איז אַר-
בעטען. ער באַגרייטערט זיך, ער אַטעמט-איין און זיך, שעפט-איין
דעם גאַנצען אינהאַלט פּון דעמדאָזיקען העלד, — און אַנס איז
געשען: דער אַרטיסט איז שוין נישט דער מענטש, וועלכער ער איז
אין געוויינלעכען לעבען, — ער האָט אין זיך, פֿון זיך באַשאַפען
דעם העלד, וועלכען ער דאַרף פאַרשטעלען.

וואָס שטאַרקער און טיפּער עס איז די אינטוטיבן באַם אַר-
טיסט, דאָס גרעסער איז ער.

יעקב ליבערט געהערט צו די אַרטיסטען, וועלכע האָבען
אַנאַומגעוויינלעכע אינטוטיבן. קיין גרויסע אינטעלעקטועלע אינט-
וויקלונג באַזיצט ער נישט, — ווי אַלע ייִדישע אַרטיסטען, די סבה
איז אַנאַינפּאַכיקע: ער האָט נישט געהאַט, וווּ זי צו באַקומען.
נע-ונד איז דער ייִדישער אַרטיסט, זיין לעבען איז אַנאַינפּיק וואָנ-
דערען אין איינפּיקער נויט. 31 יאָר סך-הכל איז ליבערט אַלט,
און 14 יאָר קומט ער שוין אָפּ די קאַטאַרגע, וואָס הייסט — „שפּי-
לען אין ייִדישען טעאַטער“.

און באַ דעם אַלעם איז ער אַנאַרטיסט אין אמתען זיין פּון
וואָרט. פֿאַרשידענע ראַלען קומט אים אויס צו שפּילען, און ער פּילט
אַדורך מיט זיין אומגעהייערער אינטוטיבן אַלע, גיט זיי איבער
מיט לעבעדיקער שאַפענדיקער קראַפֿט. זיין רעפּערטואַר איז פּילזיי-
טיג.

טנק, און די בעסטע ראָלען ליגען אין פארשידענע סאָציאַלישע שיכטען און פּסיכאָלאָגישע געביטען. סאַטין אין „נאָ דניע“, דער גרויס-אינקוויזיטאָר אין „כל-נדרים“, דער פּורמאַן אין „הערצעלע מיוחס“ — דאָס זענען זיינע טיפּסטע ראָלען, אין וועלכע ליבערט הייבט זיך אויף ביז דער הייך פון אַגענאַלישען אַרטיסט. מיט גרויס טאַלענט שפּילט ער די איבערקע זיינע ראָלען: זלמן אין „מירעלע אפרת“, יואל — דודס פּאָטער אין „ווינער בעל-הביתעל“, זאַלקינד אין „דער מוטער“. איך אַליין האָב אים נישט געזען, נאָר מען זאָגט, אַז פּראַכטפול איז ער אויך אַלס פּאָפּוס אין „בר-ככבא“ און שמואל-בן-נתניה אין „חורבן ירושלים“.

ליבערט איז אַ דראַמאַטישער טאַלענט. ווען ער שפּילט אַ דראַמאַטישע ראָלע, רייסט ער מיט דאָס גאַנצע טעאַטער. צוואַנגען פון באַגייסטערונג און עקסטאַז ציען דעמעלט צו אים אַלע צושויער. ער האָט איין ראָלע, דער ריטער אין „ד'ר יאָזעלמאַן“, ווען ער אַנטוויקעלט אַף דער בינע אַזאַ קאָלאָסאַלישע, כמעט איבערמענטש-לעכע דראַמאַטישע קראַפט, דאָס דער אַנטוויקעלטער עסטעטישער געשמאַק פּילט פאַר אים אַ טיפּע ערפּוכט, — און דאָס דעמעלט, ווען דאָס רוב פון די פּיעסעס, און וועלכע ער שפּילט, זענען שונד. היינט וואָס וואָלט ער שוין געקענט באַווייזען אין אַנאַמתען ליטע-ראַרישען רעפּערטואַר! דאָס זען מיר טאַקע אין די ווייניקע ליטע-ראַרישע ראָלען, וועלכע ער האָט.

קיין „געליבטער“ איז ליבערט נישט קיין פאַכענדיקער, און דאָך פּירט ער אַזוינע ראָלען אויס אויך מיט גרויסער דראַמאַטישער קראַפט (אַרנאָלד אין „חנה דער נייטאַרין“).

אין וואָס איז נאָך מער צו באַווייזען: ער איז אַ פּראַכטפולער קאָמיקער. דאָס האַרץ בלוטקט צו זען אַזאַ גרויסען דראַמאַטישען טאַלענט, ווי ליבערט, אין אַזעלכע ראָלען, ווי שלמה גאַרגעל אין דעם שונדשטיק מיט דעמוועלדיקען נאָמען, און ווי דער קעלנער אין דעם שונדשטיק „אייזיק-קצב“. אָבער אַנערקע-נען מוז מען, אַז אפילו די דאָזיקע ראָלען שפּילט ער, ווי ליבערט. ווי אַרויטער פּאָדעם ציט זיך דורך דער גאַנצער שפּיל פון ליבערטען איין אַנטערעסאַנטער מאָטיוו. אין זיין שפּיל פּילט זיך שטענדיק נפּעס אַזאַ שטילע, גוט האַרציקע איראָניע. אַ מענטש,

וואָס טראָגט אין זיך אַ גרויסע קראַפט, וואָס שטייט, נישט פּילענדיק
און נישט וויסענדיק דאָס, העכער פון דעם אַלטעגלעכען לעבען,
קוקט ער, ווי פון אַויווען אַראָפּ, ווי אַ דערוואַקסענער אָף קינדער, —
אָף די אַלע מענטשען, אין וועלכע עס קומט אים אױס זיך אומ-
ציוואַנדלען.

און אפשר אין דערדאָזיקער איינגעבוירענער באַציִונג צו די
געשטאַלטען פון זײַן אייגענער שאַפענדיקער קראַפט ליגט דער טוד
פון דער פאַרשידענזײטיקײַט, מיט וועלכער עס צײַכענט זיך אױס
זײַן גרויסער טאַלענט?

[דער וועג, 5טער יוני 1906, ג' 143.]

פעני וואדיא-עפשטיין

„די פרוי עווא“

מאדאם פעני וואדיא-עפשטיין — ווער פון אייך האָט געהערט דעם נאָמען?

זאָל די פרוי האָבען געווען אויפטרעטען אין די פאראייניגטע שטאַטען, ווו ס'איז פאַראַן אַ גרויסע ייִדישע פרעסע, וואָלט צו אונדז, פּלייכט, דערטראַגען זיך אַ ווייטער אָפּקלאַנג פון איר אַרטיסטישער טעאַקטיב. זי האָט געשפּילט אין פאַרני, לאַנדאָן, בוע-נאַס-אירעס, — קיין באַטייטעוודיקע ייִדישע צייטונגען איז דאָרט נישטאָ, — ווייטען מיר גאַרנישט פון איר.

דאָס טעאַטער „אַלעקסאַנדריין“, ווו די אַרטיסטין גאַסטראָלירט, איז שבת און זונטיק נישט געווען געפאַקט: וועמען, כ'דעבען, גיבט עס אָן, אז עפעס אַ מאַדאָם פעני וואָדיאָ-עפשטיין האָט זיך פאַר-וואָלט אַריינצופאַרען קיין וואַרשע? ... פאַר דעם הייפּעל מענטשען, וואָס האָט זיך יאָ פאַראַניטערעסירט מיט דער אומבאַוויסטער ייִדישער אַרטיסטין, זענען, אָבער, די צוויי פאַרשטעלונגען געווען אַב-אַמתע איבערראַשונג.

אַ ייִדישע אַרטיסטין, וואָס טראָגט נישט אָף זיך דעם טרויריקען גלוחשטעמפּעל.

אַ אינדיוויד, וואָס איז נישט צוקוועטשט און נישט צובראַכען פון לאַנגע יאָרען אַרומוואַלגערען זיך און אונטערהונגענען. אַ שוישפּילע-רין, וואָס האָט נישט פאַרזוכט דעם טעם פון די רוישע רדיפּות.

די ערשטע דאַמע אָף דער ייִדישער בינע אין פּוילען און רוסלאַנד, — דאָס, וואָס קאָן אויסגעדריקט ווערען מיט'ן פּוילישען באַגריף „Pani“.

אַ פרוי, וואָס וועט זיך קענען האַלטען און באַנעמען אין אַ גרויסוועלטליקען סאַלאָן.

אַ ייִדישע אַקטריסע — מיט אינטעליגענטישקייט, אַ ייִדישע אַקטריסע — מיט אַרטיסטישער קולטור.

אַ גליקלעך אויסזען פאַר דער סצענע. הויכוויקסיק און שלאָנק. מיט דער פיגור און מיט'ן האַלטען זיך איז מאַדאָם עפשטיין זיין.

ער ענדלעך צו סארא בערנאר; איבערהויפט, ווען זי הייבט די אקסלען און פינגט אראפ דעם קאפ איז די ענדלעכקייט מערקווירדיק. א צארטע ווייבלעכע ווייזקייט און גראציע אין יעדער בא- וועגונג.

א ווייס, אינדעל, באוועגלעך פנים מיט א פאר גרויסע טיפע אויגען, וואס באלייכטען ס'גאנצע געזיכט, א רייכע שטים מיט א שטארקען, טיפען, ברוסטלעכען, העכסט- מעלאדישען טעמבר.

דערביי — א זידיקער טעמפעראמענט, ממש — קוועקזילבער. אויפגעפירט איז געווארען „די פרוי עווא“ — עפעס אן איי- בערגעמאכץ פון ענגלישען, אנאמעריקאניש שטיק מיט מיליאנען, פארשווענדונגען, דעלען, — פון וועלכען ס'לוינט נישט א סך צו רעדען. אן אזעלכע פיעסעס וועט איר געפינען פלערליי אויסערלעכע עפעקטען, אבער זייער ווייניק פסיכאלאגישען און דראמאטישען (ניט מעלאדרא- מאטישען!) מאטעריאל. מאדאם עפשטיין אין דער טיטעלראלע האט, אבער, באוויזען פון דעם ביסעל, וואס דער אנאנאמער מחבר האט פאר איר צוגעגרייט, צו באשאפען עטוואס שיינס און רירענדיקס. זי פארמאגט א בינגעוודיקע דראמאטישע קראפט, וואס פאראייניקט זיך אין איר מיט ליריזם, וועלכער פלייצט פון די טיפסטע ווינקעלעך פון איר פרויענהארץ. אפילו די לאנגע מעלאדע- קלאמאציעס, מיט וועלכע ס'שטיק איז אנגעשטאפט, קלינגען אין איר מויל באהארצט און איבערצייגענדיק.

זי האט אונדז געגעבען אף דער סצענע אן אייגענארטיק, שטארק און ווייך, פעסט און מילד, דופטיק, סובטיליש פרויענגע- שטאלט, די פארקערפערונג פון דראמאטישען ליריזם, און מינוטענווייז האט זיך מיר געדאכט, אז כ'זע פאר זיך די שיינע און אומגליקלע- כע זאבעדא פון הוגא פאן האפמאנסטאלס פאעטישער טראגעדיע. קיין איין מאמענט איז בא מאדאם עפשטיין ניט קיין גע- מאכטער, פון דער ערשטער מינוט ביז דער לעצטער איז זי באגייס- טערט. דערצו באזיצט זי א גוטע רויטנע; דער עלעמענט פון באוויסזיניקייט נעמט אדורך איר גאנצע שפיל, וועלכע איז דאדורך פיליגראניש, אינדעל און חנעוודיק.

פיל מיט דיסטנקציע און באחנט איז איר וויינען און איר לעכען, איר ביזערען זיך און איר אויפרעגונג.

איר מימיק איז פראכטפול, איך די מאָדולאָציע פון דער שטימ.

איטלעכס אבר אין איר באַטייליקט זיך אין דער שפיל, — איר שוויגען רעדט אָהן ווערטער.

יעדער ריר האָט אין זיך אַנאָינעווייניקסטע ווירדיקייט, אַנערנ־סטע אינגעהאַלטענקייט, — און אַלע צוזאַמען זענען זיי שטרענג־האַרמאָניזירט, — איטלעכע פּאָזע קומט, דערביי, אַרויס געטאַקט, פּלאַסטיש.

שיין זענען די שנעלע איבערגאַנגען פון איין געפיל, געזיכטס־אויסדרוק און סיטואַציע צום אַנדערען. פלינג און גראַציעזיש זענען זיי און וויך, שטיל, כמעט אומבאַמערקבאַר, באַלייט מיט די סובטע־לישסטע ניואַנסען פון מימיק און קול.

ליידער, איז דאָס שטיק אויסגעשטעלט געוואָרען אָף גיך, און פון די היגע אַקטאָרען האָט, אויסער מאַדאַם קאַמפּאַניי־ען און סעם־אַדלער, קיינער די ראַלע נישט געקענט. אַנאָמדערהער־טע זאך! זאָ באַגאַבטער און סימפּאַטישער אַרטיסט, ווי דראַנאָוו, זאָל זיך דערלויבען אַרויפגיין אָף דער סצענע, ניט געדענקענדיק אַ וואָרט. דער סופּלער האָט געאַרבעט אָף אַלע פּליים, אַזוי אַז דאָס פּובליקום האָט עטלעכע מאָל הייך פּראָטעסטירט.

[אינדזער לעבען ג' 121 פון 7. יוני 1910.]

„ מעדעא „

פראַנץ גרילפּאַרצער¹ — דער באַטייטעוודיקסטער עסט־רייכישער דראַמאַטורג. אַ לאַנגע צייט איז ער נישט אָנער־קענט געוואָרען, — ערשט גאָר פאַרן טויט האָט מען זיך אָף אים אומגע־קוקט, — מיט כבוד באַשטימט... פאַרציאָרען האָט הערהאַרד הויפּ־באַן דערהאַלטען אַ פרעמיע אפ'ן דראַמאַטישען קאָנקורס פון גרילפּאַרצערס נאָמען וועגען, — און שטאַלצירט זייער מיט־יער פעולה.

די זאַכען פון פאַרישטאַרבענעם שריפטשטעלער האָבען, אָבער,

¹ געלעבט פון יאָר 1791 ביז 1872.

שוין אָפּגעלעבט. איבסען און הויפטמאן, מיט זייער ניי וואָרט און דראַמע האָבען אים לגמרי פאַרשטעלט. גרילפאַרצער באַלאַנגט צו דער אַלטער, אַזויגערופענער קלאַסישער שול. ער האָט ליב ראַמאַנטישע שרעקען און הילכענדיקע עפעקטען, — אָבער די טעכניק זייע איז שוואַך, די האַנדלונג רייסט זיך, איר טעמפּאָ איז לאַנגווייליק, איינע און דיזעלביקע סיטואַציעס חזרען זיך איבער במעט און אַלע אַקטען פון שטיק.

„מעדעא“, וועלכע איז פאַרפאַסט געוואָרען נאָך אין 1822-טען יאָר, האָט אַדאָי אַלע, פאַר גרילפאַרצער כאַראַקטעריסטישע, חסרונות, — און איז פּאָפּולערש נאָר צוליב'ן געלונגענעם טיפּ פון דער טיטעלהעלדין.

אין דער טראַגעיִע ווערט אַדורכגעפירט די אידיע, וואָס וואַקסט נאָך פון זשאַן-זשאַן-קרוסאַ: דער מענטש אין ווילדען צושטאַנד איז ריינער, ווי אין קולטורעלישע, וואָרען די ציוויליזאַציע איז דורך-און-דורך פאַלש, געבויט אָף ציבועישע יסודות. אַלט אַליוסטראַציע האָט דער דייטשישער קינסטלער אויסגענוצט דעם אַלטגריכישען מיטה וועגען העלד יאַזאַן, וואָס האָט זיך אוועקגע-לאָזט אין אומבאַווסטען ים, צום פינצטערען לאַנד קאַלכיס, נאָך דער לעגענדאַרישער גאַלדענער שעפּסענפעל. אין דער ווילדער מדינה האָט זיך אין אים פאַרליבט אַ שטאַלצע פּרינצעסין, באַרימטע שיינקייט, אייניקעל פון געטער, און אַליין פון פאַלק פאַרגעטערט. צו ראַטעווען דעם פרעמדען, האָט זי דעם פּאָטער און דעם ברודער מקריב-געווען. דער פּלאַם פון ליידענשאַפט האָט איר גורל צו זיי נעם צוגעשמידט. זי איז נאָך נאָך יאַזאַנען, שטיל געטיילט מיט אים די צרות און יסורים פון צוועלף יאָר וואַנדערען. צוריקקומענ-דיק קיין קאַרינט, האָט דער העלד אַזוי איר אָפּגעדאַנקט: צוגענו-מען פינדע קינדער, וועלכע זי האָט אים געבוירען, — און די מוטער זייערע פאַרטריבען פון זיך... און אָפּגעטון געוואָרען איז דאָס אומערבט — אין נאָמען פון דער גריכישער „קולטור“, אין באַמען פון דער „געטלעכער גערעכטיקייט“!

מעדעא, דער קרבן פון די ציינש-עגאָיסטישע פּרינציפען, וועלכע דער קעניג און דער כהן פאַרדעקען מיט'ן פיגענבלאַט פון באַרקריפעלער עטיק, איז אויך דער מעכטיקער פּראָטעסט קייגען זיי, — מיט איר פרייער ערלעכער נאַטור, איינגעבוירענעם געפיל

פון גערעכטיקייט, אומפעיקייט צו האַנדלען מיטן געוויסען, שטאַף-
צער פאַראַכטונג צו די קליינגקע מענטשעלעך, צו זייער געמינגעם
פחדנות און שמוציקען אַכזריות. —

דאָס שטיק, וואָס פאַרלאַנגט גוטע עטלעכע חדשים אַרבעט, אַ
סך קאָפּ און מי בלויז אַף דער דרויסענדיקער זייט אַליין, — אַף
דער בינע זאָל אויפלעבען דער גייסט פון דער אוראַלטער עפאָכע,
פֿון וועלכער דער ספור-המעשה איז גענומען, — איז אין „אַלעק-
סאַנדרין“ אויפגעפירט געוואָרען צווישען יאָ און ניין, — פאַרשטייט
זיך, אַז וועגען די דעקאָראַציעס און קאָסטיומען איז בעסער נישט
צו רעדען. אַיבעריגענס, אַ ייִדישער טעאַטער-דירעקטאָר איז גאַרנישט
אימשיטאַנד צו ליינגען די הוצאות, וואָס זענען פאַרבונדען מיט דער
געהעריקער אויסשטעלונג פון אַ היסטאָריש שטיק. פֿל-זמן אונדזער
כלל וועט נישט איבערנעמען די יונגע ייִדישע בינע אין זייע הענט,
האַבען מיר גאַרנישט ס'רעכט אַפילו פאַראַיבעל צו האַבען אַף איר
פרימיטיווקייט.

אַבער, הגם אויך דער אַנסאַמבל איז ווייניק צוגעגרייט געווען
צו באַטייליגען זיך אין דער טראַגעדיע,¹ האָט מאַדאַם עפּשטיין
פונדעסטוועגען באַזויגען בלויז מיט איר אייגענער שפּיל צו באַצווינג-
גען דאָס פּובליקום און אַרויסרופען אומאויפהערלעכע אַוואַציעס. אַלע
מעלות פון דער אַרטיסטן האַבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אין דער ראַלע,
וואָס מוז זיין די בעסטע אין איר רעפּערטואַר. קענטיק, גוט איינ-
געשטודירט האָט די קינסטלעריין ס'שטיק, טיף פאַרשטאַנען און
אַדורכגעפילט דעם לאַראַקטער און דעם גורל פון דער שיינער
מעדעאַ.

אַדורכגענומען זיך מיט אירע אַנשוינגען און געפילען, מיט
איר ווילדער אוממיטעלבאַרישקייט און טראַגיש-געהיימענישפולער קראַפט,
האַט מאַדאַם עפּשטיין פון דער ראַלע באַשאַפֿען אַ גרויזאַמע און
ליכטיקע, האַרבע און מילדע פּאַעמע, וואָס וויקעלט זיך אויף אַף
דער סצענע האַרמאָניש און פּליסיק, ווי דער פאַרמעט פֿון אַ מגילת.
טטיכיש, מעכטיק, ווי די אַפּריקאַנישע זון — הייס, ווי די
טוי אין וואַלד — באַוווּ, ווי דער שטורעם אין מדבר — פּרייז,
איז אַדורכגעאַנגען פאַר אונדז די לעגענדאַרישע פּרינצעסין, קעניג-
טע

¹ בלויז מאַדאַם קאָמפּאַנייז צו איז געווען אַס'ן אַרט און האָט געהאַט עטל
לעכע שיינע מאַמענטען. —

לעך-שיין און איר ווילדער רינגקייט, אין אירע פלאקערדיקע ליידענ-
שאפטען. פאָטערמערדערין און קינדערסמערין, בלוטפאָרגיסערין און
אויטערצינדערין, — און דערביי פאָעטיש, וויין, גוט, רייצעוודיק
אין איר אומענדלעכער ליבע, באַחנט אין איר נאַיווען גלייבען, נאָ-
ענט אין איר צובראָכען געמיט, דערהויבען אין אירע מוראדיקע ליי-
דען. די גאַנצע גאַמע פון אירע שטאַרקע און אינדעלע, שוידער-
האַפטיקע און האַרציקע אינערלעכע איבערלעבונגען, האָט מאַדאַם
עפשטיין באַוויזען אַדורכצושפּילען דײַלעך און ריין, ווי אַ מוזיקער
אַ ווירטואַז, וואָס פּירט-אויס אַפֿין אינסטרומענט דאָס ווערק פון אַ
גרויסען קאָמפּאָזיטאָר.

אויסער איינגעבוירענעם טעמפּעראַמענט און קינסטלערישער
אינטוויזיע, האָבען מיר דאָ צו טון מיט אינטעליגענטישער באַוווּס-ט-
זיינקייט. איטלעכער שטרין אין דער שפּיל פון מאַדאַם עפשטיין
איז קענטוק אויסגעווענט און באַקלערט. פריי אָף דער בינע, ווי
נאָר אַ טאַלענטפולע אַרטיסטין קאָן פריי זיין אָף די טעאַטערברעטער,
דאַרלירט זי דאָך אַפילו אין די שטאַרקסטע מינוטען נישט די קאָנ-
טראַלע איבער זיך. יעדע רגע פּילט זי און ווייסט, וואָס זי טוט
און רעדט, — איטלעכער זשעסט, דעריבער, איז געמאַסטען און
געשליפען, איטלעכס וואָרט מערקווירדיק אַקצענטירט.

און נאָכאַמאָל מוז איך מיך אָפשטעלען אָף דער זעלטענער
פּלאַסטיק פון אירע באַוועגונגען און פּאָזעס. ווי אַ ווילדע קאָץ,
ווי אַ טיגערין, עלטאָטיש און לייכט טראַגט זי זיך אָף דער סצענע,
און די איינגעבוירענע גראַציע מאַכט יעדען ריר פון דער אַרטיסט-
טין פאַרקנילעכדיקט און באַחנט. אַ שטיקעל מאַדערניסטיש-מיסטישער
רייזי שטעקט אין אירע באַוועגונגען און פּאָזעס: זיי רעדען מיט
דער אינדעלסטער פּאָעטישער שפּראַך, וואָס איז פול מיט הונדערטער
אומדערוואָרטע און סובטעלישע ניואַנסען. איבערהויפט איז שייך, ווען
פריי עפשטיין שטרעקט-אויס די הענט מיט געבעט אָדער טרויער:
זייער גראַציע דערמאָנט דעמעליט איינעדאָר אַ דיג קאָן.

ענדלעך — דאָס שטאַרקע קול מיט דעם ברייטען דיאַפּאָזאָן,
מוזיקאַלישען קלאַנג און רייכער גאַמע, די שטים איז מאַדע באַ-
האַרצט. אין איר ציטערען אָפטמאָל אַזעלכע דינע סטרונועס, אַז
ס'פאַרבראַפט דעם אָטעם, פון גערירטקייט און אַנטציקונג. כּוועל אָנ-
וויזען נאָר אָף צוויי מערקווירדיקע מאַמענטען: מעדעאַס אויסרוף:

„יאזאָן, כ'ווייס אַ לידו" און דערנאָך איר פראָטעסטאויסגעשריבן: „אַ, איר שלעכטע געטער!" — וויפֿעל צאַרטע קונסט, וויפֿעל כּשוף איז געווען אין די צוויי פֿראַזען, ווען זיי האָבען זיך אַרױסגעריסען פֿון פֿרוי עפשטינגס מויל, — ריכטיקער: גלייך פֿון איר ברוסט, אַדוואַט-געוויינט מיט'ן פֿרישען בלוט פֿון דער ליידענדיקער פֿרינצעסין אויס קאַלכיס!...

איין חסרון, פֿון וועלכען מאַדאָם עפשטיין דאַרף וואָס גליכער פֿאָר-ווערען, פֿדי צו זיין אַ ווירקלעך גרויסע אַרטיסטין, אַנאָמטער אויזר פֿאַר אונדזער אַרעמער בינע: דער פֿאַט אָס, אין וועלכען זי פֿאַלט אַרײַן אין מאַמענטען, ווען זי דאַרף אַ סך רעדען, דעמעלט רעדט זי מיט אַ נייגון. שוין אין „פֿרוי עוואַ" האָב איר באַמערקט דעם פֿעלער, — בשעת דער דערקלערונג מיט'ן מאַן. — אין „מעדעאַ" האָט זי גלייך פֿון אָנהייב גענומען אַ פֿאַטעטישען טאָן. אמת, אין קלאַסישע פֿיעסען איז שוין אַזאַ מנהג צו רעדען מיט אַ געהויבענער שטים, צו דער ראַלע פֿון מעדעאַ פֿאַסט ספּעצייעליש דאָס צווינגען, דען די ווילדע רעדען געוויינטלעך מיט אַ נייגון. פֿמעט אין אַלע אייראָפּעיִשע לשונות שטאַמען די ווערטער, וואָס באַ-טיטען „רעדען" און „זינגען" פֿון איין שורש.¹ דאָך האָט מאַדאָם עפשטיין אַריבערגעכאַפט די מאָס. אין די גאָר שטאַרקע מאַמענטען פֿון פֿערדען אַקט האָט זי גערעדט דוקא אָהן פֿאַטאָס, — און דע-מעלט איז דער איינדרוק געווען פֿולער. —

[אונדזער לעבען" נ' 124 פֿון 10 יוני 1910].

איז דער „שחיטה", איז „סאפא" איז „כאשע די יתומה".

אָוויסטינגניקייט איז זייער אַ זעלטענער גאַסט אָף אונדזער פֿינע, און ס'איז אַ האַרציקע פֿריינד, דעריבער, צו האָבען פֿאַר זיך אַ ייִדישע אַרטיסטין, פֿאַר וועלכער אינטלעכע ראַלע איז אַ בוך, וואָס דאַרף געוויסענהאַפּטיק אַדורכגעליינט, אַנאַליזירט, באַ-גרייפט און איינגעהערט ווערען.

¹ למשל, אָף דעם: „זינגען" אין „סאפא".

כ'הָאָב געווען די וואָך מאַדאַם פענן עפּשטײַן און דער
 „שחיטה“ אין „סאַפּאַ“ און אין „כאַשע דער יתומה“ — יעדעס
 מאָל איז זי געווען אַגאַנדערע, — און מיט דער פּסיכיק און
 מיטן גאַנצען אויסזען — מיט די מאַנערען און מיט דער קלײַדונג.
 קענטיק איז, און די פּרוי באַגנוגט זיך נישט מיט בליזער אינטויזיע.
 — שטודירט אויס יעדעס שטיק אַפּײַן אייראָפּעיִשען שטייגער; דער-
 גראַבט זיך ביזן מיין פּונם מחבר; טיטשט זיך אויס אָף אַלע
 זייטען איטלעכס וואָרט, וואָס איר וועט אויסקומען צו רעדען אָף
 דער סצענע, איטלעכע פּאָזע, געזיכטאויסדרוק, גלידערבאוועגונג;
 מאַכט זיך קלאָר די מינדסטע פרטים פון אָנטון.

אסטרקע און מאַדאַם עפּשטײַנס אינטערפּרעטאַציע איז,
 דאכט זיך, טאַקע דייעניקע אסטרקע, וועלכע יעקב גאַרדין האָט זיך
 פּאַרגעשטעלט, — נישט אַ שטאַרקע נאַטור, וואָס איז באַוווּסטזיניק
 זיך מקריב צוליב אירע עלטערען, נאָר די שטיצע, די ווייכע, די
 צנועהדיקע, די כשרע ייִדישע טאַכטער, וואָס פּאַס וויקייט איז
 דער גרונטשטיין פון איר כאַראַקטער. איר ערשט דערשיינען אָף
 דער בינע רופט אַרויס אַנטציקונג: דאָס פנים — פּאַרקערפּערונג
 פון ייִדישער גאַוויקייט, מינדעלישער וויסןקייט און שעמעוודיקייט;
 דער גאַנג — מינדעליש-געבונדען און גראַציעזיש צוזאַמען. דאָס
 פּראָסטע פּראָווינציעלישע יאַקעלע פּאַרפּליקאַמט דאָס בילד, אָפּשפּיג-
 לענדיק אין זיך די גאַנצע שטיקקייט און ווייכקייט פון דעם שיינעם
 ייִדישען פּלהמינדעל. אונדז ווערט גלייך פּאַרשטענדלעך, פּאַרוואָס
 אסטרקע, ליבענדיק שמואל-יאָטעלען, איז מסכים חתונה צו-האַבען
 מיט צלאַל ראַפּאַפּאַרט: טאַטע-מאַמע הייסען; ווי-זשע קען אַבאַרענט-
 לעכע ייִדישע טאַכטער ווידערשפעניק זיין דערדאָזיקער מאַטיוו
 איז מערקווירדיק אויסגעדריקט אין דער סצענע פון תּנאים-שרייבען;
 פּויל מיט מורא, מיט טרערען אין די גרויסע אויגען, זיצט אסטרקע
 און קוקט אָף דער מוטער, — מיט אַזאַ טיף און צוזאַמען נאָרו
 געבעט, — ווי אַ קינד, וואָס ווייסט, אַט-אַט קומט-צו דער דאָקטער
 צו מאַכען די שרעקלעכע אָפּעראַציע; צאַפעלט אינגאַנצען און האַלט
 זיך מיט געוואַלט אין גיט צו וויינען, ווייל די גוטע טייערע מאַ-
 מע באַרויקט, זאָגט-צו, ס'וועט נישט וויי-טון... ווען דאָס אוימגליקלעכע
 מינדעל הייבט דאָך אָן צו העשען, הערט איר, דאכט זיך, אין די
 כאַראַקטעריסטיש-מינדעלישע ספּאַזמעס דעם גאַנצען קומענדיקען גורל

אסטרקעס, איר שפעטערדיקע שוואַכקייט און היסטעריע, און פיליכט אויך אַ ווייטען אָפקלאַנג פון בלוטיקען סוף... שיין, ווי אַ נאָווי, טרויריק, ליריש ליד איז אסטרקע אין ערשטען אַקט, פֿון וועלכען די איבעריקע דריי בינדען זיך שוין אויס מיט אינעווייניקסטען מוז.

אין דער „שחיטה“ — פֿאַרקערפערונג פֿון פֿאַסיווקייט, אין „סאַפֿאַ“ — די פֿרייע, די זעלבסטשטענדיקע פֿרוי, דייעניקע, וועלכע רעכענט זיך גיט מיט די הערשענדיקע מינונגען, גאַר — מיטן אייגענעם האַרץ, מיטן אייגענעם שכל, מיטן אייגענעם ווילען. שיין, קלוג, געבילדט, מוזיקאַליש, פֿאַעטיש, שטאַלץ איז די העלדין פֿון דער פּיעסע — אָפּשפּיגלונג פֿון יעקב גאַרדינס אידעאַל — אייניקסט ערלעך, רייזן — ווי דער שניי אָף די בערגשפיצען. זי ליידיט אָרגאַניש גיט קיין פֿאַלשקייט, קיין צביעות, ווי אויך קיין אויסבאַהאַלטען זיך מיט דעם אמת, קיין שעמען זיך מיטן ערנסטען געפיל. גאַנץ, ווי פֿון איין שטיק לייכטיק גאַלד אויסגעקריצט, איז אין „סאַפֿאַ“ איר פּסיכיק, ווייסט גיט פֿון קיין אינעווייניקסטע שפּאַלטונגען און ריסען, און דערבער — אמת שטאַרק — און אירע ליידענשאַפטען און אין אירע יסורים, און איר גליק, ווי און אומגליק, און אַזעלכע איז אויך מאַדאַם עפּשטיין און דער ראַלע. פֿריי, שטאַלץ, קלוג און שיין און יעדער באַוועגונג, דורכזיכטיק-רייזן און ליידענשאַפטלעך-שטאַרק אין יעדען אָטעם. מיט געפיל און דיין גיט זי איבער סאַפֿאַס ליבע, וואָס איז פֿלאַקערדיק ווי די זון, און דופּטיק ווי די בלוטיקע רויז, שטורמיש ווי אַ טייך און צאַרט ווי די טוי, פֿריי ווי אַ פּויגעל אין בלאַען הלל פֿון דער לופט און לייכטיק ווי ווענוס, וואָס טויכט-אויף פֿון דער שוים און ים... אין דער פּיעסע איז גיט און קיין שרייעדיקע עפעקטען. גיט און קיין משוגע-ווערען און קיין מאַרד, ווי אין דער „שחיטה“, און קיין סמען זיך, ווי און „כאַשע די יתומה“. — די ראַלע פֿאַרלאַנגט אַ שטיצע, אינטעליגענטישע שפּיל, מיט געטאַקטער מימיק און געשליע-פֿענער זשעסטקוליאַציע, — און מאַדאַם עפּשטיין, וועלכע איז אויסגעצייכענט אין דעם פּערדען אַקט פֿון די דערמאָנטע צוויי פּיעסעס, איז נאָכמער אַפֿן אָרט, נאָכמער נאָטירלעך און פֿריי דאָרט, ווי מ'דאַרף זיין אייניקסט-איינגעהאַלטען, מאַדערן-רויק.

אַלס „כאַשע“ — גאַר אַנאַנדער מענטש אָף דער בינע. ס'גייט-אַרויס אַנאַמת דאָרפֿיש מינדעל, אַ ווילדס, אַ פֿאַרשיטס. דער-

פון, ווי זי שטעלט די פיס, זעסטו, אז זי איז נישט געוויינט צו קיין שיק, איר איז ענג. אויך די ראָלע איז גוט באַקלערט געוואָרען. מאַדאַם ע פ ש ט יין מאַכט בולט פיל נייע, ביז-איצט אומבאַמערקטע, מאַ- מענטען. אייניקע ניואַנסען באַקומען באַ איר אַנִיגנאַרטקע סובטע- לישע באַאַרבעטונג. פאַקטיש, די אַרטיסטן ליאַזט נישט אַדורך קיין איין פרט. אַלץ ווערט גענומען אין חשבון און אַרטינגעוועבט אין דער ווייזער סטענגע פון דער ראָלע. אויך אין דעם שטיק באַשאַפט מאַדאַם ע פ ש ט יין אַ גאַנצען טיפּ, פון אָנהייב ביז צום סוף איינ- הייטלעכען. דאָך האָט זי מיך אין דער ראָלע נישט צופרידעגע- שטעלט. ס'איז נישט דאָס, וואָס מע דעאַ, נישט דאָס אַפילו, וואָס ס א פ אָ. אַ געוויסע געקליבעלע טיפּן שפּירט זיך אין די ערשטע צוויי אַקטען; אָדער די טאַלענטפולע אַרטיסטן האָט זיך נאָך נישט צו- נויפגעוואַקסען מיט דער ראָלע, אָדער זי איז בכלל צו אַנטעליגענט- טיש פאַר כאַשען, און איר איז שווער אַנגאַנצען צוצופאַכען זיך צו דאַרפֿשקייט. וואָס איז דיר היפּך פון מע דעאַס פאַעטישער, פאַנטאַטישער, מיטטישער ווילדקייט. אַ חסרון איז אויך, וואָס אין דערדאַנקער ראָלע ווענדט זיך די אַרטיסטן צופיל מיטן פנים צום טעאַטערזאַל...

אין אַ געוויסער מאָס דעטאַגירט זי אין אַלע דריי פיעסען דער אַנגאַמבל.

ה' מאַגלייב צוקי איז גראַד אַ גאַנץ גוטער ר' זיסעל און גאַרנישט קיין שלעכטער ציינער. — מאַדאַם שלאַמאָוויטש — אַ פּעיקע אַרטיסטין, אַלס טשאַרנע און קריינע גאַר אַפּין אַרט. — גוט איז ה' סעם-אַדלער, אַלס אַלקנה און מאַט-שיטרין-לעל, — אין לעצטען אַקט פון „כאַשע דער יתומה“ — פשוט פראַכטפול, און אַלס מאַטיאַס פינגער הוט אין „סאַפּאַ“ — אויסגעצייכענט. אין דער ראָלע ווייזט דער טאַלענטפולער אַרטסט אַרויס אַ סך סובטעלישען קאַמיוז, דערמאַנט מאַמענטענווייז קאַזשי- מי עזש קאַמינסקי אין „באַגאַט? וויאַשעק“. — דערפאַר איז ה' בראַנשטיין — ווי געבוירען פאַרן שוהטעל, — שוואַך און צוקראַכען אַלס אַפּאָליאַן און אַלס טראַכטענבערג. — ה' ליפּ- מאַן — נישט שלעכט אַלס באַר? ס סטאָוורפּאָליסקי. אָבער נישט אַפּין אַרט אַלס צלאַל ראַפּאָפּאַרט. — און אַלע אַזון אויסנעם, זוטע, ווי די שוואַכע, זעען-אויס פריש אין די פיעסען; ס'פעלטדייך

צונויפגעשפילטקייט און די אינגעשפילטקייט, וועלכע מאַכען פון ספעקטאַקל אַ האַרמאָניש גאַנצקייט. — אַפילו ס'עס אַדלער קען נישט שטענדיק די ווערטער פון דער ראַלע. — די פאַרשטעלונג גייט מיט אַ צו לאַנגווייליקען טעמפּאָ, „קלאַפט נישט“, אַפֿן אַקטאָרישען לשון זיך אויסגעדריקט. — מאַדאַם עפּשטיין, וועלכע קען יאָ די ראַלע און איז באַוועגלעך ווי קוועקזילבער, מוז זיך צופאַסען צו די חברים, — דאָס וואָרטען אַף דער רעפּליק ציט איר אַרויס די נשמה, די לאַנגווייליקייט מאַכט זי מיד, — דאָס מוז זיך אַפרופּען אַף איר שפּיל. אַזוי איז דער גאַנצער דריטער אַקט פון דער „שחיטה“ אדורך אָהן איינדרוק נאָר צוליב דעם, וואָס די פאַרטנע-רען האָבען אַראָפּגעזעצט די גאַסטראָלערין פון טראָפּ. דאָס איז שוין, אָבער, די טונקעלע זייט פון אַלע גאַסטראָלען, ווען אַ פּריווע קראַפט גייט אַריין אין אַ צופּעליק צונויפגעשטעלע-טער טרופּע.

[אונזער לעבען' נ' 128 פּון 7. יוני 1910.]

נעקראָלאָג.

אַ ביטערע שפּעטלעך, — נאָר די האַנט האָט זיך אַלץ נישט אויפּגעהויבען צום שרייבען. ס'האָט זיך נישט געגלייבט, אַז ס'איז אמת: פּעני עפּשטיין, די הייב, די שלאַנקע, די אַריגינעלישע, די שטענדיק עלעגאַנטישע, די שטענדיק עקספּאַנסיווע, די עטוואָס עקזאַטישע, עטוואָס רעטזעל-האַפטיקע פעני עפּשטיין איז שוין נישטאָ. נישטאָ. — קינמאַל וועט שוין נישט קלינגען איר טיפע האַרציקע שטימע. קינמאַל וועלען די לאַנגע ציכטיק-מאַנקירטע פינגער זיך שוין נישט צונויפּפלעכטען אין דער כאַראַקטעריסטישער, אומגעוילדיק-נערווייזשער באַוועגונג. קינמאַל וועלען די גרויסע קאַרע אויגען מיט די עטוואָס בלאַלעכע וויסלען שוין נישט פאַרלו-פען מיט אַ קרישטאַלענער טרער פון אויפּרעגונג, עגמת-נפש אָדער הפּעלות. — נישטאָ, ווי קינמאַל גאָר נישט געווען! מ'האָט זיך אַפילו גערעכט. שוין אַ יאָר צוריק איז זי אַראָפּ פון דער פינע, און וואָס איז אַנאַרטיסטיק, ווען זי הערט אויף צו

שפיל'ען? — עפעס ווי אין אַ מאָדנע פּוּכטער, מאָדנע טריבער ווינטקייט איז זי פֿאַרשווינדען, און פֿון דאָרטען, פֿון דערדאָזיקער אויסטערלישער ווינטקייט, זענען פֿון צייט-צו-צייט אומגלויבליכע ידיעות, ווי שווערע, בייזע חלומות, אָנגעקומען. די שרעקליכסטע קראַנקהייטען, וואָס לאָקערען נאָר אַפֿין מענטשלעכען גוף, האָבען זיך ווי צונויפגערעדט, ווי אָנגעזעצט זיך, די לעבענסלוסטקע און לעבענסדורשטיקע פענז עפשטיין אומצוברענגען: אַ קרעפּס אין די לינגען, אַנאָנצינדונג אין די נירען, שווינדזוכט, — אַלץ אַף איין מאָל. מ'האָט געוווּסט, אַז זי וועט גישט לעבען. מ'האָט געוווּסט, אַז אירע טעג זענען שוין געציילט. און דאָך ווען מאָנטיק אין אַווענט, גאָך אַ שניגעם, זונטיקען, וואַרעמען טאָג, וואָס האָט געשמעקט מיט פּרילינג, איז מען געוואָרן געוואָרען, אַז פעני עפשטיין איז אַנט-שלאָפען געוואָרען מיט דעם לעצטען שלאָף, האָט די ידיעה אַבער-ראַשט. — ווי אַ שטיין האָט זיך געלייגט אַף דער ברוסט. — טאַקע ווייל די לעצטע עטלעכע חדשים זענען געווען אַזוי מוראדיק, טאַקע ווייל מ'האָט זיך געריכט, טאַקע דערפֿאַר האָט דער טראַג-שער סוף אַזאַ מרה-שחורה געוואָרען. דער פֿאַרשטאַנד האָט משיג-געווען, נאָר דאָס געפֿיל האָט זיך אָפּגעוואָגט אָנצונעמען דעם געשע-ענעם פֿאַקט.

און מאָדנע אויסטערלישע האָט, דערביבער, עפעס אויסגעזען די לוויה, וואָס איז געגאַנגען פֿון הינטער דער שטאָט, פֿון יידישען שפּיטלאַ אַף טשיסטע, אין אַנעכט-קליינשטעטלידיקער בלאָטע, אונ-טער אַ גאַסרעגען. — דאָס זילבערנע באַשלעג אַף דער דייטשישער עגלה האָט זיך עפעס צופֿיל געוואָרען אין די אויגען, נישט גע-שטימט מיט דעם טריבען וועטער און מיט דעם עצם פֿון דער פּראָצעסיע, אָפּגעיאָגט דעם שאַטען פֿון טויט, וואָס האָט געדאַרפֿט אַף איר שוועבען. — הינטען איז געהאַנגען אַ גרויסער קראַנץ מיט ברייטע בלעטער פֿון אַ פֿעכערפֿאַלמע, וואָס האָבען מער דערמאָנט אָן עפעס אַ יום-טוב, ווי אָן טרויער. — תּחלת זענען נאָכגעגאַנגען כּמעט בלויז אַקטאַרען. זעלטען איינער אָהן אַ צילינדער, דראָזשקעס זענען נאָכגעפֿאַרען. די זענען אויסגעשטיגען, צוגיין אַביסעל צו-פֿוס, יענע זענען אויפֿגעזעסען, אָפּצוריען זיך אַביסעל. די נאָכגלייב-דיקע האָבען איבער די קעפֿ פֿון מענטשען און פֿערד זיך אַדורכ-געשמועסט מיט די נאָכפֿאַרענדיקע. ס'האָט גערעשט, געטומעלט.

אויסגעזעען צף א מחנה מחותנים, וואָס פֿאַרען פֿון איין שטעטעל אין דאָס צווייטע צף אַ חתונה.

און געדאַכט האָט זיך מינוטענווייז, אין פֿאַנגען צוג, אַז זי צײַגן, די פֿאַרשטאַרבענע, דאַרף אויך דאָ ערגעץ, אין דעם רויש-קען צקטאַרענגע:נדעל מיטגיין.

זי, די לעבעדיקע, די פֿריילעכע, וואָס האָט אַזוי ליב-געהאַט צו זיין צווישען מענטשען, אויס דעם אינגעפֿוירענעם געפֿיל פֿון געזעלשאַפֿטלעכקייט, פֿאַרברענגען אין אַ שמועס וועגען דער וועלט, וועגען די שטעט, וועלכע זי האָט באַזוכט, וועגען די פֿערזאָגען, וואָס זי האָט געקענט, וועגען די ביכער, וואָס זי האָט געלייענט, וועגען דער מענטשלעכער נויט, וועגען ווילטעטיקייט.

זי, וואָס האָט געקלעבט צו די חברים פֿון דער בינע, נישט בלויז ווי אַ חברטע, נאָר ווי אַ שוועסטער, רעדענדיק וועגען יעדען פֿון זיי מיט דער צערטלעכער זאָרגלעכקייט פֿמעט פֿון אַ מוטער, — געווייטיקט מיט זינע ליידען, געפֿרייט זיך מיט זינע פֿריידען, — מעג ער אַפֿילו זיין איר אַ שונא, מעג ער אַפֿילו האָבען איר אַ-עולה געטון.

אַט איז זי אויסגעמישט מיט דעם לעבעדיקען עולם, וואָס באַפֿיילט דעם שוואַרצען וואָגען. זוכט זי אומבאַווסטזיניק מיט די אויגען. ווי דען? ווי וועט זי דאָס נישט זיין דאָרט, ווי אירע ליבע ברידער און שוועסטער האָבען זיך צונויפֿגעזאַממעלט? לעבט זי דען נישט? זי איז דאָך אַזוי יונג: קוים 34 יאָר אַלט. אַ רויז און בליען.

* * *

ר אָר פֿאַרט געשטאַרבען אַזוי יונג.

דאָס לעבען האָט זי אויפֿגעגעסען.

און, ווילט איר, פֿאַסט זיך דער פֿרייצשטיקער טויט צו דעם

גאַנצען אַנבליק פֿון פֿעני וואַדיאָ = ע פֿשט יין.

אַזעלכע, ווי זי, קענען נישט פֿאַנג לעבען.

אַ גרויס קינד. גוט ווי די יעלט. אַ טויבענהאַרץ.

שנעל זיך צוגעפֿונדען צו מענטשען. יעדען געגלייבט. אַוועקגע-

געבען דעם ביסען פֿון מויל. קיין שפור קנאה. געפֿרייט זיך מיט

יענעמט ערפֿאָרג, מיט יענעמס גליק נישט ווייניקער, ווי מיט אַליגע-

נעם. נישט אויסגעקומען פֿון איר צו הערען אַ שלעכט וואָרט אַפֿילו

וועגען די קאָנקורענטען. האָט זי פון עמיצען אַנ'עוילה געליטען, זע-
נען איר נאָר די גרויסע אויגען מיט אַ שטילער טרער פאַרלאַפּען.
קיין שואה האָט זי אָבער, נישט נאָכגעטראָגען. און קיין נקמה נישט
געזוכט. אדרבא, זייער שנעל פאַרגעסען.

אָפּט באַגעגענט, נאָר קייןמאָל נישט געפרעגט: „פאַרוואָס קומט
איר נישט אָף מינע אַרױסטריטען? פאַרוואָס שרייבט איר פֿון מיר
נישט?“ — אירע ערשטע גאַסטראָלען אין וואַרשע האָבען אַרױסגע-
רופּען די אַנערקענונג פון יענע שריפטשטעלער, וועלכע פאַרמאָגען
אַנ'אייגענע באַציונג צו דער זאך און שיינע זיך נישט קלאָר
אַרױסצוואַגען דאָס, וואָס זיי מיינען, נישט רעכענענדיק זיך דערמיט,
ווי אַנדערע וועט געפעלען צו קוקען אָף דעם געגענשטאַנד. —
פעלט, אָבער, נישט קיין „קריטיקער“־צייט, וואָס האָבען נישט דעם
מינדסטען זין פאַר דאָס פּאָזיטיווע, וואָס האָבען אין זייער לעבען
גאַרנישט געשאַפען, וואָס זייער גאַנצע קונץ באַשטייט אין דעם, צו
זאָגען קאָפּיר, נאָכדעם ווי עמאָציער האָט שוין אַרױסגעגעבען
דעם אָדער יענעם אורטייל. איינער אַזעלכער, — מיט 6 יאָר צו-
ריק, ווען אַנדערע האָבען אַסתר־רחל קאַמפּניסן? אין ייִדישען
„באַלאַגאָן“ אַנטדעקט, האָט ער אין אַ סקאַנדאַליעזישען מאַמר די ער-
שטע דראַמאַטישע אַרטיסטין אונדזערע מיט גראַבע זילדערניען באַפּאַ-
לען, געפּינענדיק, אַז מער ווי אַ „פּוֹרִים־ווינקעל שפּילערין“
איז אַסתר־רחל קאַמפּניסן? נישט, — האָט געהאַלטען פאַר זיין חוב
אויך פענז עפּשטיין אַ גראַטש צו טון: אַרױסגעזאָלען אָף איינע
פון אירע לעצטע גאַסטראָלען און אויסגעשאַסען מיט אַ „רעצענזיע“,
— צווישען באַרישע, געשמאַקלעזיקע, אין פּוֹלער מאָס געמיינע,
בלויז פאַר דעם לאַנדליך גופּא אפּשר כאַראַקטעריסטישע אָנצוהערענדי-
גען מכה עפעס אַ „רעקלאַמע“, מכריז־געווען, אַז די קלענצטע
כאַריסטיקן האָט גוט געעפּילט, בלויז איין פענז וואָד? עפּשטיין
טויג אפּילו פאַר קיין סטאַטיסטיקן נישט. — מיט איר, די קינסט-
לערין האָט געהאַט טענות? — ס'האַט איר ווייגעטון, זייער, זייער
טיף וויגעטון דאָס אומרעכט. אָבער גערעדט האָט זי דערפון אין
אַ טאָן, ווירדיק, וואָס זעלטען צו טרעפען, מיט פּוֹלער אַכטונג צו
דער פּרייהייט פון קריטיק, מיט דעם גרעסטען דרך־אריץ פאַר דער
פּערזענלעכקייט פון געגנער. די אמתע קולטור פון געדאַנק
און געפּיל. די אמתע דיסטנקציע, אַלס רעזולטאַט נישט אַזוי-

פיל פון דערצינונג, ווי פון איינגעבוירענעם טאקט, פון איינגעבוירענעם נעם אריסטאקראטיזם.

אין א פאנטאסטישען גאָרטען, וווּ די ביימער זענען אייביק גרין, וווּ די בלומען וועלען קיינמאל נישט, וווּ די ווילשמעקעדיקע לופט ווייסט נישט פון קיין קאלטען ווינט, וווּ דאָס גראָז איז ווייכער פון סאַמעט, וווּ דאָס וואַסער איז שטאַרקער און זיסער פון וויין, — אין אַזאַ ווינקעלע, וואָס איז, ליידער, אַף דער ערד נישט טאָ, וואָלט אַזאַ פענ? געקענט בליען און בליען ביז צום נאַטירלעכען אױסלאָז.

די אומפראַקטישקייט אַליין. פון אַרעמקייט צו פירשטלעכען רייכקייט דערהויבען, געוואָרען דאָס ווייב פון אַנאָינדישען פריינד, וואָס האָט זי מער פון זיין לעבען פאַרגעטערט, פונאירעטוועגען צו 25 יאָר אין לאַנדאָן זיך יידישען געלאָזט. נאָר דערשפּירט, אַז דאָס עשירות איז אַ קייט פאַר איר פרייהייט, פאַר איר גייסט, פאַר איר קונסט, — די וואָדיאַ ווערט צוריק אַנאָעפּשטיין, אַוועקגעוואָרפּען דעם קעניגלעכען פּאַלאַץ, די אייגענע רייטעלעפּאַנעטען און דעם גאַנצען אַרענטאָלישען לוקסוס, — צוריק געלאָזט זיך אין לעבען, ווי אַף אַ שמאַלער ברעט איבערן שטורמישען ים. נישט געוויסט דעם ווערט פון געלט. געדאַרפט — געקומען גענומען. געהאַט — אַוועקגעגעבען דעם ערשטען, וואָס האָט אױסגעשטרעקט די האַנט.

איר גאָט — די קונסט.

די קונסט אין לעבען און אַף דער סצענע.

צוויי זאַכען האָבען אָנגעפילט פענ: עפּשטיינס לעבען:

די בינע און טואַלעטען.

מיט דער בינע אױפגעשטאַנען, מיט דער בינע זיך געלייגט. אַף די רעפּעטיציעס — די ערשטע. געשפּילט — איז אַ גאַנצען טאַג געלעבט מיט דעם אַווענט, וואָס דאַרף קומען, געפייבערט, געקאַכט. זעקס אין אַווענט שוין געווען אין טעאַטער. געהאַלפּען דעם רעזושטער, דעם דעקאָראַטאָר, דעם סצענאַריער, דעם סופּלער, דעם מינדסטען אַקטאָר. אָנגעוויזען יעדערען, ווי זיך אָנטון, ווי זיך גרייך מירען. מ'האַט געטרייבען קאַטאַוועס: „אַליין די בינע אױסגעקערט.“ — און אַהיימגעגאַנגען די לעצטע. מ'האַט זיך געוויצעלט: „פאַרלאָשען די לאַמפּען אין טעאַטער.“ — און נישט געשפּילט — גלאַט

אַזוי געקומען, אָפּגעזעסען ביז 1 באַנאַכט אין טעאַטער, כאָטש אָטע-
מען מיט דער לופט פון דער בינע.

די סצענע — אַ טעמפעל.

די ראָלע געקענט — צום שטוינען.

יעדען פרט אין דער האַלטונג און אין טאַלעט פֿלייסיק.

געוויסענהאַפטיק, אַלוייטיק באַקלערט.

כ״וועל נישט פאַרגעסען איר ערשטען אַרױסטרױט אין וואַרשע.
דער אַנסאַמבל האָט איר ווייניק מיטגעאַלפּען, אַראָפּגעשלאָגען זי
פון טראָפּ. דאָס פּובליקום דאָס אַפילו ווייניק וואָס באַמערקט.
אַלע אױגען זענען געווען געווענדט בלויז אָף איר. — ס׳קום אַרױן
הײַנטער די קולײסען. ערשט — זי ציטערט אײַנג נצען פאַר אױפּ-
רעגונג, און טרערען, ווי גרויסע פערעל, קניקלען זיך איר פון די
אױגען. זי, וועט אַנטלױפּען. מ׳האָט פאַרשוועכט די הײַליקייט פון
אַרט! פאַרשוועכט דאָס מיסטעריום פון שױשפּיל!

...טאַטאַפּעלט, ווי גענומען געהאַלט, האָט זי אױסגעגעבען אָף
קאָסטיומען און די אױבערױקע זאַכען פאַר דער בינע.

נישט געפרעגט: פון וואַנען? — נישט געפרעגט: ווי לאַנג
וועט קלעקען?

אַנגעטון זיך תמיד מיט געשמאַק, תמיד שטרענג אױסגעהאַלטען,
נישט אַזוי רײך, ווי עלעגאַנט, קינסטלערײַש.

און דאָס אַרײַנגעפירט אין ייִדישען טעאַטער. די ערשטע
און אײַנציקע פאַר אַ מאָדערן-אײַראָפּעישען רעפּערטואַר.

אָפּגעשפּילט אַ זומער אין „אַלעקסאַנדרינע“, דערנאָך אַפֿן
מוראַנאָוו.

ווינטער — אין „עליזעום“.

אַ גאַנצען סעזאָן האָט מען געטרעטען מיט די פּיס איר מענטש-
לעכע און אַרטיסטישע ווערדע.

אַנאַרטיסטיק פון דער מאָס — געצווונגען נאַכט אין נאַכט צו
לײדען, צו קאָמפּראָמעטירען זיך אין אַ לעצט עפּיזאָדײַש ראָלעל און
אַזאַ שמאַטע ווי „דאָס פּינטעלע ייִד“.

אױסגענוצט איר עלענט, איר אומבאַהאַלפּענקייט, איר נאַכגיב-
קע אומפּראַקטישקייט.

און כ׳געדענק אַ שרעקלעכען אַווענט. אַ קנאַקעדיקער פּראָסט,
און די פּרױ פון אײַנדישען פּרינץ האָט מיט דעם שטענדיקען באַחנ-

טען שמיינעלע אף די בלאַע ליפען, שטיקענדיק אין זיך אליין זעם
איניקסטען שרעק, געהילט דאָס ציטערענדיקע לייב אין אַ רויטען טוי-
כענעם מאַנטעל, אָהן פוטער, אָהן אונטערשלאָג זאָגאַר.

די ערד איז נישט קיין פאַראַדיז. דאָס לעבען שוינט נישט
קיין גרויסע קינדער. מענטשען זענען שלעכט, מענטשען האָבען אַ האַרץ
אַפצונאַרען אַ קינד. מענטשען מיסברויכען דעם צוטרוי פֿון לייכטגלאַזיקע.
ווייסען נישט דאַנקבאַר צו זיין פאַר דאָס גוטע, וואָס מ'טוט זיי.

און פאַר קיין פאַל האָט פּענ? נישט געוואָלט פאַרלאָזען רוסיאַנד,
ווי נאָר, ווי איר האָט זיך געדאַכט, די ייִדישע דראַמאַטישע קונסט
קען נאָך האָבען אַ צוקונפט.

מיט די לעצטע כּחות האָט זי, מיט אַ האַלב יאָר צוריק, פֿון
ריינערץ צוריק קיין וואַרשע זיך דערשלעפט. נישט קיין לאַנדאָן, ווי
זי האָט עלטערען, קרובים, פּריינט. אַף דזיעלנע גאַס, באַ אַ ווייטען
גואַל, ווי מ'רופט דאָס אַף ייִדיש, — אַנאַרעמען בעל-מלאכה, אין
אַ חדרעל ד' אַף ד', אַפֿן קראַנקען בעט זיך געלייגט.

דעם לעצטען זונטיק, ליגענדיק מיט נאָך דריי קראַנקע יידע-
נעס אין איין קעמערעל אַף טשיסטע, פּאַנטאַזירט, וויאָזוי זי וועט
נאָך שפּילען „מעדעאַ“.

וואָרום נישט האָבענדיק אַף אַ גלאַז מילך, האָט זי דעם מערקוויר-
דיקען קאָסטיום פאַר דער ראָלע, אין פאַריז פאַר, אַ ריזיקען פּרייז באַשטעלט..
ווי אַנאַויג אין קאָפּ געהיט, נישט געלאָזט אַף געלט פאַרוועקסלען...

* * *

אפט: אַ קינסטלער גייט יונג פון דער וועלט.
איז דער יונגער טויט נישט אַ דירעקטער פּועל-ליצאַ
פון לעבען, איז ער — אַ נאַטירלעכער, — פון אַ לאַנגער
קרענק; — אַ קאַטאַסטרעפּאַליזש, — עמיצער ווערט „אויס-
געכאַפט“, ווי מ'זאָגט דאָס, — דער ווייז איז גרויס, נאָר דער פּאַקט
לייגט זיך ווי נישט איז איין אין די אינערלעכע איבערלע-בונגען.
נאָר איז דער יונגער טויט ווי געבוירען צוזאַמען מיט דעם
קרפּן, איז ער ווי אַנאַומפּאַרמינדלעכער געדראַנג פון דער פּערווענ-
לעכקייטס גייטניקער הויכקייט, דאַן האָט דער צער אין זיך נאָך
עפעס אַזוינס, נאָך אַזאַ מין ביטערקייט, וואָס איר עצם איז גאַר
אומגעלעך אין ווערטער אויסצודריקען.

מאָרִים מאַסקאָוויטש.

אלס אוריאל מוזיק.

דער אַמעריקאַנער גאַסט באַלאַנגט, קענטיק, גראָד נישט צו יענעם טיפּ גאַסטראָלערען, וואָס האָבען פּלינט צו שפּילען מיט אַ גוטען אַנסאַמבל און באַ אַנאַנשטענדיקער רעזשי, נאָר ליבען — אַרום זאָל אַלץ אַרעם, אָפּגעלאָזען, נישטיק, טאַנדיט זיין, דאָס פּובליקום זאָל זען — בלויז זיין, זיין — באַווונדערען, זיין — אַפּלאַדירען.

מאָרִים מאַסקאָוויטש שפּירט זיך אַף דער בינע, נאָך אינדער ער ווייזט זיך אַרויס פון הינטער די קוליסען, — און צום גוטען. באַ אַזא ענגער סצענע, ווי אין טעאטער „עליזעום“, באַ אַזא צאָל ראָליסטען, ווי אין דער פּיעסע „גאַט, מענטש און טייוועל“, און באַ אַ טרופּע, וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר אַדורכגעשטופּט מיט —

אוי, ס'איז מיר וויל!

אוי, ס'איז מיר גיט!

אוי, ס'איז מיר דאָבזשע!

האָט אַף דער זונטיקדיקער פּאַרשטעלונג אָנגענעם זיך געוואָר-פען אין די אַייגען דער געוויסער סדר אַף דער בינע, די געוויסע צונויפגעשפּילטקייט פון די אַקטאָרען, דער געוויסער אויסגעהאַלטענער טעמפּאָ אין דער אויפֿוויקלונג פון די סצענעס.

מ'דערציילט, אַז דער ניויאָרקער אַרטיסט איז אַדערפאַרענער רעזשיסער, און ס'האָט זיך געלאָזט פּילען אין איטלעכען פרט, אַז ער האָט זיך געגעבען די מי אַפּדאָסניי איינצואַרבעטען דאָס לאַנג-אָפּגעשפּילטע שטיק מיט זיינע וואַרשעווער קאָלעגען, — און דאָס איז שוין אַ סימפּאטישער שטריך, וואָס ווייזט אָן אַף אַנערנסטען און סובטעלישען כאַראַקטער.

אַ שאַד, וואָס דער מענטש איז אַראָפּגעקומען נאָר אַף עטלעכע ספּעקטאַקלען און קען נישט פאַרבייבען באַ אונדז אינגאַנצען. אַף דער יידישער בינע אין רוסלאַנד און פּוילען איז מאָרִים מאַסקאָוויטש געווען אַן אַלטעגלעכע דערשיינונג. מיר פאַרמאָגען טאָ-

קע שוין עטלעכע זייער באַגאַבטע דראַמאַטישע אַרטיסטען, — מיר האָבען אַ יעקב ליבערט, אַ דראַנאַוו, אַ יוליוס אַדלער, — מאַריס מאַסקאוויטש איז, אָבער, נישט ענדלעך צו קיניגעס פון זיי, ער האָט זיך זיין אייגענע פּיזאַנאַמיע, און מיט אים וואָלט דאָס געזינדעל רייכער, שענער געוואָרען.

וואָס מיר געפעלט באַזונדערס אין דעמדאָזיקען אַרטיסט, — דאָס, וואָס צייכענט אים אָפּ פון זיינע טאַלענט־פּולע קאָלעגען, דאָס, וואָס געהערט ספּעציעלעך אים, — איז די זעלטענע גרינגקייט, די פּלינגקייט, מיט וועלכער ער באַוועגט זיך אָף דער סצענע, און די מערקווירדיקע, אמ־קאָנסטלערישע דיקציע.

אַ הויכער, אַ שלאַנקער, שווימט מאַסקאוויטש, קען מען זאָגן, אָף דער סצענע. ער שלעכט זיך אַדורך פון איין עק צימער אין אַנדערען אַזוי לייכט, אַזוי גראַציעזש, אַז דו באַמערקסט נישט די שריט — זעסט נאָר: אָט ערשט איז ער געווען דאָ, אָט איז ער שוין דאָרט. — אין די פּאַזעס, וועלכע ער נעמט אָן, אין גאַנצען האַלטען זיך, אין די מאַניערען, אין די העוירות, אין דער מיניק איז אים, ווירקלעך, געראַטען אין דער ראַל פון אוריאל מוזיק צו באַשאַפּען די פיגור פון אַ נישטגוטען, אַזויווי די פּאַלקס־פּאַנטאָזע מאַלט אים זיך אויס: — אַ ספּרינג־נדיקער, עלאַסטישער קערפּער, מיט פינגעוודיקע גלידער און אונטערשפּרינגענדיקע באַוועגונגען און מיט אַ בייסענדיקען סאַרקאָזם, וואָס איז צוגאַסען אין אַלע געזיכטסצוגען און אין אַלע אַברים, אין איטלעכען ריר. די ראַל איז, קענטיק, גוט איינשטודירט, יעדער שטריך פּאַרויס באַקלערט, אָפּגעמאַסטען, אַרומגעטאַקט און אַרומגעשליפּען, — אַפּטמאַל קומט עס אַפילו אויס צו געקינצעלט און אַביסעל איבער־טרעפּען.

מאַסקאוויטש באַזיצט דערביי גרויסע אינטויציע און אַ סך געפיל. נעמט זיך אַדורך מיט דער ראַלע ביז גאָר. אין די סצענעס, וווּ דער טייער גיסט זיין סם אין הערשעלע דופּראַווערס האַרץ, רעדט אים איבער, ברעכט אין אים אַלע איינגעוואָרצעלטע אמתען, גלייבונגען און מדות, — רעדט דער אַרטיסט אַזוי פּלייסיק, אַזוי זיכער, מיט אַזאַ גיהנומפּלאַם, מיט אַזאַ פעך־און שוועבעל־איבערצינגונג, אַז דעם צושייער איז קלאַר ווי דער טאַג: דער פּרומער סופּר מוז זיך אונטערגעבען, מוז גיין אין דער נעץ. —

מזיקס זשעסטניקולאציע איז אין די מינוטען אַזעלכע, און דו זעסט באַשיימפערלעך: ער פאַנגט דעם קרבן, ער וועבט אים אַרום, זיי גיסען זיך ביידע צונאָיף, ווערען איינס: פאַר אונדז איז אַ שוואַכער באַראַקטער, וואָס לעבט איבער אַנאָינערלעכען איבערבאַך, און לע- בען אים — זיין פאַרקערפערטער יצר-הרע.

אין דער ראָל העלפט דעם גאַסטרואַלער פאַזונדערס צו זיין די קאַציע, וועלכע האָט צו זיך קיין גלייכען נישט אין אונדזער טעאטער. מאַסקאָוויטש רעדט מיט אַ פראַסטען שיינעם יידיש. דאָס איז נישט קיין ליטווישער דיאַלעקט, נישט קיין פּוילישער, נישט קיין וואָלינער, דאָס איז אַנאָליידישע קולטורעלישע אויסשפראַך. מיט אַ שטימ און ער באַשאַנקען מיט אַ געזונטער, ריזנער, ריכער, וואָס לאָזט זיך בייגען ווי נאָר איר בעל-הבית וויל, און ווי נאָר דער מאַמענט פּאָדערט. אָט רעדט אוריאל הייס, ליידענשאַפטלעך, געשווינגט, אַזוי, און דאָס קויל גייט-איבער אין אַ צופלאַקערט פליסטערען, און אָט דערהייבט עס זיך פּלוצים, ווערט הויך, שטאַרק, — און דער איבערגאַנג איז אומדערוואַרט און שיין, ווייל נאַטירלעך, ווייך, האַרמאָניש, אָהן שום אַנשטרענגונג, אָהן אַ ריס און אָהן אַ גראַטש... מאַסקאָוויטש לאָוירט מיט זיינע באַוועגונגען און מיט זיין שטימ, קען מען זאָגען, ווירטואָזיש.

צוליבן גאַסט האַבען אויך די איבעריקע אַנטליינעמער פון אַווענט ערנסטער זיך באַצויגען צו זייערע ראָלען.

אַנאָממע איבערראַשונג פאַרן פּובליקום איז געווען ה' פּי-שעלעוויטש אלס ליידער בדהן. ווער וואָלט זיך געגלייבט, און דערדאָזיקער קלאָון, וואָס זיין הויפטאויפגאַב איז פריילעך צו מאַכען דעם עולם אין "פּינטעלע ייד" מיט אַ ריקודעל, אַ קאָזיאַלעק און ענלעכע שוואַרצע קונצען, זאָל טראַגען אין זיך אַזאַ געטלע-כען פונק, פאַרמאָגען אַזאַ ערנסטען, טיף-טובטעלישען, קאָמישען טאַלענט, אַזויפיל צאַרטע אינטוויציע און ווייך געפיל! ווי אויסגע-וועבט פון טייערען זייד איז אויסגעקומען דער טיף פון דער פאַר-פאַלענער נשמה, וואָס איז געבוירען געוואָרען אפשר צו עפעס אַ הויכען ציל, און איז אומגעקומען אין די וויסטע אומשטאַנדען פון דער עלענטער יידישער גאַס, און בענקט, בענקט, מאַכט זיך צו נאָר, ווייל דאָס האַרץ איבערווייניק נאָגט, רייסט זיך, טריפט בלוט און טרערען...

אַנ'אומגליקלעך פאַלק, באַ וועלכען פֿישלעוויטשעס באַדאַרפֿען
שפּילען צירקראָלען!..

גוט, ווי געוויינלעך, איז געווען אַלס פֿרינדע די טאַלענטפֿולע
מאַדאַם עפּשטיין, וואָס לייגט אין איטלעכער ראַלע אַרײַן אַ סך
האַרץ און שטימונג.

געוויסענהאַפטיק און מיט געפיל האָבען געשפּילט די ה'ה
ראַפּעל, שאַפּירע און די פֿרויען קרויזע און גאַטליב. די
לעצטע אַרבעט זיך אויס אַף אַ גוטער מוטערראַליסטין.

[„מאַמענט“ נ' 127 פּײַן 16 יוני 1911].

אַלס ראַטמיסטער.

ענדלעך, נאָך אַ לאַנגער, זייער לאַנגער הפסקה, האָבען מיר
זוכה-געווען צו זען אַף דער בינגע, וואָס ווערט סינטע-
מאַטיש אויסגענוצט צו באַלאַגאַנפֿאַרשטעלונגען, — אַ נייע ערנסטע
דראַמע.

אַ נייע, פֿאַר'ן ייִדישען פּובליקום. באַ די אומות העולם איז
דער „פֿאַטער“ שוין יאַרען פֿאַפּולער.

ס'ט'ן נדבערגס שנאה צו פֿרויען איז אַ פּאַקט, פּוין וועלכען
אַפֿילו „קנדער אין די וויגען“ האָבען שוין געהערט. פֿלאַכקעפּ וויצ-
לען זיך: דער פֿאַרשוין האָט זיך געמוזט עטלעכע מאַל גאַנץ פֿיין
אַפּבריען, — שעלט ער. ס'איז ריכטיק: דער באַרמיטער סקאַנדינאַ-
ווישער שרפֿטשטעלער האָט שוין געהאַט דריי אָדער פּיר
ווייבער און קיין איינמאָל, דערציילט מען, נישט צוגעטראַפֿען.
ס'קען קיין ספּק נישט זיין: די פּערווענלעכע אַנטמיטשוונגען האָבען
דעם מענטש פֿאַרביטערט קיינען דעם „שיינעם געשלעכט“. אָבער,
ס'איז מער ווי נאָרו צו מיניען, אַז ס'ט'ן נדבערגס באַצוינג צו דער
פֿרוי איז כאַטש אַף אַ האַר ענלעך צו דעם אויבעפלעכלעכען פּלוי-
דערי פּוין די פּוילע וויצלינגער, וואָס ליווערען הומאַריסטיש צייג
אַפֿין אַרשין און אַפֿין פֿונט פֿאַר די „פּליגענדע פּלעטער“ און אַנ-
דערע אַזעלכע יוקסט-זשורנאַלעלעך.

ס'איז פֿאַר קיינעם קיין סוד נישט, אַז דער שורש פּוין אַט אַ

ווייניגערס תורה דארף מען זוכען אין סקאנדינאווישען דיכטערס ווערק. דער מחבר פון „פאָטער“ האָט זיין האַס צו דעם „שוואַכען מיין“ טיף באַגרינדט. אין זיין באַקאַנטער דואַזע, — איך האַלט זאָגער, פאַר מעגלעך זי צו רעכענען פאַר אַ טראַגעדיע, — האָט ער אויפגעשטעלט אַ קלאַר אויסגעדריקטע טעאָריע, וועלכע מ'קען אמת, אָננעמען נאָר מיט גרויסע באַגרענוצונגען, וועלכע איז אָבער, כולל אין זיך עטלעכע היסטאָריש, סאָציאָלאָגיש און ביאָלאָגיש שטאַרק באַרעכטיקטע גרונטגעדאַנקען.

סטרובערג האָט קענטק, געהאַט צו טון מיט ט. פּי. ש. פּרויען, ד. ה. מיט אַזעלכע, וואָס זענען רייך באַשענקט געוואָרען מיט די ספעציפיש-ווייבערשע אייגענשאַפטען. באַמערקענדיק אין דער פּסיכיק פון דעם „שיינעם געשלעכט“ אייניקע אייגענאַרטיגע, פאַר אַ מאַנצבעל ווילדע, אויסטערלישע, אומפאַרשטענדלעכע שטריכען, האָט דער טאַלענטפולער דראַמאַטורג זיך געגעבען די מי צו דערגראָבען זיך ביז צו די וואַרצלען פון דער דערשיינונג, וועלכע האָט צוגעצויגען צו זיך זיין אויפמערקזאַמקייט.

זייענדיק פון קאָפּ ביז פּיס באַוואָפּענט מיט קענטענישען, און באַזיצענדיק אַ שאַרפען געדאַנק, איז ער געקומען צו אַ געדראַנג וועלכען מ'קען נישט אָפּזאָגען אין אַריגינעלשקייט.

צוויי געשלעכטען — צוויי ראַסען. איטלעכע פון זיי איז פון דער נאַטור באַשטימט געוואָרען צו אַנאַנדער וועלטציל. — דערפון וואַקסט דער גרונטחילוק צווישען זייער פּסיכיק.

די פרוי איז קודם-כל און אויסשליסלעך, — איבערהויפט אין אָנהייב פון דער מענטשלעכער קולטור — אַ מוטער, און דאָס לייגט אַנאייזערנע חתימה אָף אַלע אירע פּסיכישע קרעפטען, פע-יקייטען און נייגונגען. די קרוין דערפון, וואָס אַ פרוי איז אימשטאַנד צו באַשאַפען, איז — אַ קינד, דערפאַר קען גאָר פאַר איר קיין שום העכערע זאַך אין דער וועלט נישט זיין. איבער אַלץ שטייט דאָס קינד. דאָס מוטערלעכע געפיל איז דאָס איינציקע געזעץ אין לעבען. דעמעלט, ווען עס האַנדעלט זיך וועגען קינד, איז אַ פּרה — רעליגיע, אַ פּרה — מאַראַל, אַ פּרה — אַלץ, אַלץ! די מוטער אין דער פרוי איז פעיק זי צו מאַכען האַרט ווי אַ שטיין, ווילד — ווי אַ טיגער.

דער מאַנצפּערשוין — איז פריי פון דעם היפּנאָטישען, דעם-

פּאַטשען געפיל, וואָס פאַרשקלאַפט זיך די גאַנצע נשמה פון מען טשען. דער מאַנצפּערשויך — האָט, דערזיבער, פון די ערשטע טעג זיינע אָף דער ערד, תמיד געהאַט פאַר זיך אַנדערע וועגען, און אַ סך. דער מאַנצפּערשויך — איז שטענדיק אַ זוכער, אַ קעמפּער, אַנאַ אַנטדעקער, אַ דערפּינדער, אַ רעוואָלוציאָנער. ער האַלט אין איין שאַפּען. ער שאַפט און ברעכט, כדי אָף די חורבות נייע וועלטען אויס צובויען, וואָס וועלען סוף-כל-סוף אויך צושטערט ווערען, אָפּצוטערט טען. דאָס אָרט נאָך פּרישערע. דער מאַנצפּערשויך קלעטערט אָהן אויפהער אַפֿין הייכען באַרג, וואָס זיין שפּיץ שפאַרט אָן אין הימעל, וווּ דער אמת נעסט. דער מאַנצפּערשויך איז דער דיכטער און דער קינדלער, דער פּהן און דער פּילאָזאָף, דער געלערטער און דער פּאַרשער. דער מאַנצפּערשויך איז דער באַשאַפּער פון אונדזער גאַנצער גייסטיקער קולטור.

און ווייל די מאַכטיקע אַרבעט פּאָדערט קרבנות, ווייל צוליב איר שטעלט מען אָפּט אָף דער קאָרט דאָס פּאַמיליענלעבען, די מאַטערעלישע עקזיסטענץ, — האָט דער מאַנצפּערשויך אין גאַנצען לויף פון דער מענטשלעכער געשיכטע געהאַט די פּרוי קייגען זיך. די פּרוי איז אַ פּאַרביסענע היטערין פון דעם, וואָס איז שוין דאָ. זי איז לויט איר גאַנצער פּסיכיק פּעסט-קאָנסערוואַטיוו. און קוים זעט זי אין מאַנס טעטיקייט אַ סכנה פאַר איר הויז, פאַר אירע קינדער, — מעג ער זיין אַ גאון, מעג ער שטרעבען צו דערהויבענע צילען, — זי שטעקט אים שטעקענס אין די רעדער, זי וואַרפט אים שטיינער אונטער די פיס, — דאַרף מען — בינדט זי אים די הענט, שערט זי אים אָפּ, ווי דלידה שמשונען, זיינע פשוטלעך קען, צוטערט זי אים, ווי מ'צוטערט אַ נישטיקען וואַרעם.

היסטאָריש און ביאָלאָגיש איז דאָס בילד, וועלכעס סטרינד בערג מאַלט, העכסט-ריכטיק. דער גרויסער טעות פון קינדלער-דענקער באַשטייט, אָבער, אין דעם, וואָס ער לייקענט, אַז די פּרוי פון אונדזער צייט איז שוין נישט די מוטער-היה פון דער וואַלד-מענטשהייט, אַז דער שוואַכער מין האָט אויך פיל, זייער פיל גע-נאָסען פון דער מענטשלעכער קולטור, גרויסע, זייער גרויסע פּאַרט-שריט געמאַכט, אַז אין די בעסערע פּרויען פון דער נייער צייט זענען די ספעציפיש-ווייבערישע שטריכען כמעט אינגאַנצען אָפּגערי-סען, אַרויסגעשטופּט פון מענטש, וואָס איז אין דער פּרוי ביז גר

אויסגעוואקסען. אז אַזעלכע פרויען ווי: לאַרע פון „פּאָטער“, זע-
נען איצט נאָר אַ טראַיריקער אויסנעם, נישט קיין פּלע, ווי
סטרינדבערג וויל דאָס פּאַרשטעלען.

אין וואַרשע, אָף דער ייִדישער סצענע, האָבען מיר געהאַט די
מעגלעכקייט צו זען די אַריגינעלישע פּיעסע, נאָר אַ דאַנק אַ פּראָסטען
צופאַל, אַ דאַנק מאָסקאָווִיטשעס גאסטראַלען, הגם אין ווייט
פּאַקטיש, אז אויך באַ אונדז דרייט זיך שוין אַרום פֿון אַ יאָר פֿיר
אַ כתב־יד מיט דער איבערזעצונג פון „פּאָטער“, קיינער פון אונדזערע
טעאַטער־בעלי־בתים האָט נישט געפונען פאַר מעגלעך דאָס שטיק
אויפצופירען, האַלטענדיק, אַפנים, אז „מאַדאַם איקס“ זי „חורבן
ירושלים“ זענען מער מיוחס.

אָנגעמערקט מוז, אָבער, ווערען, אז די אַמערקאַנישע איבער-
זעצונג איז, צום באַדויערן, זייער אַ שלעכטע, אָנגעשריבען
מיט אַ צוקאַליעטשעטען דייטשמערש, וועלכעס אין אַ סך מאָמענטען
גרלעצט פשוט אין די אויערען און ריזצט ביז ווייניק. שוין־ישע איז
אַזוי שווער אָפּצוזוכען אַ שרייבער, וואָס זאָל די זאַך אָנשטענדיק
איבערזעצען!...

אַ פעלער איז אויך געווען פון מאָסקאָווִיטשען, אַלס
געוויסענהאַפטיקען רעזשיסער, איבערזוגעבען אַזאַ שווערע ראָל, ווי
לאַרע דער פּרוי גאַטליב, וועלכע איז אַ גאַנץ באַגאַבטע אַר-
טיסטען און האָט אין דעם שטיק אויפגעטון אַלץ, וואָס נאָר אירע
כחות האָבען איר דערלויבט, — וועלכע קען, אָבער, דורכאויס נישט
פאַרטרעטען קיין דראַמאַטישע פרעמיערשע.

נאָר אין אַלגעמיין, איז דאָס שטיק גוט אויסגעשטעלט גע-
וואָרען, וואָס ס'איז צוזען, למשל, שוין פון פּרוי ראַפּעל, וועלכע
באַזיזט באַגאַבונג, קען זי, אָבער, נישט אויסנוצען, ווייל איר פעלט
שולע, — דאָסמאָל, אונטער מאָסקאָווִיטשעס רעזוש, האָט זי
באַשאַפען אַנ'אויסגעהאַלטענע און רירענדיקע מאַרגאַרִיטע.
אַ פאַרגענגען איז געווען צו זען דאָס שטיק צוליב מאַריס
מאָסקאָווִיטש אין דער טיטעלראָל.

העכסט סימפּאַטיש איז אין דעם אַרטיסט די ערנסטע באַציונג
צו זיין אויפגאַב. אים פאַרלאָזט נישט אָף אַ מינוט דאָס באַוויסזיין,
אַז יעדער אויפטריוט אָף דער בינע דאַרף פאַר'ן שוישפּילער זיין אַ
טאַט פון באַגריסטערונג, פון קונסט. ער „שפּילט“ נישט קיין „ראַלע“.

ער באַנגוט זיך נישט מיט איבערהורען, שיין און ריכטיק די ווערטער, וועלכע דער מחבר האָט אַרײַנגעלייגט אין מױל פון זײַן העלד. ער באַשאַפט אַף דער סצענע אַ גאַנצען לעבעדיקען מענטש, אַ באַזונדערע גײַסטיקע וועלט, אַנאָינהײטלעכע אײַגענאַרטיקע נאַטור, וואָס איז אַ האַרמאָנישער, קלאָרער, רײַנער אײַסדרוק פון דער אײַנזע, וועלכע דער אײַטאָר האָט אין אײַר געוואָלט פאַרקערפערען.

אין מאַסקאָוו׳טשעס ראַטמױטער איז פאַר אונדז דער קײַנסטערש-אױפגעפאַסטער אײַדעאָל? זײַרטער מאַנצבעל, דער סײַמבאָל פון אַלדעס גוטס, שײַנס, דערהױבענס, רײַנס, ווי סײַרײַנדבערג וויל אײַם זען, אַנטקײַנגענשטעלענדיק אײַם דער פרוי, דער שלאַנג, דער צוויפּזאַמלונג פון אַלדעס בײַז, מיאוס, נידערקײַס, פֿאַלשס. — אַ דענקער, אַ פּאָעט, אַ זוכער, אַ טרוימער, וואָס שוועבט אײַבער דער פּראָזע פון לעבען, נישט באַררענדיק זײַ אַפּילו מיט די קנאַפּעל פון די שײַך, — און זײַן וועזען איז אײַנגאַנצען צונויפֿגעגאַסען מיט די לײַכטיקע רײַמען פון הױכע אײַנזען, שײַנע געדאַנען, דערהױבענע געפּילען, רײַנע פֿאַרלאַנגען. אָפען, פּראָסט, גלײַך, פּשר, צונעדיק ווי אַ קײַנד, ווי אַ גרויס קײַנד, — דען אײַטלעכער אמת-גרויסער גײַסט — איז אַ גרויס קײַנד, — און דערײַבער שוואַך, שוואַך, הילפּלאָזיק, אוממעכטיק קײַגען די פּינצטערע ערדישע פּחות, קײַגען מענטשלעכען רשעות און נידערטרעכטיקײַט.

גוטסקײַט און ווײַכקײַט זענען בכּלל, ווי עס שײַנט, גרוינט= שטרײַכען פון מאַסקאָוו׳טשס כאַראַקטער. ער באַזיצט אומענדלעכע קוואַלען פון טיפען, שטילען, לײַטערען, וואַרעמען לײַרײַזם. אמת=שטאַרק איז ער, ער באַצײַבערט אין יענע מײַנוטען, ווען אַ ברייטע כוואַליע סענטימענט רײַסט זיך אַרױס פון זײַן ברוסט, און טראַגט אַרױס גאַנצע שטיקער האַרץ, לעבעדיקע, נישט געקײַנע צעלטע, צאַפעלדיקע געפּילען, סובטעלישע, אײַדעלע, זאַנפטיקע באַ= וועגונגען פון אַ פאַרזומטער, פאַרבענקטער נשמה.

מערקווידיק שנעל, באַ אײַניקסטער שלאַנקײַט, זענען באַ מאַסקאָוו׳טשען די אײַבערגאַנגען פון אײַן עמאַציע צו דער אַנ־ דערער, פון ברענענדיקען ווײַטיק צו אַ האַרצריסענדיקען קײַנדערשען קלאַג, פון ווטענדיקען משוגעת צו צובראָכענער, אומבאַגרענעצטער נאַכגיביקער ווײַכקײַט. זעסט באַשײַמפּערלעך, ווי די פאַרשידענע רײַנד פון די אַרומקע גיסען זיך אײַבער שנעלער ווי אַ בליץ אין

דער נשמה פון אנטפּינדלעכען ראָטמיסטער. אַ מאַמענטאַלישע, כעמי-
שע רעאַקציע געשעט, דאָס פנים ווערט אין איין אויגענבליק אַ-
דערש פאַרפאַרבט. אַט האָט אַ קרעפטקער צאָרן אָף דער פֿרוי גע-
קרימט זיין געזיכט — זי זאָגט גאָר אַרויס אַ וואָרט געדעכעניש ווע-
גען די ערשטע טעג פון זייער יונגער ליבע, — וואָסער דורכ-
זיכטיקע, צאַרטע, ראָזע שיין שטראַלט גלייך אויף אָף די זעלביקע
באַקען, ליפען און אויגען, וואָס האַבען זיך גאָר יואָס גערונצעלט
פאַר פעסל... ווי גאַטירלעך און ווי פֿליגראַניש, ווי פּאַעטיש גינט
אַדורך באַ מאַסקאַוויטשען די לעצטע סצענע, די סצענע ווי די אַל-
טע ניאַניע פאַרפשופט אים מיט די אַלטפאַרגעסענע קינדערמעשה-
לעך, פאַרפשופט, ווי אַ צויבערין, אַזוי, אַז ער באַמערקט אַזש נישט,
ווי זי טוט אָף אים אָן דאָס משוגעימהעמד...

...און דאָס פּובליקום האָט דאָס אָפּגעשאַצט, פאַרפילט דאָס
טעאַטער אָף אַלע פאַרשטעלונגען, באַוווּזען, אַז פאַראַן באַזוכער פאַר
אַ ליטעראַרישען רעפערטואַר.

[„מאַמענט“ ג' 139 פּוין 30 יוני 1911].

בָּאָרִים טאַמאַשעוואַסקי.

זעלטען וואָסער באַגאַבטער דראַמאַטישער אַרטיסט פאַרמאָגט
 דיטערראַרישען געשמאַק. - דאָס איז אַ באַקאַנטע דערשיינונג.
 אַזעלכע מיסטערס, ווי דאָוויסאָן, זאָנענטאַל, קאַינין,
 סטאַנצלאַווסקי, מאַקס ריזנהאַרד, קאַמיסאַרזשעוו=
 סקאַ וכדומה, וואָס זאָלען אויסער סצענישען טאַלענט באַזיגען נאָך
 אַלגעמיינע גיטטיקע קולטור, אויסער אייגענער קאַריערע זען נאָך
 די הויכע אויפגאַבען פון דער בינע, אַלס איינער פון דער קונסט
 קוואַלען, - אַזעלכע קינסטלער געהערען צו די „ראַרטיטעטען“.

אַ טעאַטער-„שטערן“ זוכט, געוויינלעך, קודם-בלאָראַל. - די
 פיעסע אַליין גייט אים קנאַפּ אָן. די מיסיע פון דער סצענע, אַלס
 פאַרמיטלעריין צווישען די גרויסע דיכטער פון דער מענטשהייט און
 די ברייטע קרייזען פון דער געזעלשאַפט, - פאַרמיטלעריין-שאַפּע=
 ריין, וואָס איר פאַרמיטלערישע טעטיקייט איז אַ זעלבסטשטענדיקע
 פרעכטיקע פלאַנצונג אין די גערטנער פון דער מענטשלעכער גייס-
 טיקער קולטור, - דאָס איז דעם „סטאַר“, ווי מ'רופט עס אין
 אַמעריקע, מערסטענטײלס, לגמרי פרעמד.

דער רעפערטואַר פון ס'מיניסט איינראַפעיִשע טעאַטערס באַ-
 שטייט, דערביי, על-בני-רוב פון מיסט, וואָס ווערט פאַרגעסען צו-
 מאַרגענס נאָך דעם, ווי מ'הערט עס אויף צו שפּילען, און לאָזט
 גישט איבער דעם מינדסטען פּאַזיטיווען שפור אין דער געשיכטע פון
 דער דראַמע.

זעלטען וואָסער פּעקען אַקטאָר עס פעלט, אָבער, דער פּראַ-
 פעסיאָנעלישער אינסטיטוט בנאָגע צו די ראַלען.
 - דער פרעמיער פון דער טרופּע מעג זיין אַ פּולקאַמענער „קאַבאַ-
 טין“, נישט באַזיגען די העכערע קולטורעלישע אַנטוויקלונג, נישט זען
 גאַריגשט אויסער זיך אַליין און זיין ערפּאָלג, - אַראַל זיך צוצו-
 קלויבען איז ער אַ בריה.

נייאַונגניציק פון יעדען הונדערטער שמאַטעס, וואָס מ'ווייזט
 אונדז אָף די טעאַטערברעטער פון דער גאַנצער וועלט, ווערען אויב-
 נעפּירט, אין אַ באַטייטעוודיקער מאַס, - אויסער פּיל אַנדערע ספּות

— דערפאר, וואָס זײַ אַנטהאַלטען ראָלען פֿאַר די הויפטקריכטען פון די טרופעס.

ס'טרעפט, אַ ראָל אין נישט טיף ווי געהעריק, נישט באַארבעט ווי ס'דאַרף צו זײַן, — אַ טאַלענכפולער קונסטלער פֿאַרטפֿט זי, פֿאַרבולט, פֿאַרפֿינערט מיט זײַן אינטויזיע און אַרטיזם, — אָפטמאָל, פֿון דער בלאַכער, שוואַכער, כרימיטיווער צײַכנונג, וואָס דער ווייניק באַגאַבטער דראַמאַטורג, דער בעל-מלאכה גיט אים, — באַשצפּענדיק אַנ'אויסגעצײכענטע קרעאַציע.

דער אַמעריקאַנער גאַסט, באָריס טאַמאַשעווסקי, וואָס האָט דעם פֿאַרגאַנגענעם פֿרייטיקצונאַכטס צום ערשטען מאָל זיך באַווײַזען אין טעאַטער אָף אַבאָזשנע גאַס, — לײַדט, ווי ס'זעט-אויס, נישט בלויז אָף מאַנגעל פֿון ליטעראַרישען געשמאַק, נאָר אויך אָף מאַנגעל פֿון דעם אויווענדערמאָנטען פּראָפעסיאָנעלישען חוש, אָהן וועל-כען ס'איז זיך שווער פֿאַרצושטעלען דעם מיטעלמעסיקסטען דראַמאַטישען אַקטאָר.

נאַטירלעך, פֿון איין גאַסטראָל איז שווערלעך צו געבען אַ פּולקאָמע כאַראַקטעריסטיק פֿון אַ שוישפּילער, אָבער אַנ'אַלגעמײַנע פּאָשטעלונג וועגען זײַן אַרטיסטישען אַקטיווקען מען באַקומען שוין פֿון איין מאָל זען.

ס'וואָרפט זיך אין די אויגען: די נאַטור האָט דעם מענטש אַ סך געגעבען: אַנ'אימפּאָזאַנטישע פיגור; לעבעדיקע, פֿלאַסטישע באַוועג-לעכקיגט, אַרורכגעדרונגען מיט פּיל פּרינקיגט, ווייכקיגט, גראַציע; אַנ'אויסדריקלעך געזיכט מיט אַנ'אומאויפהערלעכער שפּיל פֿון ליכט און שאַטען, אַנ'אַמתע מיניאַטורע בינע, אָף וועלכער שטײַמונגען, געפּי-לען, עמאַציעס, געדאַנקען, כוונות טרעטען-אויף און טוישען זיך, בולט, גענוי, לעבעדיק; אַ דאַנקבאַרע שטימע מיט אַנ'אַנגענעמען טעמבר און טיפע ברויטלעכע טענער, וועלכע זענען מינוטענווייסיג אויסגעאייילט מיט זיסער פּרויענווייכקיגט.

פֿאַר אונדז איז אַלדזאָ, אַ סך דאַנקבאַרער מאַטעריאַל, — אַ קאָמפּלעקס שטרעכען, וואָס עפענען אַ פּערספּעקטיוו פֿאַר שײַנע מעג-לעכקיגטען, — אייגענשאַפטען, וואָס וואָלטען באַדאַרפֿט מאַכען זײַנער אייגענטומער פֿאַר אַ באַטייטעוודיקען דראַמאַטישען אַרטיסט.

אָבער, צי איז ה' באָריס טאַמאַשעווסקי אַזעלכער? אָף דער פּראַגע איז, נאָך זײַן ערשטען אויפטריט, נאָך אומגעלעך

צו ענטפערען פּאָזיטיוו. — עס זענען פּאַרלױפיק געבליבען אומקלאָר
 זי גרענעצען פון זיין באַגאַבונג, די מאָס פון איר ברייטקייט, דער
 קאָעפיציענט פון איר אָנשטרענגונגספּעיקייט און פון איר אַנערלע-
 כער דיסציפלין.

כױעל שױן נישט פּרעגען קיין שאלות, ווי ריזיקירט מען עס,
 דעם ערשטען דעביוט אין וואַרשע צו געבען אין אַזאַ שוידערהאַפּ-
 טיק שטיקעל יוקסט, אַז ס׳עקעלט אַפילו בלויז באַם דערמאָנען זיך
 וועגען דעם, — געוואָלט געשריען: ה׳ טאָמאַשעווסקי? האָט דאָך
 אין דעם מיטבאַרג זאָגאַר קיין פיזיעל פּאַסיקע ראָל נישט!! — מיט
 וואָס-זשע, אום גאָטעס ווילען, לֵאָזט זיך פּאַרענטפערען אַזאַ פּאַרברעך,
 ווי דער פּרייטקציונאַכטקער ספּעקטאַקל אין קאַמינסקיס טעאַטער! —
 גאַנצע דריי אַקטען גייט ה׳ טאָמאַשעווסקי? גיט אַראָפּ פֿון
 דער ביגע — איטלעכער אַקטאָר טרוימט פון אַזאַ גליק! — אָבער דעם
 אַמעריקאַנער שוויפּילער נוצט די „פּריוילעגיע“ לגמרי נישט. ער גיט
 אונדז נישט עפעס אַ פּאַרענדיקטע גאַנצקייט. מיר זען נישט דאָס,
 וואָס מיזאַל קענען אַנרוסען פיגור, כּוֹר אַקטער, — דאָס, וואָס
 מיזאַל, שרייבענדיק אַמאָל ברייטער וועגען ה׳ טאָמאַשעווסקי? —
 אין דער געשיכטע פון יידישען טעאַטער, צי אין אַנענציקלעפּען?
 זען נאָטיק. — קענען פּאַררעכענען צו זינע פּאָזיטיווע לייסטונגען פּאַר
 דער יידישער דראַמע. — גיין, אַזעלכע „מיספּאַרשטענדענישען“ —
 וואָס זען דאָס כאָטש געווען בלויז מיספּאַרשטענדענישען! — אַזוי, פּאַר-
 קערט, בעסער נישט צו געדענקען.

געווען זענען פּרייטקציונאַכטס איינצעלנע גוטע פּראָגענטען;
 איינצעלנע געלונגענע מאַמענטען, — נאָר די עטלעכע איסנעלעכע
 מינוטען האָבען געזונגען אין אַ שרעקלעכען שטראָם פון אומגעלומ-
 פערטער געשמאַקלעאַזיקייט, פון מפּשער ווילגאַרישקייט, וועלכע אַ
 קינסטלער, וואָס איז נאָר אַזעלכער, אַנאַרטסט, וואָס וויל שויןען
 זיך און זיין גאָב, דאַרף מירען, ווי אַנעפּוש.

מיט אַ שווער געפיל, אויפגערגט ביז גאָר, ביסטו אַרייסגעגאָ-
 גען פון טעאַטער. געקענט האָט זיין אַנעסטעטישער גענוס, נאָר ער
 איז געשטערט געוואָרען, — און אַף אַזאַ אױפֿן, אַז פּאַרדראָס, צאָרן
 און וויי פּאַרגיסען דאָס געמיט. — ענלעכס איבערלעבט מען, זעענ-
 דיק אַ שײן פּרויענגעשטאַלט, וואָס די פּאַקען האָבען עס אַכרויותדיק
 אין אַ פּאַרקריפּעלט פּאַרזעעניש פּאַרוואַנדעלט.

דעם ערשטען אַקט, וואָס איז אַן-און-פאַר-זיך דורך און דורך פאַלש, הן און דער פאַרבנדונג הן אין די סיטואַציעס און אין דער גאַנצער אַרכיטעקטאָניק, — ראַטעוועט נאָך ה' טאָמאַשעווסקי: יוינישט איז, — זיין שפּיל איז דאָ אַוואַרעם ליריש געדיכט, אַ צאַרטע איריליע פון ריינעם געפיל. — רייך, אין דער אמתען, זענען די מיט-לען, מיט וועלכע דער שוישפילער באַמיט זיך אויפצודעקען פאַר אונדז די צווינגטע נשמה פון דעם שאַטענדיקען „העלד“, וואָס ער וויל אים פאַרקערפערען.

אַבער שוין און צווייטען אַקט קאָפיטליט ער שענדלעך פאַר דעם גרויזאמען געץ, וואָס הייסט: שונד. — גוט איז בעניס אַרני-קומען, זיין רעדען צום ווייב, די ליבע, דאָס גוטסקיט, דער צוטרוי, וואָס ער ווייזט איר אַרױס, — עס רירט דאָס בלינדע נאַיווקייט, מיט וועלכען ער לאַכט, זעענדיק פּענין באַטריבט, הערענדיק אירע ווער-טער, און זי איז גאָר קלוימערשט עפעס שוידדיק פאַר אים. — נאָר אָס מוז ער שוין אָנהייבען צו פאַרשטיין, און דאָ האַנדעלט זיך מער, ווי וועגען אַוויבערישען קאַפּיט. — „אַ שאַרלאַטאַן“ האָט געקוישט זיין פעני, טאָמאַשעווסקי? ווערט בלאַס, די אויגען עפּענען זיך ברייט, און פון זיי שליכט זיך אַרױס אַ שטומער, הכּוּעדיקער, אומענדלעך רחמנותדיקער בליק פון אַ שטערבלעך-פאַרווונדט האַרץ. דער בעסטער מאַמענט טאָמאַשעווסקי? אין משך פון גאַנצען אַווענט. — און דאָ דאַרף זיך ערשט אָנהייבען די אמתע דראַמאַטישע האַנדלונג, דאָ איז ערשט די אמתע פאַרבנדונג אירע. — נאָר באַם אַמעריקאַנער גאַסט ענדיקט זיך גאָר די דראַמע גראַד אַף דעם אָרט. — דער אומ-דערבאַרעמדיקער טאַנדייטניק צווינגט אים צוצוגיין צום בוטל משקה, איבערקערען אַ קעלישעק נאָך אַ קעלישעק. — אין אַ פאַרס וואָלט מען דאָס אַזער נאָך געקענט דערליידען, אין אַ דראַמע איז דאָס אַ האַ-טענטאַטיש באַרבאַרשקייט. — אַנשטאַט דראַמאַטישער אָנשפּאַנונג דערלאַנגט מען אייך אַנאַרישען, אַ העסלעכען שיפורען סקאַנדאַל, מיט ברעכען ליכטערס און מיט ערב-יום-פּאָרדיקע יללות. — דער שכל זאָגט זיך אָפּ משיג-צו-זיין: ווי שעצט מען אזוי ווייניק די אייגענע ווערדען — ה' טאָמאַשעווסקי? פּרעטענדירט דאָך אַף דעם טיטעל פון אַ דראַמאַטישען שוישפילער — און פאַרמאַגט גענוג מיטלען, דורך וועלכע ס'איז מעגלעך צו דער פאַרענטפּערלעכער שטעלונג צו קומען.

און מיט „הייליקען תמימות“ ווייזט זיך ה' טאָמאַשעוויסקי אין דרײַטען אַקט שכור ווי לויט, - פון קאַפּ ביז פּיס אינגערניזט אין מעל - אַנדערש קען מען אין אַמעריקע נישט אויסדריקען דעם יאוש פון אַנפּגענאַרטען מאַן. - דאָס ווייב שפּילט אין צווייטען צימער פּיאַנע, - בעני ווערט אין כּעס, וואַרפט-אַריין אַהין אַ שטוי: „גענוג געשפּילט!“ - דאָס איז נאָך פאַרשטענדלעך. - אָבער וויטער גייט צוועק אַיריד, - רחמנא-לצלח, - זיצסט, ווי אַף הייסע קיילען, ווי אַף אַנאָנקוויזיציעשטוי, און די פּיין איז גאַרנישט צו פאַשרייבען. - איינציקווייט, אָהן אַ סדר, אָהן וואָסער נישט איז פּערוואַנען צוואַמען-האַנג, גייען-אַדורך דורכ'ן צימער כּמעט אַלע פּערוואַנען פּון דעם „שטיק“. צו יעדען רעדט בעני, קלעגט זיך פאַר אים, וויינט, - און דערנאָך שרייט אַף אים, באַליידיקט אים. - אַ מבול מיט גראַשענער פּילאָאָפּיע און שכורע פּליידערייען, קריגערייען און זידלערייען, אַ פּלאַנטער פּון „דראַמאַטישע מאַמענטען“, וועלכע זענען אפשר מעגלעך אין אַזאַ סיטואַציע, נאָר וועלכע וואָלטען געקלעקט אַף צוואַנציק אַקטען. - און סקאַנדאַלען - אָהן אַ שיעור: איבערגעקערט דעם טיש, געשלינדערט בענקלעך, געבראָכען טעלעפּון, געזעצט שויבען אין דער שאַנק. - אַפּפּאָראַם פּון אַ זויפּער אָנשטאַט שטילער, נאַטירלעכער דראַמאַטישער האַנדלונג. - ה' טאָמאַשעוויסקי באַגרייפט קענטיק, נאָך נישט, אַז ליאַרעם און גערויש זענען ווייט נישט דאָסזעלבןקע, וואָס דראַמאַטישע אָנשפּאַנונג. - דער צושויער איז נישט גערירט, - ער קריגט בלויז קאַפּשמערצען, און ס'טוט אים באַנג דער פאַרלירענער אָווענט...

פּרוי נעמי? איז זעט מען, אַנאָינטעלעגענטלישע שוישפּילערין. זי קען זיך האַלטען נאַטירלעך. טוט זיך אָן מיט געשמאַק. נאָר, מיר דאַכט, אַז ביז-איצט האָט זי אין ה' יוגווייזס טרופּע נאָך נישט גע-האַט קיין ראַלע, וואָס זאָל פּאַסען צו איר אַרט פּעיקיטען. איז אין די גענאַרטע מענער, איז אין „דעם פאַרלירענעם גן-עדן“ האָט זי נישט איבערצוגעבען אַפּסיכאָלאָגישע דראַמע, וואָס פאַרבּינדט זיך, אַנטוויקעלט זיך, שטייגט אין קלאַוס זיך אויס נאַטירלעך, מיט איבער-לעכער נויטווענדיקייט, - זי איז געצווינגען צו וויזען בלויז אַפּגע-ריסענע, טאַלשע, שרייענדיקע קינעמאַטאָגראַפּישע עפעקטען מיט באַ-

נאלישען אינהאלט און ביליקער ווערט. — אזא באלאגאנסחורה איז נישט פון דעם דאנקבארען מאטעריאל, פון וועלכען אן ארטיסט זאל קענען עפעס אויסטון.

אמת-גוט איז פרוי קרויזע-מילער, אלס דאס דינסטמיי-דעל סערקע. — ערטערווייס, פיליכט, אפיסעל אונטערגעשטראכען, פירט זי, אים אלגעמיין, נאטירלעך, מיט א סך הומאר, טעמפערעמענט און אויפטוערישקייט אדורך די קליינע, קיים-קיים אָנגעצויכענטע, אין שטיק אייגענטלעך כמעט, קען מען זאָגען, לגמרי איבערקע ראָע.

ה' האַלשט זיין (מרדכי) איז נישט קיין שלעכטער און גאנץ פלייסיקער קאָמיקער מיט אַ שטילער, נאטירלעכער מאַניערע. פרוי גאָטליב (דאָבע), זי קלאָגמוטער פון דער „פיעסע“, האָט זיך גאָר פֿיין אָבעצה-געגעבען מיט דעם ים יאָמער און טרע-רען. — ס'איז באַ איר אַרויסגעקומען גאנץ נאטירלעך.¹

[„מאָמענט“ נ' 142 פֿון 4 יולי 1913.]

מ י ל ט אָן האָט פאַרפאַסט „דעם פאַרלירענעם גן-עדן“; קאַר אַ-לענקאַ האָט אָנגעשריבען „דעם בלינדען מוזיקאַנט“. — אין קאַבריןס „שאַפ“ זענען צוגעשניטען געוואָרען צוויי שונדשטיק פאַר דער יידישער בינע אין אַמעריקע, האָט ער די העזה געהאַט אַ נאָמען צו גע-בען איינעם נאָך דער פאַרימטער ענגלישער פּאָעמע, דעם צווייטען-נאָך דעם שנינעם רויסישען עטיוד. — פּונקט ווי די קליינע פאַבריקאַנטלעך פון ציקאַריע, גילזען אָדער שוואַקס, וואָס קלעפען-אָן אַף זייערע פּאַל-סיפיקאַטען עטיקעטען פון גרויסע באַווסטע פּירמעס.

אין ערשטען אַקט פון „בלינדען מוזיקאַנט“ האָבען מיר אַ חוּפּה אַף דער סצענע. אין זאַטאַט אַרעווסקיס „אַף דער עלטער“, וואָס איז נישט לאַנג פון נאַטאַנאָנס טרופּע געשפּילט געוואָרען אין „עליזעום“, קען מען זען אַ גאַרדענע האַכציט. — דאָרט, וווּ עס קלעקט נישט קיין טאַלענט, מוזען אַרויסהעלפען אומשוילדיקע „עפעק-טען“.

אין סאַמע מיטען פון דער פּייערלעכער צערעמאָניע, דאָ אַפֿין פּלאַץ, צווישען די פּיר שטאַנגען, ווערט קאַבריןס העלד פּלוצלינג

¹ געשפּילט: — „דער פאַרלירענער גן-עדן“.

פּוּצְקִי נִדְ. — פּאַרוואָס נישט טױפֿ? — פּאַר אַ מוזיקער דאַרף דאָס, דאַכט זיך, זײַן אַ גרעסער אומגליק! — נאָר אזוי וויל דער מחבר, — און אז אים איז עס ליב, מוז עס אונדז זײַן נוחה. — גוט כאַטש, וואָס דער פּאַרהענג לײַזט זיך און דער מינוט אַראָפּ, און מ'קען אַרויסגיין אין „פּאַיע“ רײכערען.

אין צווייטען אַקט און אין דריטען, וואָס איז מער נישט ווי זײַן גונדע איבערהורונג, קומט ערשט פּאַר די אמת, „דראַמע“, די איינציג-קע-סטערעאַטפֿישע — „דראַמע“, אָף וועלכער די איצטיקע אַמעריקאַנער „דראַמאַטורגען“ זענען פעיק, דער אימפּאַהאַלפֿענער מעכאַנישער מיטמאַש פֿון טאָולענע פּיגורען — אַלס „פּערזאָנען“; שכירות און נזות — אַלס „ליבעיאַנטריגע“; גראַפֿ, ציניש אַרומקריגען זיך — אַלס „דיאַלֿאָג“; קינדערשע, לעכערלעכע צופּעליקייטען — אַלס „דראַמאַטישע אָנשפּאַנונג“.

אין פּערדען אַקט, וואָס באַשטייט פּלויז פֿון איין סצענע, פּאַלט אַרײַן אומגעריכט, ווי פֿון דער ליבנה אַראָפּ, — „טראַגעדיע“: דער טגי-נהור דערשטיקט דאָס ווייב. — פּאַרוואָס — פּאַרוועזן? — זוכט נישט קײַן פּאַרבּינדונג דאַרט, וווּ אַ וואָרט צו אַ וואָרט קלעפט זיך נישט. — מענטשלעך געדולד האָט קײַן גרונט נישט, און קײַן איין פּאַרשטונקען איי, קײַן איין פּוילער עפעל איז יענעם אָווענט נישט געפּויליגען פֿון צו-שויערזאַל.

און ה' טאַמאַשעוויס קי האָט, קענטיק, זיך געשמאַלצען פּאַר תּוּבִי. געטווע האָט געשפּרייט איבער די ברעטער, און פֿון מינדסטען קיך וואָס געשפּריצט זעלבסטצופּרידענקייט. אַ קלייניקייט: אַ סאַמעטען רעקעל, אַ גרויסער, שוואַרצער, פּרייפּאַרפּונדענער שניפּס — אַ „מוזיק-קער“ מיט'ן קנאַק. אַ זעץ זיך ברייט צום קלאַוויר — גענומען עטלעכע אַקאָרדען, — אמת, פּאַלשע, אָבער דערפּאַר עכטע. און די בלאַע שפּאַקילען וועקען רחמנות באַם פעפעל. — הינט, אַז מ'זעצט זיך אַני-דער אין אַ שטיל סאַמע באַ די לאַמפּען, — אַראָפּ די בריילען, — פּאַ-טעטישע ווערטער זעצען ווי פֿון אַ שפּרינגברונען, — אין מיט'ן קאַפּ וואַרפט מען, און מיט די אויגען דרייט מען, — די ווייסלעך זאָלען כּסדר בליאָנקען — ס'זאָל אויסזען, דער „אומגליקלעכער“ איז טאַקע אָף אַבאמתען פּלינד-ווי „שיין“, ווי „אינטערעסאַנט“ מוז מען דעמעלט זיך? און ס'פּאַרזעט דער אַמעריקאַנער גאַסט לגמרי, צוזאַמען מיט זײַן יאַרליוועראַנט, אַז דער עיקר פעלט אין דער „פּיעסע“: דער בלינד-.

דער איז אין איר נישטאָ, — און דער מוז זי קאָט — אויך נישט, —
 שוין נישט רעדענדיק פון אלעם איבעריקען, אָהן וואָס אַ שטיק איז קיין
 דראַמע נישט, און וואָס איר וועט און דעם קרפּעל מיט ליכט נישט
 געפּינען. — ביידען — דעם באַשטעלער און דעם צושטעלער — דאַכט
 זיך, אַז מ'איז יוצא, איינמאָל, פאַרבייגנדיק, לאָוענדיק פאַלען אַ פּראָ-
 זע: „אוי, וואָסער געהער איך האָב דאָס געקריגען, זינט כ'האַב אָנגע-
 ווירען די ראייה!“ — אין דעם איינעם זאָג, זענען זיי ערנסט איבער-
 צייגט, שטעקט שוין די גאַנצע פּסיכאָלאָגיע פון אַ טונקעלען, — מער
 דאַרף מען נישט. — און אַז דער „העלד“ איז, ווירקלעך, אַ „מוזיקאַנט“,
 מוז מען גלייבען, הערענדיק שמועסען וועגען זיין קומענדיקען קאַנצערט,
 וואָס וועט אים געבען אַ נאָמען און געלט.

ווידער קיין טיפּ, ווידער קיין לעבען. אַ מאַנעקען אָהן אַ
 נשמה, אַ סצענישער זיפּענבלאַז, — און ס'איז ביז פאַרדרוס, פּראָסט
 אומדערבאַרעמדיק קלאָר דאָס, וואָס עס האָט זיך שוין נאָכ'ן ערשטען
 אָווענט געבעטען אונטער דער פען, נאָר וואָס דו האָסט עס בכח
 אין זיך געשטיקט, נישט צו וועלען דעם אייגענעם איינדרוק זיך
 אונטערצוגעבען: די רייכע אויסערלעכע מיטלען פון דעם גאַסטראָלער
 האָבען נישט הינטער זיך די פּאַסיקע גייסטיקע באַגאַבונג,
 וועלכע זאָל זיי קענען אויסנוצען. ס'איז אַ פאַרגילדט ניסעל אָהן אַ
 יאָדער אייגענווייניק.

מ'קען נאָך מוחל-זיין אַ שוישפּילער, וואָס פרעטענדירט אַף אַ
 נאָמען, דאָס, וואָס ער טרעט=אויף אין אַ נישטעל. — ס'איז, אָבער,
 אוממעגלעך צו פאַרצייען צוזאַם אַקטאָר דאָס, וואָס שפּילענדיק אין אַ
 טאַנדייט=פּיעסע, פּילט ער נישט און באַגרייפט נישט איר נישט-
 קייט. פאַרקערט — האַלט זי פאַר אַ מייסטער ווערק, פאַר אַ קונסט-
 שטיק, — האָט די שמאַטע ליב.

ה' טאָמאַשעווסקי? האָט פאַרט געוואָלט געווינען יענץ פּוב-
 ליקום, באַ וועלכען זיינע אויטוריטען אין די צוויי אויווענדערמאָנטע
 „פּיעסעס“ האָבען נישט געקענט אויסנעמען, — האָט ער אויפגעפּירט
 „בערטשע און אַמעריקע“; — און מ'איז געקומען אָנזאָגען: „אַט דאָ
 איז ער אמת גוט! אַט דאָ איז דער עכטער טאָמאַשעווסקי“.
 „כאַנטשע און אַמעריקע“ — די טעמפּעראַמענטפולע קלאַרע
 יאָנג און מאַנצבילשע הויזען. — האָסט זיך געריכט, דעם אַמערי-
 י-
 -

קאנער „סטאר“ צו דערזעען אין א ווייבער'ש קליידעל. — נאָר אזוי
שלעכט איז עס נאָך נישט געווען.

א קאנווע פאר אַ לויסט'יקען פֿאַרס: אַ יונג מיט ביינער פון דרום-
רוסלאַנד, אַ בעל-גוף און אַ מגושם, נאָר מיט אַ ווילד האַרץ, קומט
קנין אַמערזקע, און ווערט פֿאַרפֿלאַנטערט אין אַ שמוציקער אינטריגע,
וואָס ברענגט אים צו אַ געצווונגענעם שידוך, דאָן ווען ער האָט
גאָר אין רוסלאַנד אַ רחלע, וועלכע ער ליבט מיט דער גאַנצער
קראַפט פֿון זיין פֿרימיטיווער נאַטור.

נאָר ה' קאָברין האָט דעם נישקשהדיקען איינפֿאַל אויך באַ-
וויזען צו פֿאַרדאַרבען, אָנפֿילענדיק דאָס שטיק מיט גרילצענדיקען
„דראַמאַטיזם“ און מיט אומגעלוימפערט-עקעלהאַפטיקען „נאַטוראַליזם“.
ה' טאַמאַשעווסקיין איז דער פֿראַסטער פֿערדהענדלער
בערטשע פֿיל נענטער, ווי ד' „ליטעראַטען“ און „מוזיקאַנטען“ פֿון
זיין איבעריקען רעפערטואַר; גרינגער צו פֿאַרשטיין — ער ווייסט
כאָטש, „מיט וואָס מעסט דאָס“, און לייכטער צו שפּילען: מ'קען זיך
וואַרפֿען, שפּרייזען, שפּרינגען, רוישען, מאַכען מיט ד' פֿיס און מיט
ד' הענט, מיט'ן מויל און מיט ד' אויגען. און דאָס איז, קענטליך,
דעם אַמעריקאַנער גאַסטראָלער צמליבסטען.

און אויך ד' ראָלע פֿירט-אויס ה' טאַמאַשעווסקיין בלויז
מיטעל מעסיק, „אף אַ דריי“ — ס'איז יאָ אַ טיפּ און נישט קנין
טיפּ. — זיין בערטשע איז נישט אַ פיגור פֿון איין גאָס.
נישט אַ גאַנצע, האַרמאָנישע קרעאַציע. — אין דער ערשטער העלפט
פֿון ד' ערשטע 3 אַקטען איז ער אַנאַנדערער: צו ווילדער'ש;
אין דער צווייטער העלפט פֿון דיאייגענע אַקטען און אין דעצטען
אַקט, שוין נישט אינגאַנצען דערזעלביקער: תּמעוואַטער און
ציטער'יקער. — מינוטענווייסיג איז ער נאַטירליך, אוממיטעלבאַריש,
און באַלט נאָכדעם געמאַכט; ד' אַנטוויקלונגסליניע פֿון טיפּ רייסט
זיך און ד' פגמים שמעלען ד' אויגען.

אין בערטשען האָט ה' טאַמאַשעווסקיין אַרױסגעוויזען
דאָס בעסטע, אַף וואָס ער איז פֿעיק, — און האָט נישט פֿיל געווי-
זען. — אים פֿעלט קודם כל דער אמתער פֿאַטאַס, יענע איבער-
לעכקייט, אָהן וועלכער בלויז ד' אויסערלעכע פֿליוסען געבען נאָך
נישט קנין דראַמאַטישען אַרטיסט.

[„מאַמענט“ 1. 148 פֿון 11. יולי 1913.]

דוד קעסלער.

אייניקע גוטמוטיקע האַבען זיך אַליין געוואָלט נאָרען: - דוד קעסלער איז אַנאַרטיסט אין אייראָפּעיִשען זין. - האָט זיי כאַטש געעפענט די אויגען זיין לעצטע „גאסטשפּיל“?

— מ'דערציילט: ער האָט געקערט וועלטען: נאָר לאַזט אים אויפטרעטען אין „בר כּכבא“. אָף אַ „זיי-געזונט“ דעם וואַרשעווער פּובליקום דערלאַנגט זיין אמתע וויזיטקאַרטע: אָט דאָס בין איך.

אין די אַנאַנסען, וואָס די דירעקציע האָט געלאָזט דרוקען אין די צייטונגען, האָט זי אים גערופּען נישט אַנדערש, ווי: „דער וועלטקונסט-לער“. עכט אַמעריקאַנישע העזה! - דער ריכטיקער נאָמען וואָלט געווען: „אַ גאַסט פון יענער וועלט“.

דוד קעסלער איז אַ טיפּיש קינד פון גאַלדפּאָדענס טעאָטער. - די פּאַרשידענזייטיקע טעטיקייט פון דעם פּאַרשטאַרבענעם דיכטער - דער אויטאָר פון „שולמית“ האָט אומבאַדינגט געהאַט אין זיך אַ פּאַעטישען אָדער - פּאַרנעמט אַ בכבודיק אָרט אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער בינע, פאַר וועלכער ער האָט אַזוי פיל אויפגעטון, - וועלכע ער האָט אָף די וועלט גערופּען. די עפּאָכע, וואָס איז פאַרבונדען מיט גאַלדפּאָדענס נאָמען, איז אונדז ליב, - זי פאַרדינט געשעצט און געפּאַרשט צו ווערען. אָבער נאָר אַלס פאַרגאַנגענהייט. לכל-הפּחות אין אונדזער באַווסטזיין איז זי שוין בלויז אַ נעכטען. - און רייסט זי זיך אַריין אין דעם היינט, וואָס זעט שוין אויס, דאַרף שוין אויסזען אַנדערש; און פאַרנעפעלט זי די פּערספּעקטיוו פון דעם נייעם מאָרגען, - זענען מיר איר, אין דער מינוט, שוואַים, און מער ווי עגמת-נפש, צער פאַרשאַפט זי אונדז דאָן נישט. - קעסלערס גאַסטראַלען זענען, דעריבער, געווען פאַר אונדז נישט אַנאַנגענעם נייקייט, נישט אַ שיינער גרוס פון דער ייִדישער קולטורשאַפּונג אין נייעם, גרויסען ייִדישען צענטער, - נאָר אַ פּריקע דערמאָנען עפעס, וואָס מיר באַמיען זיך מיט אַלע קרעפטען עס נישט אַרייַצולאָזען מער פון אַרכיוו; וואָס עס טאָר נישט פאַרשאַטענען די מאָדערנע טענדענצען אין אונדזער יונגער דראַמאַטישער קונסט. דער מעיַטיקער ייִדישער קפּוץ אין אַמעריקע האָט אונדז צוגעשיקט אַ פאַר-מירעטער פון זיין קולטורלעבען, - און גלייך באַ דער ערשטער באַקאַנט-

שאפט האָט זיך אַרױסגעװױזען: אַ פאַרקױפּעלט אױבערחרזניש פּון דעם-
 זעלבניקען, װאָס די ערשטע ייִדישע עמיגראַציעכװאַליעס האָבען מיט 30
 יאָר צוריק מיטגענומען מיט זיך אױס דער אַלטער גלותהײַם.
 פּון אַלע פּיעסעס יעקב גאַרדניס האָט דער נױ-יאָרקער טעאַטער-
 דירעקטאָר אױסגעקליבען דױקא די שװאַכסטע, — „שלמהקע שאַרלאַטאַן“,
 אײַנס פּון די 80 — 90 שטיק, װעלכע דער פאַרשטאַרבענער דראַמאַ-
 טורג האָט געמוזט פאַרפאַסען נאָר דערפאַר, װאָס די „סטאַרס“ האָבען
 באַשטעלט, און די מאַטעריעלישע אומשטאַנדען האָבען געצװונגען אַזא
 באַשטעלונג אױסצופירען. די טיטעל־ראַלע אײַז לחלוטין נישט דראַמאַטיש
 אײַן טיפּערען זיך פּון באַגריף. — אײַן ערשטען אַקט: אַ לעפּקינד אײַן
 דער יוגענט. „אַבאָדעסער שאַרלאַטאַן“. „אַנאָפּיקורוס“. נאָך אַ סך יאָר
 נישט זײַן אײַנדערהײַם, קומט נעמען ירושה נאָכ'ן פאַטער. לײַכטזיניק
 ביז גאָר: אַפּי אַפּיטעל מוזמנים אײַן האַנט אַרײַן, לאָזט ער זיך באַשױני-
 דלען און באַגולענען פּון ברודער, דעם „פרומאַק“. — אײַן צװײטען אַקט
 — שלמהקע אײַן 20 יאָר אַרום: אַלט, אָרעם, אָפּגעריסען-אָפּגעשליסען,
 דאָס, װאָס מאַקסיס גאַרק: רופּט: אַ „געװעזענער מענטש“. צושרויפטע
 גלידער, צושרויפטע באַװעגונגען, צושרויפטע צונג. — אַלדזאָ, אײַגענט-
 לעך, נאָר צװײ סטאַטישע מאַמענטען, װוּ אַף יענע מוסר-אַלעאַגראַפּיעס,
 װעלכע מ'קען געפּינען אײַן פרומע דײַטשישע פּיגערעײַזער: 1) אַ היל-
 טאַי אײַן די יונגע יאָרען, 2) אַ הילטאַי אַף דער עלטער. — ס'פעלט דאָ
 די דינאַמיק, װאָס אײַז די נשמה פּון דראַמע: נישטאָ קײַן אױפּװיקלונג
 פּון דעם דראַמאַטישען פּאַדעם; דער מחבר װײַזט אונדז נישט די שטאַפּ-
 לען פּון דער ירידה און זײַער אײַבערלעכע באַגרינדונג, די אײַבערגאַנג-
 גען פּון „אַפּן פּערד“ ביז „אונטער'ן פּערד“ און צוריק — און זײַער
 אײַבערלעכע בױטהענדיקײַט, װאָס פּליסט פּון כאַראַקטער און זײַנע גרונט-
 שטריכען; מײַר זעען אײַך נישט דעם אײַבערלעכען קאַמף, װאָס דאַרף, —
 אַלענפאַלס, װאָס קען באַלײַטען אַזא שטורמיש לעבען. — האָט-זשע אײַז
 דעם אַמעריקאַנער שױשפּילער אַזױ געפעלען אײַן זע'ן ראַלע, אַז דױקא
 אײַן אײַר האָט ער געהאַלטען פאַר מעגלעך, פאַר נײַטיק צו דעבױטירען
 אײַן װאַרשע? — װוּ לעכערלעך דאָס זאָל נישט קײַנגען: גראַד אײַר
 אױסערלעך קוריאָזשקײַט! — צו װאָס זיך געבען די מ' אײַנצושטודי-
 רען אַ שװערע, אַ רײַכע, אַ פּולקאַם-דראַמאַטישע ראַלע, אַז מ'קען יצא
 זײַן בלוזי מיט װאַרװעלע עפעקטען: אײַן ערשטען אַקט — אַ מאַלדאָװאַג-
 קער פּראַנט אַף דער סצענע, — אַ װײַסער אָנצוג, לאַניע כאַלעװעס; אײַן

צווייטען — א שוורער בעטלער, האלב-געפרוירען, האלב-מטורף, אלץ אויסגעוועזען און געבליבען באַ די מאַניערען, וויצען און קינצען פון אַ פראַווינציעלישען קלאָון „אַנ'עובר-ובטל" — גיין אַפֿין קאָפּ אַף דער בינע! — קען נאָך זיין עפעס דערהויבענערס, עפעס טיפּערס, עפעס פּרעכטיקערס פון אַ ראַלע, וואָס גיט די מעגלעכקייט אַ „וועלטקינסטלער" זיך צו ווייזען דעם פּובליקום אין אַזאַ אויסעראַרדענטלעכער פּאַזע. מיט די פּיס אַרויף! — און ה' קעסלער טוט זיין שטיקעל אַרבעט מיט גרויס ערנסט און איבערגעבענקייט, זאָגאַר מיט זעלבסטסאַפּערונג. אַ מענטש שטעלט זיך ממש איין דאָס לעבען, — אַ קלייניקייט: אין די יאָרען זיך שטעלען אַפֿין קאָפּ און אַרומשפּרינגען אַף איין פּוס. און פאַר אַזאַ „מקריב-זיין זיך" פאַרלאַנגט דער „סטאַר" פון יענער זייט ים — רחבות. די ראַלע איז אַ פּלאַכע, אַ צופּעליקע. אין צווייטען אַקט טאָר שלמהקע נישט פאַרנעמען מער, ווי 2—3 מינוט, — ה' קעסלער איז אין ניו-יאָרק אַ בעל-הבית פון אַ טעאַטער, „טוט ער זיך ווילד", צולייגט זיך אַף דער סצענע, היי באַ זיין טאַטען אין ווינגאַרטען, — צוציט דעם הוימאַ-ריסטישען אויפּטריט אַף אַ קנאַפע האַלבע שעה, חורט יעדע קונוץ איבער צו עטלעכע מאָל, פּאַלט-אַריין אין שאַרזש, — און לֶסוף פאַרגעסטו, ווי דו ביסט: אין טעאַטער צי — אין צירק? — אין דעם קלענצטען ראַל-כעל קען מען זיין אויסגעצייכענט, ווען מ'באַציט זיך צו דעם מיט פאַר-שטאַנד און געשמאַק, ווען מ'באַקלערט עס ווי ס'דאַרף צו זיין, ווען מ'באַזיצט געפּיל פון מאָס און דאָס, וואָס מ'רופּט — „דאָס געהיימעניש פון דער פאַרם". — דאַרף מען אַ מער עפּיזאָדישע און עקסטראַוואַגאַנטע ראַלע, ווי דער קאַנטאַרשטישק מיט'ן צונאָמען „צווייאַוואַנציק אומגליקען" אין טשעכאַווס „וויינשעלגאַרטען", אָט ווי עס איז באַ-זינדערס גרינג צו פאַרלירען דעם טאָן, אוטרירען און אַ תּל-מאַכען פון דעם סובּטעליקאַמפּאַנירטען טראַגיקאַמישען געשטאַלט. און וואָסער פּערל שאַפּ? דערשון דער אַרטסט פון סטאַנסלאַווסקיס טרופּע — מאַסקווי, גראַנק זיין אַרטטישער באַשיידענקייט, פּייגעפּיל און טאַקט. דאָס קאָ-מישע טרעט אָפּ פאַר'ן טראַגישען. און צווענדיק דעם אומגעלוימפּערט-סטען, דעם אוממעגלעכסטען, דאַכט זיך, טיפּ אַף דער וועלט, — לאַכט זיך דיר עפעס נישט, נאָר ס'פאַרקלעמט דיך פאַם האַרצען, אַ פּחד נעמט דיך אַרום פאַר דער געהיימער, אומדערפאַרעמדיקער קראַפט, וואָס פּירט אָן די וועלט און טרייבט אַנעלכע קאַטאַוועסען מיט לעבעדיקע מענטשען, אירע באַשעפּענישען. — דעם הער קעסלער פּינדט גאַרנישט, — נישט

די אינטעליגענטשקייט, וועלכע ער האָט זיך נישט באַוויזען צו דער-
ווערבען; נישט די אַרטיסטישע קיילטור, וועלכע איז אין אַמעריקע, קענ-
טיק, לגמרי נאָך נישט בנמצא; נישט די אַכטונג צו דער קונסט, וועלכע
גייט אים, ליידער, קנאַפ אָן; נישט די הילכע אַרטיסטישע אַספּיראַציעס,
וועלכע ער האָט קינמאַל נישט געהאַט. — און עס שפּילט זיך אָפּ אין
צווייטען אַקט פון „שלמהקע שאַרלאַטאַן“ אַנאָממע אַריגע פון געשמאַק-
לאָזיקייט און קאַפּאַטיניזם.

דער חסרון איז, וואָס דוד קעסלערס שוישפּילערשער אַקטיוו
איז נישט רייך; אַ זעלטענע פּיזישע קראַפט; אַ שטאַרקער „אַרגאַן“, ווי
מ'רופט דאָס אַפ'ן טעאַטערושאַרגאַן; אַ גענוג-באַוועגלעך געזיכט, און
געוויסע אימפּולסיווקייט: דער אַמעריקאַנער רעגט זיך שנעל אויף,
אַפ'ן פאַרלאַנג, אָף דער מינוט, — וויינט לייכט, לאַכט לייכט, פּרײַט
זיך, בייזערט זיך גרינג. — אַלדוואָ, מער נישט, ווי אַ שאַבאַלענשער
קאָמפּלעקס, בלויז טעכנישע מיטלען, אַזויצוזאָגען, — הינטער וועלכע
עס פעלט, אָבער, ליידער, די אויסדרוקלעכע אַרטיסטישע
פּערזענלעכקייט, וואָס זאָל מיט זיי דירזושרען, — עס פעלט
דאָס, וואָס מאַכט ערשט איינעם פאַר אַ וואָרען קינסטלער פון דער
בונע, — נאַטור פעלט. — וואָרום אויסערלעכע מיטלען אַזיין זענען
דאָך נאָך גאַרנישט. אַ געוונטער קערפּער, אַ קרעפטיקע שטימע, מיניק,
זעסטען — דאָס זענען ווי פאַרבען אין מאַלעריי. נישט זיי אַזיין
זענען דער עיקר, — דער תּוֹך איז: ווי מ'לייגט זיי, און ווער; ווי
מ'קאַמבּינירט זיי, און וואָס דערפֿון קומט אַרויס, דאָס גאַנצע, וואָס
בליקט אויס זייער האַרמאָניע, — די נשמה פון דעם געמעל, — דער
גייסט פון מאַלער.

פון גרויסען יוסף קאַיניץ שרייבט הערמאַן באַר: דער
עפּאָכעמאַכער פון דייטשישען טעאַטער האָט געשפּילט אַ מענגע קלאַ-
סישע ראָלען, אָבער אַטעוּט איז צו מיינען, אַז אָף דער סצענע איז
תמיד געווען בלויז קאַיניץ; עס איז אויך נישט ריכטיק זיך פאַר-
צושטעלען, אַז ווייזענדיק זיך פאַר'ן פּובליקום אין דער אָדער יענער
ראָלע, איז קאַיניץ אַזיין, קאַלט און אומבאַוועגלעך, גלייך ווי אַ צו-
שויער, געשטאַנען לעבען דער ליידענשאַפט פון דעם „העלד“, וועל-
כען ער האָט געשפּילט. — ניין, און דאָס איז וויכטיק צו פאַרשטיין, —
דער באַרימטער רעוואָלוציאָנער פון דער דייטשישער סצענישער קונסט
האָט שטענדיק אָפּגעוונדערט רוסטאַנען פון קאַרלאָסען, ראַ-

מען פון האַמלעטען, און זיי אַלע פון קאַינצען: ער האָט תמיד באַשאַפּען לעבעדיקע, זעלבסטשטענדיקע, אין זיך אינגעשלאַסענע געשטאַלטען. — ווי אַסקוילבטאָר, וואָס האַקט-אויס סטאַטועס פון מאַרמאָר: יעדע איז זיך אַוועלט פאַר זיך, מיט איר „איך“ — און אַף אַלע ליגט די אָפּזיגלונג פֿון זייער באַשעפּער, — זיי זענען קונדער פון זיין הייליקער באַגייסטערונג און שפּיגלען אין זיך אַפּ דעם געטלעכען גלאַנץ פון זיין גרויסער פּערזענלעכקייט.

קעסלערס „איך“ דערלויבט אים נישט צו שפּילען עפעס הע-כערס, ווי פּראָטעט, מגושמדיקע, פּרימיטיווע טיפּען. אָבער זיין שאַפּונגספעקט איז אַף אַזויפיל קליין, אַז אַפילו מיט די נישטשווערע, נישטפאַרוויקעלטע, איינפאַכיק-געקנאַטענע כאַראַקטערס קען ער זיך אויך קיין עצה נישט געבען. — ער איז אוממעכטיק צו געבען אַ פיגור פון איין גאַס, — אַזוינס, אַף וואָס מ'זאָל קענען זאָגען: ס'איז אַ געשטאַלט. — כּסדר זעט מען אַף דער סצענע נאָר דוד קעסלער, וואָס פאַרשטעלט זיך, דאָ פאַר אַ שלמהקע שאַרלאַטאַן, דאָ פאַר אַ יעקעל שאַפּשאַוויטש, דאָ פאַר אַ יעקעל שמיד. — דער אַקטאָר קען זיך בשום אופן נישט אָפּטיילען פֿון די פּערזאָנען, וואָס ער שטעלט-פאַר. דער שטראַם פֿון דער שאַפּונג האַלט זיך אין איין אַפּ-בערהאַקען, מינוטענווייז קען זיך אייך אויסדאַכטען: אַנאַמתער שאַפּ-שאַוויטש! אַרײַנטקער שמיד! — און די דאָזיקע אָפּגעריסענע מאַמענטען זענען דער זעניט פון קעסלערס שוישפּילער: שער מאַכט, דער העכ-סטער פּונקט, צו וועלכען זיין באַגאַבונג איז אימשטאַנד זיך צו דער-הייבען. נאָר אַ רגע — און די אילוזיע איז צושטרעט. דאַסט פאַר דיר נאָר אַנאַקטאָר, וואָס מיינט, אַז ער שניצט אַ סטאַטוע, דאָן, ווען ער פּלאַנטערט זיך אין אייגענער אַרטיכטישער אימפּאַטענץ, — און דיר איז קלאָר: געווען איז אַמאָל אַ מעגלעכקייט, נאָר זי איז נישט רעאַליזירט געוואָרען.

דער נייאָרקער גאַסטראָלער איז, זאָגאַר, נישט ביכולת אָפּצו-זונדערען איין העלד אויס זיין רעפּערטואַר — פון צווייטען. — אַלס יעקעל דער שמיד איז ער כאַראַקטעריזירט פּונקט אַזוי, ווי און דער ראָדע פון יעקעל שאַפּשאַוויטש: דאָסזעלביקע בערדעל, דעראייגענער ראָק. — אין דריטען אַקט פון פינסקיס קאָמעדיע, אין דער סצענע פֿון בעל-בריתס אָנשפּורען זיך אין דער קווינע, פּלוידערט יעקעל פאַרשידענע נאַרישקייטען, און כאַפט זיך אַרויס מיט אַזאַ „ווייץ“:

„איך האָב איאַטעל, אַ ייטעל, אַ יוטעל!“ — דאָס איז אַ „חכמה“ אויס
 „שלמהקע שאַרלאַטאַן“, וווּ דער אַלטער קינזענמאַכער רעדט בערדיג
 טשעזער דיטשיש און קאַלעטשעט יעדעס וואָרט דרייפאַכיק. — וווּ
 למשל: „אַ פּערד, אַ פּאַרד, אַ פּאַרד“, — וכדומה. — אין דער דראַמאַטיש=
 סטער סיטואַציע פאַרגעסט דער פּאַרשויך, וואָס ער שפּילט און „כמאַ=
 ליעט“ אַרײַן אַ טריק פון אַנאַנדער ראָלע! — אזא „טועה=זיין זיך“ איז
 אומגעהײער כאַראַקטעריסטיש, אָהן רחמנות פאַרראַטענדיק דעם שוי=
 שפּילערס פּלאַנען און אומבאַהאַלפּענדיקייט, — דער מענטש פאַרמאַגט
 זײַן אייגענס אַ בייטעלע אָפּגעריבען מיני, אַ בינטעל פאַרשמאַלצעווע=
 טע שטאַקלעך פֿון נישטפאַרענדיקטע קרעאַציעס, אַ שנירעל אַלטגע=
 באַקענע איינצעלנע עפעקטען, און דערמיט מאַכט מען אַ וועלטקינסט=
 לערשישע“ קאַריערע! — אַ וווּנדער, אַז מ'געדענקט אַפּטמאַל נישט, וווּ
 מ'איז אין דער וועלט, אַז מ'פאַרבלאָנדזשעט זיך „צווישען דריי סאַס=
 נעס“, אַז מ'שטעלט די פּיס אין „גאַט פון נקמה“ און אין „יעקעל
 דער שמיד“ אַקוראַט אַזוי, אַף אַ האָר נישט אַנדערש, ווי אין ער=
 שטען אַקט פון „שלמהקע שאַרלאַטאַן“; אַז איין פּאַר שטיוועל דינט
 פאַר אַלע דריי פּיעסעס, איין גרין פאַר די לעצטע צוויי, און איין
 אַרט רעדען, אויפּרעגן זיך און וויינען פאַר'ן גאַנצען רעפּערטואַר! —
 אַביסעל מ, עפעס אויפּצוטון, האָט ה' קעסלער, קענטיק, זיך יאָ
 ווייניג איז געגעבען — אין אַשט פּיעסע, — און באַ ווייניק קריי=
 טישער באַצוינג צו דער זאַך, האָט ער דאָ, אַפּילו, געקענט „געפע=
 לען“ — אָבער אויך אין „גאַט פון נקמה“ איז ער נישט בכח גע=
 ווען צו געבען אַנאָיסגעהאַלטענע קרעאַציע, — אַדורכגיין דורך
 דאָס גאַנצע שטיק אַלס איין פּערזאָן, פון דעם ערשטען אויפ=
 טריט ביז צום לעצטען — אין דעם אַנטשפּרעכענדיקען טאָן, די
 איבערלעבונגען פון דעם געשפּילטען „העלד“ אַרויסגעבענדיק אין
 ריכטיק=אָנגעטאַפטע שטריכען. —

דער אַמעריקאַנער „סטאַר“ פּאַסט=אויף איטלעכען אַקט פֿון אַ
 פּיעסע אַלס אַ זעלבסטשטענדיק ליטעראַריש ווערק, גאָר אָהן שום
 צוזאַמענהאַנג מיט די איבעריקע טיילען פון שטיק. ער באַגריפּט נישט,
 אַז די שטימונג, האַלטונג און האַנדלונג פון אַ פּערזאָן אין צווייטען
 אָדער דריטען אַקט הענגט אָפּ, מוז אָפהענגען דערפון, וואָס עס
 קומט פאַר אין ערשטען, אָדער אין די ערשטע צוויי. — זײַן שפּיל
 איז, דעריבער, אָפּגעריסען, פֿראַגענטאַריש, — און קען נישט האַבען

די ווערט פון א קינסטלערישער גאַנצקייט.
 אין ערשטען אָקט פון אַשם שטיק האָט דער גאַסטראָלער, —
 מער צופעליק, ווי באַוווסטזיניק, — קען מען זאָגען, געכאַפט, אין אַ
 געוויסער מאָס, דעם טאָן, אין וועלכען אַיז אַמגעהערקסטען אַדורכ-
 צופירען די ראַלע פון יעקעל שאַפשאַוויטש, — אָבער אין
 דרײַטען — האָט ער פֿאַרלירען דעם פּאָדעם, אַרײַבערגעשפּרונגען אַף
 אַנאַנדער ליניע און אויסגעלאָזט גאַרנישט דערמיט, מיט וואָס אָנגע-
 הייבן.

לויט דער אידישע פון דעם טיפּ, וועלכע דער פּאַרפּאַסער אַרײַן
 האָט, לײַזט זיך באַמערקען, נישט אינגאַנצען קלאַר תּוֹפּס-געווען, —
 איז יעקעל שאַפשאַוויטש אַ פּאַרשוינ מעין יענע, פּינצטערע, אָבער-
 גלײַבערשע איטאַליענער, וואָס יעדער פון זיי מוז זיך האָבען אין
 שטוב די סטאַטוע פון זיין „פּאַטראָן“; צו איר ווענדט ער זיך אַף
 שריט און טריט: „באַשרם מיך פֿון דער סכּנה! — לענק אָפּ פון מיר
 דאָס אומגליק! — שטיץ מיך און מיין אונטערנעמונג! — וכדומה;
 אָפּטמאָל פּאַלגט נאָך אַ צוזאַג: „קריגסט דערפּאַר אַ שײַנע מתנה, —
 ליכט, בלומען, מינץ; — די? זאָך אַדורך בשלום: — „פּינט דער גרעסטער,
 דער מעכטקסטער פֿון אַלע הייליקעו! —“; חס-וחיליה, נישט געראַ-
 טען: „טויגסט צו גאַרנישט! — דער און דער איז טויזענט מאָל בעסער
 פון דיר! —“ דאָס געצעל באַקומט אַ פּאַר שמיץ און ווערט אַרײַסגע-
 וואָרפען.

יעקעל טריימט, זיין טאָכטער צו דער חופּה צו פירען אומ-
 שולדיק, ווי אַ טײַב, און נעמט אַרײַן — זי צו פּאַרהיטען — אַ רײַניג-
 קייט אין שטוב אַרײַן; אָבער דעם אָפּגרונט, אונטער דער פּאַדלײַגע
 פֿון רחלעס צימער, פּאַרשיט ער נישט — אַ שאַד: אַזאַ שמאַצגרוב! —
 וואָס-זשע איז דער חידוש, אַז דאָס „פּשרע, רײַנע, ידִישע פֿלעמיידעל“
 פּאַלט אַהין אַרײַן? — דאָס טיר און מענטשלעכען געשטאַלט האָט גע-
 וואָלט אָפּנאַרען גאָט און איז אַרײַן געפּליבען צו נאַר, — די סיטו-
 אַציע פֿון דעם אַנטטוישטען שאַפשאַוויטש, פון דער אינערלעכער און
 פון דער אויסערלעכער זייט, שיינט מיר, און אייניקע פּונקטען,
 זײַער ענלעך צו זיין צו דער לאַגע פֿון סקוואַזניק-דמוכאַנאָווסקי אין
 לעצטען אָקט פון גאַנאַלס באַרימטען „רעוויזאָר“. — ס'קען קיין ספּק
 נישט זײַן: יעקעל ליידיט פֿיל, ס'טוט אים שטאַרק ווייזן ער לעבט
 אָבער אַ טראַגעדיע, — אָבער ער איז דערביי דאָך זײַער קאַמיש, —

ווייל נאָריש, פינצטער, פֿאַרגרעבט: די שולד פֿאַר דאָס געשעענע
 זינט אָף אים און אין אים אַליין—און ער בייזערט זיך אָף דער
 תּוֹרָה—ווי דער עס־האַרציגער פּויער פון הינטער נעאַפּאַל אָף זיין
 ליימענעם „באַשירמער“; — זיך — שפּירט ער אין גאַרנישט; אַלע
 זענען שולדיק, נאָר ער זעלבסט איז אין אָרדנונג.

דער שוישפּילער, וואָס וואָלט פֿאַרשטאַנען דעם כּאַראַקטער און
 זיין ווירקלעכען אינהאַלט, וואָלט אין דריטען אַקט באַדאַרפֿט שײַן=
 דערען אַוילד געווייטער פון בלינדען, דעספּאָטישען פֿאַרדראָס,
 בהמהשען, שפּויען צאָרן און נאַווער, אומגעלומפּערטער לעסטערונג.—
 ה' קעסלער האָט אונדז געוויזען, להיפּך, אַ שטערבלעך־פֿאַרווונדע־
 טען, גייסטיק אומגעהייער־צובראָכענעם מענטש, וואָס גייט אויס פון
 פּיין און טרערען, — און דאָס בילד פֿאַסט זיך להלוטין נישט אין
 „גאָט פֿון נקמה“.

וואָרום אַס פּיעסע איז אין גרונט אַ קאָמעדיע, הגם ער
 גופא האָט דאָס, אפשר, נישט געמיינט און נישט געוואָלט, — און
 דערין, אין דער סתירה צווישען דעם פּלאַן און דער אויפפירונג,
 שטעקט, אייגענטלעך, די סיבה דערפון, וואָס דאָס שטיק איז אַרויס אַזוי
 שוואַך. — אַ דראַמע, און אַינטערעסאַנטע, אין גייסט פון די גריכנישע
 „מאָיאָד“־טראַגעדיעס, וואָלט זיין דאָן, ווען שאַפּשאַוויטש זאָל, אַל־
 זענדיק שרייבען דאָס ספֿר, גלייכצייטיק אַוועקוואַרפען דאָס שענד־
 לעכע געשעפט און זיך נעמען צו אַ מענטשלעכער פּרנסה.—דעמעלט
 וואָלט געקענט זיין פֿאַרשטענדלעך זיין מרידה קייגען דעם „אל־קנא“,
 קייגען דער שרעקלעכער נעמעזיס פֿון לעבען, — נאַטירלעך, באַ דעם
 איינעם באַדינג, אַז דער שרייבער זאָל פֿאַרמאָגען די קראַפֿט, די
 אומגלויבליכע סצענע מיט דעם מאָנאָלאָג צו דער רייניקייט אין
 דריטען אַקט, אַזוי קינכטלער־ש־איבערצינגענדיק פֿאַרצושטעלען, דאָס
 מיר זאָלען איר מוזען גלייבען. — אויך וואָלט קענען זיין אַ דראַמע,
 — אַפילו נישט אַזאַ טיפּע, ווי אין ערשט אָנגעוויזענעם פּאַל, — ווען
 יעקעל זאָל, נאָכ'ן צווייטען אַקט, דערשפּירען זיין גרויסע שולד. —
 אין דער סטואַציע וואָלט ער, ווירקלעך, געקענט זיין אַזוי פּסיכיש=
 דערשלאָגען און פון ווייטיק וואַנזניק, ווי ה' קעסלער ווייזט
 דאָס, — נאָר דער פּראָטעסט קייגען דער אייבערשטער קראַפֿט וואָלט
 שוין געווען פּסיכאָלאָגיש־אוממעגלעך און אין דער אַנטוויקלונג פון
 שטיק אינגאַנצען איבעריק.

דער „וועלטקונסטלער“ וויל נישט, - ער איז צום באדויערען, אויך נישט פֿעיק, - זיך אָפּצוגעבען מיט אַזא דעליקאַטען שטאָף, ווי די ווירקלעכע, אָדער מעגלעכע, אַדיינע פֿון ווערק, טאָן פֿון טיפּ, סטיי פֿון אויפֿפֿרונג. ער איז געוויינט די זאָך צו נעמען ווי אַם-אויבערפלעכלעכסטען. ער לייגט, דערפֿער, זייער ווייניק אַכטונג אָף דער אינערלעכער זייט פֿון די ראָלען און רעכענט זיך, קען מען זאָגען, גאַרנישט מיט די אינערלעכע מיטלען, וואָס זענען דאָס טיפּ, סטע און דאָס שענצטע אין דער דראַמאַטישער קונסט, - מיסברוי-כענדיק, דאָגען, אָף דעם באַרבאַרישסטען אָפּן מיט די אויסער-לעכע.

אין דער כצענע מיט'ן רב דאַרף יעקעל שאַפּשאַוויטש שפּירען יראת-הַכּבוֹד, - שפּרינגט באַ קעסלערען, - און מ'זעט, אַז ס'איז גע-מאַכט, - די האַנט, ווי אין אַ קאַנווולסיע, - ווי אַינער רעדט: „קוקט, מענטשען: אַט-אַ-דאָ צאַפּעל איך פֿון ערפורכט!“

פּינסקיס יעקעל איז אַ שמיד, אַ בעל-עגלהס אַ זון, - אַלדוואָ - אַ מענטש פֿון פּראָסטען גראַד. מ'הערט וועגען דעם רעדען, און אָף דער סצענע איז דאָס זייער גרינג צו וויזען מיט שטיילע, אומבאַ-מערקבאַרישע מיטלען, - באַ קעסלערען קומט-אַרין עפעס אַ פּאַרזע-עניש, - הגם דער קליינשטעטלדיקער דאָן-זשאַן שמת פּאַר אַ שיני-נעם יונג, - שטעלט די פּיס, ווי אַ גאַרילע, - אין בעת דעם ראַמאַנ-טישען, אַנטשיידענדיקען געשפּרעך מיט דעם בעל-דביחישען וויידייל, האַלט אין איין אַרױפּציען די הויזען. די גאַליאַרקע קיכט פּאַר גע-לעכטער, - און דער „סטאַר“, איר צוליב, חורט-איבער זענען נאָר שיען העסלעכען „עפעקט“ עטלעכע מאָל.

דער אַמעריקאַנער שוישפּילער איז אַליין נישט זיכער אין דעם איינדרוק, וואָס ער מאַכט אָפּן פּובליקום, העלפט ער זיך כּסדר אַרױס מיט דעם אומאויפּהערלעכען אונטערשטרייכען, - ווי אַ שריפטשטעלער, וואָס קען נישט אויסדרוקען בילט זינע געדאַנקען, און הייסט דעם זעצער צוויי דריטעל פֿון טעקסט צו „שאַפּצירען“, - און מיט די עקעלאַפּטיקסטע „טריקען“.

מ'האָט אָנגעהויבען אין אַמעריקע באַ אַ פּובליקום פֿון „פּינצטערען גרינהאַרנס“, באַ וועלכע מ'האָט זייער גרינג אויסגענומען...

מיט דעם ביסעל איסערלעכע פעיקייטען פון דעם אלטפעטערישען טיפ, וועלכען א באקאנטער מערב-איראָפּעישער קריטיקער באַציי-
 כענט טרעפלעך מיטן טערמין „שווערע אַטלעטיק“. — מ'איז שנעל
 געוואָרען „גדולים“ און ווייטער שוין נישט געגאַנגען, — געבליבען
 שטיין באַ „בר-כבא“ און „חפני און פּנחס“. — פאַרקערט, נאָך גע-
 זונקען ביז אַ „כינקע-פּינקע“, „פּינטעלע ייד“ וכדומה אַזעלכע שונד-
 שטיק. צו וואָס זוכען גייעס, אַז די ריזענשפען ברענגען וואָך-איינ
 וואָך-אויס פּרישע שטראַמען עמיגראַנטען פֿון איראָפּע, — גייע טוי-
 זענטער צושייער פֿאַר די טאַמאַשעווסקיט און קעסלערס? —
 און איטלעכער „גדול“ איז אַ „דירעקטאָר“, — און די עטלעכע
 געשעפטמאַכערס האַלטען אין געפאַנגענשאַפט די „ידישע בינע אין
 אמעריקע, — קיין פּרישע קרעפטען ווערען נישט צוגעלאָזט, קיין
 יונגען טאַלענט לאָזט מען נישט אויפהייבען דעם קאַפּ, — און אזוי
 גוססט דאָרט די יונגע ידישע זראַמאַטישע קונסט.
 איצט פאַרשטיי איך יעקב גאָרדינען, וועלכער האָט אין דער
 קאַטעגאָרישסטער פּאַרם אַרויסגעזאָגט זיין איבערצייגונג, אַז דאָס
 ידישע טעאַטער האָט נישט קיין צוקונפט — און אמעריקע. —

[„מאַמענט“ 1913.]

פּר' מ. לאַבער.

אלעקסאנדער בריסקן. „מאדאם איקס“.— געשפילט אין „עליזעום“.

א פּרױש װײנטעל און װײסטען מדבר פון ייִדישען טעאטערלע-
בען אין װארשע. דינסטיק איז אין טעאטער „עליזעום“ פּאָר-
געקומען די ערשטע גאסטשפּיל פון פּרױ מאַלווינע ל אָ ב ע ר, װעלכע
האַט זיך שױן געװױזען אין װארשע מיט צװײ יאָר צוריק. אָבער בלױז
אין אײַן פּיעסע. דאָסמאָל זאָגט זי צו אַרױסצוטראַטען אין עטלעכע,—
און דאָס װעט, נאַטירלעך, געבען די מעגלעכקײט צו באַקומען אַ ריכטיקע
פּאַרשטעלונג װעגען דער מאַס און װעגען די גרענעצען פון איר טאַלענט.
אַז טאַלענט האָט זי — דאָס האָבען מיר געזען שױן בשעת איר
ערשטען װײזנט. נאָך כּ״מוז מודה-זײַן: כּ״בין דעמעלט קײם דערזעסען ביז
צום סוף פון צװײטען אַקט. און די לעצטע סצענעס זײנע האָבען
מיר — און, װי ס׳איז מיר דערנאָך אױסגעקומען צו הערען, אױך פּיל
אַגדערע — פּאַרשאַפען ממש פּײַזשען װײטטיק, אױס לאַנגװײלִיקִיט און
פּאַרדראָס. די לעצטע צװײ אַקטען האָב אין שױן נישט געהאַט קײן
געװילד און קײן מוט צו זען. געגאַנגען איז דעמעלט, דאַרף אױך באַ-
מערקען, „מאָדאָם איקס“.— דער צושײער האָט אַהײַמגעטראָגען אַ
אומבאַשטימטען אײַנדרוק. קלאָר איז געװען, אַז אָף דער פּינע האָט
געװירקט אַ נישטגעװײנטלעכע פּערזענלעכקײט. אָבער קײנער האָט נישט
געקענט ענטפּערען אָף די קשיא: װאָס איז דאָ אַדורכגעגאַנגען פּאַר
אײַם — אײַן קײנסטלער שיעור אַז ציע פון אַבֿאַרטִיסט, װאָס
פּאַרמאַגט נאָך אַנדערע, אױסער דערדאָןִיקער? אָדער אַ געװײסער טעאָט-
ראַלישער קוריאָז, באַשאַפען פון אַ באַגאַבטער, נאָר אױסגעלענקטער
נאַטור, װאָס האָט אין דער און דער פּיגור געפּונען דעם אײַנציקען
אױסגאַנג פּאַר אירע שאַפּונגסקרעפטען און פּאַר איר שאַפּונגסדורשט, און
פּלייכט — זיך אַלײַן אײַנגאַנצען? —
אױך אײַצט האָט פּ' ל אָ ב ע ר אָנגעהױבען מיט „מאָדאָם איקס“.
זי האַלט דאָס, מסתּמא, פּאַר איר בעסטע ראָלע, — אָדער אפשר, איז דאָס
בלױז איר באַלִיבטסטע קרעאַציע? — נאַטירלעך בלייבט, נאָך דער ערשטער
פּאַרשטעלונג, נאָך אָפען די פּראַגע מכּח דעם געװײערען אַרטיסטִישען
אַנבליק פון דער שױשפּילערין. אָבער שױן מוז פּעסטגעשטעלט װערען.

אז דינסטיק איז מעגלעך געווען צו זיצען אין טעאטער — דעמעלט, ווען אף דער טעאטער איז געווען פ' ל א ב ע ל, — און טייער נאך צוליב איר ארעסט. ווען נישט די ספעציפישע אומהיילעכקייטען פון דעם שטיק גופא, וואָלט זאָגאַר, געקענט זיין אַ רעדע וועגען אַ נישט מיטעלמעסיקען עסטעטישען גענוס.

אלעקסאַנדער בריסאָן איז אין פראַנקרייך אַ נאַמען. אָבער פאַר אַ מענטש מיט געשמאַק קען קיין ספק נישט זיין, אַז אין דער געשיכטע פון מאָדערנעם טעאטער וועט דערדאָזיקער מחבר קיים דערמאָנט ווערען. — דאָס פעפּעל — דעליקאַטיש רופט מען עס: „דאָס ברייטע פּופּלי-קום“ — האָט פון שנים קדמוניות ליב די מעל אַ דראַמע. דער בעל-הבתלשור מענטש, דער „מענטש פון אַ גאַנץ יאָר“ פאַרלאַנגט צו זען אין טעאטער דאָס, וואָס ווערט אים טאָג-אין-טאָג אויס, פון אינדערפרי ביז אַפּדערנאַכט, געפּויקט אין די אַויערען פון פּלערען: גאַטספּאַרכטיקע מגידים, און וואָס עס ווערט אין ווירקלעכען לעבען זייער זעלטען באַגע-גענט. אַף שרייט און טריט לוייערט די זינד. לייכטזיניקע ווערען געשטרוי-כעלט און קומען אום. ווער עס גייט נאָך דעם יצר-הרע, מוז סוף-כל-סוף באַקומען זיין ערלעך אויסקומעניש. די מדות-טובות, דאַגעגען, מוזען תמיד באַלוינט ווערען. די מעלאָדראַמע גיט אַ טרייסעל מלְטֵן צושייער, ווייזט אים די תפיסה, די תליה און דעם גיהנום, מאַכט אים וויינען און גלייך — לאַכען, — און אַהיים גיט זי אים מיט אַ צוקערלעכעל און אַ פאַר זיסע טראַפּען — אַף גוט צו שלאָפען. דער געדאַנק זינער און די טיפּערע סטרוקטור פון זיין האַרץ ווערען געשוינט. די מעלאָדראַמע ווירקט מיט שרייעדיקע עפעקטען. רק קאַנטראַסטען: ווייס — לעבען שוואַרץ, אָפּגרונטען — לעבען בערג, — און אַלץ ווערט פאַרענטפערט, פאַרגלעט מיט אַ פּוטערדיקען קוש פון איבערבעטען זיך צווישען שונאים, חרטה — אין שלעכטען, גרויסמוט — אין דעם גוטען, מחילה אין שטראַף — פאַרן זינדי-קען, רויזענקראַנץ דורך ליידען — פאַרן פּשרען. — דאָס פעפּעל איז אינטע-סיגענטישער געוואָרען — האָט מען אויך אין דער מעלאָדראַמע אַ געוויסע „פאַרפּינערונג“ אַריינגעפירט. דער גראַשענער מוסר-השכל איז קיים קיים היינטוועלטליקער. מ'קען פאַלען, וואָלגערען זיך אין די טיפּסטע זומפען, אויסעלעך דעם מענטשלעכען אָנזען פאַרירען, און אינערלעך דאָך בלייבען אַ מענטש מיט אַיידעלע מענטשלעכע געפילען און טרוימען. און נאָך: דערלאַנגט באַצייטענס דעם מאַראַלישען יורד די האַנט — קען זען אים נאָך דערראַטעווען; ווער עס פאַרזאָגט דעם בעל-תשובה אין

הילף — דער איז, און זיין קליימערשט שטאָלצער רינגלייט, נישט בעסער פאר דעם ערגסטען חוטא. דאָס זענען די אידישענברעקלעך, וואָס ברייט און האָט אויפגעקליבען פון דער רייכער מאָלייט פון די גרויסע אייראָפּעיִשע שריפטשטעלער פון 19-טען יאָרהונדערט. די מיטלען — אין פּלויג אַנדערע, אין תּוך — דיזעלפּיקע. אין ערשטען אַקט ווערט אַ זיינע אינטעליגענטישע פּרוי פּאַריאָגט פון איר מאַן, וועלכען זי איז געוואָרען אומטריי, צו וועלכען זי קומט צוריק מיט הכנעה, קושענדיק זיינע פּיס און צוואַנגענדיק אים ליבע, נאָר וועלכער שטויסט זי עגאָיסטיש אָפּ פון זיך, און אין צווייטען אַקט זעען מיר זי שוין אין 20 יאָר אַרום — דאָס, וואָס מ'רופט מיט גאָרקס וואָרט: „געווענער מענטש“.

אויסגעוואַנדערט די גאַנצע וועלט, איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט, אַלץ נידעריקער און נידעריקער געפּאַלען, אַלץ טיפּער און טיפּער געזונקען, און לויף, אין בויענא-ס-א-יירעס — דער נאָמען אַליין וואָס איז ווערט! — אויפגעקליבען געוואָרען, אָף דער גאַס, נאָך אַ טיפּיס, וואָס האָט פּאַרצערט די שפּורען פון איר ווייבלעכקייט. — פון איינעם אַנאַפּאַש מיט אַ רייכער קרימינעלישער פּאַרגאַנגענהייט. אַלץ איז מעגלעך אונטער דער זון. און דעם אונטערפּראָקוראַרס פּאַרשייטע פּלוינחטע קען, נאָך צוויי יאָרצענדליקער טלוליים דורך די מ'ט שיערי טומאה, ווערען אזא אַלטע פּאַרוואָרלאָזטע שפּורטע, ווי ברייט און ווייט זי אייך. נאָר דער אויפגאַב פון אַ דראַמע איז — אַנצוווייזען דעם פּראָצעס, ווי אַזוי איז דאָס פּאַרגעקומען. — און נישט אזוי די אויסערלעכע געשעענישען, די פּאַקטענטרעפּ פון פּאַלען, נאָר די איבערלעכע איבערלעכע פּונקטען, און אויב געשטאַלטונגען דער מחבר פון דער מעלאָדראַמע יכולט, אָבער, נישט. דעם איינציקען זיין פון דער דראַמע — דאָס לעבען און די איבערקערע נישען פון דער מענטשלעכער נשמה — לאָזט ער אַרױס. ער דערלאָנגט אייך בלויז דעם פּאַרטיקען רעזולטאַט. דעם אויסערלעכען סך-הכל.

און אַט איז פּאַר אייך אַ צושריפטע מאַרפּיניסטן מיט דעם טריי-פען פּלאַנדזשענדיקען פּליק און מיט די אומנאָטרעלעכע, אומאַנגענעמע, איבערזיקע אבריימבאוועגונגען און מוסקוליאַפּלוינגען פון אַ פּאַרשױן, וואָס קיין איין נערוו אין אים איז נישט אַ געזונטער. — און, ווי דערזאַמאָל, ווי אין די אַלטע, גוטע מעלאָדראַמעס, נעמט מען אייך — מיט דער אויסערלעכקייט. אַ נקבה, מיט אַ פּרצוף ווי ערשט

פון רינשטאק ארויס, מיט בלאַע באַקען, אַ רויט נעזעל און אונטער-
 געשלאָגענע אויגען, — טרינקט אַבסענט און אַנדערע געהיימעניש-
 פילע פלעשלעך עפעס; רייכערט פאַפיראַסען, לייגט קאַרטען; גענעצט
 און ציט זיך, און שפייט און הוסט אָף די פאַרשידענסטע אופנים,
 און סמאַרעט מיט דער נאָז, און שרייט מיט אַ לעכערענדיק קול,
 און לאַכט, און וויינט — שטיל, און הייך און היסטעריש; מאַכט
 ווילדע אויגען, און וואַרפט זיך, ווי אַ נכפהונצע... צו וואָס? זענען
 דען די אַלע קינצען דורכאויס נייטיק פאַר'ן נאַטירלעכען גאַנג פון
 דער דראַמע, פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער האַנדלונג? — וואָלט
 דען די דראַמאַטישע סיטואַציע נישט געווינען אין בולטקייט, קראַפט
 און איבערצייגונגסאיינדרוק, ווען דער צווייטער אַקט פון „מאָדאָם
 איקס“ זאָל זיין איינגעהאַלטענער, שטילער, קאַרגער און ווייכער?
 און קומט דען נישט אױס, קייגען אױטאָרס כּונה, טאַקע צוליב די
 פאַרשידענפאַרביקע „עפעקטען“ פון דעמאָנאָזיקען אַקט, פלעריקס שולד
 באַטייטעוודיק קלענער, ווי די אידיע פון שטיק פאַרלאַנגט? —
 אַרױסגעוואַרפענע אַרבעט צו זוכען אין דער פּיעסע די האַר-
 מאַניע פון גאַנצען. אַנשטאַט אין דראַמאַטישען פאַדעם, וואָס זאָל
 זיך שלאַנג אַנטוויקלען אַפֿין קאָלערעל פון סיוושעט, האָבען מיר אַ
 בינטעל פאַר די האַר צונויפגעשלעפטע פאַקטען. וועגען קיין איין
 אַקט קען נישט געוואָגט ווערען, ער זאָל זיין נויטווענדיק. איין סצע-
 נע קלעבט נישט איבערלעך צו דער אַנדערער. — אַרטיסטען, און,
 צום באַדויערען, דוקא באַגאַבטע, האָבען, אָבער, אַ באַזונדער מין
 שוואַכקייט צו אַזעלכע, מיט קינצענמאַכעריי שמעקענדיקע, שטיק. —
 געוויס, קען אינטערעסאַנט זיין צו זען אַמאָל אָף דער בינע גלאַט
 אַזוי אַנאָיסטערלישע פיגור. אין די „וואַריעטעס“ ווייזט מען אַפֿט
 אַזוינע. אָבער אױפֿפֿירען אַ פּיעסע, וואָס איז תּחלת געשריבען נאָר
 לשם דער וואַריעטעשער פיגור, הייסט — פאַרדאַרבען דאָס טע-
 אַטער, און אַנאַרטיסט, וואָס פּירט אַזאַ מין שטיק איין און זיין רע-
 פּערטואַר, ריזיקירט זייער פּיל: ער איז עלויל צו פאַרלירען די גרע-
 געץ פון קונסט, און דאָדורך צו צושעדיקען זיין אייגענע באַגאַבונג. —
 דאָס איז טאַקע געשען מיט מאָדאָם לאַבעל, ווען זי האָט
 פאַרצווייאַרען געשפּילט „מאָדאָם איקס“ אין וואַרשע. — מ'האַט
 געזען: די פּיעסע — אַ טפּלזאַך, אױפֿגעפּירט בלוזי צוליב'ן צווייטען
 אַקט. און דער צווייטער אַקט גופא — נאָר פאַר זשאַקלין פלעריאַ.

און מאַדאָם לאַבעל, וואָס האָט די ראַלע געשפּילט, איז נישט געווען געבוירען מיט קיין זאך. — נישט מיטן שטיק, וואָס איז אינדער-אמתען אָף דער בינע געווען נישט מער, ווי אַ שפּאַניש ווע טעל; נישט מיט דעם דראַמאַטישען אויפגאַב, וועלכער איז און דער פּיעסע כמעט ווי אינגאַנצען נישט אָנגעצויכענט. ס'איז אַרויסגעקומען אַ וואַריעטענימער, נאָר צופּיל צוצויגען, צופּיל איבערגעטריבען, אַרויסגעלאָזט דעם רודער פֿון האַנט, אַריינגעפּאַלען אין שאַרזש, נאָך ערגער: אין איינפאַכיק אומאַנשטענדיקייט. איר פאַרטנער, ווייסמאַן, וואָס האָט געשפּילט דעם באַנדיגט לאַראַש, האָט פאַר קרענקונג שיר נישט געהלשט אָף דער סצענע. דאָס פּובליקום האָט געגלאַצט מיט די אויגען, נישט געוויסט: צי איז דאָס שפּיל, צי וואָר? — און עס האָבען פאַרלוירען און איינדרוק אַפּילו די קורצע גוטע מאַמענטען, ווען ס'האָבען איבערראַשט די דיטלעכע סמנים פֿון אינטוויציע און אויסעראַרדענטלעכער טעכניק. —

דינסטיק¹ האָט פֿאַרבעל דעם צווייטען אַקט אַדורכגעפירט איינגעהאַלטענער, מיט מער געפּיל פֿון מאַס, — איך וואָלט געזאָגט: קינסטלערניש נישטערער, און זי האָט איבערצייגט: זי איז אַנאַרטיסטין. דאָס, וואָס איז באַ אונדז אַזוי זעלטען: אַנאַייראַפּעזשער שטעמפּעל ליגט אָף איר, די שפּיל איז באַקלערט און געשליפען, באַלייט מיט אַ מענגע דעליקאַטשסטע פּינקייטען. דאָס, וואָס זי האָט געזאָלט אין דער ראַלע ווייזען, האָט די גאַסטראַלערין געוויזען אַזוי — נישט גערעדט פֿון די קליינע דעפעקטען, אַז בעסער איז זיך שווער פֿאַר צושטעלען. די פּרוי איז פּעיק אַ סך און טיף צו פּילען. זי איז אַריינגעדרינגען אין דער מעגלעכער פּסיכיק פֿון דעם טיפּ, וועלכען זי האָט געשילדערט, און פאַר אונדז אַנטפּלעקט — און אין די מי-נוטען אונדז געצווינגען איר צו גלייבען — דאָס לויטערע קוועלעכעל, וואָס פאַרבאַהאַלט זיך שעמעוודיק און די טיפּסטע טיפּענישען אפּילו פֿון אַזאַ פאַרשמוצטער און פאַרשפּיגענער נשמה, — אין אַזאַ פאַרגיפּטען, מנווילען גוף. — ס'איז גוט געווען איר קאַלט, גלייכגילטיק פאַרהאַלטען זיך צו דעם פאַרברעכער, וועמעס, לעבענס-באַלייטערין? זי איז געווען די לעצטע זעקס חדשים. מיט דעם האָט זיך געבוירען די פּראַכטפּויל-אַדורכגעפירטע סצענע מיטן קאַרטענליי-

¹ דעם 30טען יוני 1914.

גען — דאָס בענקען נאָך דער שטראַל און דעם שרעק פאַר דער פֿינצטערניש, וואָס וועט קומען נאָך אים. אומגעריכט און געלונגען האָט זיך אַריינגעריסען די עטוואָס קאָמזשע און דאָך רירענדיקע סצענע, ווען אין דעם שאַטען פון אַ פֿרוי דערוועקט זיך די קאָקע-טעריע, באַ לאַראַשס חניפה, אַז זי איז געפֿעלען פֿעריסאַרען. — דערביי זענען די מיטלען מאַדאַם לאַבעלס זייער ריך, אַ דאַנק-באַרע שטימ, אַנאָאיסדריקלעכע, וויילע מאַמענטעניויס זיסע די-ק-ציע, מיסטערהאַפֿטקע, אומגעריכטע, אַמאָל נאָך קוים-קוים צו שנע-לע, איבערגאַנגען פֿון איין עקסטיקט צו יער אַנדערער, פון דעם זעלקסטען, האַלב היסטעריש-היזעריקען, האַלב קינדערש-זילבערנעם געלעכטער — דעם ווילדסטען, שרעקלעכסטען, אוממענטשלעכסטען גע-וויין, — צו דער גאַנצער קערפֿער שפּילט און איר, געהאַרכוואַם איר אַרטסטישען ווילען. זי איז אַ קינסטלע-ין פון גרימאַסע, פון קרענק-לעכע באַוועגונגען, פון הויט — און אלע זיינע גראַדאַציעס, גע-וויין און געלעכטער — אין דער גאַנצער סקאַלע פֿון זייערע מינים און מדרגות, — קירק: פון אלע אַפֿעקטען אין זייערע מעגלעכע איסדריקונגען. — און ס'וואָלט זיך וועלען זען די קראַפט נישט נאָר אין אַזאַ עפֿיזאָרישער ראַל, נאָר אין אַ מער דאַנקבאַר רעמעל, — אין אַ פּיעסע, וואָס לייגט אַרױף אַפֿין אַרטיסט ערנסטע פֿליכטען, מיטהעל-פֿענדיק מיט איר האַרמאָנישער גאַנצקייט, די צוואַרפֿענע עפֿעקטען אין איין אמת-פֿאַרענדיקטער קרעאַציע צונויפֿצוגיטען.

ווי שטענדיק, האָבען געקענט די ראַלען און זיך זייער גוט געהאַלטען אונדזערע סימפּאָטישע בערמאַן (פֿעריסאַר) און פֿישע-לעוויטש (דער האַטעל-באַדינטער). — דראַנאַוו זעט תמיד עפעקטוש אויס אָף דער סצענע, נאָר דאָסמאָל (אַלס פֿלעריאָ) איז ער אין דריטען און פֿערדען אַסט אַבסעל צו פֿלעגמאַטיש. — ה' סאַמבערג האָט אין זײַן ראַל (לאַראַש) אַריינגעלייגט אַ סך מל. נאָך אַ וואָרט וועגען דער איבערוועצונג פֿון דער פּיעסע, ווי פֿראַטעסטרען נישט די אַרטיסטען, ווען מצווינגט זיי איינזוהרען אַזאַ מין צובראָכען, עס-האַרציש דיטשמעריש! — שוין-ושע איז אַזוי שווער צו קריגען אין וואַרשע אַנאָשטענדיקען איבערוועצער פֿאַר אַ פּיעסע! —

[מאָמענט "נ"ג 144 אין 146 פֿון 1914.]

בוזז יונגווייץ.

אין טעאטער „עליזעום“ גאסטראָלירט אַ פּרישער אַמערקאַ-
נער גאַסט — ה' בוזז יונגווייץ.

זיין ערשטער אַרױסטרױט האָט נישט געקענט איבערלאָזען קײן
איבעריק גינסטיקען איינדרוק.

„סאַלאַמאָן קאַוס“ איז אַ מעלאָדראַמע, וואָס האָט אפשר
אַמאָל, מיט יאָרען צוריק, אָף דער פּראַנציפּאַלער פּאַלקסבּונע, גע-
האַט אַ געוויסן אָרט, צוליב דעם סאַטירישען זעמענט און די דע-
מאָקראַטישע פּראָזען, אָבער איצט פּאַסט זי העכסטענס פּאַר אַ פּראָ-
ווינציאלישען אילוזיאָן.

און מער ווי אַ קינעמאַטאָגראַפּישע סטענגע מיט אַ קײט אױ-
סערדעכע עפּעקטען, איינער אומדערטרעגלעכער פּאַרן אַנדערען, האָ-
בען מיר, טאַקע, נישט געזען אין דער קעלערשטוב אָף קאַראָווע גאַס.
נישט קײן טיפּ פּון אַ גענאַלישען דערפּינדער, וואָס איז צו
פּרי געבוירען גע. אָרען, אַ ליכטיקע זון אַפּן הימעל פּון אַרומיקען
אַלגעמײנעם עם-האַרצות און טפּשות, ווייזט מען אונדז אין דער פּיע-
סע, — נאָר עפעס אַנאָמיגליקעך פּאַרלוירען נעבעכעל.

אַנשטאַט אַ דונערענדיקען פּראָטעסט פּון אַ גײכטיקען רײז לאָזט
מען אונדז צו הערען אין צווייטען אַקט היסטערישע אױסגעשרײען
פּון אַ האַלבען מױרף.

אין דריטען אַקט טראָגט מען אייך אונטער אַ סצענע פּון
משוגעת. זוכט נישט אין איר די פינע קראַפט פּון אַ טיפּען פּסי-
כאָלאָגישען מאַמענט. די סצענע איז שטאַרק — מיט דער פּעסט-
קײט פּון אַ זעץ מיט אַ דראָנג איבער דער פּאַטילניצע.
און דער פּערדער אַקט — נישט קײן פען האָט אים געשרי-
בען, — אַ מאָנײצע.

דער אַלטער בעל-תּאווהניק און דעספּאָט רײשעליע ווערט
מילד ווי יאַכענפּלאַסטער און קלאָגט אַפּן גורל פּון גאון, יודעלען
ער אַליין האָט אומגעבראַכט. דעם אינטריגאַן פּון דער פּיעסע, דעם
קאַרדינאַלס הױפּטשפּיאָן, שמידט מען אין קײטען, אַקוראַט ווי דעם
„געלען“ אין „כינקע-פינקע“. מ'ברענגט פּון דולחױזי אין פּאַלאַץ

אריין דעם פארמוטשעטען קאוס, וואָס איז שוין אַ פולקאָמער אינדיאָט און זעט=אײס ווי אבנר אין די לעצטע סצענעס פון „אשה=רעה“, אָדער ווי שמואל=הנביאס שאָטען אין אַ פורימשפּיל. זײַן ווייב האָלט דאָס נישט אײס, לײגט זיך אַוועק אָף אַ שטול און שטאַרבט שטיל, געלאָסען, ווי אַ לעמעלע. דערנאָך, פאַרשטייט זיך, הײבט דער מאַן אָן צו טון דאָסזעלביקע. טאָמער האָט עמניצער אַ שוואַכע ראיא און דערזעט נישט ווי ס'דאַרף צו זײַן, לאָזט מען אַרױס דעם רעפּלעק=טאָר פון פוטערפאַס. און די בינע ווערט פאַרגאַסען און פאַרפּלײצט מיט לײכט. דער באַצויבערטער צושויער קוקט און האָט די זכיה צו זען אין דער העלער שײַן, ווי די פאַרב און דאָס שמירעכץ אַפּ'ן אַרטיסטס פנים שמעלצט און רינט אין גלאַנצענדיקע ריטשקעלעך... לאַנגע מינוטען שטאַרבט דער גרויסער סאַלאַמאָן קאָוס, און ווען ער לײגט שוין אָף דער ערד אַ טױטער, נאָך קאָן דער פאַרהענג לאַנג נישט אַראָפּפאַלען, און דער רעפּלעקטאָר אַרבעט אָף אַלע פּליים, — און די ברוסט פֿון אומגליקלעכען ברי=מנן וויגט זיך ווי אַ בלאָזאָק...

ווען אַ דראַמאַטישער אַרטיסט קלײבט אײס פאַר זײַן ערשטען דעביוט אַזאַ פּלאַכע זאַך און צאַצקעט זיך אַזוי מיט די פּרימיטיווע עפעקטען, טרעט אײף ווי אַבאָפּערעטענהעלד אין באַלײטונג פֿון פּויל=קען און רעפּלעקטאָרס, דרײט זיך אָף אײַן מינוט נישט אײס מיט'ן רוקען צום פּובליקום און רעדט נאָר צו די הענט פון די בראַוואָ=פאַטשערס, — קענסטו נישט האָבען קײן גרויס צוטרויען צו זײַן טאַלענט און אַרטיסטישער קולטור...

דערמיט לאָזט זיך, רעכען איך, דערקלערען דאָס, וואָס אָף דער צווייטער פּיעסע, אין וועלכער ה' בועז יונגוויץ האָט אײפּ=געטרעטען, האָט דאָס טעאַטער געהאַט דאָס אױסזען פון אַ מדבר, אַ שאָד, דען די נייע פרעמיערע גיט אַ פּיל בעסערען באַגריף וועגען אַמעריקאַנער גאַסטראָאָלער.

„עץ=דעת“ איז נישט קײן געשעעניש אין רעפּערטואַר פון דער ייִדישער בינע. — מ'קען, אָבער, פאַרביי דער פּיעסע אײך נישט אַדורכגיין גלייכגילטיק.

זי איז, ערשטענס, אַינטערעסאַנט פאַר יעקב גאָרדינט גייסטליקען אָנבליק, פאַר זײַנע סאַציאַלישע און געזעלשאַפטלעכע אָנ=שויונגען.

„עץ-הדעת“ דאָס איז אַ מיין ייִדישע „די פֿרוֹת פֿון יער בילדונג“.

די אידישע איז נישט קיין נייע, דיאייגענע ווי אין טאָל-סטויס באַקאנטער קאָמעדיע.

בילדונג איז נאָך נישט אַלץ. ס'איז ווייניק צו שאַרפען דעם מוח. דער עיקר איז דאָס האַרץ. אין דער דערציִונג דאַרף די מאַראַלישע זייט האַבען די העגעמאָניע.

פֿאַר יעקב גאַרדִינס אינערלעכער באַגראַפֿיע גיט, אָבער, די דראַמע אַ נייעם שטרִיך.

אויסערדעם איז דאָס שטיק אינטערעסאַנט אויך פֿון דער ליטעראַרשישער זייט.

„עץ-הדעת“ באַלאַנגט צו דעם פֿאַרשטאַרבֿענעם דראַמאַטורגס בעסטע דראַמאַטישע ווערק.

די פֿיעסע איז טענדעציעזיש, איינזייטיק, — זעט, אָבער, שיין אויס אַף דער בינע.

זי פֿאַרמאָגט אַלע מעלות פֿון יעקב גאַרדִינס זאַכען, און איז פֿריי פֿון אַ סך חסרונות זייערע.

די האַנדלונג אַנטוויקעלט זיך ליכט, פֿליסיק, — בלויז דער לעצטער אַקט איז אַביסעל צונויפֿגעקניטשט.

נישטאָ קיין איבעריקע פֿערזאָגען. אַף דער סצענע טוט זיך נישט צו פֿיל.

די פֿיגורען זענען אַלע ריכטיק און לעבעדיק אויפֿגעצייכענט, און צווישען זיי ציען באַזונדערס צו דאָס אויג די עכט-גאַרדינישע טיפֿען — מאָז דער סטאַליאַר און זיין געזעל — שמאַיקע.

מאָז איז אַ נאָענטער קרובֿ פֿון גאַרדִינס אַלע באַליבטע הויפֿטהעלדען.

דאָס איז די גוטסקייט אַליין, די אַרענטלעכקייט אַליין, די איינזעל-קייט אַליין. נאָרו און אָפֿענהאַרציק ווי אַ קינד, ווי אַ וואַרעמער שטראַל,

גוט און צוטרוילעך צו אַלעמען. ריין און צאַרט ווי אַ ווייסע בלום.

לויטן אויטאָרס אידישע איז דער אומגליקלעכער סטאַליאַר — דער אַפֿאַטעאָן פֿון די פֿראַסטע, נישטגעלערענטע, נאָר פֿון גע-בורט גוּפֿא גרויסע און ליכטיקע נאַטורען, וואָס זייער גאַלדען האַרץ פֿאַרטעט זיי אַלץ — אַ דערציִונג, אַ בילדונג, אַ קענטענישען,

אַן אינטעליגענטֿישקייט.

ארויסגעקומען איז, אָבער, אויסערדעם, אַ דופטיקע פּאַעמע פון פּאַטער לײַבע.

מיר ליינען אָפּטמאָל אין דער צייטונגסכראָניק: אַ פּאַטער האָט זיך דערשאַסען אַפֿן קבר פון דער פּריציפּיק פּאַרשטאַרבנער טאַמ-טער, אַ פּאַטער איז אַרויסגעשפרונגען פון אַ פענצטער, נישט קענענדיק איבערטראָגען דעם טויט פון זײַן געליבטען זון. — מיר זענען דאָן אַביסעל פּאַרווונדערט: — שוין-זשע קען אַ מאַנצפּערשויןס האַרץ אזוי שטערבלעך זיך צוקלעבען צום האַרץ פון אַ קינד? — יעקב גאַרדן ווייזט אונדז צום ערשטען מאָל אַך דער ייִדישער בינע די פּסיכאָלאָגיע פון אַזעלכע מאַנסלייט.

ה' בּוֹזוּ יוֹנָגוּן, אַלס די הויפטפּערזאָן פון דעם שטיק, האָט אויסגענומען. ס'איז געווען אַבֿ'אויסגעהאַלטענע, ערנסטע, סובטעלישע, גוטבאַ-קלערטע שפּיל.

ס'איז קענטיק, אַז די ראַלע איז אַדורכגעטראַכט, אַדורכגעפּילט, אַדורכגעלעבט און מיט גרויס ליב, מיט אַ סך פּיעטיזם אַרויסגעגעבען. דער גאַסטראָלער האָט מיך איבערצייגט, אַז ס'לאָזט זיך רעדען וועגען אַ ספּעציעלישער אַרטיסטער שולע, אַך וועלכער עס ליגט מאַסקאַווִיטשס שטעמפּעל. אַ גוטער סימן פאַר דער ייִדישער דראַ-מאַטישער קונסט אין אַמעריקע, וואָרום דאָרט, וווּ ס'בלידען זיך שוין אויס שולען, איז דאָ אַ פונדאַמענט פאַר ווייטערדיקען פּרוכטרייכען וויקס.

ה' יוֹנָגוּן איז אַ פּלייסיקער שילער פון זײַן חדר. דער חסרון פון דעמדאָזיקען חדרס מאַניערע איז דאָס, וואָס די אַקטאָרען פון דעם טיפּ לייגען שוין צופּיל אַכט אַך דער אויסערלעכער זייט פון דער שפּיל.

צו פּיל קאַפּ ווערט אַרײַנגעלייגט אין די קלענצטע פּרטים פון האַלטען זיך און פון באַוועגען זיך.

אַבֿ'אַרטיסטס שפּילען טאָר נישט זײַן אזוי מאַטעמאַטיש אויסגערע-כענט פון דער אויסערלעכער זייט, דען אַז מ'ווייל זײַן קנעכטיש טריי דעם פּאַרויסצונגיפּגעשטעלטען פּלאַן פון דעם, ווי צו שטעלען אַ פּוס און ווי צו הייבען אַ האַנט, בינדט מען אַך שרייט און טרייט דאָס אינעוויי-ניקסטע געפּיל און מ'רייסט די גאַנצקייט פון דער לעבעדיקער שאַפּונג אַך די ברעטער פון דער בינע.

אַנאַקטאָר פון גרויסען מאַסשטאַב ווייסט, סוף-כל-סוף, ווען יאָ צו פאַלגען דעם רעזשיסערס אינסטרוקציע, און ווען אַ שפּיי צו טון אָף רער דרעסור און נאַכגיין דעם רוף פון דער אינטויזיע. ה' פּועז יונגוויץ איז צו פיל געפונדען מיט דעם איינגע-הורטען פלאַן.

עסט בולט: אַטאַדאָ וואָלט ער, לויט דער אינעווייניקסטער שטי-מונג, געוואָלט זיך אַ קער-טון אזוי, — ער געדענקט, אָבער, אַז אָף די רעפּעטיציעס איז געבליבען, אַז די באַוועגונג דאָרף גאָר אַנדערש אויסזען. צווינגט ער זיך אַליין צו האַנדלען נישט אזוי, וון ס'וואָלט זיך לויט די פּסיכישע אומשטאַנדען פון סצענישען מאַמענט. דערפון רייסט זיך דער פּאָדעם. עס גייט פאַרלירען די גאַנצ-קייט פֿון טיט און פון זינע איבערלעבונגען. די אינזיע פאַרשווינדט. ה' יונגוויץ איז אָבער, אַנאַקטאָר פון דער מאַס, וואָס קען אַנדערש נישט, אים פּעלט דער גרויסער שטרין, און דעם מאַנגעל אין אינטויזיע און אוממיטעלבאַרישער שאַפונג מוז ער זיך פאַרטע-טען מיט אויסערלעכע עפּעקטען, מיט איינגעשטודירטע פּאָזעס, זשעס-טעז און קערען. אים אַלגעמיין איז דאָס אַ סובטעלישע, אינטעליגענטישע, סימ-פּאַטישע באַגאַבונג.

אַנאַינדרוק האָט איבערגעלאָזט אויך ה' סאַמבערג. זיין ש מאַיע איז געווען אַ פאַרטעפּלעכער פאַרטנער פאַר מאַזי סטאַליאַרען.

דער יונגער אַקטאָר האָט זייער דעלִיקאַט און טאַקטיש אַדורכגעפֿירט די קאָמישע ראָל פון דעם גוט האַרציקען תּמעוואַטען געזעל, און האָט דערמיט באַוויזען, אַז ער איז אַ נוצלעכער מיטגליד אין אַ דראַמאַ-טישער טרופּע.

אַפֿן אָרט איז געווען ה' ראַפּעל, וועלכער האָט געהאַט עטלעכע באַהאַרצטע מאַמענטען.

ה' סיעראָצקי האָט געמאַכט, וואָס ס'האַט זיך געלאָזען, פון דעם סטודענט שמואל.

מאָדאַם ראַפּעל פאַרגעסט, אַז זי איז אָף דער בינע, און האָלט אין איין לאַכען — נישט שייין!

מאָדאַם נאַד-נאַ-דראַנאָוו האָלט זיך צו פאַרטעוואַטע.

„מאָמענט“, נ' 168 טון 2. אויגוסט 1912.

מ. מ. י. י. ע. ר. ס. י. א. י. א.

✠ גרויסער פויגעל פון אברהם גאלדפאדענס נעסט.
 נישט א צופאל איז, וואָס די בעסטע אַקטאָרען פון
 דער ייִדישער בינע האָבען זייער טעאַטראַלישע קאַריערע אָנגעהויבען
 אונטער דער האַנט פון דעם גרינדער פון אונדזער סצענע. פאַנאַטי-
 קער פון קונסט שאַפּען טאַלענטען.
 גענוג איז צוויי, דריי מאָל צו זען מ. מ. מ. ייִערס אָן אַן דער סצנע
 נע, אום צו באַמערקען, אַז דאָס איז אַנאַקטאָר מיט אַנאַיגנער,
 דערביי אַרעגענעלישע פּערזענלעכקייט, וועלכע מאַכט אים
 פֿאַר אַנאַמתען אַרטיסט.

איין זייט פון זיין נאַטור - אַ שטאַרקער, און דערצו אינגע-
 אַרטיקער, עקזאַטישער טעמפּעראַמענט, וועלכער פאַרקערפּערט זיך
 פראַכטפול און דער שווערער ראָלע פון „וויילדען מענטש“. דידאָזי-
 קע גאַר דינס פיעסע איז איינע פון די באַליבסטע אין זיין רע-
 פּערטואַר. אַ באַזונדערע סטיכישע קראַפט אָטעמט אין יעדער באַווע-
 גונג זיינער אָף דער בינע. נאָך אַ ברייטער פעלד געפֿינט זיך מיי-
 ערס אָנס טעמפּעראַמענט אין שילערס „רויפער“. און דער ראָלע
 פון פראַנץ מאַאָר האָט ער זיך באַזונדערס קונה-שם געווען באַ
 די וואַרשעווער אינטעליגענטישע קרייזען.

דער צווייטער כאַראַקטאַריסטישער שטריך פון מייערס אָנס
 פּערזענלעכקייט - אַ גוטע, ווייכע, שטילע סובטילישקייט, וועלכע
 דרינגט-דורך זיין גאַנץ שפּילען. דערזעלביקער אַרטיסט, וועלכער איז
 ווי געבוירען פֿאַר דער וויילדער ראָלע פון אידיאָט און גאַר דינס
 שטיק, האָט צו זיך קיין גלייכען נישט אָף דער ייִדישער סצענע
 אין די ראָלען פֿון עלטערע מענטשען, פון אַ גוטען, ליבענדיקען פֿאָ-
 טער אָדער זיידע, גוטסקייט, ליבע - דאָס איז אויך אַ קראַפט. גוטס-
 קייט און ליבע גרענעצען מיט זעלבסטאָפּערונג, און אין מייערס אָנס
 שפּילען פֿילט זיך טאַקע די קראַפט. די פיגורען, וואָס ער באַשאַפּט
 אָף דער בינע, זענען נישט צורונגען ווי בוימעל, נישט ווייך ווי
 וואַטע, נאָר מילד, ווי אַ שטאַרק האַרץ און אַ פעסטער ווילדען, פון
 צרות געשליפען, - פֿון איינגעבוירענער גוטסקייט באַוואַשען. אַזעלכען

זען מיר אים אין דער ראָלע פון מאיר שאַלאַנט (צווייט און צושפּרייט) און אין זיין אייגענער פּיעסע, ווער איז שולדיק? נאָך אַ מעלה האָט מ. מ. זייער סאָן, וועלכער מאַכט אים פאַר אַן אַנגענעמען אייכעם אין ייִדישען טעאַטער: אַרטיסטִישע קולִ = טור. ער האָט זי דערוואָרבען אַף דער רוסישער סצענע, אַף וועלִ כער ער האָט געאַרבעט 18 יאָר נאָך דעם, ווי דאָס ייִדישע טעאַטער אין רוסלאַנד איז פאַרבאָטען געוואָרען, און גאָלדפּאַדען איז אָפּגעפאַרען קיין אויסלאַנד.

מ. מ. זייער סאָן האָט אַנטווייל גענומען אין די בעסטע פּראָ- ווינציעלישע רוסישע טרופּעס (6 יאָר באַ קאָראַטיק-ליטאַרדאָו, 8— באַ וואַ- סיליעוו-וויאַטסקי, 4 — באַ פּאַרקאָט) און שטענדיק געהאַט ערנסטע רעזען (גאָראַדניטשע אין „רעוויזאָר“, וואַניושין אין גי = די אַנאָוס פּיעסע א. א. וו.).

זיין האַלטען זיך אַף דער סצענע איז זייער נאַטירלעך, יעדע באַ- וועגונג ווייך, שלאָג, געשליפען — אינטעליגענט. ער שפּילט נישט: ער לעבט-איבער די דראַמע, שאַפט אַ טיפּ אַף דער סצענע און גייט פאַר די אויגען פון צושויער אַליין אַדורך אַלע זיינע איבערלעכע פּראָצעסען. מ. מ. זייער סאָן איז אויך דער אינטעליגענטשסטער און גע- נישטסטער פון אַלע ייִדישע רעזשיסערען.

זייענדיק אַף דער רוסישער סצענע, האָט מ. מ. זייער סאָן אַלס גאָלדפּאַדענס אַ שילער, נישט אויפֿגעהערט צו בענקען נאָך דער ייִדישער, און ווען מיט עטלעכע יאָר צוריק, האָט יעקב אַדלער אים איינגעלייטעט קיין אַמעריקע, איז ער באַליט אַהין אָפּגעפאַרען. געוואָרענדיק, אַז די ייִדישע בינע האָט אין רוסלאַנד פרייער אָפּגעאַטעמט, איז מ. מ. זייער סאָן צוריקגעקומען און שפּילט שוין דאָס פּיפטע יאָר אין פאַרשידענע ייִדישע טרופּעס.

דעם פּאַריקען מיטוואָך איז צו זיין בענעפיס אין מוראַנאָווער טעאַטער געשפּילט געוואָרען אַ שם „גאָט פון נקמה“. עס האָבען זיך באַטייליקט אין דער אויספירונג — דעם בענעפיציאַנט צוליב — די שטאַרקסטע קרעפטען פֿון דער ייִדישער בינע, און די פּאַרשטע- לוינג האָט זיך גלענצענדיק איינגעגעבען. דער בענעפיציאַנט האָט די ראָל פון יעקעל שאַפּשווִטש איבערגעגעבען מיטטערהאַפטיק, און דאָס פּובליקום האָט אים באַלוינט מיט ענטוואַסטישע אַפּלאַודיסמענטען און טייערע מתנות.

[טעאַטערוועלט '1 2 פֿון 21, יאנואַר 1909]

מישע פישזאָן.

מישע פישזאָן איז דער געבוירענער קאָמיקער פון דער טרופע, וואָס שפילט אין יידישען טעאָטער אָף כּמיעל=

נע גאָס.

עס זענען פאַראַן צוויי מינים קאָמזום. קאָמיש — איז יעדעס אומגעהייערס לעבען דעם, אין פאַרגלייך מיט וועלכען עס איז אומ= געהייער. קאָמיש איז יעדער אומנאַטירלעכער קאָנטראַסט. קאָמיש איז אַלץ, וואָס גיט איבער די אַביעקטיווע אָפּגעשאַצטע מאָס. דאָס קאָ= מישע קאָן ליגען אין צוויי געביטען. ליגט עס אין נעגאַטיווען, פון מאוסען, שלעכטען, — איז דער קאָמזום אַ דריקענדיקער, אַ שווערער, אַ טונקעלער. ער קאָן אַרויסרופֿען דעם גרעסטען געלעכטער, אָבער — ער לאָזט איבער באַם צושויער אין האַרצען עפעס אַ ביטערען, נישט אָנגענעמען שפור. פאַרקערט, ווען דאָס קאָמישע ליגט אין געביט פון פּאָזיטיווען, פון גוטען, פון שיינעם, איז דער קאָמזום אַ ליכטער, אַ ליכטיקער.

מישע פישזאָן איז דער טרעגער פון דעם העלען גוט האַר= ציקען קאָמזום. ער באַשאַפט מיך גרויס טאַלענט פּראָסטע, נאַיווע נאַטורען, מיט אַ ריינער און גוטער נשמה, מיט אַ גלייכען, אַפילו נישט איבערגעשפּיטען שכל. דער קאָמזום פֿון אַזעלכע נאַטורען ליגט אין דעם קאָנטראַסט, וואָס זיי בילדען אין דעם צוזאַמענגעשטעלטען, פאַרשידענעשטאַלטיקען, פאַרוויקעלטען לעבען, וועלכעס האָט שוין לאַנג אַרבערגעשפּאַנט איבער די שטופֿען פון נאַיווער ערלעכקייט און פּראָס= טער אוממיטעלבאַרער אָפּענהאַרציקייט.

ווען מ. א. פישזאָן שפילט, האָט אים דאָס פּובליקום ליב דערפאַר, ווייל ער פאַרקערפּערט זייער געטראַפּען די דערמאָנטע קאָמישע, אָבער ליכטיקע טיפּען.

מ. א. פישזאָן קומט אויס אַממערסטען צו שפּילען אין שונד= שטיק אָף דער וואַרשעווער בּינע. ער איז אַרויסגעטרעטען בסך=הכל אין איין ערנסטער ליטעראַרשער ראַלע. די לעצטע צייט שפּילט ער כּאַשע דער יתומהס פּאָטער אין גאַר דינס פּיעסע. די ראַלע איז אַ שווערע פּרָזע פאַר אַ קאָמיקער. מ. א. פישזאָן האָט די פּראָ=

בע גלענצענדיק אויסגעהאלטען. ער האָט באַוווּזען, אַז ער איז נישט קיין פּאַיאָן, ווי מ'האָט געקאָנט מיניען, זעענדיק אים אזוי אָפט טאַנצען און מאַ= כען קינצען אָף דער סצענע, — נאָר אַנ'אַרטִיסט, וועלכער איז אַמשטאַנד צו פאַרשטיין דעם טיפּען דראַמאַטיזם, וואָס שטעקט זייער אָפט אין דעם לעבענסקאָמזם, און קאָן זיך איינהאַלטען אין נייטיקע רעמען, נישט איבערכאַפען די מאָס און נישט אַרײַנפאַלען אין שאַרזש אָדער פאַרס. מ. א. פּיִשׁוּזאָן ווייַסט, ווי זיך צו האַלטען אָף דער סצענע, ער האָט פּראַכטפולע, לעבעדיק מימיק, מיט איין וואָרט — ער האָט שאַנסען צו ווערען אַ גרויסער און ערנסטער אַרטִיסט. ער איז נאָך יונג, שפּילט סך-הכל דרייַ יאָר, און האָט נאָך פאַר זיך אַ ברייַט פעלד. זיין צוקונפט ליגט, אָבער, נאָר אין זיינע אייגענע הענט.

דאָס ייִדישע פּובליקום מיט זיין נישט אַנטוויקעלטען געשמאַק פאַרדאַרבוט אים אַביסעל. מ. א. פּיִשׁוּזאָן פאַסט זיך צו די לעצטע צייט זייער אָפּט צו דעם געשמאַק פּון פּובליקום. ער כאַפט-איבער די מאָס, פאַרנאַכלעסיקט די מימיק, לאַכט אַליין אָף דער בינע, ווען מ'דאַרף נישט. דאָס גיט אים אפשר אַנ'איבעריקע פאַר אַפּלאַודיס= מענטען, ער רייסט, אָבער, גלייכצייטיק איבער זיין טאַלענט.

מ. א. פּיִשׁוּזאָן דאַרף איצט ביסלעכווייט איבערגיין צו אַנ' ערנסטערען ליטעראַרישען רעפּערטואַר, דאַן וועט ער דערהייבען זיך, מיט זיך — דאָס ייִדישע טעאַטער, און מיט'ן ייִדישען טעאַטער — דאָס ייִדישע פּובליקום, אָף וועלכען ער האָט אַזאַ שטאַרקען איינפלוס.

[דער וועג' ג' 113 פון 1906.]

פאַרשידענע

"דודם פידעלע"

(א שטיק אין 4 אקטען מיט געזאנג טון ה' דאטמיינער.)

א זיבער דעם יידישען טעאטער קאָן מען קיין שום נייעס נישט זאָגען. נאָך יעדער פֿאַרשטעלונג בלייבט די לאַגע דיזעלביקע: די פּיעסעס זענען נישט ווערט קיין קריטיק. אייניקע אַרטסטען האָבען אין זיך אַ פּונק, נאָר זיי האָבען נישט וווּ אים צו אַנטוויקלען.

דאָס יידישע טעאטער האָט צוטיילט דעם שיקזאָל פּונ'ם גאַנ-צען יידישען פּאָלק. דער גלוח האָט אים געקוועטשט, געקנייטשט, נישט געלאָזט זיך אַנטוויקלען, דיפּערענצירען. דאָס יידישע טעאטער איז נישט ספּעציאַליזירט פֿאַרצושטעלען אַלע מינים פון דער טעאטערקונסט. „דודם פידעלע“ איז צוזאַמענגעשטעלט פֿון שטיקלעך, וואָס האָבען נאָר אַן אויסערלעכען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. איר גע-פּינט דאָרט אַ שטיקעל „אַפּערע“ (דאָס געזאנג פון „טייבעלע“), אַ שטיקעל „אַפּערעטע“ (די קופּלעטען פון „יענקעלע“), אַ שטיקעל „דראַ-מע“ (ר' טוביה מיט חוהן, שלמה מיט חוהן), אַ שטיקעל „וואַדעויל“ (דוד דער קינסטלער), אַ היפש שטיקעל „פּאַרס“ און „שאַרוש“ (קני-לע-ביילע ספּאָדעק) מיט אַלטערונג און „איצעלע פּיעקע“ מיט טי-לען), ווייטער, אַ שטיקעל צירק (נח דער משרת).

וואָס אָנבעלאַנגט די אַרטסטען, מוז מען אָנערקענען, אז איי-ניקע פון זיי האָבען גאָרנישט שלעכט געשפּילט זייער ראלע דאָרט, וווּ עס פּלעגט זיך טרעפּען אַ גוטער און שיינער מאַמענט. אַזעלכע מאַמענטען געפינען זיך אין דער פּיעסע זייער ווייניק. ה' ליבערט (טוביה), ה' בערמאַן (נח), ה' קאַמינסקי זענען געוויס די בעס-טע טאַלענטען פון דער טרופּע. ה' בערמאַן און קאַמינסקי זענען זיי-ער גוטע קאָמיקער, נאָר ה' בערמאַן שפּילט צו ווילגאַרניש, מאַכט אָף דער סצענע אַזעלכע זאַכען, וואָס איז גאָרנישט עכטעטיש, און פּאַרלירט אָפּט די מאַס. - פּרוי קאַמינסקי האָט אויך אַגע-וויסען טאַלענט און אַ גאַנץ שיינע שטימע, וואָס איז ליידער, נאָך ווייניק באַאַרבעט. איר „אַ גוטע נאַכט“ אין דעם צווייטען אַקט איז זייער געפּעלען דעם עולם. - זי מאַכט אויך נאָך דער וויאַלצעווע

און זינגט קופלעטען מיט דעם מאָטיוו פון די באַרמטע ציגלנער-
ראַמאַנסען. דאָס איז די ערשטע פראָבע אַריינצוברענגען אין דעם
ייִדישען טעאַטער לילכט געזאַנג פון דעם זענווכט-ערטלישען זשאַנר,
און ווי אַזעלכע, נאַטירלעך, גאָך שוואַך.

מיט איין וואָרט — בעסערע פיעטעס, — און די אַרטיסטען
וועלען זיך קענען ביסלעכווייט אַנטוויקלען.

גיבער די געוויסע אומשטענדען, וויסן הערשען איצט אין
ווערשע, איז דאָס טעאַטער געווען ווייניק באַזוכט, עס זענען געווען
צופיל קאַמעדיאַנטס, דאָס פּופליקום איז געוועזען זייער מילד און
האַט זייער פיל צופלעדיגט — און גראַד דאָרט, ווי מ'האַט נישט פאַ-
דאַרפט דאָס באַווייזן, ווי נישט ערנסט עס קוקט אָף דעם ייִדישען
טעאַטער.

דער אויסערלעכער טייל פון דעם ייִדישען טעאַטער דאַרף גאָך
פיל אויסגעפעטערט ווערען. די סטאַטיסטען און דער כּאָר זענען
שלעכט אָנגענום, איין סטאַטיסטיק גייט צוויי אָף דער סצענע אַפּוּד
מיל אונטער אַנדערע נעמען דאָ ווי אַסטודענט, דאָ ווי אַפּלי-זמר,
דאָ ווי אַנאָטאָריס, און ענדערט נישט, נישט די מינע, נישט דעם
אַנזאָג און נעמט אַיילו די ברילען נישט אַרָאָפּ...

דער כּאָר קען גאָך נישט גיין נאָכ'ן טאַקט און דער פּלי-זמר
לערענט זיי אָף דער סצענע:
„כּאַפט נישט“.

בעז די אַנטראַקטען הערט מען, ווי די משרהים אונטער דער
סצענע קריגען זיך און זינלען זיך. איבער שרייט: „הייב אױף, דו,
כּאַלערע, דו“ איינמאָל איז דאָרט דערנאָנגען פּעט צו פּעט, און
אַלץ הערט מען אין טעאַטער...

דאָס אַלץ איז זייער טרויריק...

נאָר צי זענען דען אין דעם שולדיק די אַרטיסטען? גיכער
קאָן מען רעכענען, אַז דער אַנטרעפּרענער לָאָזט נישט שטעלען קיין
מער ערנסטע פיעטעס, פּדי נאָר אַז געפּלען דעם פּראָסטען עולם.
און אפשר איז גאָר שולדיק די אַנטעליגענען, וואָס פּאַרהאַלט זיך
אַזוי גלייכגילטיק צום ייִדישען טעאַטער?
מעגלעך, אַז יאָ!¹

[דער וועג' 15, 31 אויגוסט 1905]

(1) מײן ערשטע טעאַטעררעצענזיע. — [פ.]

”ד”ר יאָזעל מאַן“

(א אָפּערעטע אין 3 אַקטען פֿון א. גאָלדפֿאַדען.)

ד? פיעסע איז אפילו פאר אן אפערעטע, אינדעל גערעדט, צו שוואַך.

וועגען די אַרטיסטען האָבען מיר שוין אַרױסגעזאָגט אונדזער מני-נונג, די לעצטע פֿאַרשטעלונג האָט נאָר געשטאַרקט אונדזער איבער-צייגונג, און אייניקע אַרטיסטען האָבען אַ געוויסען טאַלענט. ה' קאַ-מניס קי האָט גאַנץ גוט אַדורכגעפֿירט זײַן ראָל (פֿאַגלער). עס איז אונדז אָנגענעם צו פֿאַצײכענען, און ער האָט ליפּי-ערך אָפּגעקײט די מאָס. ה' ליבער ט האָט אונדז נעכטען אַנטצײקט. ער פֿאַזײט אַ היפשען דראַמאַטישען טאַלענט, און מען קאָן זאָגען, און ער איז אימ-שטאַנד צו שפּילען ערנסטע ראָלען אין ערנסטע פיעסעס. ער פֿאַוויזט אַ גרויסע קראַפט, האָט אין זיך פּיל געפּיל, ער קען זיך פֿאַנגײסטערען מיט די איינדעלסטע פֿאַוועגונגען פֿון דער נשמה און קען זײַ אין אַזאַ מאָמענט איבערלעבען און איבערגעבען אַף דער פּינע.

דעם אַרױסטרײַט פֿון אַזאַ טאַלענט אין קלױמערשטע „פיעסעס“ פֿון פּיזאַציטיקען רעפּערטואַר פֿון ייִדישען טעאַטער, קאָן מען פֿאַטראַכט-טען פּמעט ווי אַ פֿאַרברעך פֿון דעם אַרטיסט קײגען זיך זעלבסט, ווי אַ זעלבסטמאָרד...

ה' שוואַרצפֿאַרד (ד”ר יאָזעל מאַן) האָט אַ גאַנץ שײַנעם, נאָר זײַער, אַ פֿאַגרענעצטען, ליִרישען טענאָר. אַ שפּילער איז ער נישט קײן גלײַכענדיקער.

פֿרוי קאַמניס קי איז נעכטען נישט געווען פֿאַ דעם קול, דער-פֿאַר, אָבער, האָט זי גוט אַדורכגעפֿירט עטלעכע דראַמאַטישע מאָמענטען, ווען זי טרעט אַרױס ווי אַ הייס-נאַציאָנאַליסטיש ייִדיש מײַדעל.

די איבערזעצער „אַרטיסטען“ זענען געווען שוואַך. די אויסערלעכע זײַט האָט זיך פֿאַטיטעוודיק פֿאַרבעסערט. די ריכטער האָבען אפילו זיך נישט געגעבען די מי אויסצופֿוען די שטיוועל און האָבען אויסגעזען ווי „אַנדרוסען“, אָבער אין אַלגעמיין זענען די קאָסטיומען געווען נײַע, פֿאַרשידענאַרטיקע און גאַנץ אָנשטענ-דיקע.

דאָס טעאַטער איז געווען איבערגעפולט. אייערנעכטען איז גע-
ווען אַ פולע קאָסע: 700 רופֿל. נעכטען איז נאָך מיין מינונג געווען
נישט ווייניקער.

דאָס פּובליקום האָט זיך שוין אויך געהאַלטען באַטייטעווידיק בע-
סער. עס איז געווען צו באַמערקען פיל אינטעליגענטען. די גרעסטע
צפּלאַדיסמענטען האָט באַקומען ה' ליבערט אין די בעסטער-
טער, וווער האָט טאַקע פאַרדינט.

באַזעלכער מאַטעריעלישער און, לפי-ערוך, מאַראַלישער אונטער-
שטיצונג, מעג זיך דאָס ייִדישע טעאַטער, ענדלעך, באַשליסען איבער-
צוגיין צו אַ בעסטערען רעפּערטואַר.

עס איז אַ באַצאָנאַלישער פאַרברעך צו געבען מיסט דעם פּובליק-
קום, וואָס בעט אַנערנסט וואָרט און דער מוטערשפּראַך.

ע. ש.—די באַציונג צווישען דער דירעקציע און צווישען די אַר-
טיסטען איז, ווי עס ווייזט אויס, זייער שאַרף געוואָרען. אייערנעכטען האָט
ה' קאַמניסקי אַף דער בינע אַנגערירט אין אַ קופּלעט דעם אַנטרע-
פרענער פון דעם טעאַטער.

געוויס איז שווער, דאָס טעאַטער זאָל זיך נאָרמאַליש אַנטוויק-
לען באַזעלכע פאַרהעלטענישען צווישען דער דירעקציע און די אַר-
טיסטען. עס איז אויך געווננטשען, אַז די אַרטיסטען זאָלען שעצען דאָס
אַרט, אַף וועלכען זיי טרעטען אַרויס, און זאָלען עס נישט פּראָפּאָגירען
מיט פּערזענלעכע חשבונות, וואָס קאָנען אפשר זיין זייער אינטערעסאַנט,
אַבער וואָס האָבען קיין שום שייכות נישט צו דער קינסט.

רחל קאַמינסקיס בענעפּים.

א יום-טוב פון דער ייִדישער קונסט איז דאָס געווען. אויפגעפירט איז געוואָרען דאָס בעסטע שטיק פון דעם טאַלענטפולען ייִדישען דראַמאַטורג יעקב גאַרדין. „כאַשע די יתומה“ איז אויפגעפירט געוואָרען, די פּיעסע, וואָס איז אזוי טיף רעאַליסטיש; וואָס שילדערט אזוי ריכטיק די ענינקע ספּערע פון ייִדישען לעבען, וועלכע זי האָט געוועלט; וואָס איז דערביי אַדורכגעדרונגען מיט אַזאַ פּיינער און אינדעלער פּאַזונע, וועלכע דופט מיט דעם ריח-ניחוח פון קליינרוסישע סטעפעס און קלינגט מיט שטילע מעלאַנכאָלישע מעלאָדיעס פון דעם דניעפרס אינדען. און געשפּילט האָט די פּרוי קאַמינסקי, און געשפּילט די בעסטע ראָלע, געשפּילט כאַשען.

ליכטיק איז געווען אין טעאַטער, פול-געפּאַקט איז געווען דאָס טעאַטער, אָנגעשטרענגט און פּייערלעך איז געווען אין טעאַטער. ווי אַף אַנס וואָס פּובליקום געוואָרט. און נאָך באַגייסטערטער האָט געשפּילט פּרוי קאַמינסקי. אַ יום-טוב פון דער ייִדישער קונסט איז דאָס געוועזען.

„אוי דלות, דלות“ —

דאָס איז דער הויפטשטריך פון ייִדישען לעבען, אָרעם, שמוציק איז אין דער שטוב און דערביער — טרויריק, דערשלאָגען, נישט מ'לעבט, נישט מ'שטאַרבט; אפילו פון שלאָפּען ווערט מן דאָרט אָפּ געוויינט; די שווערע צרות רייסען אויף פונ'ם בעט שוין דאן, ווען די זון דרייט זיך נאָך איבער אַף דער צווייטער זייט.

אָבער אין דעמדאָזיקען דלות האָט נאָר אַ בלאָז-געטון אַ פּרויז דאָרפיש ווינטעלע; נאָר אין דעמדאָזיקען דלות האָט נאָר אַ שמיניכעל-געטון אַ יונג וויינישעלע מעלע מיט ווייניקע גריניקע צווייגעלעך — און אין דעמדאָזיקען דלות האָט אויפגעשפּראַצט אַ הימליש בלימעלע.

— כאַשען

אַ קינד פון דער נאַטור איז דאָס. אַ שיינ דורכזיכטיק וואָלע-קענדעל, וואָס האָט ליב זיך צו שפיגלען אין די טיפע וואַסערען פון דניעפר, טרוימען באַ דעם כלופען פון זיינע שמוסיקע כוואליעס; אַ

זינגט: געלע, וואָס לעבט — צו לעבען און ליבען, וואָס ווייסט נישט פון זאָרג, פון טריקענדיקען דאָס לעבען פאַרסמענדיקען רעפּלעקסן. אַריין, פון זונענשטרלעך געוועבט, מיט הייליקער פּאָעזיע באַגאַ-סען, מיט טיפּער האַרצדערהויבענקייט געקריינט באַשעפעניש אין דאָס.

און די פּרוי קאַמינסקי האָט אונדז די דאָזיקע כאַשע נישט געווי-זען, נישט געשפּילט, — באַשאַפּען האָט זי פאַר אונדז די דאָזיקע כאַשע. פּרוי קאַמינסקי אין געווען נישט אַף דער בינע, — אין כאַשעס קיך אין זי געווען; זי האָט נישט געזען דאָס פּובליקום — כאַשען האָט זי דורכגעלעבט. עס אין ווערט צו באַמערקען, אַז אין משך פון דער גאַנצער פּיעסע, האָט זי קיין איין בליק נישט גע-וואָרפען אין טעאַטער, הגם זי האָט געוויסט, אַז דער זאַל אין פּויל, אַז מ'אַנטציקט זיך מיט איר, אַז מ'איז באַגניסטערט דורך איר. די גרעסטע אַרטיסטען גייען באַ אַזאַ מאַמענט אַמאָל אַרויס פּון דער ראַלע און שטערען די אילוזיע.

פּרוי קאַמינסקי אין דורך און דורך דורכגעדרונגען געווען מיט איר ראַלע. זי האָט זיך אַליין פאַרגעסען. נישט פּרוי קאַמינסקי אין געווען אַף דער בינע — כאַשע אין געווען אַף דער בינע... אַף אַשטיין לעבען טיך מיט איר געליבטען אין זי געזע-סען... פּונדריסען האָט זיך געהערט אַשטיל, ווייך, זיידען געזאַנג... דער געליבטער האָט געוואָלט אַנפּעררעסען די צויבערענדיקע שטימונג — כאַשע האָט אים מיט דער האַנט פאַרמאַכט דאָס מויל... — גענוג אין געווען צו זען נאָר איין באַוועגונג פּון דער האַנט, מיט וועלכער כאַשע האָט די פּראָפּאַגאַנדענדיקע ווערטער אָפּגעשטעלט, מ'זאָל פּילען, ווי גרויס די אַרטיסטן איז. אַזוי לעבעדיק, אַזוי אוממיטעלבאַר אין געווען די דאָזיקע באַוועגונג.

און דאָס פּובליקום האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס אין אַ יום-טוב פון דער יידישער קונסט. גאַנצע בייטען בלומען האָט פּרוי קאַמינסקי דערהאַלטען. אַזאַ טריומף, און אַ טריומף אַ פאַרדינטען, אַ באַוויסטוויניקען. האָט קיין יידישער אַרטיסט אין וואַרשע נישט געהאַט. אַ יום-טוב פון דער יידישער קונסט אין דאָס געווען.

[„דער העג“ 1906, ב' 106.]

”די שוועסטער”

פון י. ג. פריץ.

איך וואָרף אַוועק אַלע אַרבעטען, און גיין אין ייִדישען טעאָטער. בעסער אָרט! וואָס טוט מען, אָבער, — איך בין אַ שאָווינגסט: איך האָב ליב צו הערען דעם ייִדישען קלאַנג, און אין ייִדישען טעאָטער טרעפט זיך אויך אַמאָל, אַז אַנאַקטאָר זאָגט אָף דער סצענע אַ פּראָסט-ייִדיש וואָרט...

דאָס אומגעווענע געביי אָף דער כּמעלנע גאַס איז לעער. צושייער נישט מער ווי 10—12 מנינים און דאָס אַודאי אָהן בילעטען. אַ גוטער סימן. מסתּמא שפּילט מען עפעס אַ רעכטע זאַך. איך קויף אַנאַפּישע. נאַטירלעך איז זי אַ רוסיש-פּוילישע. אין מו-ראַנאווער טעאָטער פלעגט נאָך אַמאָל זיין אַ ייִדישע אַפּישע. אין זשאַר-דען ד’היווער איז דאָס אַפּנים „שאַקינג“, ווי מײן ענגלישער לערער זאָגט, ד. ה. נישט-פּאַסענדיק.

„היינט צוויי ליטעראַרישע פּיעסעס אין איין אַווענט.“ אזוי ליינען איך אויס אין דער רוסיש-פּוילישער אַפּישע. דאָס קלינגט שטאַליץ, דערמאָנט זיך מיר סאַטינס אויסדרויק. און אויב איר ווילט, — אַפּסטעל איראַנזש... אין איין אַווענט אַזש צוויי לייטישע זאַכען... עס איז ווערט פאַרשריבען צו ווערען, אויב נישט מיט גאַלדענע אותיות אָף די זייטען פון דער געשיכטע, דאָך אין קיימען מיט קרייד — אַודאי...

צו געדענקט איר, לעזער מינע, דאָס בילד פון י. ג. פריץ: „משופּע אָדער אין קעלערשטוב“? דער פּאַלקסדיכטער פּרט אונדז אַראָפּ אין די אונטערשטע שיכטען פון דעם ייִדישען פּאַלק, ער עפענט פאַר אונדז אַ קליין ווינקעלע אין דעם לעבען פון ייִדישען המון. ער ווייזט אונדז אַ ייִדישע משפּחה פון קעלערשטוב, ווי מ’אַרבעט שווער אָף דאָס שטאַקעל ברויט, און מ’לעבט דאָך אין דחקות, אין נויט. אין שווייט, און

פינו איז אינגעטונקען אזא לעבען.
 פונדעסטוועגען איז עפעס וואָרעם אין דער קעלערשטוב. די פריינטשאַפט, די ליבע, וואָס בינדט צוזאַמען אלע גלידער פון דער משפּחה, די איידעלקייט, די צאַרטקייט, וואָס איז אויסגעגאַסען איבער זייער גאַנץ געמינזאַם לעבען, פרייט דאָס אויג און דאָס האַרץ. אין קעלערשטוב קאָן אַבער, קיין פּויל גליק נישט הערשען. אַ גיפּטיקע שלאַנג לויפּט הינטער דער טיר און דראָט צו פאַרסמען דאָס אידיילישע לעבען פון דער אַרעמע משפּחה. אַ שרעקלעכע געפאַר שוועבט איבער די צוויי רינגע בלימלעך, וואָס באַשיצן דעם טוינקעלען קעלער. איין טאָכטער אַרבעט אָף אַ פאַבריק, די אנדערע טראָגט אַרין מילך אין אַ ריך הויז. ביידע זענען נאָך אַהן אַ פּלעק אָף די שניי-ווייסע פּליגעל פון זייער יונגער מיידלישער נשמה, און ביידע שטייען שוין אָף דעם ברעג פון אַפּגרונט.

צו איינער שאַרט זיך צו אַ האָניק-זיסער יונגעראַן, וואָס האָט געקויפט איר האַרץ מיט דעם וואָרט „פּרייליך“, וועלכעס ער האָט איר, דער פּראָסטער, אַרעמע פאַבריקאַרבעטערין געזאָגט. צו דער אנדערער האָט זיך שוין געוואָלט צורירען מיט זינע אומריינע הענט דער ערשטער פּרעכער „אינטעליגענט“, צו וועלכען זי איז צופּעליק געקומען, איבער-געבען אַ בריק פון זיין געליבטער, די טאָכטער פון דעם הויז ווהן זי האָט געטראָגען דאָס מילך.

„משופּע!“

דאָס איז דאָס גרויזאַמע וואָרט. משופּע איז דאָס לעבען פון יע-נעם מיידעל אונטען אין דער מאַסע. אָף אלע לויפּט דער שמוציקער אַפּגרונט...

„משופּע!“

דאָסזעליביקע וואָרט ווערט דערמאַנט אין דער דראַמע „די שוועסטער“. „משופּע“ איז דאָס לעבען פון דעם יידישען אַרבעטער-מיידעל, און דאָסדאָזיקע טראַגישע משופּעלעבען איז דער פּאָן, פון וועלכען עס וועבט זיך אויס אַ טיפּע, צאַרטע און שיינע דראַמע, וואָס פּרץ שטעלט פאַר אונדז פאַר. אין „די שוועס-טער“ לאָזען מיר זיך אַראָפּ נאָך טיפּער פון דער קעלערשטוב. פּרץ פּירט אונדז אַרין אין סאַמע אַפּגרונט. פּיל — פּיל שטאַפּלען, נאַסע,

מיאוסע, שוידערפֿוילע, פֿיין-אָנגעזאָפּטע, פֿירען אין דעמדאָזיקען אָפּגרונט.
 דריי שוועסטער — אַ גאַנצע משפּחה — גייען-אונטער. איינע
 אַנ'אומגליקלעכע אלמנה מיט עטלעכע שוועלבעלעך; די צווייטע אַנ'-
 אָרעם שעפעלע, אַ פּאַרלֶאָרענס, אַ פּאַרפּאַלענס; די דריטע, אַף דעם
 גליטש" — ווי לאה זאָגט.

די עלטערע, מירעל, האָלט זיך נאָך פֿון אויווען. זי לייזט
 פֿון דלוח. זי מוז שווער האָרעווען, איידער זי פּאַרדינט, מיט וואָס די
 קינדער אָנצוהאַדעווען. אַליין הונגערט זי. זי איז אַ מוטער — און
 דאָס האָלט זי אויף. זי איז אַ שוחטס אַנ'אלמנה, זי איז פּרום, און
 דאָס גיט איר אויך אַ מאָראַלישע שטיצע אין לעבען.

די צווייטע, לאה, — איז אַ דינסט, אַנ'אָפּער פֿון איר סאָציאַל-
 לישער לאַגע. דאָס איז אַנ'איידעלע נשמה, מיט אַ צאָרט וואַכעדיק
 האַרץ. זי איז פֿיל מיט דינע, טיפע געפילען. זי איז, אָבער, נאָר אַ
 דינסט, און זי איז שוין אַ הפּקרזאָך. דער חתן פֿון דעם ווירטס טאָכ-
 טער וואָרפט פֿון אונטער די ברעמען ברענענדיקע בליקען אין אירע
 אויגען, אַף אירע בלייכע באַקען, אַף איר ברוסט. זי זעט עס, זי
 שפּירט עס, און נישט גוט ווערט איר. אָפּפּאַרענדיק, לאָזט ער איר
 איבער לעצטגעלט, און דריקט איר דערביי פּעסט די האַנט, און
 דאָס האַרץ צורייסט זיך איר פּאַר באַליידיגונג. אפילו דער אַלטער
 „פרומאַק“, דער ווירט מיט ברודיקע פּאָזות און פּערדיש הירושען,
 גנבעט זיך צו איר באַנאַכט, ווען זי פּאַלט אַנידער אַפֿין געלע-
 גער, ווי אַ געהרגעטע נאָך דעם 21-שעהדיקען אַרבעטס־טאַג. ווי אַף
 אַ פי קוקט מען אַף איר, אַ ווערקציג צו פּאַרבאָטענע תּענוגיםלעך
 זעט מען אין איר, — דעם מענטשען אין איר באַמערקט מען
 נישט, — מ'באַשפּיט אים, מ'טרעט אים מיט די פּיס.
 און דאָסדאָזיקע שמוץ ווערגט לאַהן. דיִדאָזיקע קאַטאָרגע נאָנט-
 אויס דאָס לעבען פֿון דעם יונגען גיכט. איין פּאַרגעניגען האָט זי
 באַזוכען די עלטערע שוועסטער און דעם קליינעם פּלימעניק, דעם עילוי.
 אַ יונג האַרץ איז דורשטיק נאָך ליבע. אַרום לאַהן דרייט
 זיך משהל, אַ פּעלטשעריונג, אַ פּוּסטער, דורך-און-דורך פּאַרפּוילטער
 גאָרנישט. „אוי, נקבות, נקבות,“ — קלאָגט זיך לאה, זי ליבט דעם
 שאַרלאַטאַן. זי גיט אים אַליץ אַוועק, „אַהן חופּה וקדושין“. דיזעלבי-
 קע אויסגעלאַסענע מענטשען, וואָס באַליידיקען זי תּמיד מיט זייערע
 שמוציקע פּאַרשלאַגען, — פּאַראַרטיילען זי. זי שפּאַטען פֿון איר, זי

באַרעדען זי. לאה האָט גענוג מוט זיך צו באַציען מיט פאַראַכטונג צו דעם: „איך בין פאַר זיי אַ גוטע דינסט, איך אַרבעט אָף זיי, איך דערפיל טרני מינע פליכטען, — זאָגט לאה, און ווייטער איז נישט זייער זאך“. דאָס איז אַ פרייע נאַטור, וואָס רעכענט זיך נאָר מיט דעם אייגענעם געדאַנק און ווילען. — די פליכטע שוועסטער שטעכט זי מיט אירע ווערטער, — און דאָס טוט איר שוין וויי. זי וואָלט, אָבער, דאָס אויך אַבערגעטראַגען, ווען משהל זאָל זי כאַטש ליבען. ער האָט זי אָבער, אַוועקגעוואָרפֿען, ווען זי איז שוואַנגער געוואָרען. זי איז אַנערלעכע נשמה. זי חלומט וועגען אַ ריזן לעבען. דאָס קינד וואָלט זי געפרייט. און ער, משהל, שקט זי צום דאָקטער, זי זאָל מפיל־זיין... זי איז עלענט, „שטענדיק אליין“...

אין דאָס האָט זי צובראַכען, דאָס האָט פאַרטריבען די לעבענס־פרייד פון איר האַרצען, זי איז אומעטיק, טרויריק. זי פילט דעם שרעק פון לעבען, דעם גיפטיקען אָטעם פון אָפּגורנט... זי זעט, צו זי זינקט...

די יינגסטע שוועסטער, נחמה, איז נאָך גאַנץ, אָבער מאַראַליש איז זי געוונקען פיל טיפער פון לאה.

זי האָט הייס בלוט און אַ לעבעדיקען טעמפּעראַמענט. זי האָט ליב דאָס לעבען און וויל לעבען. דאָס משפּחה־לעבען איז איר נמאס. מירעלס מזל האָט אָף איר אַזוי געווינקט. חזונה־האַבען עפעס פאַר אַ שוואַכע, וואָס וויינט זיך שטענדיק אין מקוה, גלוסט זיך איר גאַרנישט. האָבען קינדער האַלט זי פאַר אַ נאַרישקייט. זי ווייסט שוין, אַז עס איז דאָ אַ מיטעל, ווי זיך צו פאַרהיטען פון אַזאַ צרה. אָפּזאָגען זיך פון דעם לעבען האָט זי, אָבער, נישט בדעה: „קאָנסט מיר געבען אַ מאַן?“ — פּרעגט זי מירעלען, ווען די לעצטע שטראַפּט זי, פאַרוואָס זי שלעפּט זיך אַרום מיט דעם שוסטעריונג: „ניין? רעד־זשע נישט!“ — „ווייסט שטעלען אַ חופּה?“ — פּרעגט זי דעם שוסטעריונג, און אַז יענער קווענקעלט זיך, אַרט זי אויך נישט זייער שטאַרק. זי האַלט זיך אָן דעם כלל: „ברוך ה' יום יום, פאַר מאַרגען זאָל גאָט זאָרגען“. זי וויל לעבען מיטן טאָג.

און זרח, דער שוסטעריונג איז נישט בעסער פון משהלען, דעם פֿערלשטעריונג. ער גייט־אויס פאַר נחמה, אָבער זיין האַרץ איז גאַנץ פרייט, און קאָן אין אַינ צייט פאַרנעמען אַ ליבע צו אַנאַַנ־דער מינדעל. לאה געפעלט אים אויך, פאַר איר טרויער, און נאָך

מער דערפאר, וואָס זי האָט צו משה'ען נישט קיין טענות פאַר דעם קינד.

לאה זעט עס. זי זעט, אַז די שוועסטער פליט אַפ'ן פֿייער. זי פילט זיך אַביסעל שולדיק פאַר איר, ווייל מירעל טענהט, דאָס זי, לאה, האָט געהאַט אַ שלעכטע ווירקונג אָפּ נחמה, דאָס זי, לאה, האָט דער שוועסטער אינגעפליסט די גיפטיקע געדאַנקען, וועלכע האָבען שנעל פאַרסט איר גאַנץ וועזען.

און אין לאהן דערוועקט זיך מיט דער גרעסטער קראַפט איר גאַנצער אַדעל. דער פלאַט פֿון טיפּען אידעאָליזם צופלאַקערט זיך אין איר אין אַ העל פֿייער. זי האָט רחמנות אָפּ דער שוועסטער. עס רופט אין איר אַרױס אַנ'אינערלעכען פֿיין דער געדאַנק, אַז נחמה וועט אומקומען, ווי זי. זי וויל נישט, די שוועסטער זאָל אַזעלכע טױטשמערצען איבערטראַגען.

און זי אָפּערט מיט זיך. דאָ הייבט זיך פּר צו דראַמע אויף אָפּ די הײך פֿון אַ טראַגעדיע. לאה באַגינט אַ מאַראַלישען זעלבסט-מאָרד, באַגינט באַוווּסטזיניק, — פּדי צו ראַטעווען די שוועסטער.

און זי זאָגט צום שוסטעריינג:

— איך בעט דיך. האָב רחמנות אָפּ נחמה... און אַז עס וועט שטאַרק אָנבאַפֿען דער יצר הרע... ריר זי נישט אָן... אַנטלױף פֿון איר... און... קום צו מיר... איך בין אַזוי אויך פאַרפּאַלען... איך מוז שױן אומקומען..."

און די דאָזיקע טראַגעדיע פון דעם סאַציאַלישען פאַרהעלטעניש, אין וועלכען עס לעבט די יידישע מאַסע, און די אינווידועלישע טראַגעדיע פון לאהס טאַרקער נשמה, האָט פּרץ מיט גרויס טאַלענט איבערגעגעבען אין איין פאַרהעלטענישמעסיק קורצען אַקט.

געשפּילט געוואָרען אין די דראַמע, אַדער ריכטיקער די טראַג-געדיע, אין אַלגעמיין נישט שלעכט. פּראַכטפול, מיט נרויסער אינטו-יציע און טיפּער שטימונג האָט אַדורכגעפירט איר ראָל די יידישע דיוע, פֿרוי קאַמינסקי, וועלכע האָט געגעבען אַ לעבעדיק געשטאַלט פון דער אומגליקלעכער און דערהויבענער אין איר אומגליק לאה. די פֿרוי בראַגנסקי טױג נישט צו אַזעלכע ראָלען, ווי מײַ רעלע. זי איז צו ווייניק יידיש. און מירעלע איז אַ כאַראַקטעריסטיש-יידישער טיפּ. די ראָלע וואָלט גיכער געפאַסט פאַר דער יערמאַלינע, וועלכע איז, לײדער, אַרױסגעטראַטען פון וואַרשעווער טעאטער. פֿרוי

בראגנינסקי איז, אָהן צווייפעל, אַ גוטע אַרטיסטין, נאָר גאָר פאַר
אַנדערע ראָלען פֿרוי זאַסלאָווסקי? (נחמה) האָט, ווי שטענדיק, גע=
שפּילט נישט שלעכט, כאָטש זי איז אויך געווען ווייניק "ידיש און
האַט מער דערמאָנט אַ רוסישע באַסיאַטשקע. ה' זרח איז געווען וויי=
ניקער ווי אַ מעסיקער שוּסטערינג. ה' אַרקאָ, ווידער, איז געווען
מער ווי אַ פעלטשערינג און דאָך ווייניקער, ווי ער-זשע.
די פּיעסע האָט געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק אָף דעם פּוב=
ליקום. מ'האַט הייס אַרויסגערוּפּען דעם פאַרפאַסער. פּרץ האָט
זיך געלאָזט לאַנג בעטען, ענדלעך האָט ער זיך באַוווּזען, קניענדיק
אַ בלימעל. צוזאַמען מיט אים האָבען זיך באַוווּזען אויך די ה"ה פּיש=
זאָן און צילינדער, קאַמינסקי און דער סופּלער, וועלכע מען האָט
גאַרנישט אַרויסגערוּפּען...

פּרץ האָט דערהאַלטען אַ לאַרבערקראַנץ.
פּובליקום, ווי געזאָגט, איז געווען זייער ווייניק, און אַ העלפט
פּון זיי — דיטעראַטען מיט די ווייבער און קרובים.

אַרויסגייענדיק, הער א.ך, ווי איינער פּון די צושויער זאָגט
צום אַנדערען:
— וואָס איז דאָס פאַר אַ פּרץ: ער מיינט, אַז צווישען די
דינסטען איז גאַרנישט צו געפּינען קיין ערלעך מיידעל...
צו דער כאַראַקטעריסטיק פּון אונדזער פּובליקום!

איך האָב געהאַט בדעה צו שרייבען נאָך וועגען פּינסקיס
„מוטער“. — אַז מ'שרייבט באַנאַכט, פאַרציט זיך אַמאָל דאָס
אַרטיקעל.

מיין פעליעטאָן איז אַזוי אויך שוין צוואַקסען. אויסערדעם
ווייזט דער זינגער שוין 6 פאַרטאָג. דער בלאַסער טאַג קוקט שוין
אַן רעדאַקציעזימער אַרײַן... צייט צו גיין שלאַפּען,
און וועגען דער „מוטער“ — אַנאַנדערס מאָל.¹

[דער וועג "ב' 43 פּון 4 מערץ 1906].

¹ וועגען דער „מוטער“ האָב איך שוין נישט געשריבען, ווייל פּרץ האָט אַפֿן
אַנדערען טאַג צוגעשויקט אַ פעליעטאָן וועגען פּינסקיס פּיעסע. —

"יעקעל דער שמויד"

(דראמע אין 4 אקטען פֿון דוד פֿינסק:.)

רייניק באַארבעט, אָבער אינטערעסאַנט איז די נייע דראַמע פֿון טאַלאַנטפולען דוד פֿינסק. זײַן זאַנפטע פעדער לײַבט אינדעלע פּסיכאָלאָגישע טעמעס. „יעקעל דער שמויד“ איז אַ רײַן פּסיכאָלאָגישע דראַמע, אין וועלכער די קאָנקרעטע לעבענספּאַרמען דינען נאָר אַלס גרונט פאַר דער פּסיכאָלאָגישער אינטרײַגע. דערײַבער זענען אַלע פּיגורען פֿון דער דראַמע — אויסער, אפשר, יעקעל אַלײַן — אויפגעצײכענט מיט לײַכטע שטריכען, — ווי „אַקוואַרעלען“, דאָך זענען זײַ זײַער לעבעדיק, טײַפֿיש און באַווײַזען, אז פֿינסק איז אַ טיפּער קענער פֿון ייִדישען לעבען.

דער שווערפּונקט פֿון דער דראַמע ליגט, ווי געזאָגט, אין די פּסיכאָלאָגישע איבערלעבונגען פֿון איר הויפּטהעלד. פאַראַן שײַנע באַגאַפטע נאַטורען, וועלכע פֿירען אַ מיאוס לעבען נאָר דערפאַר, וואָס עס פעלט זײַ מאַראַליש גלײַכגעוויכט. יעקעל איז אַזאַ מענטש. אַ „מױדניק און אַ שכור“, ווערט ער אַנאידעאַלישער לײַבענדיקער מאַן, ווען טאַמאַרע, אַ קלוג בעל־הבתיש מײַדעל, איז מסכים זײַן ווייב צו ווערען. זי איז אַ יתומה, די מומע רודפּט זי, — מוז זי מיט דעם „אויס-וורף שבאויסוורף“ חתונה האָבען, נאָר דערפּי איז זי טיף איבער-צײַגט, אַז מיט גוטס קײַט און לײַבע וועט זי קענען איר מאַן אײַ-בעראַנדערשען. און אזוי איז עס טאַקע: די לײַבע צו דער לײַבענדיקער און טאַקטישער פּרוי גיט יעקעלן דאָס מאַראַלישע גלײַכגעוויכט, וועלכעס עס האָט אים פֿריער געפעלט.

אָבער אָף ווי לאַנג? — וועט יעדער פרעגען מיט אַ שטיקעל ספק. דיזעלביקע פּראַגע שטעלט דוד פֿינסק, און דאָס איז טאַקע דער הויפּטנערוו פֿון זײַן דראַמע. „אָף שטענדיק!“ — ענטפּערט דער דראַמאַ-טורג, וועלכער איז אַ גרויסער אָפּטימיסט און גלײַבט זײַער און די גוטע יסודות פֿון דער מענטשעננאַטור. אום צו באַווײַזען די ריכטיקײַט פֿון זײַן באַהיפּטונג, מאַכט דוד פֿינסק אַנאידעאַרעסאַנטען עקספּערײַמענט. „אַנאַקס טאַר מען נישט ווייזען קײַן רײַט טיכעל!“ — זאָגט יעקעלס מאַמע, — אַ מענטש איז, אָבער, נישט קײַן אָקס!“ — ענטפּערט איר

דערױף טאַמאַרע, וועלכע איז אין דער דראַמע די טרעגערין פון דעם אויטאָראַס אידישען. יעקעל איז אַ מענטש, און דערפאַר לאָזט אים פּינסק? נישט פאַלען. ער שטעלט אים פאַר אַ נסיון, און יעקעל גייט צורױס פון נסיון — מ'קאָן דרייסט זאָגען — אַ זיגער. די עלטערען יעקעלס שרייען געוואַלט, ווען זיי הערען, אַז רבקה וויל אַוועקוואַרפען דעם מאַן, דעם פּראָצענטנאָק, און דינגען אַ חדר באַ יעקעלען אין שטוב. זיי ווייסען, אַז זי האָט געוואַרפען אַנאָיג אָף דעם שיינעם שמיד, און זיי האָבען מורא, אַז יעקעל זאָל נישט נכשל ווערען, ווייל זיי גלייבען נישט, אַזאַ שאַרלאַטאַן, ווי ער איז געווען, זאָל זיך קאַנען פּולקאַם אויסהיילען פון דעם „דיבוק“, וואָס איז אין אים געזעסען. אַזאַ אומצוטרוי פאַרדרייסט שטאַרק יעקעלען, און זי אָף צו להכעיס לאָזט ער אַריין די געפערלעכע שכנה. ער וויל באַווייזען, אַז פאַר אים איז קיין „יצר-הרע“ נישט געפערלעך. ער ווערט אַפילו געשטרױכעלט; און טאָג פון ברית פון זיין בכור, ווען ער איז אַפּיסעל שפּור פאַר זמחה, פּלייבט ער צופעלק אַליין מיט דער אויסגעלאָסענער רבקה, וועלכע צורייצט אים מיט אַ פיוון די תאוה, און ער פאַרגעסט זיך...

אַבער נישט דער פאַקט איז דער עיקר, נאָר די אַלגעמיני-נע שטימונג יעקעלס אָף מאַרגען נאָך דעם שרעקלעכען טאָג. ער איז אַזוי פאַרצווייפעלט, אַז ער גייט זיך טרענקען. עס ברעכט אים דער געדאַנק, אַז די „טרפּנע דמים“ זענען נאָך נישט אָפּגעריניען פון אים. נאָר טאַמאַרע פאַרצייט אים אַלץ, יעקעל טרייבט-צורױס די שכנטע, און אין שטוב ווערט ווידער דער זאַנפּטיקער זיסער „שלום-בית“. דער שאַ-טען פון דעם שרעקלעכען טאָג וועט אפשר נאָך לאַנג הענגען אין דער לויפט, ווי אַ שווערע ערינערונג, אַבער — דאָס פּילט זיך שטאַרק, נאָר אַלס ערינערונג. אַזאַ טאָג זאָל זיך איבערחזרען — איז אוממעגלעך. דאָס איז געווען דער לעצטער פּונק פון דעם העלישען פּייער, וואָס האָט אַמאָל אין יעקעלס אַדערען געפּלאַקערט. צום באַדויער, איז די שיינע טעמע נישט באַאַרבעט מיט דער ני-טיקער קראַפט. דער צווייטער אַקט — איינער פון די וויכטיקסטע דראַמאַטישע מאָמענטען אין דער פּסיכאָלאָגישער אינטריגע — איז צו וואַסערדיק, די נידעלאָגען זענען צו לאַנג, און דאָס שוואַכט-אָפּ די קלי-גע פאַרקניפּונג פון פּסיכאָלאָגישען עקספּערזימענט. דער דריטער אַקט איז אַפּיסעל צו קורץ, און דער פּערדער וויי-

גיך דינטלעך. אין אייניקע מאמענטען פעלט אף דער סצענע באווע-
 "ונג, און די אקציע קומט אויס אביסעל לאנגווייליק. אבער אים אל-
 געמיין לאזט די דראמע איבער א גוטען איינדרוק. געשפילט איז זי גע-
 ווארען אין נייעם יידישען טעאטער — "עליזעום". דאס שיינע
 עכטאיראפעישע טעאטערעל איז געווען פול-געפאקט — בא א
 יום-טובדיקער שטימונג. דאס פובליקום איז געווען צופרידען און פון
 באקוועמען זאל, און פון דעם, וואס די ערשטע פארשטעלונג איז אנאמת
 ליטערארישע. געשפילט איז די דראמע געווארען — ווי געוויינטלעך פאם
 ערשטען מאל — אביסעל נישט גלאט, אבער מיט אינטערעס. פרוי רחל
 קאמניסקי? (טאמארע) האט ארויסגעוויזען די געוויינטלעכע סובטעליש-
 קייט פון איר שטארקען און שיינעם אינטוויזיוישען טאלענט. פראכטפול,
 ווי שטענדיק, זענען געווען די מיסטערס פון כאראקטעריסטישע ראפען
 ה' וויסמאן (שמחה בעל-עגלה) און יערמאל'נע (מאריאשע). גאנץ
 שטארק האט ה' ראפעל אדורכגעפירט די ראפע פון יעקעל שמיד.
 ער האט אבער, איין שלעכטע געוויינהייט, וועלכע פארדארבט דעם
 איינדרוק פון זיין שפילען: ער קוקט צו פיל צום פובליקום. מיט דער
 געוויינטלעכער מאנערע האט זיך געהאלטען די עקספאנסיווע פרוי טעקס
 (רבקה). גאנץ גוט האט געשפילט ה' שאפירע, נאך פארוואס האט ער
 גענומען דעם טיפ פון דעם פראצענטניק אזוי איבערטרבען קאריקא-
 טוריזש?

ה' קייזער אויטש און פרוי גענצעד זענען צו יונג פאר
 די ראפען, וועלכע זיי האבען געשפילט. נאך איין באמערקונג. מיר
 דאכט זיך, אז די פיעסע וואלט פיל געוויינען אין עפעקט, ווען פרוי
 קאמניסקי זאל שפילען די ליידענשאפטלעכע רבקה.

[אונדזער לעבען" נ' 187 פון 23-טען אקטאבער 1907.]

"דער אינטעליגענט"

פון פריץ הירשביין.

ארעם איז אונדזער רעפערטואַר: שרייבט יעקב גאַרדן? ד' נישט אָן קיין נייע פּיעסע, איז פשוט נישטאָ וואָס צו שפּילען. און האָט זיך דער טרופּע פון „עליזעום“ פּאַרוואָלט צו געבען איין מאָל אין אַ יובל — אַ „ליטעראַרזשע פּאַרשטעלונג“ און אויפּרען דווקא עפעס פּרישס, — האָט זי זיך געמוזט אָפּשטעלען אָף פּריץ הירשביינס „אינטעליגענט“.

אַ שווערען איינדרוק מאַכט דאָס שטיק אַלס דראַמאַטיש ווערק. עפעס אַ מין אימפּאַטענץ פון אַ טאַלענט, וועלכער קען נישט אַרויס-נעמען דאָס, וואָס ער וויל, פּילט זיך אין דער גאַנצער פּיעסע פון דער ערשטער סצענע ביז דער לעצטער. דאָס פּראָבלעם וועלכעס הירשביין האָט אונדז געוואָלט ווייזען, איז דווקא אייגענאַרטיק און צאָפּעלדיק-אינטערעסאַנט. ליידער, האָט ער, אָבער, גאַרנישט געטון, אום פון סיוועט טאַקע אַ דראַמע צו מאַכען.

דאָס פּראָבלעם איז מאַדערן. הירשביינס שטיק איז אַנאַפּ-קלאַנג פון דער נייער באַוועגונג, וועלכע איז אַנטשטאַנען מיט אַ יאָר-צוויי צוריק אין די רייזען פון רוסישענדישען סאָציאַל-דעמאָקראַטישען פּראָלעטאַריאַט, אין האָט זיך אָפּגערופּען אויך אין די יידישע אַרבע-טעראַרגאַנאָזאַציעס, — דאָס איז די אומצופּרידענקייט פון די אַרבעטער מיט זייערע „חברים פון דער אינטעליגענץ“.

נישט נאָר דראַמאַטיש, נאָר טראַגיש איז דער איינערלעכער צו-שטאַנד פון אַ רעוואָלוציאָנערען אינטעליגענט, וועלכער איז אַליץ — זיך אַליין אַפּילו — מקריב פאַר אַנדערע, פאַר ווילדפּרעמדע מענטשען, און דערזעט פּלוצים, אַז זיין קרבן ווערט געלעסטערט, און פון וועמען? — טאַקע פון דייעניקע, פון וועמעס וועגען ער אָפּערט זיך! — די דערשיינונג האָט פיל ערנסטע סבות. פון איין זייט קאָן דער אינטעליגענט קינמאָל נישט אַסמיילירען זיך פּולקאָם מיט דעם אַרבעטער, וועלכען ער איז אַ חבר געוואָרען, ער פּילט זיך שטענדיק אינטעלעקטועליש העכער, און אין זיין טאָן מוז זיך

אומבאוויסזיניק אריינגובענען עפעס א סטרוגע פון אפטרופסות, פון „פונאוויענאראָסקען“; ער מוז אינסטינקטיוו שטרעבען צו ווערען אַ מין מאַראַלישער דיקטאַטאָר. און פון דער אנדערער זייט קאָן דער אַרבעטער נאָך אַלץ זיך נישט אָפּזאָגען פון קיך אַפֿין אינטעליגענט ווי אָף אַ „וויסטהענטקען“. ער האָט אַנאָנסטינקטיווע פאַראַכטונג צו דעם, ווער עס האָט נישט קיין „מאָאַלעס“ אָף די הענט. לעוו טאַלסטוי אינדעאָלזירט אַפֿילו אין איינער פון זיינע מעשהלעך דעמדאָזיקען פּרומיטיוו-אַנאַרכיסטישען בליק פון המון, וואָס שפּעט-אַפּ פון „קאָפּאַרבעט“, ד. ה. פון די גייסטיקע פּראָפּעסיעס. נאָך דערפֿון הערט די באַציונג נישט אויף צו זיין באַרבאַרש. אין דעם מאַמענט, ווען אַ אינטעליגענט, וועלכער האָט אַלע שיפּען הינטער זיך פאַרברענט און האָט זיך מיטן קאָפּ אַריינגעוואָר-פען אין תּהום פון אומלעגאַלישער אַרבעט פאַר דער באַפֿרעונג פון געדריקטען אַרבעטערקלאַס, דערהערט פון מויל, פון אַ דורך אים צו זעלבסטבאוויסזינין געבראַכטען אַרבעטער, אז ער איז אַ פאַראַזיט — דערפאַר, וואָס, אַוועקגעבענדיק זיין גאַנצע צייט דער אַרבעטעראַנגאַנזאַציע, מוז ער לעבען אַפֿין חשבון פון דער פאַרטייקאַסע, — אין דעם מאַמענט פּילט זיך אָף דער סצענע דער הויך פון אַלטגריכישער טראַגעדיע; צוויי קרעפטען באַגעגענען זיך פֿון נישט גלייכער מאַכט — די שטאַרקע און פאַרט שוואַכע פּער-זענלעכקייט שטייט פנים-אלי-פנים מיט דער בלינדער אָביעקטיווישער ווירקלעכקייט פון לעבען, שרעקלעכער און איר סטיכישען אכוריו, — און דער צוזאַמענשטויס מוז ברענגען אַ קאַטאַסטראָפּע, און וועלכער די פּערזענלעכקייט מוז אומקומען.

הירשביין האָט ליב טראַגישע טעמעס. כמעט אַלע זיינע רעאַליסטישע דראַמעס ענדיקען זיך מיט טויט אָדער משוגעת. נאָר אַלע האָבען זיי פיל פֿעלערען אַלס דראַמאַטישע ווערק. דער „אינ-טעליגענט“, ווידער, איז גאָר עפעס אַ מפּילקינד. קודם-כל פעלט אין אים דער הויפט פּאָן. דאָס, וואָס בילדט דעם שווערפּונקט פון דעם שטיק; ווו איז דאָס „מיליע“, ד. ה. די סביבה, און וועלכער דער אינטעליגענט ווירקט און לעבט-איבער זיין טראַגעדיע? ווו איז די סטיכישע, געזונטע און קאַלטע מאַסע, וואָס דערשטיקט דעם, ווער עס דינט צו איר ווי צו אַ גאַט? אפשר די 3 באַרישע יינגלעך פון צווייטען אַקט? און ווו איז די איינזאַמע פּערזענלעכקייט — דער

אינטעליגענט וווּ איז? אפשר נחום? זאָגט מיר, פּונוואָנען איז געדרונגען, אז ער איז אַנ'אינטעליגענט? און צי לעבט ער בכלל? דאָס איז דאָך נישט נאָר קיין מענטש נישט, דאָס איז דאָך אַפילו קיין סכעמע נישט פֿון אַ טיפּ — דאָס איז נאָר אַ נאָמען, וואָס זאָגט גאָרנישט דעם אויער פֿון צושויער. דאָסאייגענע זיין שוועסטער. דערביי ווייזט הירשבייין אַרױס אַנ'אומגלייביקע אומבאַהאַל־פענקייט אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער דראַמאַטישער אַקציע. ער באַהערשט גאָרנישט די מעכאַניק און די טעכניק פֿון דראַמאַטישער שאַפונג. די העלדען זינע ווירקען גאָרנישט, האַל־טען נאָר אין איין רעדען, און דאָך איז דער דיאַלאָג, דאָרט וווּ עס האַנדעלט זיך וועגען גרויטפראַבלעם פֿון שטיק, אָרעם, טויט. איינמאָל אין משך פֿון דער גאַנצער פּיעסע שווימט-אויף אַ בלאַסער שאַטען פֿון אַ דראַמאַטישען מאַמענט, נאָר אויך אים נוצט הירשבייין גאָרנישט אויס. — אין צווייטען אַקט, ווען נחום קערט-צוריק אַ צורודערטער פֿון דער פּאַרזאַמלונג, וווּ אַנ'אַרבעטער האָט אים אַזאַ וואָרט געוואָרפֿען, וועלכעס האָט וו? אַ מעסער זיין האַרץ אַדורכגע-שלאַגען. דער צושויער, שפּאַנט אָן די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט; ער וואָרט — אַט-אַט וועט די טראַגעדיע אויפּדעקען אַר גאַנצען גרויזאַמען אינהאַלט... נחום רעדט מיט זיין געליבטער, — אַנ'אויצר פּאַר אַ געניטען דראַמאַטורג. אַרבעטער קומען-אָן — צווישען זיי דער באַליידיקטער — מאַטעריאַל פּאַר אַ צווייטער דונערענדיקער סצענע. די שוועסטער, דער איינציקער פּריינט, פּאַלט אַראָפּ וווּ פֿון הימעל — די לעצטע פּאַרבאָרגענע ווינקעלעך פֿון העלדס נשמה דאַרפֿען זיך עפּענען! און וואָס זעען מיר אָף דער סצענע? נאָר אַ פּאַרדראָס! אויסער עטלעכע אויסערלעכע, קינדישע עפֿעקטען, גיט אונדז הירשבייין גאָרנישט. צו וואָס דער אַרעסט אין צווייטען אַקט, אויב נישט נאָר אָף צו פּאַרשטעלען די פּאַרלעגענהייט פֿון מחבר, וועלכער האָט נישט געוויסט, וואָס צו טון מיט זינע פּאַפּירע-גע מענטשעלעך? דער לעצטער אַקט איז גאָר עפּעס אַ ביטערער חזק פֿון דער דראַמאַטישער קונסט, פֿון צושויער, און פֿונם אויטאָר אַליין...

די גערעכטיקייט פּאָדערט מודה-צו-זיין, אז אין דער דראַמע איז אויך דאָ עפּעס פּאָזיטיווס: דאָס איז דער לעבענסשטייגערשער מאַטעריאַל, דער גרויזאַמער דלות, דאָס פּאַרזויערטע לעבען פֿון דער יידישער קעלער-

שטוב, און אויב איר ווילט, איך דער טיפ פון אפרים מיט זיין פראסטער, נאָר אינטערעסאַנטער פסיכאָלאָגיע. דער עלעמענט אין געראַטען הייַרש בײַנען. כאַראַקטעריסטיש איז אויך די אַלגעמײַנע שטימונג פֿון דעם שטיק: דער פחד פאַרן לעבען, וועלכעס דריקט די מענטשהייט און ספעציעליש דאָס יידענטום, ווי אַ שווערע אומ-פאַרשטענדלעכע כמאַרע און קוועטשט מענטשען ווי פליגען... אָבער טאַקע די פּאָזיטיווע עלעמענטען זענען אין דעם שטיק פּוֹלִקאַם אַיבֶרֶיק, וויל זײַ האָבען צו אים קײַן שום שייכות נישט. זײַ דריקען ביז ווייטיק, ביז טרערען, אָבער די דראַמע ווערט דערפֿון נישט בעסער.

נאָכֿן „אינטעליגענט“ איז אויפגעפירט געוואָרען שלום-עליכס „צווייט צושפרייט“. דער פיעסע וועלען מיר ווידמען אַ ספעציעליש אַרטיקעל.

ספעציעליש איז ווערט אָפצושטעלען זיך אַף דעם שפילען פֿון אַקטאָר דראַנאָוו (אפרים אין „אינטעליגענט“ און מאיר שאַלאַנט אין „צווייט און צושפרייט“). ער געהערט צו יענע אמתע אַרטיסטען, וועלכע באַזיצען אַנאַיגענע רייכע און טיפע פערזענלעכקייט. ד. ה. דאָס, וואָס איז דאָס טייערסטע אין טאַלענט. ער „פאַרשטעלט“ זיך נישט גלאַט אַזוי, ער קאָפּירט נישט אָפּ גלאַט אַזוי די טיפּען, וועל-כע דער דראַמאַטורג גיט אים, ער זאָפט זײַ אײַן אין דער אייגענער נשמה. בעסער! ער רופט זײַ אַרײַס פֿון דער טיף פֿון זײַן אייגענער אינדיוידואַליטעט, ווי זײַ דרימלען אַלס מעג-לעכקייטען. דראַנאָוו האָט אין זיך עפעס ספעציפיש-זײַנס, אומ-מיטעלבאַרשס און פּאָלקסטימלעכס, טיפּס און האַרציקס, וואָס ציטערט שטענדיק אין זײַן קוֹל און רייסט זיך פֿון אַלע זײַנע באַוועגונגען. זײַן אפרים איז טאַקע הייַרש בײַנס אפרים. נאָר דראַנאָוו האָט אים געפונען אין זיך אַלײַן. זײַן מאיר שאַלאַנט איז טאַקע שלום-עליכס מאיר שאַלאַנט, נאָר דראַנאָוו האָט אויך אים געפונען אין זיך אַלײַן. און אַט די זעלטענע מעלה, וואָס זײַן פערזענלעכקייט איז אַזוי פּילזייטיק, מאַכט דראַנאָוו ען פאַר איינעם פֿון די בעסטע, וואָס אונדזער אַרעמע בינע פאַרמאָגט. אַ שאַד נאָר, וואָס ער ווערט פאַרשוואַרצט אין פאַרשידענע „כײַנקע-פּינקעס“...

[„טעאטער־וועלט“ 1' 3 פֿון 29. אָקטאָבער 1908.]

" יחוס "

(קאמעדיע אין 3 אקטען פון ש. א. ש. — געשפילט אין
"ערמיטאזש" דורך פרוץ הירשבייס טרופע).

פאַר'ן יידישען טעאטער שטייען איצט צוויי וויכטיקע פראגען
פון רעפערטואר און רעזשי. — פרוץ הירש-
בייס — זאגט מען — גייט פארענטפערען ביידע. ליידער, האט ער
פאר דער ערשטער נאך גארנישט אויפגעטון. נישט אזא עקעלדיקע קא-
ריקאטור, ווי „אין שטאָט“, דארף קומען אף דער יידישער בינע, און
נישט מיט אזא מפי'לקינג, ווי „יחוס“, קאָן מען אויפפרישען אונדזער
דראַמאטישע קיווסט. וועגען דעם לעצטען שטיק וועל איך געבען די טעג
א ספעציעלישען פעליעטאָן. פאַרלויפיק מאַך איך אַ קליינע באַמערקונג:
ווי די „וואַרהייט“ דערציילט, האָט שלום אַש, שטייענדיק איבער'ן קבר
פון דעם, וואָס האָט פאַרפאַסט „מירעלע אפרת“, — אויסגעשריגען: „אַט,
וואָס ס'איז געוואָרען פון גרויסען יעקב גאַרדין!“. — איך מיינ, אז
דאָס איז געווען מער ווי אַ חניפה די אַמעריקאַנער. לאָזען אַנדערע אויך,
ענדלעך, באַגרייפן, און גרינג איז צו זיך לען דעם פאַרשטאַרבנעם דראַ-
מאַטורג, אָפּערירשענען דעם מחבר פון דער „שחיטה“ איז גאַר-
נישט אזוי ליכט. אינדער אַ „יעקעל דער שמיד“ אָדער אַ „יחוס“, וואָלט
שוין מער יושר געווען אויפצופירן, לאָמיר זאָגען, טאַקע „מירעלע
אפרת“, — גאַטירלעך, אַרײַניק-טון, אַפּוואַרפען דאָס שלוסביילד, נישט
קשה: וואָס ס'טויג פאַר קאַרשס טעאטער אין מאַסקווע — איז נאָך נישט
אזא גרויסער אומפבוך פאַר דער אַדעסער ליבהאַבערטרופע!

האַפען אונדזערע גאַסטראָלערען זיך געוויזען פון דער גוטער זייט
כאָטש אין דעם רעזשי? — ווען זיי זאָלען דערשיינען פאַר אונדז
שטייל, עניוודדיק; „מיר זענען יונגעלייט, וואָס פאַרמאָגען לעת-עתה מער
גוטע כוונות, ווי געניטשאַט, — ליבהאַבער-אַנפּענגער“, — וואָלטען מיר
געקאָנט צוגיין צו זיי מיט אַ קליינער מאָס, — וויקרלעך, וואָס פאַשפּאָסט
מען אין איין יאָר? — און מודה-זיין: „איר גייט שיינע האַפּנונג-
גען; פאַראַן באַ אייך אַ געווינט קערענדעל; קענטיק אַ זייער ער-
לעכע באַציאָנונג צו דער אַרבעט; איר האַלט זיך אַף דער סצענע
נאָך ווי מאַריינעטקעס, אַפּיסעל צו טרוקען, צו אויטאָמאַטיש, אָפּער דאָס

באויזיזט אויך, און די ראָלען זענען גוט איינגעחזרט, און מ'האָט נישט געקאָרט קיין רעפּעטיציעס, און דער רעזשיסער האָט מיט יעדען באַ-
זונדער איינגעארבעט, אַ סך מי געלייגט, ס'זאָל אויסקומען אַ האַרמאָניש
בילד, אַ צווייפּגעשפּילטקייט... אָבער פּרין הייזשען האָט זיך דער-
לויבט אַ שריט, פאַר וועלכען אַ מענטש מוז טראַגען די פאַראַנטוואָרט-
לעכקייט: אין אַדעס האָט ער געשפּילט אונטערן נאָמען: „יעוורייסקי:
כודאַזשעסטווענני טיעאַטר“, — סטאַניסלאָווסקי, הייסט עס,
האָט איין קינסטלערישע בינע, און דער אויטאָר פון דער „נבֿלה“ — די
צווייטע... אַרויסטרעטענדיק מיט אַזאַ פּרעטענזיע, צווינגט מען די קרי-
טיק צו קומען מיט דער אמתער מאַס. איבערהויפּט, לעבט אונדזער דראַ-
מאַטישע בינע איצט איבער אַנערנסטע קריטישע מינוט: דערביי שטרע-
בען מאַכע עלעמענטען—פּיליכט קיינען היירשפּייגל וויסען און ווילען—
אויסצוגעצען זינע גאַסטראָלען צוליב זייטיקע פּונות. און אין אַזאַ מאָ-
מענט איז דער חוב נישט צו רעדען קיין האַלבע ווערטער. כּשעץ
זייער פּרין הייזשען, כּהאַב דרך-אריץ פאַר דער אַרבעט, וואָס
ער האָט שוין אַריינגעלייגט אין זיין סימפּאַטישער אונטערנעמונג, כּווינטש
איס אויך אַף ווייטער די ברייטסטע געזעלשאַפטלעכע שטיצע — אָבער
דאָס אַרץ קאָן מיך נישט אָפהאַלטען פון אַרויסצוזאָגען דעם גאַנצען
אמת: מער ווי ערשטע קינדער טריט האַב איך נישט געזען
אַף זיין בינע.

אַנשטאָט האַלב-ניין, הייבט זיך דער פאַרהאַנג אויף פאַר צען, און
דאָך האָט מען קיין צייט נישט געהאַט אויפצוהענגען די לינקע טיר
אַזוי, און מ'זאָל נישט זען דורך דער שוואַרצער קרעפּע, וואָס דאַרף גע-
בען מיסטישע שטימונג, אין שפּאַלט, ווי הינטער דער קוליסע, דאָרט,
ווי מעשים נוראים דאַרפען זיך אָפּשפּילען, שטייט עפעס אַ מענטש און
רייכערט זיך געמיטלעך אַ פאַפּיראַס. לעאַן גיט אַ שטופּ די טיר — זי
עפענט זיך — נאָר אַנשטאָט דעם פאַרצוימטען געהיימענישפּילען קאַבינעט,
האָט דער צושוינער פאַר די אויגען — אַ ליטער, אַ יינגעל, אַנאַפענע
„אובאַרנע“... ווי איז קיינעם נישט איינגעפאַלען, און מ'דאַרף דאָרט
אַנדערשטעלען עפעס אַ שטיקעל דעקאַראַציע?...

אַ גבירישער אַריסטאָקראַטישער סאַלאָן אין ערשטען אַקט — און
רויטע פאַרטייערען מיט גרין מעפעל. אַנאַלקערעל באַם רייכען שענקער;
מ'רעדט פון הויך אויפגעבעטע בעטען, און די בעטען האַלב-ליידיק;
מ'עפענט די קליידערשאַגן — ליידיק פון דער איבערשטער פאַלצע

ביז דער אונטערשטער. ס'איז קלוימערשט נאכט — און קיין פניער
זוערט נישט אָנגעצוינדען. — דאָס זאָל הייסען „קונסטפֿינע“?
וועגען מענטשענמאַטעריאַל פֿון דער טרופּע וועל איך מיר דערלוי-
בען דאָסמאָל נישט צו רעדען. כּמוֹז אים פֿריער זען אין אַנ'ערנסטער
פּיעסע.

[אוינדזער לעבען ג' 53 פֿון 16. מערץ 1910]

שייף־לאַק.

רעגען דעם ייד, וועלכען וויליאם שעקספיר פירט-
 ארויס אין זיין קאָמעדיע „דער סוחר פון ווענעדיג“, איז
 שוין אַסך, זייער אַסך גערעדט, געפּלפּלט און געשריבען געוואָרען
 אין אַלע צייטען און אָף אַלע לשונות.
 פאַר די שוואַיִס־ישראל איז דאָס ממש אַנאָר. שייף־לאַק,
 זאָגען זיי, איז די פאַרקערפּערונג פֿון ייִדישען נאַציאָנאַלישען כאַ-
 ראַקטער אין זיין גאַנצער אוממענטשלעכער העסלעכקייט, — און זיי
 פאַררופּען זיך אָפּט אָף אים אין זייער אַנטקעמלישער פּראָפּאַ-
 גאַנדע.

? חסידים פון די אומות-העולם און די ייִדישע שריפטשטע-
 לער, ווינדער, פאַרטיידיקען דזשעסיקעס פּאָטער, זאָגענדיק, אז
 די אַרומיקע סביבה, אין יענער צייט, איז געווען נישט העכער און
 נישט בעסער פון אים, און אָנווייזענדיק די פּאָזיטיווע זייטען פון
 זיין כאַראַקטער.

און ביידע צדדים זינדיקען מיט איין און דעמוועלביקען טאַפּע-
 לען טעות, — צו־ברייט אויסטייטשענדיק אן דעם טיפּ אן זיין אָרט
 אין דער פּיעסע.

אנדעראמתען, האָט זיך דעם גענאַלישען ענגלישען דראַ-
 מאַטורג נישט געהלומט אפילו צו באַטראַכטען שייף־לאַקען אַלס
 פאַרטרעטער פון דער ייִדישער נאַציע, אַלס איר סימבאָל.
 שעקספיר מאַכט חזק פון אַראַגאַנאַישען פּרינץ, פון
 מאַראַקאַנאַישען סולטאַנס זון, פון גראַף פּאַלאַטינסקי, פון
 מאַגנאַט לע־באָן, פון באַראָן פּאַלקאַנברידזש, — הייסט עס
 דען, אָוּער שפּעט־אָפּ פון די פּעלאַקער, צו וועלכע די אַלע פאַר-
 שוינען געהערען?

מ'פאַרגעסט, אז דער מחבר פֿון „האַמלעט“ און „אַטעלאָ“ איז
 דער קינסטלער דערפֿון, וואָס מ'רופּט — „אַלמענטשלעכע טיפּען“.
 אים אינטערעסירט קנאַפּ דאָס נאַציאָנאַלישע און מענ-
 טשען, הגם דער עטנאָגראַפּישער קאָלאָריט איז און זינע ווערק תמיד
 ריכטיק אויסגעהאַלטען, און אין „מאַקבעט“ איז דאָס לעבען דורכאויס

נישט דאָסאייגענע, וואָס אין „קאַרנאַלאַן“, אין „דענישען פּרינץ“ -
 נאַר אַנאַנדערס, ווי אין „די ווינדזאָרער שטאַפּערניס“.
 ש ע ק ס פּ י ר איז דער פּאַרשער פֿון דער מענטשעלעכער נשמה,
 וועלכע, אַלס אַזעלכע, איז, אין תּוֹך, איינע און דויעלביקע אַף
 דער גאַנצער ערד.

דערעיקר ציען צו זיך צו זיין אויפּמערקזאַמקייט די אַלגע-
 מיינ מענטשעלעכע ליידענשאַפטען, וועלכע ער האָט ליב
 צו אַנאַליזירען אין זייער באַוועגונג און וויקס, פֿון דעם געבוירען-
 ווערען ביז-דער מעכטיקסטער אַנטוויקלונג, ווי אַנאַטורפּאַרשער, וואָס
 גייט נאָך דעם טייך פֿון דעם קוואַל, ווי ער רייסט זיך אַרויס אַף
 גאַטס וועלט אין געשטאַלט פֿון אַזעלכערען שלענגעל, ביז צום ים,
 ווהיין ער וואַרפט זיך אַריין, ווי אַ שטאַלצער ריז.

ש ע ק ס פּ י ר נעמט אַ יחיד, אַמאָל - אַ שטאַרקע, אַמאָל - אַ
 שוואַכע נאַטור, שטעלט אים אַוועק און אַזעלכע אומשטענדען, וואָס
 ווירקען, איינן נטיה זינע זאָל אַנהייבען אומגאַרמאַליש צו וואַקסען
 און צו שטייגען, אַרויסרופּענדיק איינעווייניקסטע סתּירות, צוזאַמען-
 שטויסונגען, מלחמות און קאַטאַסטראָפּעס, - און קוקט זיך צו מיט
 דער שאַרפּער ראיה, צו די אַלע ענדערונגען, איבערקערענישען און
 חורבנות אין דער פּסיכיק פֿון דער פּערזאָן.

מיט דעמאייגענעם נייגיריקען בליק שניידט זיך דער גרויסער
 דילטער אַריין אין שילאָקס האַרץ. דאָס איז פאַר אים קודם
 כל - אַ מענטש גלייך מיט אַלע מענטשען.

אייגענטלעך, אַף גאָר אַ צופּעליקען אופן איז דער אומגליקלע-
 כער ייִד אַריינגעפאַלען אין די עלעגאַנטישע קאַמפּאַניע, וואָס גייט
 אַדורך פאַר אונדזערע אויגען אין „סוחר פֿון ווענעדיג“.

דער הויפטהעלד פֿון שטיק איז אַנטאַנאַ. אין אים האָט
 ש ע ק ס פּ י ר געוואָלט פאַרשטעלען דעם טיפּ פֿון אַ קליפּמאַן, וואָס
 איז אויסגעלייזט פֿון יענע קליינלעכע שוואַכקייטען און טונקעלע
 זיטען, וועלכע זענען איינגעוואַרצעלט אין דער נאַטור פֿון אַ סך
 סוחרים, - ציילענדיג זיך אויס מיט דערהויבענעם אינדעאָלאָזם, פעיק
 זיך אַליין מפּיקר-צו-זיין און נאַמען פֿון דער אייזער פּרינטי-
 שאַפט.

שילאָק איז אין דער פּיעסע, סך הכל, אַנ'עפּיזאָדישע
 פיגור.

אין סיפור-מעשה פון דעם ווערק, ווי עס האָבען דערווייזן
 ש ע ק ס פּ י ר ס פּאַרשער, זענען זייער קונציק צווייגעפלאַטען צוויי-
 אינטערעסאַנטע לעגענדעס נאָך פון 13-טען יאָרהונדערט.
 איינע דערציילט וועגען אַ בת-מלכה, וואָס איז געוואָרען דעם
 ריימישען קניזערס שוור נאָך אַנאַריגענעלישען פרוווי: מ'האָט פאַר איר
 אַנידערגעשטעלט דריי קעסטלעך, — אַ גאָלדענס, אַ זילבערענס און אַ
 צינערענס מיט געהערקע אויפשריפטען; אין איינעם איז געלעגען
 דעם חתום בילד; די קלוגע פרינצעסין האָט אויסגעקליבען דאָס
 צינערע, און — געטראָפּען.

די אַנדערע מעשה שלדערט אַ סוחרס אַ זון, וואָס האָט געלייגן
 פאַ אַ ייד 10 טויזענט דוקאַטען, בתנאי צו לאָזען זיך אויסשניידען
 אַ פּונט פּלייש אין פאַל, אַז ער וועט נישט צאָלען צום טערמין.
 מיט דער הילף פון דעם געלט האָט ער געפּוילט, אַ זייער רייך און
 שוין פרויענצימער זאָל מיט אים חתונה-האַבען, נאָר פּון גרויס גליק
 האָט ער פאַרגעסען אין חוב און געמוזט אַנטבלייזען די פרוסט
 פאַרן איינגעקשנטען מאָנער. אָפּגעראַטעוועט פון זיכערען טויט האָט
 אים דאָס יונגע ווייב, וואָס האָט זיך פאַרשטעלט פאַר אַריכטער און
 געפּסקענט, אַז דער ייד מעג זיך נעמען דעם פּונט פּלייש פון יונ-
 גענמאַנס ליב, אָבער אַזוי, אַז קיין טראָפען בלוט זאָל נישט
 אַרויס.

צוזאַמען מיט דער לעצטער מעשה איז אויך דער ייד אַריין
 אין ש ע ק ס פּ י ר ס קאַמעדיע, וועלכע וואָלט, געוויס, קיין קאַמעדיע
 נישט געווען און וואָלט אַנדערש זיך געענדיקט, ווען שיי לאַק זאָל
 איר הויפט העלד זיין.

נאָר בדרך-אגב, קען מען זאָגען, האָט דער ענגלישער זשענע
 אויסגעקנאַטען די פיגור, אָבער — דאָס איז שוין רי פשוט-קאַפּט
 פון אַ גאון — אפילו פאַרבייגענדיק האָט ש ע ק ס פּ י ר ס באַשאַפען אַ
 טיפּ, וואָס איז, אפשר, פון היסטאָרישען שטאַנדפּונקט — נישט ריכטיק,
 טראָגט, אָבער, אַף זיך דעם שטעמפעל פון פּסיכאָלאָגישער
 וואָרהייט, און, דעם אמת זאָגענדיק, האָבען דאָ, אין גרונט, די
 אַנטימעמטען נישט וואָס אונדז דעמדאָניקען ברודער אויפצווואַרפּען,
 און די יידענפריינט און מיר אַליין — אים צו פאַרטידיקען.

שיי לאַק פאַרלאַנגט דורכאויס אַ פּונט פּלייש פון זיין שוואַס
 ליב, דאָס ווענדקער געזעץ איז אַף זיין זייט, — וואָסער-זשע

טענה קען מען צו דעם יידען האָבען? — זאָל ער, פּרעמדער, עלענע טער, זיין הומאַנישער פֿון די מעכטיקע קריסטלעכע געזעצגעבער?
 דערקלערט דאָך שעקספּיר מיט שיילאָקס מיל: „ווען אַ ייד טוט אַנ'עוול'ה אַ קריסט, — מיט וואָס ענטפּערט די קריסטלעכע גוט־האַרציקייט? מיט נקמה. ווען אַ קריסט טוט אַנ'עוול'ה אַ יידען, — מיט וואָס, אַייך נאָכטוענדיק, דאַרף ענטפּערען דאָס ייִדישע געדולד? נו, אַייך מיט נקמה. די שווינגער'ען, וועלכע אַיך לערען מיך מיך אָפּ פֿון אַיך, וועל אַיך אויסנוצען אין דער ווינקל־לעכטיקייט, און אויב אַיך וועל נישט אַבערשטייגען מיט לערער, ווייסט עס, האָב אַיך גאָר קיין מזל נישט.“

און ווי וואָלט געווען, ווען עס זאָל, אַשטייגער, זיין פאַרקערט: שילאָק זאָל זיין דער באַנקראַט, און אַנטאַנאַ — דער מלוה — וואָלט דען דער קריסט נישט אַרויסגעוויזען אַפּיל גרעסער אַכוריות, ווי דער ייד? אַתשובה אַף דער פּראַגע גיט אונדז דער פּערדער אַקט.

דניאל אין דער ספּודנציע באַזינגט מיט אַיר פּשטעל דעם אַרעמען ייד. ערשט פּריער מיט אַ מינוט האָט זי געהאַלטען אַלאַב־געדרשה וועגען „רחמנות“. נאָר אָט האָט זי אַרויסגעריסען פֿון שילאָקס הענט דעם זיכערען נצחון, וואָס זשע, ווענדט זי צו אים אָן די פּרונציפען, פֿון וועלכע זי האָט נאָר וואָס אַזוי הייס גערעדט? ניין, מ'צוטרעט דעם אומגליקלעכען ייד ווי אַ וואַרעם. ער האָט פאַרלאָנגט נאָר אַ פּונט פּלייש, — באַ אים שניידט מען אויס די נשמה, צווינגענדיק אים צו שמדען זיך, — און אַנטאַנאַ, דער פּוטער־ווייכער אַנטאַנאַ, איז דער אויפגעבער פֿון פּלאַן!

פאַרוואָס האָט אַזוי דער קריסטלעכער סוחר דושעטיקעס פּאַטער? דערפאַר, וואָס ער איז אַ ייד!
 זאָל שילאָק נישט פּיינט האָבען ווי אַ שפּין באַזאַנאַס חבר — פאַר די באַליידיגונגען, מיט וועלכע ער פאַרפּאַלט אים אַף שריט און טריט, פאַר די עוולות, וואָס ער טוט אים יעדען טאָג, יעדע שעה, פאַר די זילול'ים, מיט וועלכע ער שימפט אים און זיין פּאַל קי?

ער רופּט דעם ייד — „הונט“, ער שפּייט אים אין די באַרד אַרײַן, — וואָרט דאָך דער ייד אינאמתען קיין מענטש נישט געווען, ווען דאָס געפּיל פֿון נקמה זאָל אין זיין ברוסט גאַרנישט אויפּוואַכען!

איר וועט זאָגען: די געשכטע ווייסט נישט פון יידען, וואָס זאָלען זיך דערוועגען נקמה צו זוכען אין זייערע פּיננקער, צווישען וועלכע זיי קומען אָפּ דעם גלות. איר וועט זאָגען: דאָס ליגט פּלל נישט אין דער טבע פון אַ ייד, — אַ ייד איז נישט בלוטדורשטיק; אַ ייד איז נישט פּעיק צו שאַרפען אַ מעסער פאַר דער אַנטבלייזטער ברוסט פון זיין קרבן.

אַבער פּס: כַּאָל אַ גיש איז דאָס אַליץ מעגלעך. און אַ מענטש מיט אַ נאַרמאַלישער פּסיכאָלאָגיע, אַ מיטגליד פון אַ פּרייער נאַציע, אַ קריסטלעכער שריפטשטעלער האָט זיך ווייסט געקענט פאַרשטעלען אַזעלכע געפילען אונטער אַ יידישען מאַנטעל.

און אויב איר ווילט, שטעל איך מיר איך פאַר די מעגלעכ-קייט פֿון אַ שיינליאַק.

געוויס, אַלס פֿאַרקערפּערונג פון אונדזער נאַציאָנאַלישען כאַראַקטער, איז דער טיפּ פּאַלש, אַבער אַלס אַ אינדיווידו-על ישער יידישער כאַראַקטער, איז ער גאַנץ מעגלעך.

און ווי זאָל נישט זיין מעגלעך אַ מענטש, וואָס זיינע געזונטע אינסטינקטען, זיין קאָכעדיק בלוט קענען נישט איבערטראָגען, ווי מ'באַליידיקט זיין מענטשלעכע און נאַציאָנאַלישע ווערדע, און ער ענטפּערט מיט אַנ'ערדישער תּשובּה: שנאה פאַר שנאה, בלוט פאַר בלוט.

און אַזאָ טיפּ האָט אונדז טאַקע באַשאַפּען שבתצונאַכטס אין קאַמינסקיס טעאַטער דער אינטעליגענטשער ה' יעקב זילבערט, און דערמיט באַוווּזען, אַז ער האָט גוט זיך אַריינגעטראַכט אין שעקספּירס ווערק און משיג-געווען דעם גענאַלישען דיכטערס פּוונה.

שיינליאַק, אין דעם אַמעריקאַנישען אַרטיסטס אויפּפאַסונג און איבערגעבונג, איז ווייניקער ווי אַליץ דער מענטש פון מח, פון פּלפּול, פון איבערפליסיקען רחניות. דאָס איז אַ מענטש, ווי אַלע אַרום, מיט געזונטע חושים, מיט אַ גרויסען טעמפּעראַמענט, און מיט די נאַרמאַלישע אינסטינקטען פון אַלעבעדיק באַשעפעניש, וואָס קען אין זיך נישט שטיקען די שטים פֿון בלוט.

אויסערלעך רויק, אַבער אינעווייניק שטאַרק אויפּגערעגט און צורייזט, איז שיינליאַק פאַר אונדז אין ערשטען אַקט, אין דער סצע-נע מיט אַנטאַניאַ: די באַליידיקטע זעלבסטווירדע, דער אוממעכטיקער צאָרן, דער וויי פון אַ באַליידיקטען, וואָס קען קיין נקמה נישט

נעמען, ברענען אין אים, נאָר דעם תנאי מיט'ן פונט פלייש פלייגט ער פאָר תחלת טאָקע בלויז אָף קאָטשױועס, נישט גלייבענדיק בשעת מעשה, אַז עס וועט קומען ווירקלעך דערצו, ער זאָל דאָר פֿען דאָס מעסער אין האַרץ פון זײַן דם=שױנא אַרײַנשטעקען.

זײַער גוט האָט ה' זילבערט אַבערגעגעבען דאָס פאַרגעפילט, וואָס דרײַקט שײַלאַקס האַרץ פאַר'ן אַוועקגיין פון דער היים. דאָס אומגליק לײַערט שױן הײַנטער דער טיר פון זײַן שטיבל הײַז, און זײַן געזונט, ערדיש האַץ שפירט דאָס, אַזוי שפירען נאָר פּרײַמיט=ווע, ווילדע נאַטורען. דזשעס קעס אַנטלױפּען צובאַזוט נאָך מער זײַן שנאה צו די פאַרפאַלגער. די אײַנציקע טאַכטער האָבען זײַ אים נישט פאַרגונען! — ווילד, שטורמיש נעמט ער אױף דאָס אומ=גליק, און דער צושױער שפירט, אַז דעם באַרױבטען פּאָטערס צו=בראַכען האַרץ וועט זיך שױן נישט אַזוי גרינג קילען!

נאָר אַט ווערט שײַלאַק געוואָר פון אַנטאַנאַס ירידה. ווי באַלזאַם זענען די דאָזיקע ידיעות פאַר זײַן צווייטיקט געמײַט, און היעקב זילבערט האָט זײַער פּלאַסטיש אַבערגעגעבען די שפיל פון די צוויי פאַרשידענע אױסגעמישטע געפילען אָף שײַלאַקס געזיכט: דעם צער באַ די ידיעות וועגען דער פאַרשווינדענער טאַכטער, די פּרייַד — באַ די דערציילונגען וועגען זײַן פּייַנטס מפּלױט.

גוט, ווי פאַרגלױוערט, ווי פון אײַזען געשמײַדט און דערביי אײַנגאַנצען אָנגעשטרענגט, מיט אַפּיבער פֿון אַתּאווה, וואָס איז אָף דער שוועל פון באַפּרייַדיגונג, אין אײַטלעכען נערוו, האָט זיך גע=האַלטען ה' יעקב זילבערט אין לעצטען אָקט. נאָר צום סוף איז ער עטוואָס דעטאַנירט געוואָרען דערפון, וואָס די מיטשפילער זײַנע זענען אַרײַנגעפאַלען אין אַ שלאַבריקען, קאַלטען טאָן און געשפּילט צו טרוקען און לאַנגווייליק.

אים אַלגעמײַן איז די פּיעסע אױפגעפירט געוואָרען גאַנץ אָנשטענדיק.

די נייע דעקאָראַציעס מאַכען אַגענוג אָנגענעמען אײַנדרוק.

די ראָלען זענען מער ווייניק אײַנגעשטודירט.

אסתר=רחל קאַמינסקי און יוליוס אַדלער האָבען זיך גע=

האַלטען, ווי פאַר זײַ פּאַסט.

פּרייַליין רעגנע קאַמינסקי האָט זיך באַמײַט צו באַלעבען איר

קליינע ראָלע אַלס דזשעסיקע.

די איבעריקע טיילנעמער, מ'קען נישט זאגען, זיי זאלען
זיין אפ'ן אָרט, — אַלעוואַלס פלייס האָט מען פון זייער זיין
געזען.

[מאָמענט "ג' 98 פּין 10, טאָי 1912].

"ישראל" פון אנרי בערנשטיין.

ענדלעך, איז קאמינסקי'ס טעאטער ארויפגעטראָטען אָף דעם באַלייטען די סאָמפּאַטע פֿון באַוווּסטזיניקען טייל און ייִדישען פּובליקום.

פֿאַראַכטאַגען שבתצונאַכטס¹ האָבען מיר געזען אָף אַבאָזשנע גאַס צום ערשטען מאל שַעקספּירס אַ ווערק, מיט געוויסע פֿאַר-קירצונגען, לויט די תּנאים פֿון דער ייִדישער סצענע.

היינטיקען מוצאי-שבת איז דאָרט שוין געזאַנגען אַ צווייט נייַעס — אַ נייַעס פֿאַר'ן ייִדישען וואַרשע, נאַטירלעך, — אַנרי בערנשטיין'ס באַקאַנטע דראַמע — "ישראל".

אַזוי דאָרף עס זיין. יעדע וואָך — און נאָך עפֿטער, אַפילו, — אַ פרעמיערע. אַ שטיק פֿאַלט אַדורך — אויך נישט קיין גרויס אומגליק. דער אַקטאָר איז ניט פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאַר'ן דראַמאַטורג. ווי שוואַך אַ פּיעסע זאָל ניט זיין — אין אַ ברייטען רעפּערטואַר קען זי אויך אָנגיין. ווי זאָגט דאָס אַ בילדלעך ייִדיש גלייכווערטלעך — „אַ שלעכט צענערעל — אין אַ טיטעל גייט עס". — דערעיקרשט איז וויכטיק, אָף דער בינע זאָל זיין לעבען, באַוועגונג. עס זאָל ניט הייסען, אַז די טרופּע — ווי די פּורזשפּילערס — האָט זיך איינמאַל פֿאַר אַלעמאַל איינגעשלאָסען אין די ענגע פֿיר ווענט פֿון עטלעכע אַלעמען-באַקאַנטע, אין תּוך גאַרנישט שלעכטע, אָבער אַלעמען שוין צוגעגעסענע, פּיעסעס.

דער רעפּערטואַר פֿון אַ טעאטער דאָרף פֿליסען, ווי אַ טייך, — פּרישע כּוואַליעס יאָגען אָהן אויפהער אָן און לויפֿען באַלט אַוועק, אַפּטרעטענדיק דאָס אָרט פֿאַר נאָך פּרישערע, נאָך ייִנגערע.

נאָך דערזייף און נאָך דערמיט האַלט זיך דאָס פּוילישע קליינע טעאטער" אין בנין פֿון דער פֿליהאַרמאָניע. אַ מעכטיקער, האַסטיקער שטראָם פֿון נייַעסען גיסט זיך אין משך פֿון 6 יאָר דורך

(1) דעם 11-טען מאי.

די מיניאטורישע סצענע, און מיט דעם אומאויפהערלעכען קאך האָט זי זיך דערוואָרבען אַ פֿעסט און אַ בכבודיק אָרט אין דער פּויליש-שער דראַמאַטישער קונסט.

מיט אַפֿטע פרעמיערעס באַשאַפֿט מען דאָס, וואָס ווערט אָנגע-רופֿען מיט'ן טערמין „טעאַטערלעבען“, מ'ציט צו צום טעאַטער דעם אינטעליגענטשען קרייז צושייער, מ'צוינגט צו אינטערעסירען זיך מיט דער בינע, צו רעדען, צו שרייבען פֿון איר.

אין אַ פֿליסיקען רעפּערטואַר אַנטוויקעלט זיך אויך די סצענישע קונסט. ער לאָזט ניט דעם אַקטאָר אינשלאַפֿען און די באַקוועמע מאַסקעס פֿון די לאַנגאינגעחוטע ראַלען. ער וועקט דעם געדאַנק פֿון שוישפֿילער און זיין געפֿיל. ער מאַכט דעם אַרטיסטס נאַטור באַוועגלעכער, בייגעוודיקער, פֿאַרטופֿט אירע מעלדן, ריבט-אַפֿ, ווי ווייט עס לאָזט זיך נאָר, די חסרונות אירע, דערוועקט אין איר אַלץ נייע דרימלענדיקע מעגלעכקייטען, גיט איר די געלעגענהייט אַרויסצושטעלען די פֿאַרבאָרגענסטע זייטען פֿון איר באַאָבונג.

זאָל נאָר די טרופֿע, וואָס ווערט אָנגעפֿירט פֿון דער גרעסטער ייִדישער דראַמאַטישער אַרטיסטן, ניט אַפֿטרעטען פֿון דעם גליקלע-כען פֿלוצן, וועלכען זי האָט זיך לסוף פֿאַרגענומען; זאָל נאָר אויך דאָס ייִדישע פּובליקום וויסען, ווי אַפּצושטאַצען איר אַרבעט און איר מו, ניט אַפּזאָגען איר אין דער געהעריקער מאָראַלישער און מאַטע-ריעלישער שטיצע, וואָס איז דער ערשטער און דער וועזענטלעכער באַדינג פֿאַר דער עקזיסטענץ און וויקס פֿון יעדער קולטורעלישער אונטערנעמונג, — דאָן קענען מיר האָפען, אַז סוף-כל-סוף, מיט די פֿאַראייניקטע כּחות פֿון דער סצענע און פֿון דער געזעלשאַפֿט, וועלען מיר, מיט דער צייט, דורך אומדערמידלעכען און בהדרגהדיקען פֿאַרטשייט, ענדלעך קומען צו אַ שטיקעל אייגען קונסטלעריש טעאַטער.

 נרני בערנשטיינס „ישראל“, וואָס האָט מיט איבער דריי יאָר צוריק געהאַט גרויס ערפֿאָלג אין פֿאַרזאָג און דערנאָך אויפֿגעפֿירט געוואָרען אַף אַלע גרעסטע אייראָפּעיִשע סצענעס, צייכענט זיך, אין גרונט, ניט אויס מיט קיין געוואַלטיקע מעלדן. דאָס איז ניט קיין ווערק, וואָס גייט איבער אין דער גע-
טעאַטער

שיכטע פון דער ליטעראטור און פון טעאטער. דאָס איז ניט קיין ליטעראַרישע שאַפונג, וואָס זאָל אַרויסרופען אַנאַפּקלאַנג אין די קומענדיקע דורות.

גאַרנישט, — אַ טיפּישע פראַנציאָזישע לייכטע פּיעסע. קורץ — דריי קליינע אַקטען, וואָס מאַכען ניט מיט און ווערען זייער גרינג פאַרדייט. נאָך דער פאַרשטעלונג גייסטו נישט אַרויס פֿון טעאטער אַנגעליאָדען מיט איינדריקען, געדאַנקען און געפילען, וואָס וועלען דיך לאַנג פאַרפּאָלגען, ניט לאָזען רוען; קענסט זיך אָהן אַנשטרענגונג, גאַנץ נאַטורליעך און געמיטליעך אָנהייבען רעדען גאַר פֿון אַנדערע זאַכען, — פֿון ראַנקערס פראַצעס, פֿון וועטער, פֿון לעצטען סענסאַציאָנעלישען גט, וואָס איז פאַרגעקומען אין וואַרשע, — און פאַרענדיקען דעם אָנגענעם פאַרבאַכטען אַווענט מיט אַ געשמאַקער וועטשערע אין אַ גוטען רעסטאָראַן צווישען פריינט און באַקאַנטע.

מער נישט, דאָס שטיק פאַרמאַגט דאָס, וואָס מ'רופט אָף דעם טעכנישען לשון — „אַ צוויאַק“, — ר. ה. זיין דראַמאַטישען „טרויק“, זיין אייגענעם סצענישען עפעקט, אַ נייעם אויפֿטו אין דער אינטריגע, אַנאַיניפּאַל, וואָס האָט אַ געוויסען פּסיכאָלאָגישען און געזעלשאַפט־לעכען אינטערעס, — און דערמיט לאָזט זיך דערקלערען „ישראלס“ ערפּאָלג אין מערבֿאיראָפּע. דאָסדאָזיקע „נייע וואַרט“ באַרעכטיקט אויך דאָס דערשיינען פֿון דער דערמאָנטער פּיעסע אָף דער ייִדישער בינע.

אין „ישראל“ באַרירט אַנרי בערנשטיין איינע פֿון די אָנגעווייטיקסטע פראַגען פֿון פראַנציאָזישען סאַציאַלישען און געזעל־שאַפֿטלעכען לעבען, וועלכע איז שוין באַהאַנדעלט געוואָרען אין אַ סך אַנדערע פאַרזער פּיעסעס, — דעם אַנטוויסעמיטיזם. אַלס ייד, קריטיקירט ער דיִדאָזיקע איינגעוואָרצעלטע פּסיכישע קראַנקהייט, פֿון וועלכער אפילו די מאָדערנע אויפקלערונג איז ניט אימשטאַנד געווען צו באַפֿרײען די אַוויגערופענע „ציוויליזירטע וועלט“. נאָר דער פּאַטש דעם יידענפֿרעסעריי איז אין „ישראל“ געגעבען געוואָרען אָף זייער אַנאַרײַגנעלישען און וויציקען אָפּן, — אין דאָס האָט אַרויסגע־רוקט דאָסדאָזיקע שטיק אָף אַנאַנגעזעען אַרט צווישען די אַלע איבעריקע פֿון דעמוזעליקען מין.

טשעמבערלעך און אַנדערע האַבען אויסגעטראַכט די ראַסענטעאָריע פֿון אַנטוויסעמיטיזם, וועלכע איז געוואָרען

אנ'אמתער מטמון פאר אלע צוררי-היהודים. מענשיקאָוו און סטאַלין פאררופען זיך אויך אָפּט אָף איר. צוויי ראַסען שטייען איינע אַקייגען דער אַנדערער: די סעטיטישע און די אַר ישׁע. די אייגענשאַפטען און אייגענטימלעכקייטען פון איינער זענען סותר די גרונטשטריכען פון דער צווייטער. מוז אַ שטערבלעכער האָס ביידיע סונאַנדערטיילען, און נישטאָ אַזאָ וואַסער, וואָס זאָל זיין ביכולת די שרפה אויסצולעשען.

פירט אַנרי בערנשטיין אַרױס אַ פאַרבױסענעם פּרױנציפּעלישען שױנא-ישראל, דעם 27-יעריקען אָנפירער פון דער פּראַנציױזישער אַנטיסעמיטישער פּאַרטיי, דעם פּרשׂט טיבאָ, וואָס שטאַלצירט מיט זײן הױכער אַריסטאָקראַטישער אָפּשטאַמונג און איז טיף איבערצייגט, אַז די שױנא צו יידען ליגט שױן אין זײן בלוי אַרױש בלוט.

ער קען פּרױזש נישט איבערטראַגען דעם 54-יעריקען רייכען יידישען באַנקיר זשוסטען גאַטליב. זײן פּיינטשאַפט דערגרייכט אַזױ ווייט, אַז ער באַשליסט זיך צו פאַרניכטען דעם אומ-שולדיקען מענטש, וועלכער האָט אים אָף זײן לעבען אָף אַ האָר נישט דערטשעפעט.

ער וואַרט-אָפּ דעם באַנקיר אין פּאָדערזאָל פון דעם קלוב, אין וועלכען ביידיע זענען זיי מיטגלידער, פאַרשטעלט אים דעם אַרױס-גאַנג און זאָגט, אַז ער וועט אים נישט אַרױסלאָזען, ביז דער ייד וועט אים נישט געבען אַ שריפטלעך התחייבות, אַז ער וועט אַרױס-טרעטען פון קלוב, אין וועלכען ער באַטייליקט זיך שױן זײט 30 יאָר, און וועט אויפהערען מיט זײן אָנוועזענהייט צו פּאַליטיקען זײן טיבאָס, אַדעליקע און קריסטלעכע פּערזענלעכקייט.

גאַטליב זאָגט זיך אָפּ צו דערפּילען די ווילדע פּאָדערזונג, און בעט דעם היציקען יונגענמאַן, ער זאָל זיך באַרױקען. טיבאָ הייבט-אויף אָף דעם יידען די האַנט. דער ייד מוז אים אַרױס-רופען אָף אַ דועל, אויב ער וויל נישט, מ'זאָל אים אויפהערען צו דערלאַנגען די האַנט.

קומט דער צווייטער אַקט, דער קנופּ פון דער גאַנצער פּיעסע, די נשמה פון איר ערפּאָלג, און איבעראַשט אונדז מיט אַן אומגעוויינע-רער סענסאַציע: דאָס וועט זײן אַ דועל פון אַ טאַטען מיט אַ זון, דען גאַטליב איז אַמאָל געווען דער פּרשׂטיגט אַנוועסאַ, דער קאַטוילישער צלמניצעס געליבטער, און טיבאָ איז די פּרוכט פון

זייער פארבארגען געפיל!

און טיבאָ איז אַ באַרימטער פעכטער. נישטאָ אַלדוואָ קיין אַנדער מיטעל, צו פאַרמיידען דעם שרעקלעכען פאַטע מאַרד, ווי צו אַנטפּלעקען טאַרן יונגען ראש פון דער אַנטיסעמיטישער פאַרט? דעם סוף פון זיין נעבורט. דער מוטערס ווערטער מאַכען אַף טיבאָ אַזאָ דערשינטערנדיקען אינדרוק, אַז ער דערשיסט זיך.

און ווי קען ער לעבען, אַז זיין טעאָריע האָט באַנקראַטירט! ער האָט געלעבט אין טעות, אַז דער יידענהאַס איז די שטימ פון זיין אַרישער נאַטור, — צום סוף לאָזט זיך אויס, אַז אין זייערע אָדערען רינט גאַר יידיש בלוט!

פאַרן זעלבסטמאַרד האָט ער אַ שמועס מיטן פאַטער, און גאַטליב מאַכט קלאַר דעם פאַריאושטען זון, אַז די גאַנצע האַנדלונג טיבאָס אין זיין אַנטיסעמיטישער פּראָפּאָגאַנדע און אַגיטאַציע איז פון אַ יידען: גאַר אַ ייד קען זיין אַזאָ פאַרבליסענער יידישער שונא!

דאָס קלינגט אפשר ווי אַ פאַראַדאָקס, נאָר די געשיכטע און די געגענוואַרט ווייסען אַ סך ביישפּילען, וואָס דערלייבען מיט אים זיך צו רעכענען.

קיין שום צורר-היהודים איז נישט פּעיק אַזויפיל גיפט און נידערטרעכטקייט אין זיין האַס איינצופעדעמען, ווי אַ ייד, ווען ער פאַרלאָזט זיין פּאָלק און גייט=איבער אַף דער זייט פון זייער פאַרפּאָלגער.

און איז דען נישט אַ דערווייזענער פּאַקט, אַז די ערגסטע, די בלוטיקסטע, שאַווינגסטען אין אַלע לענדער שטאַמען גראָד נישט פון דער אומה, וועלכער זיי זענען אַזוי עקסט „טריי“, נאָר באַלאַנגען נאָכ'ן בלוט צו יענע נאַציעס, קינגען וועלכע זיי טרעטען אַזוי שענדלעך אַרויס?

די פּיעסע שליסט זיך מיט גאַטליבס ווערטער, וואָס דער המצית זייערער איז, אַז נאָר דאָס קריסטענטום איז די אורקוועל פון אַנטיסעמיטיזם.

אויפגעפירט געוואָרען איז די פּיעסע מיט קענטיקען פּלייט. אַף דער סענע האָט זיך באַווויזען פּריש, שיין מעבעל.

אין פובליקום ווענדט זיך, די אויסערלעכע זייט פון דער יידישער בינע זאל מיטן לויף פון דער צייט וואָס פיינער, וואָס עסטעטישער ווערען.

טעאַטער איז אַנאָנטערנעמונג, גלייך מיט אַלע קאַפּיטאַליסטישע אונטערנעמונגען. ווערט עס באַזוכט פון פובליקום, קען עס זיך אַנטוויקלען. גייט מען ווייניק אין טעאַטער, האָט עס נישט, פאַר וואָס צו וואַקסען.

קיין סובסידיעס, ווי די גרעסטע אייראָפּעיִשע בינעס, קריגט דאָך די ייִדישע — נישט!

ה' יוליוס אַדלער, אין דער טיטעלאַג, האָט אַרױסגעװױזן די בעסטע זייטען פֿון זײַן טאַלענט: אַינטעלגענטלישקײַט, באַקלערט־קײַט און טעמפּעראַמענט. ער האָט גוט פאַרשטאַנען טיפּאָ, אַלס כאַראַקטער, און האָט ריכטיק פאַרקערפּערט דעם אָנבליק פֿון דעם שטאַלצען, היציקען, איינגעקשנטען יוגען אַנטסעמיט. מ'קען אים אפילו פֿאַרוואַרפּען, אַז אין דער אױסערלעכקײַט און אין די באַװע־גונגען איז ער געװען װײַניק אַרױס טאַקראַט, — דערהױפּט האָט דאָס זיך געשפּירט אין ערשטען אָקט, אָבער אין צװײטען און אין דריטען האָט עס זיך שװאַכער געװאַרפּען און די אױגען אָפּ־טרעטענדיק אין שאַטען, צוליב דער אָנשפּאַונג פֿון דער דראַמאַטישער אַקציע.

זייער שטאַרק איז אַדורכגעאַנגען די צװײטע העלפּט פֿון צװײטען אָקט — די סצענע צװײשען מוטער און זון. אױך באַאסתר רחל קאַמינסקי האָט זיך מאַמענטענווייסי גערױסען די גאַנצקײַט פֿון דעם אַרױס טאַקראַט־שען טיפּ. אָבער די מענטש־לעכע, די װײַבלעכע זײַט פֿון דער דראַמע, די טראַגישע איבערלעבונגען פֿון אַ פֿרוי, וואָס איז אַװעקגעשטעלט געװאַרען צװײשען זון און געליבטען, אַכטונג און שאַנד, רעליגיע און פֿאַדע־רונגען פֿון דער געזעלשאַפּטלעכער מינונג, אמת און שקר, — האָט אונדזער טאַלענטפֿולע אַרטיסטן איבערגעגעבען אַזױװ? זי קען, מיט דער גאַנצער קראַפֿט פֿון איר לײַדענשאַפּטלעכער נאַטור, מיט דער גאַנצער טיפּפֿקײַט פֿון איר אינטויזיע. ה' אַדלער איז געװען דער פּאַסיקער פּאַרטנער, האָט אױסגעצײלענט אונטערגעהאַלטען, און דער לעצטער שטורמישער אַקאָרד פֿון דעמאָנאָזיקען אָקט האָט אָנגעצױנדען דאָס גאַנצע טעאַטער, וואָס האָט אָפּגעענטפּערט מיט אומאױפהערלעכע

אָוואַציעס.

אברהם-יצחק קאַמינסקי האָט באַקלערט, ווייך און ווירדיק געשפילט דעם ייִדישען באַנקר. באַזונדערס גוט איז ער געווען אין ערשטען אַקט, בשעת'ן צוזאַמענשטויס מיט טיבאָ. גאָט ליב ווייסט דאָך יאָ אין יענעם מאַמענט, אַז דאָס באַליידיקט אים דער, וואָס איז פֿון זינע לענדען אַרויס. אין אַזעלכע פּאַלען ענטפּערט מען מיט אַ פּאַטש. קען ער דען, אָבער, אויפהייבען די האַנט אָף זיין אייגענעם זון, וועלכען ער האָט אַזוי ליב? און וואָס וועט זיין מיט דעם דוועל? זיין אייגענער כּבוֹד און די ערע פֿון זיין נאַציע דער־לייבען דאָך נישט, ער זאָל די באַליידיגונג פאַרשווייגען? — ה' קאַמינסקי? איז געלונגען אַפּצושפּיגלען אָף זיין פנים און אין זיין פּאַזע דעם קאָך פֿון די אַלע געפּילען אין גאָטליכס ברוסט. — מיט פאַרשטאַנד האָט ער זיך געהאַלטען אויך אין די איבעריקע צוויי אַקטען.

די ה"ה גראַסמאַן, קאַלאַמאַנאָוויטש, וואַרגאַטש, לוי, קאַמינער און זילבערקאַסטען געהערען צום יונגען דור ייִדישע אַקטאָרען. קיין גרויסקיטען זעט מען נאָך פֿון זיי נישט. נאָר אָנגענעם איז צו פֿאַרציילענען דעם פּלייס, וואָס איז צו באַמערקען אין זייער שפּיל, און וואָס דריקט זיך קודם כּל אויס דערין, אַז זיי גיבען זיך די מ? אויסצוחרען געוויסענהאַפּטיק די ווערטער פֿון די ראָלען. —

[מאָמענט "ב' 104 פֿון 17טען מאי 1912.]

דער כח פון טפשות.

אין די צייטונגאנאנסען הייסט די פיעסע: „כח אהבה“, אין די טעאטערפראגראמען — „דער כח פון איינפערזוכט“. אף אנהאמט, וואָלט איר געפאסט דער נאָמען: „דער כח פון טפשות“. ווער איז איר מחבר?

ווען דאָס זאָל זיין אַ שריפטשטעלער, וואָלט ווערט געווען אים אַרױסצופירען צום שאַנדקלאַץ: זאָל די וועלט וויסען, ווער עס זינדקט מיט אַזאַ שונד!

דער אויטאָר פון דעם שטות איז, אָבער, נישט מער ווי אַ גע-וויינטלעך סוחרעל.

אין איין מודעה איז אפילו געשריבען געווען, אז ער שטייט אָן דעם שפיץ פון עפעס אַ פלאַט — אין גאַל צי ע, צי אין אַ מע-ריקע, — דאָס לשון פון דער מיטטיילונג איז נישט געווען אַזוי קלאָר, מזאָל פאַרשטיין, וווּ — נאָר מיר זענען שוין ברוך השם, גע-וויינט צו זען „רעדאקטאָרען-אַרױסגעבער“, וואָס די יידישע פרעסע וואָלט זייער ווייניק פאַרלוירען דערפון, ווען זיי זאָלען זיך נעמען צו בעדערן אָדער קוימענקערערן.

וועלען מיר זיין פערזענלעכקייט לאָזען צורוי. גלייבט מיר, ער איז גאָט די נשמה שולדיק. איטלעכס באַשעפע-ניש וויל לעבען. ווער עס האַנדעלט מיט אַלטוואַרג, מיט שמאַטעס, מיט שמעלץ, — און ווער עס האַנדעלט מיט „דראַמעס“. אויב אָף אַזאַ מין סוחר, ווי „דער כח פון איינפערזוכט“, איז פאַראַן געברויכער, — פאַר-וואָס זאָלען זיך אויך נישט אָפּזוכען געהערקע ליוועראַנטען?

דער אינהאַלט? — פרעגט מיך עפעס גרינגערס!
דער הויפטהעלד הייסט מאיר פערלעס. ער איז, זעלבסט-פאַרשטענדלעך, אַ באַנקיר. וואָס דען קען זיין דער הויפטהעלד פון אַ „דראַמע“, וועלכע האָט די זכיה געשפילט צו ווערען אין אַ יידיש טעא-טער? ס'איז דאָך עפעקטיש, ווען יעדע מינוט קלינגט אָף דער סצענע: „צוועלף הונדערט קראָנען... טויזענט גולדען“... פון דער בוזעמקעשענע ווערט אַרױסגעצויגען אַ גראַפֿיטיקער טייטטער, — פון אים שלעפט מען אַרױס, און אין אים רוקט מען אַריין פעקלעך מיט פיזיטען...

עשירות — דאָס איז דער „צוויאַק“, די סענסאַציע כמעט אין אלע „ערנסטע“ פיעסעס פון אלטען רעפערטואַר...

און אַ באַנקיר, דאַרפט איר דאָך שוין אַליין פאַרשטיין, האָט אַ ווייב. און פאַרוואָס זאָל אַ באַנקיר מיט אַנאַנגעשטאַפטען בייטעל נישט האָבען קיין פּלּוּניטע? וווּ וואָלט געווען דער יושר? — און אַ באַנקיר זאָל האָבען אַ בוכהאַלטער — איז דאָך אַוודאי און אַוודאי בדרך הטבע. און וואָס ווייטער קומט-פאַר, דאַרף איך איך דאָך נישט דערציילען. יעדע יאכנע ווייסט היינט, אַז ווען אַ באַנקיר האָט אַ ווייב און אַ בוכ-האַלטער, דאַרף דער בוכהאַלטער קושען דעם באַנקירס ווייב, — אזוי פּירט זיך אין אלע גרויסע הייזער. ליינט שמ"רס ראַמאַנען, וועט איר זען, אַז אַנדערש קען גאָר נישט זיין.

ממליא, מוז דאָך שוין מאיר פערלעס אין איין שיינעם ביין-השמשות טרעמען זיין עטלעך צוזאַמען מיט גאָלדהירשען באַ זיך אין שלאָפנימער. — אַ שפּאַרעוודיק שטיק לויטן און אַ געוונטע פאַרציע שור-הבר זאָל קריגען אָף יענער וועלט דער, וואָס האָט אויסגעטראַכט דעם רעוואָלוציער! וואָרום, זאָגט אַליין, וואָסער טעם וואָלט געהאַט אַ דראַמע, ווען דער הויפטהעלד זאָל נישט קענען אַרױסכאַפּען פון דער הויזענקעשענע דיִדאָזיקע גלאַנצענדקע פליי, פון וועלכער ווייבער, וואָס באַגען ציטרין, פאַרגלייזען די אױגען און פאַרוואַרפען מיט'ן קאַפּ?

קיין שאַס הערט איר, אָבער, דאָסמאָל נישט, און די ציטערדיקע יידענעס זענען פטור פון צו פאַלען אין חלשות: עטלעך פערלעס מוז בלייבען לעבען, כדי דאָס שטיק זאָל האָבען אַ פּערדען אַקט.

באַ די אומות-העולם איז איינגעפירט, אַז נאָך אַזאַ שטורעמדיקער סצענע ווערט דאָס דערשיטערטע פרויענצימער שטערבלעך קראַנק און ראַנגעלט זיך לאַנג-לאַנג מיט'ן מלאך-המות. דער באַליידיקטער מאַן טרעט נישט אָפּ פון דעם פאַלשען ווייבס בעט, אָבער דערנאָך, ווען זי הייבט זיך שוין אויף, וויל ער זי נישט קענען, באַהאַנדעלט זי ווי אַ ווילד-פּרעמדע — און אירצט זי.

אזוי פאַרלויפט זיך אין „פּרוי עוואַ“, — אזוי געשעט, נאַטירלעך, אויך אין „כח אהבה“.

אַלץ מוז דאָך, אָבער, נעמען אַ סוף! פאַלט ווי פון הימעל אַראָפּ דער לעמבערגער פאַריס, דער בוכהאַלטער, וואָס דינט שוין גאָר אין אַנאַנדער שטאָט, וואַרפט זיך מיט ברייטגעפענטע אַרעמט צו זיין שווי-נער העלענע, נאָר זי באַגעגענט אים גאָר מיט אַנאָיטגעשטרעקטען

פֿינאָס: די תפלות פון דער מאמע, דער אייזערהענדלערין, זענען נישט געפליבען אָהן אַ פעולה; דער דיפּוק איז אַרויס פון איר זינדִיקער טאָכֿ. טער; זי ליבט שוין ווידער דעם מאַן, און שרייט, ווי אַף די צייִן, צום אמאָליקען געליבטען: „דו ווייסט אַמבעסטען, אַז מיין ליב איז נישט אָנגערירט געוואָרען!“ — זי האָט, הייסט עס, געפעלישט אָן באַנקיר פּלויז מיט'ן געדאַנק, — דער גוף איז געפליבען אומבאַפּלעקט, — אַ דאַנק דעם, וואָס דער פּלינקער אויטאָר האָט פאַרשטאַנען צוריקצופּרעגן. גען מאיר פּערלעסען פון דעם קאַפּעהויז אַהיים פּונקט אַן דער מינוט, ווען דאָס ליב האָט זיך ערשט אָנגעהויבען אַנטפּלייזען...

אַך דאַרף אייך שוין נישט זאָגען, אַז דער מאַן הערט דאָס אַלץ אונטער. גאַרדעהירש גייט אַרויס מיט די הענט אַפֿן קאָפּ, ווי המן פון אסתר המלכהס באַר. „הנאהבים והנעימים“ קלאַמערען זיך קייגענויִ. טיק אייך און די אַרעמס, און און די גערירטע צושויער שפּרינגט דאָס האַרץ פאַר שמחה און שפּילט אַ מאַרש: „חתן-כלה, מזל-טובּ!“

אַרויסגעפירט אַף דער סצענע דריי פאַרשויען און זיי צונויפּגע- בונדען און אַ היינטמאָדישען „דרייעק“, — עס זאָל אַנטשטיין אַ דראַמע, מוזען זיי, אָבער, עפעס טון, עפעס רעדען. און דער פּיעסע וואַרפט זיך אַדורך דאָס וואָרט „פּסיכאָלאָגיק“ — דאָס פּאַוויזט, אַז דאָס לעמבער- גער טאַנדינגקעל, וואָס האָט אַוועקגעוואָרפּען דאָס שמשות אין חסידים- שטיבעל, צו ווערען אַ דראַמעצושניידער און אַ „רעדאָגירער“, — האָט אַ באַגריף דערפון, דאָס און אַ פּיעסע מוז אַנטפּלעקט ווערען די אינער- לעכע וועלט פון די פּערזאָנען, ס'מוזען בולט אַרויסטרעטען די מאַטיווען פון זייערע רייד און טאַטען, — קורץ: מיר דאַרפען זען זייערע נשמות. — האָט ער עס אייך דאָ אָנגעבראַקט „פּסיכאָלאָגיק“.

דער באַנקיר איז עפעס אַ לעקיש, אַ ליימענער גולם; זיין „ארוה“ — אַ קליינשטעטעליקע ציג מיט די מאַנערען פון אַ פאַרשייט שטוב- מיידעל.

די סיטואַציעס זענען אומנאַטירלעך. די שמועסען — העכסט- אינדאָטיש.

און די בינע בלייבט פאַרט לידיק! — איז פאַראַן באַ יעקב גאַרדין אַ לייזער בדיחן, — פּעקעלט מען אים אַריבער און „פח פון אייפּערזוכט“ און דעם געשטאַלט פון דעם בטיין אייביש. — חנה- דבורה, ווידער, פון „מירעלע אפרה“ באַקומט אַ שניי-שם און ווערט פאַרקרעפּלט און אַ שיינע-מעכטשע.

אלץ קאלאמוטנע אף דער סצענע! — קנעפעלט מען נאך צו עפעס א שאטען, א לאַקש, א פריינדלעך, וואָס פלאַנטערט זיך אונטער די פיס ווי א פארלירען הינטערל אין אַנאָמבאַקאַנט געסעל.

מ'קען דאך, אָבער, פאַרט שטאַרבען פאַר אַיבעל! — דערלאַנגט מען אייך אַ כּינקע מיט אַ פינקע, — אַ לייביש-שמייסער מיט אַ מאַליע-קעכין, — און זיי דאַרפען דאָס ראַטעווען דאָס געמיוועכץ, — מאַכען פּריילעך, אָדער „משוגע“, ווי די צוקונפטיקע פּרימאָדאַנציע אַליין רופט עס אָן...

ווי אַ מאַמע צוטיילט אַנ'עפעל צווישען צוויי קינדער, אַזוי האָט דער „פאַרפאַסער“ איינגעטיילט זיין „ווערק“ צווישען קאַמישען און דראַמאַטישען עלעמענט. אַ האַלבען אַקט „וואָדעויליט זיך“ אף דער סצע-נע. — אָפּגעקיצעלט אַביסעל דעם עולם, — גייען די קאַמעדיאַנטען אראָפּ, און אף דער בינע פאַנגט זיך אָן צו „דראַמאַטעווען“, — זעלבסט-פאַרשטענדלעך אָהן אַ שום לאַגיטשען אָנהאַנג צו דער ערשטער העלפט פון אַקט...

גאָטס רחמים איז אף דער טרופע, וואָס איז געצווונגען איינצושטוי-דירען אַזאַ פּערל! און ווי ס'ווייזט-אויס איז דאָס שטיק דוקא גאַנץ געוויסענשאַפטיק צוגעגרייט געוואָרען.

וואָס ס'האַט זיך געלאָזט צו מאַכען פון דער „כח אהבה“ טאָוילענע מענטשען, האָבען די אַרטיסטען פון קאַמינסקי'ס טעאַטער געגעבען. לייבערט איז שטענדיק לייבערט. — נאָר פאַרוואָס מיינט ער, אַז אַ באַנקיר מוז תמיד טראָגען אַ שוואַרצען ראַק און אַ ווייסע וועסט? — מאַיר פּערלעס קען זיך פאַרגינען צו האָבען אַ רעקעלאַנצוג אויך! — מאַדאַם טרילינג האָט נישט געקאָרט קיין געפיל. איר באַגאַפּונג האָט זיך דיטלעך געשפּירט אין גאַנצען לויף פון דער ראַק. האָט ווידער די אַרטיסטין אַ גרויסען חסרון: זי טוט זיך קיינמאָל נישט אָן אַזוי, ווי די פּיעסע פּאָדערט. שטעלט זיך פאַר, וואָסער פנים עס האָט: ערשט אַראָפּ פון קראַנקען בעט, וויינט דורך די נעכט, רעדט פון טויט, און איז אויסגעפּוצט ווי אַ באַל! — אַוודאי איז פּיין אַז אַנאַקטאַר-קע פאַרמאָגט אַ שיינעם גאַרדעראַב. נאָר מ'דאַרף וויסען, ווען אים צו באַווייזען. ווינטשט פּרוי טרילינג דורכאויס, דאָס פּובליקום זאָל זען אירע רייכע טוואַלעטען, — לאָז זי זיך אָפּדינגען אַ פענצטער באַהערזען און דאָרט איינאַרדנען אַנאַיגענע אויסשטעלונג.

גוט איז געווען קאַמינסקי, אַלס אייביש. ער האָט זיך טרעמ-

ל'עך כאַראַקטעריזירט און גענומען דעם געהעריקען טאָן. פּראַכטפול איז אויסגעקומען זיין שלוסאַקאָרד אין דריטען אַקט. אָבער צייטענווייסיג האָט זיין שטימע געקלונגען צו יונג. און, ווידעד, — ד? אַלטע קרענק, — דאָס לאַכען אָף דער סצענע, — אויך דאָסמאָל האָט קאַמניס ק? עטלעכע מאָל צעשטערט דעם איינדרוק פון זיין שפּיל.

ה' לעבעדיע וואָרט, קענטניק, אַ באַגאַבטער אַרטיסט. זיין שטימע איז אַפּילו צו שטייף, און ד? אויסשפּאַך צו האַרט, אָבער ער באַזיצט לעבען און הומאָר, און וואָלט זיך געקענט אויסצייכענען אויך אין אַנ-ערנסטען רעפּערטואַר.

אַ פּריילעך דינסטמייַדעל האָט געשאַפען מאַדאַם ליבערט. נאָך איין אָנמערקונג פאַר'ן רעזשיסער: אַ צעניערניק מייַדעלע באַ-דאַרף נישט טראָגען קיין שפּיציקען גאַרסעט פון אַירעליע. ווייטער, — אין פּערדען אַקט, אין איר געבורטסטאָג, וואָלט זי געמעגט אַראָפּ-וואַרפען דאָס צינצענע יאַקעלע, וואָס זי טראָגט נאָך אין דריטען אַקט, — נישקשה, מאַירלעס וועט דערפון נישט בדלות-ווערען.

[„מאָזענט“ נ' 249 5: יאָר 1911].

"עוואָל"

מ'קען — נישט זיין אַנ'אָנהענגער פון אָפּערעטע. זי עק-
זיסטירט, אָבער, פֿאַרט. און האָט ערפֿאַלג. אין אַלע
קולטורלענדער לעבט אַבער די דראַמע אַ קריזיס. און די אָפּערעטע
רײַט אַפֿ'ן פֿערד. דאָס פּובליקום פֿאַרלאַנגט ליכטע, פֿריילעכע זאַ-
כען. און זײַן ווילען איז אַ געזעץ. דערהויפּט נאָך, אַז — דער
עולם צאָלט. די אָפּערעטע מאַכט אַיבעראַל גוטע געשעפטען און האָט
אַ געזיכערטען קיום.

מזו מען זיך מיט דעם פֿאַקט רעכענען. דער פֿאַרדראָס און
דער קאַמף העלפֿען ווייניק. דעריבער האָט מען אַן מערבאָייראַפּע.
די לעצטע צײַט, אָנגעהויבען צו זאָרגען: עקזיסטירט שוין די אָפּע-
רעטע, און ס'איז נישטאָ קײַן אויסזיכט פֿון איר פֿטור צו ווערען, —
זאָל זי קאָטש האָבען אַנ'אַנשטענד? קען אָנבליק. מ'האָט זיך גענומען
באַציען צו דער אָפּערעטע אַ סך ערנסטער, ווי ביז נישט לאַנג. די
קאַמפּאַזיטאָרס און ליברעטיסטען שטרעבען זי אױפֿצוהײַבען אַף אַ
העכערער מדרגה. וואָס מער זײַן — אין אױנהאַלט. טיפּער די מו-
זיק. עטוואָס נענטער צו דער קאַמפּאָזיטאָרע.

די לעצטע אָפּערעטע פון דעם פֿאַפּולערישען קאַמפּאָזיטאָר
לעהאַר, — „עוואָל“, — באַלאַנגט צו דעמדאָזיקען נייעם טיפּ.
דאָס ליברעטאָ איז אַביסעל נישט פֿראַפּאָרציאָנעליש: דער צווייטער
אַקט צו לאַנג, דער דריטער — צו קורץ און צו צונויפֿגעקנייטשט,
אָבער אים אַלגעמיין וויקעלט זיך אױף פֿאַר'ן צושויער אַ געוויסער
ספּור-המעשה. עס קלעבט זיך אײַנס צום אַנדערען. און דער קאַמפּ-
שער עלעמענט איז נישט צו שאַבלאָניש, ער איז גענוג ליטעראַריש.
דערעיקרשט — די מוזיק איז אױסגעצײכענט: אַריגינעליש, שיין,
מיט מעלאָדישע, באַהאַרצטע ליטמאָטיווען און אײַגענאַרטקע, גראַ-
ציעזישע נומערען.

אַ טאַפּעלער דאַנק קומט, דערפֿאַר, דער נייער דירעקציע כּון
„עליזעום“, וואָס זי האָט געעפּענט דאָס טעאַטער מיט „עוואָל“. וועל-
כע ווערט ערשט רעפּעטירט אין „נאָוואָסזי“.

קען די יידישע בינע נישט אויסקומען אָהן אַ לייכטען רע-
פערטואַר. זאָל זשע ער כאַטש נישט באַשטיין פון שמאַטעס. זאָל ער
נישט אָפּשטיין פון דער אייראָפּעיִשער אָפּערעטע. זאָל אַנאָינטעלי-
גענט אויך קענען אויסזיצען אין טעאַטער פּונם אָנהייב ביז צום
סוף, און ס'זאָל אים נישט שלאָגען צום האַרצען, באַר ער זאָל האָבען
אַנעסטעטישען גענוס.

אונדזער געגענווערטקער לאָוונג איז — נאַציאָנאַליזירען אַלע
זייטען פון ייִדישען עפּענטלעכען לעבען. אַלץ, וואָס אַ מאָדערנער
מיטעלער מענטש דאַרף האָבען פאַר זיין גייסט, פאַר זיין געמיט,
פאַר זיין פאַרוויילונג, זאָל דער ייִד באַקומען אָף ייִדיש.
זאָל אין טעאַטער זיין ריין און געמיטלעך.

שפּילט מען אַנאָפּערעטע, זאָל זי נישט זיין נידערקער פון
די דורכשניטלעכע עסטעטישע פּאָדערונגען. זאָל דאָס נישט זיין קיין
פאַרקריפּעליט פאַרזעעניש, דורך אַ פאַרטאַטשט, פון פאַרשידענע גע-
גבעטע שטיקלעך אָהן שכל און אָהן געשמאַק ציוויליפּגעשטיקעוועט.
זאָל דאָס זיין אַ ווערק פון אַ טאַלענט. זאָל מען זען אָף דער סצע-
נע אַ שטיק ווירקלעך לעבען, מעג זיין אויבערפלעכלעך און לייכט
אויפּגעפּאַסט, אָבי נישט אומגעלומפּערט, מעלאָדראַמאַטיש, נאַריש. צי
פון ייִדישען לעבען, צי פון נישט-ייִדישען — דאָס איז שוין נישט
וויכטיק. טויענטמאַל בעסער איין לעהאַר, ווי הונדערט לאַטטי-
נערס. דער עיקר איז דאָך דאָ, סוף-פּל-סוף, די מוזיק.

זאָל זיין נאַטירלעכקייט אָף דער בינע. זאָלען די ראָאָליסטען,
ענדלעך, באַוועגען זיך, רעדען און זיין אָנגעטון ווי מענטשען.
טאַנצט מען — זאָל עס זיין געטאַנצט. שטעלט מען פאַר אַ באַל —
זאָל דאָס זיין אַ באַל. טואַלעטען — איז טואַלעטען. זאָל דאָס אויג
האַבען אָף וואָס זיך אָפּזושטעלען. זאָל אין די אַוירען נישט גרייל-
צען. זאָל נישט ריפּען אין די געדעריים.

זאָל מען שוין אַמאָל געבען אַ טאָן אָף דער ייִדישער סצענע.
זאָל זיין עפעס אַ שטיקעל סטייל. גענוג שוין מיט דער שמוילע-
וויזנע און מיטן פּאַצינאָו; צייט שוין צו זען עפעס היינטוועל-
טיקס, עפעס קולטורעלישס, עפעס געשליפּענס.

„עלזעום“ האָט געמאַכט דעם ערשטען שריט. פאַרט געהאַט
דעם מוט אַרבעצוגיין אָף אַ גייעם וועג, נעמען זיך צו דער רע-
פּאַרם, איך זאָג: „דעם מוט“, — מחמת נישט גרינג איז זיך צו

באשליסען מיט די אקטארען פון „פינטעלע ייד“ און פון „נשמה פון מיין פאָלק“ מיטאַמאָל זיך אַרבערצווואַרפען אין דער אייראָפּע-ישער אָפּערעטע. נאָר די דירעקציע פון „עליזעום“ האָט זיך דער-וועגט — און דאָרף נישט חרטה האָבען. דער עקספּערט־מענט האָט זיך פּאַרטעפּלעך אינגעגעבען. די פּאַרשטעלינגען פון „עוואָ“ אָף דער קאַראָווע גאָס דערלויבען אונדז צו קאָנסטאַטרען: מיר האָבען, ענדלעך, אויך אַנאָ-אַיראָפּעיִשע אָפּערעטע. אין אַ גוטער שעה! און מיט מוזל ווייטער אין דער נייער ריכטונג!

דער טאַלענטפולער דיריגענט. ה' סאַנדלער האָט פּראַכט-פול אויסגעשטעלט דעם אָרימעסער און דעם כּאָר. ס'איז קענטיק, אַז נישט ווייניק אַרבעט, מי און ליבע האָט ער אַריינגעלייגט אין דער זאָך, און מ'מעג אים גראַטולירען: צוליב דער מוזיק אַליין ליינט צו קומען אין „עליזעום“. אַלע שיינקייטען פון לעהאַרס סובטעליש, מעלאָדיש ווערק ווערען מייסטערהאַפּטיק, קען מען זאָגען, אַרומגעגעבען.

די אַרטסטען, ווידער, פון זייער זייט, האָבען איבערגעשטיגען אַלע דערוואַרטונגען. מ'מעג שטאַלצירען מיט'ן ייִדישען אַקטאָר. גאָט מיינער, וויפּעל טאַלענט עס פאַרמאָגט די ייִדישע בינע. מ'דאַרף נאָר וויסען, ווי אים אויסצונוצען.

מאָדאַם ניעראַסלאָווסקע פּירט זייער אויסגעהאַלטען און מיט פּיל צערטלעכקייט אַדורך די ראָל פֿון דעם שיינעם פּאַבריקסמייַדלע, איבערגעבנדיק דאָס גאַנצע נאַיווקייט און די גאַנצע אינערלעכע קראַפֿט פֿון דעם דופּטיקען בליַמעל.

מיט טאַקט און גרַציע, מיט באַגייסטערונג און ווערדע שפּילט ה' לאַנדע, דער אינטעליגענט־שסטער ייִדישער אַרטסט, דעם רייכען פּאַבריקאַנט און עלעגאַנטען פּאַרזער לעביונג אַקטאָר פּלאָבער. ס'איז קענטיק, אַנאָ-אַינערלעכע אויפֿלעבונג און דערמונ-טערונג פּילט-אַן דעם אַרטסט, וואָס האָט, ענדלעך, זיך דערפּילט אין זיין אַטמאָספּעריע.

די קליינע, אַבער נישט גרינגע ראָל פֿון אַלטען אַרבעטער, בערנאַרד לאָרוס, האָט געפונען אַ פּראַכטפולען איבערגעבער אין באַהאַרצטען ה' אַדאָלף בערמאַן.

ה' ברוין (דאָגבער) פאַרמאָגט אַ מענגע טעמפּעראַמענט, הוי-מאַר און קאָמיזם און איז אַ געוונטשטער מיטגליד פאַר אַ מאַדערנע-

אָפּערעטענטרופע.

אָפֿן פּלאַץ איז ה' הערמאָן בערמאָן (וואַזען). אָט ווער עס איז אַ געבוירענער קאָמיקער פֿאַר אַ פֿאַרס. און זאָל אָף דער ייִדישער סצענע זיך באַווייזען דערדאָזיקער לייכטער זשאַנר, וועט ה. בערמאָן אין אים געוויס פֿאַרנעמען אַ אָנגעזעען אָרט. גוט האָט זיך געהאַלטען ה' פּרִיִד (פרונעל), אַ פּינקער יונגערמאַן, וואָס קען, באַ פּלייס, זיך אויסאַרבעטען אָף אַ פּינעם אַקטאָר. דער כּאָר האָט אין דער נייער ראָלע אויך גאַנץ באַפּריִדיגענע-דיק באַלייגט דעם עקזאַמען.

צום שלום אַ פֿאַר ווערטער וועגען דער איבערזעצונג פון דער אָפּערעטע.

דאָס איז אין אמתען זיין פון וואָרט אַנאָבערראַשונג פֿאַרן ייִדישען טעאַטערבאַזוכער, וואָס האָט אין דער ייִדישער אָפּערעטע צום ערשטען מאָל דערהערט אַנאָנשטענדיקע, נאַטירלעכע, ריינע ייִדישע שפּראַך.

די פּערזען זענען העכסט ליטעראַריש איבערגעזעצט געוואָרען דורך ה' פּסח קאַפּלאַן, די פּראָזע — דורך ה' וואַקסמאַן. קורץ, דער נייער אָנפֿאַנג איז סימפּאַטיש און געלונגען פון אַלע זייטען.

די אַרטיסטען פון „עליזעום“ האָבען זיך ערנסט באַצויגען צו זייער אויפֿגאַב, — זענען די רעזולטאַטען גוט. אין דער געשיכטע פון דער ייִדישער בינע, ספּעציעליש פון דער ייִדישער אָפּערעטע, וועט די אויפֿפֿירונג פון „עוואַ“ פֿאַרבלייבן בען אַלס היסטאָרישע דאָטע.

אינצט איז דאָס וואָרט פֿאַרן ייִדישען פּובליקום. זאָל די אַרבעט פון דער נייער דירעקציע נישט גיין לאַיבד. זאָל די טרופּע פון „עליזעום“ נישט בלייבען אומבאַפּריִדיקט פֿאַר איר שווערער מי. זאָל דער ייִדישער טעאַטערבאַזוכער באַווייזען, אַז ער איז ווערט, מ'זאָל פֿאַרזינעטוועגען אַזוי פיל זאָרגען און אַרבעטען.

זאָל די געוויינטלעכע ייִדישע אומדאַנקבאַריִשקייט נישט אויסלע-שען די גוטע פּונות און דעם מוט פון די ה"ה סאַנדלער, ליבערט, לאַנדע, קאַמפּאַנייען און זייערע חברים.

[„מאָמענט“ נ' 264 פּוין 1912].

„שױשנה די צנועה“

אין דער פּוילישער געזעלשאַפט גופאָ הערען זיך, אַפנים, שטימען:

— דער בויקאָט מוז אַרויסרופֿען קינגענבויקאָט. און דערפֿון וועלען די פּאָליאָקען שטאַרק לידען. —

האָט די טעג „דוואַ גראָשע“ באַרויקט די „פעסימיסטען“:

— שטותים! וואָס, אַ ייִדישער אינטעליגענט וועט נישט גיין, דאָמיר זאָגען, און פּוילישען טעאַטער, — וווּ דען וועט ער גיין? —

— דער ייִדישער אינטעליגענט וועט גיין און ייִדישען טעאַטער! — ווילט זיך ענטפערען.

די לעצטע טעג איז און „עליזעום“, ווירקלעך, צו באַמערקען

אַזאָ פּובליקום, וואָס פֿריער האָט איר עס געקענט דאָרט מיט ליכט זוכען.

די העכערע ייִדישע בורזשואַזיע, די געשווירענע צושטעלערין

פֿון צושויער פֿאַר „נאָוואָסצי“. האָט אָנגעהויבען צו באַויליגען

אַראָפּצונידערען צום קליינעם טעאַטערעל אָף קאַראָווע גאַס.

איך בין געווען יענע וואָך אָף „שױשנה די צנועה“, — ס'האָט

געפֿלענדט אַרום און אַרום פֿון בריִלאַנטען, גרויס ווי אַנאַרבעס און ווי אַ נוס.

יאָ, די נייע דירעקציע פֿון „עליזעום“ האָט זיך געשטעלט אַפֿן ריכטיקען וועג.

איר ערפאָלג באַווייזט דאָס.

נאָכאַמאָל: איך בין אַ קנאַפּער אָנהענגער פֿון אָפּערעטע. נאָר

מ'מוז זיך רעכענען מיט דעם פּאַקט, אַזוי עקזיסטירט און האָט אַ

גרויסע פעולה.

דאָס איבסען-טעאַטער אין כריִטיאַניע וואָלט זיך געמוזט פֿאַר-

מאַכען, ווען נישט די שפּאַרע הכנסה פֿון די אָפּערעטענאָרשטע-

לינגען.

זאָל-זשע זיין אויך אַנאַנשטענדיקע אָפּערעטע אָף ייִדיש!

קיין גרויסע חכמה שעפט מען טאַקע נישט פֿון די ליכטע,

פּרוּוואַלע פּיעסעס. זייער ווירקונג קען ברענגען צו אַגאַן נישט ס'מ-

פאזאישע דערשיינונגען. — אָבער, זיי ווערען באַזוכט, זאָל-ושע, בשעת דער פאָרשטעלונג, אין אױער פון ייִדישען בעל-בית מיט דער אַסימילאַטאָרישער פֿירונג אינדערהײַם, קלינגען די מוטער שפראַך, מיט וועלכער ער שעמט זיך אַזוי פאַר דער וועלט.

באַ אונדז האָט מען ליב אײַדיען, נאָר מ'שאַצט נישט אַפּ ווי ס'דאַרף צו זײַן די ווירקונג פון לעבעדיקע פֿאַקטען. מ'האַט פֿינט זיך צו „שפּילען“ מיט „קלינגיקייטען“.

געוויס, וויכטיק איז די אײַבערצייגונג און די שטימונג, — נישט די אױסערלעכע קלינגיקייטען. אָבער מ'דאַרף נישט פֿאַרגעסען, אַז די קלינגיקייטען — דאָס שילדעל אָף דער טיר, די אױתות אין די קאַלאָשען און אָף דער וועש, די וויזניקאַרטען, — געבען אַ טאָן, באַשאַפען די סביבה.

קלינגיקייטען האָבען, אין זײַן פֿון אומבאַוווסטזינגיקען אײַנפֿלוס אָף דער אױספֿירונג פֿון נײַגונגען, סימפּאַטיעס, טבעס, אפֿשר נישט קײַן קלענערע באַשטימונג, ווי די טעאָריעס, ווי דאָס לערנען און לייען.

* * *

אַ לײַב קומט, דעריבער, די דירעקטאָרען פון „עליזעום“ פאַר די מײַ, וואָס זײַ גיבען זיך צו באַשאַפען אַ ייִדיש „נאָוואַסצײ“.

„שושנה די צנועה“ איז פֿליסיק אײַנגעשטודירט, און שוימט ממש אָף דער סצענע.

קוקסט און באַווונדערסט: וואָס-וואָס, נאָר טאַלענט פעלט נישט דעם ייִדישען אַקטאָר.

ס'שפּריצט מיט באַגאַבונג די ייִדישע בינע. ס'בײַן נישט לאַנג געווען אין „נאָוואַסצײ“. ס'וועל נישט זאָגען, דער אײַנדרוק זאָל דאָרט זײַן מיט אַ סך בעסער.

ס'איז צו שטויבען, ווי שנעל די ייִדישע אַרטיסטען האָבען זיך אָריענטירט אין נייעם זשאַנר.

די נער אַסלאַוו סקע וואָלט געווען אַ כבוד אפֿילו פאַר אַ נישטייִדישער בינע. איר שטים איז זאַפּטיק, די האַלטונג גראַציע-זיש. דער שפּיל פֿעלט אפֿשר די חוצפה און דאָס פאַרשייטקייט פֿון אַ פאַרײַער קאַקאָטע, נאָר איך האַלט גראַד פאַר אַ מעלה דאָס אײַנ-זעהאַלטענדיקייט און נאַװיקייט, מיט וועלכע די אַרטיסטן האָט אַדורכ-

געפירט די טיטעלראָל, אָפּווישענדיק אַבסעל די שאַרפע קאַנטען.
דעם צו-רעאַלישען ציניזם.

אַנ'ערנסטער, גאַרנישט מיטעלמעסיקער טאַלענט איז ה' זיל-
בערקאסטען. זיין פראָווינצער פערסומפּאַבליקאַנט פּאַמאַרעל איז
פראַכטפול. צוויי מענטשען לעבען אין שושהס מאַן: אין ציווילקליי-
דער איז דאָס אַ שעפעלע, אַ פאַנטאַפּעל; אין מיליטערמאָדער — אַ
צורייצטער טיגער. ה' זילבערקאסטען גיט זייער טרעפּלעך אַרויס דעם
קאַנטראַסט פון די צוויי פּאַזען אין פּאַמאַרעלס לעבען. געלוגען איז
דער גריס, מערקווירדיק די מימיק. די שפּיל איז אַדורכגעדרוינגען
מיט אַ מענגע קאָמיז פון העכערען טיפּ, — קאָמיז, וואָס איז
שאַפּונג.

אַ וויכטיק געווינס פאַר דער יידישער בינע איז דער אינטע-
ליגענטשער און סימפּאַטישער ה' קעלטער. זיין געזאַנג און זיין
שפּיל זענען זייער אָנגענעם. ער דאַרף נאָר מער אויפּמערקזאַמקייט
לייגען אָף די הענט און פּינס: ער וואַרפט מיט זיין צופּיל. דאָס צו-
קראַפט אַבסעל דעם איינדרוק. די באַוועגונגען פון קילטורעלישען
מענטש זענען תמיד דיסציפּלינירט.

שמערצען איז צו זען ה' ליבערט אין אַנאַפּערעטע. ער
אַליין, קענטיק, שפּירט זיך נישט אינגאַנצען באַקוועם אין איר. אָבער
טאַלענט איז אַבעראַל טאַלענט, אין די קליינע ראָל פון אַלטען שאַ-
רענצן האָט אין אים געפונען איר אידעאַלישען פאַרקערפּערער.
אַ צערטלעכע, ריינע מוטער האָט אונדז פאַרגעשטעלט מאַדאַם
קאָמפּאַניען.

ה' הערמאַן בערמאַן (דער מיטגליד פון דער אַקאַדעמיע)
און ה' ברוין (זיין זון) זענען געבוירענע פאַרסאַקטאָרען און וויי-
לען מיט זייער טעמפּעראַמענט, עקספּאַנסיווקייט אין פּרילעכע איינ-
פאַלען.

גאַנץ באַפּריינגענדיק, אַלס קעלנער, איז דער יונגער ה'
עפּעלבוים. ער האָט שאַנסען צו זיין אַ נוצלעכער מיטגליד אין
דער יידישער אַקטאָרענמשפּחה.

לעבעדיק און לוסטיק זענען די טענין.
גוט דיריזשירט, ווי אימער, ה' סאַנדלער.

* * *

עטוואָס מער וואָלט מען געקענט פּאָדערען מכּח די דעקאָראַ-
ציעס, מכּח דער אויסשטאַטונג וכדומה, נאָר — — — ווי נעמט
מען עס „נאַוואָסציס“ סובסידיעס!

ביסלעכווייסיג וועט מסתּמא אַלץ קומען.

ווי זאָגט מען דאָס: מיט דער צייט פּליקט מען רזיווען.
„קראַקע איז אויך נישט אין אַינן טאָג אויפגעשטעלט געוואָרען.
זאָל נאָר דאָס ייִדישע פּובליקום ווי געהערניק שעצען און שטי-
צען די ייִדישע בינע, וועט זי מווען שטייגען: זי וועט האַבען —
מיט וואָס.“

„מאַמענט“ ג' 18 פּײַן 1913.

"ציגיינער באראן"

(גאסטראלען פון דער לאדווער טרופע).

דאס טעאטער איז געווען ליידיק. 20, אפשר 30 פערזאָן. און ווען ס'איז אַרויסגעקומען דער ה' בר ייטמאָן אלס אַטאָקאַר, אין אַראָלע, צו וועלכער ער איז לגמרי נישט צוגעפאַסט, ווי קליין זי איז נישט, האָב איך מיך שוין גאָר געפילט אזוי, ווי אמאָל, אין די קינדעריאָרען, אין אַ קליין שטעטלע, ווען ס'איז געקומען אַ טרופע קינדענמאַכער, און אָף די ערשטע פּאָר פּאַרשטעלונג גען געאַרבעט פאַר די ווענט.

אַ פאַריתומטקייט איז אויסגעגאַסען אַפֿן טעאטער. אַ קעלט ווייזט פון דער סצענע. און ס'איז אַ האַרציק רומנות צו קוקען אָף די אַקטאָרען, וואָס זינגען, רעדען, גייען, טוען אַלץ, וואָס ס'פּאָדערט זיך פון זיי, און האָבען פאַר זיך דעם פּוּסטען פּינצטערען חלל איבער די ליידקע שטולען.

נאָר אַט באַוווּזט זיך זשופאַן — ה' בלייבמאַן. דער קאָמיקער פון דער אָפּערעטע. ער האָט געכאַפט דעם ריכטיקען טאָן. איז גוט כּאַראַקטעריזירט. האַלט זיך גאַנץ פּיין. מאַמענטענווייסיג — נישט גענוג געשליפען, נישט אָפּגעשטעלט זיך וווּ מ'דאַרף. אָבער אים אַלגעמיין, נשקשה. — ה' ריין, אַלט קאָמיסאַר, טראַגט אַריין אַ פּאַלשקייט. צו-דראַנגעוואַטע און ווייניק יעוויטשישקייט. אַ זעלנער אָנשטאַט דעם ראַפּינירטען הויפּמענטש. — ה' סייער אַ צוק, דער ציגיינערבאַראָן, אָנגעטון, ווי ס'געהער צו דער ראָלע, פאַרריכט דעם איינדרוק. די שטימע שטערט אים, נאָר די שפּיל איז לעבעדיק, מיט טעמפּעראַמענט. — פּרוי ווינאָקור, אַלט די אַלטע ציגיינערין טשיפּראַ, ציט צו דאָס אויג מיט דער שטיינער עכטקייט פון איר נאַטירלעך האַלטען זיך. — פּרוי גאַלדשטיין, אַלט די יונגע ציגיינערין, איז נאָנט צום געדאַנק פון אויטאָר, אַרויסגעבענדיק די געזעצטע ווילדקייט פון דער שיינער סאָפּי. — דער כּאָר איז אויסגעצייכענט אויסגעשטעלט און צוזאַמענגעשפּילט. דער אָרקעסטער און געפירט פון אַ געניטער האַנט. — און צום סוף פון ערשטען אַקט וואָסטו דיר: ס'איז מעגלעך איינצוזעצן אין טעאטער.

און נאך די אומגעלומפערטע הויזענאָפּערעטעס, מיט זייערע קאַבאַרעטעפּעקטען און פאַרשמאַלצעוועטען לייצנות, איז דאָס שוין אַ סך. יאָהאַן שטרויסעס „קאַמישע אָפּער“, ווי ער האָט אָנגערופּען זיין לייכטע מעלדראַמע, איז, וואָס שייך צום אינהאַלט, פּוסט, אָבער ריין, אין גייסט פון די נאַיווע בירגערלעכע פּרינציפּלען. די מוזיק איז עטוואָס איינמאַניק און סענטמענטאַליש, אָבער זייער מעלדאָדיש, מיט אָנגענעמע כאַראַקטער־סטישע נומערען. און אויב אָהן אָפּערעטע איז זיך שווער צו באַגיין, איז בעסער צען „ציגיינערבאַראַנס“, איי־דער איין „פּופּכען“. — און אַ שאַד, וואָס גראַד אַזעלכע אָווענטען קאָן מען אין טעאַטער אָף אַ רייטוואָגען אַרומפאַרען.

אַ שאַד! ווייל ווי זאָל מען נעמען אָנטייטען דער טרופּע די סכּרונות? — איז זי דען אָף געהאַלט באַ קאַרנעדיזש? קריגט זי דעם לאַקאָף פֿון דער שטאַטפּאַרוואַלטונג? און זענען דען די מוזיקאַנטען און כאַריסטען, די דעקאָראַטאָרס און רעקוויזיטאָרס, די שניידערס און שיסטערס — אַזעלכע מעצענאַטען, זיי זאָלען לייווערען זייער אַרבעט אומזיסט?

דער צווייטער אַקט, אין וועלכען ס'איז דאָ עטלעכע מאַסענ־סצענעס, איז אַדורכגעגאַנגען באַפּרידיגענדיק. אין דריטען אַקט שטייגט ה' בלייבט אַן איבער זיך אַליין. ס'יער אַ צוקי און גאָלד־שטיין האָבען דעם צווייטען אַקט אַדורכגעפירט מיט קראַפט און באַגייסטערונג. — די אַלטע ציגיינערין איז ביז צום סוף אויסגעהאַלט־טען. — מ'וואָלט געקאָנט אָנווייזען פּעלערען אין דער אויפפירונג, אין דער קליידונג, אין דער איינטיילונג פון די קלענערע ראָלען. נאָר דאָס וואָלט געהייסען חזק־מאַכען פֿון זיך אַליין. באַ אַזאַ אייז־גלייכגילטיקייט פון פּובליקום איז דאָס, וואָס יולייס אַדלערס טרופּע האָט געגעבען אין „ציגיינערבאַראַן“, שוין אויך צופיל.

דאָס טויזענט צווייטע מאָל: קיין מענטשענמאַטעריאַל פּעלט דער יידישער בינע נישט. די יידישע טאַלענטשיקייט שפּיגעלט זיך דאָ אָפּ נישט שוואַכער, ווי אָף אַנדערע געביטען. גיט נאָר די האַנט, וואָס זאָל דאָס אַליין צונויפנעמען, אין אַרדנונג ברענגען, אָנ־פירען. גיט נאָר דעם באַדען — די ליבע און דאָס געלט, אָהן וועלכע ס'איז אוממעגלעך אַרויסצופירען די יידישע דראַמאַטישע קונסט פון באַלאַגאַן.

אינהאלט

פון צווייטען באַנד.

I. אַרטיסטען:

.7	יעקב ליבערט	(1)
.12	פעני וואדיא-עפשטיין	(2)
.29	מאַריס מאַסקאוויטש	(3)
.38	באַריס טאַמאַשעווסקי	(4)
.47	דוד קעסלער	(5)
.57	פּר. מ. לאַבעל	(6)
.63	בועז יונגוויץ	(7)
.68	מ. מ. זינערסון	(8)
70	מישע פּיטשאָן	(9)

II. פאַרשידענס:

.75	„דורס פינדעלע“	(1)
.77	„ד״ר יאַזעלמאַן“	(2)
.79	רחל קאַמינסקי בענעפּיס	(3)
.81	„די שוועסטער“ פּון י. פּ. פּרץ	(4)
.87	„יעקעל דער שמיד“ פּון דוד פּינסקי	(5)
.90	„דער אינטעליגענט“ פּון פּרץ הורשביין	(6)
.94	„דער יחוס“ פּון שלום אַש	(7)
.97	שולצק	(8)
.104	„ישראל“ פּון אַרני בערנשטיין	(9)
.111	רער נח פּון טפּשות	(10)
.116	„עוואַ“	(11)
.120	„שושנה די צנועה“	(12)
.124	„ציגניערבאַרן“	(13)

